چۆنیێتی
نوێژی پێغەمبەر ﷺ

لە تەکبیرەی ئیحرامەوە تاکو سەلامدانەوە
هەروەکو چۆن لە پێش چاوتدا بێت

" صلوا كما رأيتموني أُصلي "

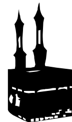
متفق عليه

نووسینی زانای فەرمووده ناسی سەردەم
پێشەوا شێخ : محمد ناصرالدين الألباني

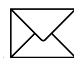
وەرگێڕانی : مامۆستا عدنان بارام کەلاری

==

لە بڵاوکراوەکانی

 ماڵپەڕی بەهەشت

www.ba8.org

 islam_kurd_ba8@yahoo.com

 07701517378

عێراق - کوردستان - کەلار

هەمیشە لەگەڵمان بن بۆ بەرهەمی نوێ

کتێبی ژمارە (١٠)

پێشەکی یەکەمی نووسەر :

شوکر وستایش بۆ ئەو پەروەردگارەی کە نوێژی فەرزکردوە لە سەر بەندەکانی ، و فەرمانیشی پێکردوون بە ئەنجامدانی ، و بە باشی ئەداکردنی ، و سەرکەوتن سەرفرازیشی پێوە پەیوەست کردووە بە دڵکزی و خشوع تێیدا ، و کردوویەتی بە جیاکاری نێوان بڕوا بوون و کافرێتی ، و بە هۆکاری نەهی کردنیش لە خراپە و ناپەسەندیەکان .

صەلات و سەلامیش لە سەر پێغەمبەرمان بێت ﷺ کە خوای پەروەردگار سەبارەت بەو فەرمووویەتی : ﴿بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ [١] ، و پێغەمبەری خواش ﷺ بەم کار و کردارە هەستاوە بە باشترین شێوە ، و نوێژیش گرنگترین و گەورەترینی ئەو کردارانە بووە کە بۆ خەڵکی ڕوون و ئاشکرا کردەووە ، بە ووتە و کرداریش ، بە شێوەیەك جارێکیان بە سەر مینبەرەکەیەوە نوێژی ئەنجام دا ، بە سەریەوە دەوەستێت و سوژدەش دەبات ، و پاشان پێ ی فەرموون : " **إنَّما صنعت هذا لتأتــموا بي ولتعلموا صلاتي** " [٢].

واتە : بۆیە ئەمەم ئەنجامدا بۆ ئەوەی لاساییم بکەنەوە و فێری نوێژەکەم بن .

وە پێویستیشی کردووە لە سەرمان لاسایی بکەینەوە ، و شوێنی بکەوین تیایدا ، و فەرمووویەتی : " **صلوا كما رأيتموني أصلي** " [٣] ، واتە : نوێژ بکەن هەروەکو چۆن منتان بینیوە نوێژ دەکەم .

وە موژدەشی داوە بەو کەسەی کە نوێژەکەی وەکو نوێژەی ئەو ئەنجام بدات ، بەوەی کە لە لای خوای پەروەردگار پەیمانی ئەوەی هەیە کە بیخاتە بەهەشتەوە ، و فەرمووویەتی : " **خمس صلوات افترضهن الله ـ عز وجل ـ من أحسن وضوءهن ، وصلاهن لوقتهن ، وأتم ركوعهن ، وسجودهن ، وخشوعهن ؛ كان له على الله عهد أن يغفر له ، ومن لم يفعل ؛ فليس له على الله عهد ، إن شاء غفر له ، وإن شاء عذبه** " [٤] .

واتە : پێنج نوێژن خوای پەروەردگار فەرزی کردوون ، جا هەر کەسێك ، دەستنوێژەکەیانی بە تەواوی و تێروتەسەلی ئەنجامدا ، و لە کاتی خۆشیاندا ئەنجامی دان ، کڕنووش و سوژدەکانیشی بە تەواوی بە جێهێنان ، تیایدا دڵکزی و خشوعی هەبوو ، خوای پەروەردگار پەیمانی داوە کە لێ ی خۆش ببێت ، بەڵام ئەو کەسەی ئەنجامی نەدات ، ئەوا خوای پەروەردگار هیچ پەیمانێکی نە داوە لێ ی خۆش ببێت .

و درووود و سەڵامیش لە سەر یار و هاوەڵانی لە خوا ترس ، و چاکە کارانی بێت ، ئەوانەی کە پەرستشەکانی پێغەمبەریان ﷺ پێ گەیاندووین ، ووتەکانی بێت یان کردارەکان ، و بە تەنهاش کردوویانەتە بۆچوون و لاسایی کار و پەیڕەوی خۆیان ، وە لە سەر ئەوانەش کە شوێنکەوتەی ئەوانن ، و ڕێگەکەشیانیان گرتۆتە بەر ، تا ڕۆژی دوای .

وە پاشان : پاش خوێندنەوە ، و دەورکردنەوەم بۆ (**كتاب الصلاة**) لە (**الترغيب والتهيب**) ی (**الحافظ المنذري**) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ بۆ هەندێك لە برایانی سەلەفیمان تەواوکرد ـ ئەوەش نزیکەی چل ساڵ لە مەو پێش بوو ـ بۆمان ئاشکرا بوو کە نوێژ چ پلە و پایەیەکی هەیە لە ئیسلامدا ، وە ئەو کەسەش کە بە تەواوی و باشی ئەنجامی بدات چ ئەجر و پاداشت ، و ڕێزێکی هەیە ، ئەو ئەجر و پاداشت ، و ڕێزەش دەگۆڕێت ـ زیادکردن و کەمکردنی ـ بە پێ ی نزیك و دووری لە نوێژی پێغەمبەرەوە ﷺ هەروەکو

---

[١] سورة النحل : ٤٤ .

[٢] البخاري ومسلم ، وسيأتي في القيام بتمامه .

[٣] البخاري ومسلم ، وأحمد وهو مخرج في (إرواء الغليل) تحت الحديث : ٢١٣ .

[٤] قلت : وهو حديث صحيح ، صححه غير واحد من الأئمة ، وقد خرجته في (صحيح أبي داود : ٤٥١ / ١٢٧٦) .

خۆی ئاماژەی بۆ کردووە ، بەو وتەیەی : **" إن العبد ليصلي الصلاة ، ما يكتب له منها إلا عشرها ، تسعها ، ثمنها ، سبعها ، سدسها ، خمسها ، ربعها ، ثلثها ، نصفها "** [٥] ، واتە : بەندەکانی خوای پەروەردگار نوێژ دەکەن ، بەڵام ئەو نوێژەی بۆ نا نووسرێت جگە لە دەیەکی ، یان نۆیەکی ، یان هەشت یەکی ، یان حەوت یەکی ، یان شەش یەکی یان پێنج یەکی یان چوار یەکی یان سێ یەکە یان نیوەی .

بۆیە لە بەر ئەوە ئەو برایانەم ئاگادارکردەوە کە ناتوانین ئەدای بکەین بە تەواوی ـ یان نزیك لەوە ـ ئیللا ئەگەر چۆنێتی نوێژی پێغەمبەر ﷺ بە تەواوی بزانین ، و ئەوەی کە تیایدایە لە : واجب و ئاداب و شێواز و ئەو پاڕانەوانە و زیکرانا ، پاشان هەوڵی ئەوەشمان دا کە بە کردەوە ئەوە پیادە بکەین ، پاش ئەوە ئاواتی ئەوەمان هەبێت کە نوێژەکەمان نەهیمان لێ بکات لەخراپە و خراپە کاری ، و ئەو ئەجر و پاداشتەشمان بۆ بنووسرێت بەو شێوەیەی کە سەبارەت بە نوێژ هاتووە .

وە لە کاتێکدا زانینی ئەوە بەو شێوە فراوان و گشتی یەی کارێکی ئاسان نەبوو لە سەر زۆربەی خەڵك ـ تەنانەت لە سەر زۆر لە زانایانیش ـ بە هۆی پابەند بوونیان بە بۆچون و مەزهەبێکی دیاریکراوەوە ، وە ئەو کەسانەش کە خەریکی خزمەتی سوننەتی پێغەمبەری خوان ﷺ ـ کۆکردنەوە بێت یان تێگەیشتن ـ بە ئاگان لە وەی کە لە هەندێك مەزهەبدا سوننەتێلێك هەن لە مەزهەبیەکانی تردا نی یە ، بە ڵکو لە هەندێکیاندا شتی وا هەیە نابێت نیسبەت بدرێتە پاڵ پێغەمبەری خوا ﷺ ووتە بێت یان کردار ، زۆربەشی لە پەرتۆکی دواییینەکاندا بە دی دەکرێت ، و زۆر جاریش دەیانبینین سوورن لە سەری و جەختیان لە سەر کردووە بە دانی ئەو کردارانە بە پاڵ پێغەمبەری خوا ﷺ ، لە بەر ئەوە زانایانی فەرموودە (**علماء الحديث**) ـ خوای پەروەردگار پاداشتی خێریان بداتەوە ـ لە سەر ئەو فەرموودانە پەرتۆکی تایبەتیان داناوە و پلەی فەرموودەکەیان تیادا لە ڕووی (**صحيح**) ، و (**ضعيف**) ، و نانەدەمەوە (**وضع**) ەوە دیاری کردووە ، وەك پەرتۆکی (**العناية بمعرفة أحاديث الهداية**) ، و (**الطرق والوسائل في تخريج أحاديث خلاصة الدلائل**) کە هەردووکیان لە نووسینی شێخ (**عبد القادر بن محمد القرشي الحنفي**) ە ، و (**نصب الراية لأحاديث الهداية**)ەی (**الحافظ الزيلعي**) و کورتەکەشی (**الدراية**) کە هی (**الحافظ ابن حجر العسقلاني**) ، و (**التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير**) کە ئەمەشیان هەر هی ئەوە ، وە جگە لە مانەش کە باسکردنیان دەبێتە هۆی درێژە پێدان .

دەڵێم : لە کاتێکدا زانینی ئەوە بەو شێوە فراوان و گشتی یەی کارێکی ئاسان نەبوو لە سەر زۆربەی خەڵك ، ئەم پەرتۆکەم بۆ نووسین ، بۆ ئەوەی چۆنێتی نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ فێر بن ، و بە هۆیشیەوە هیدایەت وەرگرن تیایدا ، و داواکاریشم لە خوای پەروەردگار ئەوەمان بکاتە نسیب کە کە لە سەر زمانی پێغەمبەرەکەی ﷺ پێی داوین **" من دعا إلى هدى ، كان له من الأجر مثل أجور من تبعه ، لا ينقص ذلك من أجورهم شيئا** ... هتد فەرموودەکە **"** [٦].

واتە : هەر کەسێك بانگەشە بکات بۆ چاکەکاریەك ، ئەوا ئەوەندەی پاداشتی ئەو کەسانەی بۆ دەنووسرێت کە شوێنی کەوتوون ، بێ ئەوەی لە پاداشتی ئەوانی تر کەم بکات .

---

[٥] صحيح : رواه ابن المبارك في (الزهد : ١٠ / ٢١ / ١ ــ ٢) وأبو داود والنسائي بسند جيد ، وقد خرجته في (الصحيح) المذكور (٧٦١) .

[٦] رواه مسلم وغيره وهو مخرج في (الأحاديث الصحيحة : برقم : ٨٦٣) .

هۆی نووسین و دانانی ئەم کتێبە

وە لە کاتێکدا کتێبێکی کۆکەرەوەم نەبینیوە لەم بابەتەدا ، بۆیە ئەوەم بە پێویست زانی لە سەر خۆم کە کتێبێکی تێروتەسەل بۆ برایانی موسڵمانم ـ کە پەرۆشی شوێنکەوتنی پێغەمبەرن ﷺ لە پەرستشەکانیان ـ دابنێم ، کە تا لە توانامدا بێت ئەو بابەتانە بگرێتە خۆی کە سەبارەت بە نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ هاتبێت هەر لە تەکبیرەی ئیحرامەوە تاکو سەلام دانەوەی ، بە شێوەیەك ئاسان و سووك بێت هەر کەسێك ـ ئەو کەسانەی کە بە ڕاستی پێغەمبەری خوایان ﷺ خۆش دەوێت ـ چاوی پێ بکەوێت ، هەستێت بە جێ بە جێ کردن و پیادەکردنی ئەو فرمانەی پێغەمبەر ﷺ کە تیایدا فەرموویەتی : **" صلوا كما رأيتموني أصلي "** .

ئا لە بەر ئەمە بوو قۆڵم لێ هەڵماڵی و دەستم کرد بە دوادا گەڕان بە دوای ئەو فەرموودانەی کە پەیوەستن بەوەی کە من مەبەستم بوو ، لە پەرتۆکە جیاوازەکانی فەرمووده ، ئاکامی ئەوەش ئەم پەرتۆکە بوو کە لەبەر دەستی تۆدایە ، ئەوەشم کردووە بە مەرج بە سەر خۆمەوە کە جگە لەو فەرموودانە نەبێت کە جێگیر و سەلمێنراون لە پێغەمبەرەوە ﷺ لە لایەن سەنەدەکانیانەوە ، بە پێی یاسا و بنەماکانی فەرمووودەزانی لەم پەرتۆکەدا نەهێنمەوە ، دووریشم گرتووە لە هەموو ئەو فەرموودانەی کە تەنها کەسێکی نەناسراو (**مجهول**) ، یان (**ضعيف**) بە بێ جیاوازی لەوەی کە لە باسی شێوازەکانی نوێژ دا هاتبێت ، یان ئەزکارەکان ، یان چاکەکانی ، و جگە لەمانەش ، چونکە بیروباوەڕم وایە کە تەنها ئەو فەرموودانەی کە جێگیر و سەلمێنراون [◆] لە پێغەمبەرەوە ﷺ بێ کەم و کوڕی یە ، و هیچ پێویستیەکمان بە فەرموودەی (**ضعيف**) نابێت ، چونکە ـ بە بێ گومان ـ جگە لە گومان ناگەیەنن ، گومانێکیش کە بەرامبەرەکەی لەو ئەو لا تربێت (**مرجوح**) هەروەکو خوای پەروەردگار فەرموویەتی : ﴿لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا﴾ (**سورة النجم : ٢٨**) ، وە پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی : **" إياكم والظن فإن الظن أكذب الحديث "** [(٧)] ، وە خوای پەروەردگاریش داوای لێ نەکردووین کە خوا پەرستی پێ بکەین ، بەڵکو پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی لێکردووین و لێ ی قەدەغەی کردووین ، و فەرموویەتی : **" اتقوا الحديث عني إلا ما علمتم "** [(٨)] ، جا ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ گێڕانەوەی قەدەغە کردبێت ، ئەوا پێشتر وایە کە کردەوە پێکردنی قەدەغە بکات .

ئەمە و ئەم پەرتۆکەم لە سەر دوو بەش دانابوو ، سەر و بن ، سەبارەت بە یەکەمیان وەکو ناوەڕۆك بوو ، تیایدا ناوەڕۆکی ئەو فەرموودانەم هێنابوو یان ئەو ووتانەی کە پێویستە لێ ی ، لە گەڵ دانانی لە شوێنی شایستە و شیاوی خۆی بە شێوەیەکی ئەوتۆی گونجاو کە لە گەڵ یەك دا بگونجێن ، بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی گونجاو لە گەڵ یەکدا دەربکەوێت لە سەرەتاوە تاکو کۆتایی ، هەوڵی ئەوەشم داوە کە دەقی فەرموودەکە ، یان ئەو گۆ (**لفظ**) یەی کە لە پەرتۆکەکانی سوننەتدا هاتووە ، لەوانەشە فەرموودەی وا هەبێت چەند گۆیەکی هەبێت ، بەڵام من گۆیەکی تایبەتیان هەڵبژێرم بە پێشتری بزانم لە بەر سوودێکی نووسینەکەم ، یان جگە لەوە ، لەوانەشە گۆیەکی تری بدەمە پاڵ ئاماژەش دەکەم بۆ ئەو شتە بە وەی کە دەڵێم : (**وفي لفظ : كذا وكذا**) یان (**وفي رواية**

[◆] فەرموودەی جێگیر و سەلمێنراو : هەردوو جۆری (صحيح) و (حسن) دەگرێتەوە ، بە هەردوو بەشەکانیانەوە کە : (صحيح لذاته) و (صحيح لغيره) ، و (حسن لذاته) و (حسن لغيره) ین .

[(٧)] البخاري ومسلم ، وهو مخرج في كتابي : (غاية المرام تخريج الحلال والحرام ، برقم : ٤١٢) .

[(٨)] صحيح : أخرجه الترمذي وأحمد وابن أبي شيبة ، وعزاه الشيخ محمد سعيد الحلبي في (مسلسلاته : ١ / ٢) للبخاري فوهم .
ثم تبين لي أن الحديث ضعيف ، وكنت اتبعت المناوي في تصحيحه لإسناد ابن أبي شيبة فيه ، ثم تيسر لي الوقوف عليه ، فإذا هو بَيِّنُ الضعف ، وهو نفس إسناد الترمذي وغيره ، راجع كتابي (سلسلة الأحاديث الضعيفة : ١٧٨٣) ، وقد يقوم مقامه قوله ﷺ : " من حدث عني بحديث يرى أنه كذب فهو أحد الكذابين " (رواه مسلم وغيره ، راجع مقدمة كتابي (سلسلة الأحاديث الضعيفة : المجلد الأول) .
بل يغني عنه قوله ﷺ : " إياكم وكثرة الحديث عني ، من قال علي فلا يقولن إلا حقا أو صدقا ، فمن قال علي ما لم أقل فليتبوأ مقعده من النار " (أخرجه ابن أبي شيبة (٧٦٠/٨) وأحمد وغيرهما وهو مخرج في : (الصحيحة ، برقم : ١٧٥٣) .

كذا وكذا) و نایشیدەم پاڵ گێڕەرەوەکەی لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر بە کەمی نەبێت ، وە ئەوەش دیاری ناکەم کە کی لە پێشەوایانی فەرموودە گێڕاویانەتەوە ، ئەوەش بۆ ئاسنکاری خوێندنەوە و پیاداچوونەوەی .

وە سەبارەت بە بەشەکەی تریان وەکو باسکردنی ئەوەی پێشیەتی ، تیایدا ئەو فەرموودانەم (تـخريج) کردوون کە لە بەشـی سەروەردا هاتوون ، لە گەڵ بە دواچوونی هەموو گۆ و ڕێگەکانیان ، لە گەڵ حوکم دان بە سەر سەنەدەکانیان و ئەو ڕیوایەتانـەش کـە پاڵپشتیان دەکەن (واتە : **الشواهد**) لە لایەنی (**تعديل و تجريح**) و (**تصحيح و تضعيف**) یشەوە ، بەو پێیەی کە لـە زانـستی فەرموودەزانی پیرۆز و بنەواکانیدا هاتووە .

وە زۆرجاریش لە هەندێك لە ڕێگەیانەوە ، گۆ و زیادەیەك هەیە ، لە ڕێگەکانی تریدا نیيە ، منیش ئەوانـە دەخەمـە سـەر ئەو فەرموودەیەی کە لە بەشی سەرەوەی پەرتۆکەکەدا هاتووە ، ئەگەر بکرێت لە گەڵ بنەواکەیدا بگونجێنرێت ، و ئاماژەشم کـردووە بۆ ئەو شتە بە دانانی لە نێوان دوو کەوانی لاکێشەیی [ ] ، بێ ئەوەی ئاماژە بکەم بە ناوی ئەو کەسـەی کـە تـاکڕەوێتی پێکـردووە لەو کەسانەی کە بنەواکەیان گێڕاوەتەوە ، ئەمە لە کاتێکدایە ئەگەر سەرچاوەی فەرموودەکەو بنەواکـەی لـە یـەك هاوەڵـەوە بێـت ، ئەگینا وەکو فەرموودەیەکی سەربەخۆ مامەڵەم لە گەڵ دا کردووە ، هەر وەکو بەرچاو دەکـەوێت لـە پاڕانـەوەکانی دەست پێکردنـی نوێژ ، و جگە لەوانیش ، ئەمەش شتێکی زۆر نایاب و بە دەگمەنە ، بە شێوەیەك نزیکە لەوەی کە نەیبینیت لە پـەرتۆکێکی تـردا ، شوکر بۆ ئەو پەروەردگارەی کە بە نیعمەتەکانی چاکەکاریەکان تەواو و کامڵ دەبن .

شاشان پیایدا بۆچوونی زانایـان باسـم کـردوە دەکـەم سـەبارەت بـەو فەرموودەیـەی کـە گێڕاومەتـەوە ، لـە گـەڵ بەڵگـەی هەریەکێکیان ، و تاووتوێ کردنی باسکردنی ئەو ووتانەی کە پاڵپشتیان دەکات ، و ئەو ووتانەش کە لە سەریانە ، پاشان ووتەی ڕەوا لەو ووتانە ئاشکرا و دیاری دەکەین کە لە بەشی سەروەردا باسمانکردوون ، لەوانەشە هەندێك جار هەندێك باسی تیادا بهێنمـەوە کـە بەڵگەیان لە سەر نیە ، بەڵکو تەنها بۆچونی موجتەهیدەکەیە تیایدا ، ناڕواتە ناو بابەتی ئەم پەرتۆکەماندا .

وە لە بەر ئەوەی چاپکردنی پەرتۆکەکە بە هەردوو بەشەکەیەوە ئاسـان نـەبوو بۆمـان ـ لـە بـەرە چـەند هۆکـارێکی بـەهێز ـ ئەوەمان بە باش زانی کە بەشی یەکەمی بە سەربەخۆیی لە بەشەکەی تری چاپ بکەین ـ بە پشتیوانی خوای پەروەردگار ـ و ناویـشم لێنا :

((**صفة صلاة النبي ﷺ من التكبير إلى التسليم كأنك تراه**)) .

داواکـارم لە خـوای پەروەردگـار کردەوەیـەکی پـاك بێـت ، و تەنـها لـە بـەر ڕەزامەنـدی ئـەو نووسـرا بێـت ، سـوودیش بەبڕوادارانی براشم بگەیەنێت ، هەر ئەویشە بیسەری ڕەها وجوابدەرەوەی پاڕانەوەکان.

پەیڕەوەی ئەم پەرتۆکە

وە لە کاتێکدا بابەتی ئەم پەرتۆکە ئاشکراکردنی سوننەتی پێغەمبەری خوایە ﷺ لە نوێژدا ، شتێکی بەڵگە نەویستی تیایدا بابەند نەبم بە مەزهەبێکی دیاریکراوەوە ، لە بەر ئەو هۆکارەی کە پێش کەمێك باسمان لێوەکرد ، بەڵکو ئەوەی تێدا باس دەکەم کە جێگر و سەلمێنراوە لە پێغەمبەری خوا ﷺ هەروەکو بۆچونی فەرموودەزانان ـ لە کۆن و تازەشدا ـ چۆن بووە ، ووتەیەکی باشیشی ووتووە ئەو کەسەی کە فەرموویەتی ◆ :

أهلُ الحَديثِ هُمُ أهلُ النَّبي وَإن لَمْ يَصحبوا نَفسَهُ أنفاسَهُ صَحبوا

لە بەر ئەوە ـ إن شاء الله تعالى ـ ئەم پەرتۆکە کۆکەرەوەی هەموو ئەو فەرموودانەی کە بڵاو و پەرتەوازەن لە ناو پەرتۆکەکانی فیقە و شەریعەت و فەرموودەدا ـ سەرەڕای هەموو ئەو جیاواز و خلافەی کە لە نێوان مەزهەب و بۆچوونەکاندا هەیە کە پەیوەندیان بە بابەتەکەوە هەیە ـ لە کاتێکدا هیچ لەو پەرتۆکانە مەزهەبانە هەموو ڕەوایی نەگرتۆتە خۆی ، وە ـ إن شاء الله ـ ئەو کەسەش کە پێی هەستێت لەو کەسانە دەبێت کە خوای پەروەردگار بە توانای خۆی هیدایەتی داوە ﴿ لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾ واتە : بۆ ڕەوایی لەو شتانەی کە تیایدا جیاوازن ، پەروەردگاریش وویستی لە سەر هەر کەسێك بێت ڕێنمووی دەکات بۆ ڕێگای ڕاست .

پاشان من کە ئەو پەیڕەوەم بۆ خۆم داناوە ـ کە بریتی یە لە پابەند بوون دەستگرتن بە سوننەتی (**صحيح**) ی پێغەمبەری خواوە ﷺ ـ وە پیادەشم کردووە لە پەرتۆکەدا و جگە لەمیش ـ کە بە پشتیوانی خوای پەروەردگار لە ناو خەڵکدا بڵاو دەبێتەوە ـ دەمزانی دڵنیا بووم لەوەی کە ئەوە هەموو گرووپ تایفە و مەزهەبەکان قایل ناکات ، بەڵکو هەندێك ، یان زۆریان زمانی توانج و تانە ، و پێنووسی لۆمەکاریم تێدەکەن ، ئەوەش هیچ کاریگەریەکەم تێناکات ، چونکە من ئەوەش دەزانم کە ڕازیکردنی خەڵك مەبەستێکە هەرگیز پێی ناگەیشترێت ، و پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " **من أرضى الناس بسخط الله وكله الله إلى الناس** " [٩] ، واتە : هەر کەسێك خەڵکی لە خۆی ڕازی بکات بە تووڕەکردنی خوای پەروەردگار ، ئەوا خوای پەروەردگا ردەیدات بە دەست خەڵکەوە .

ڕەواشی فەرمووە ئەو کەسەی کە فەرموویەتی :

وَلَسْتُ بِنَاجٍ من مَقَالةِ طَاعِنٍ وَلَو كُنْتُ في غَارٍ عَلَى جَبَلٍ وَعْرِ
وَمَنْ ذَا الذي يَنْجُو من النَّاسِ سَالِمَاً وَلَو غَابَ عَنْهم بَيْن خَافِيَتَي نسرِ

ئەوەشم بە کە بیروباوەڕم وای ئەو ڕێگەیە ڕاست و ڕەواترین ڕێگەیە ، کە خوای پەروەردگار فەرمانی بە بڕواداران پێکردووە ، پێغەمبەرەکەشمان محمد سەروەری پێغەمبەران ﷺ ئاشکرای کردووە ، هەر ئەو ڕێگەیەشە کە پێشین و سەلەفی صالحی ئەم ئوممەتە لە هاوەڵان و شوێنکەوتوانیان پاش خۆیان گرتوویانەتە بەر لەوانەش چوار پێشینەی مەزهەبەکان ـ کە زۆربینەی موسڵمانان دەدرێنە پاڵیان ـ هەمووشیان هاودەنگن لە سەر ئەوەی کە پێویستە دەست بگیرێت بە سوننەتەکانی پێغەمبەری خواوە ﷺ ، گەڕانەوە بۆ لای سوننەت ، لە گەڵ وازهێنان لە هەموو ووتەیەك کە پێچەوانەی بێت ، با بێژەرەکەی هەرچەندە گەورە بێت ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر لەوان گەورەتر و بەرێزترە ، ڕێبازەکەشی ڕاست و ڕەواترە ، لە بەر ئەوە شوێنی ڕێبازی ئەوان کەوتووم ، و شوێنەواری ئەوانیشم هەڵگرتووە ، و شوێنی فرمانەکانیان کەوتووم کە فرمانیان کردووە بە دەستگرتن بە فەرموودەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ با پێچەوانەی ووتەی خۆشیان بێت ، ئەم ووتانەشیان گەورەترین کاریگەری هەبووە لە سەر گرتنە بەری ئەم پەیڕەوە ڕێك و ڕاستە ، لە گەڵ دورکەتنەوە و پشتکردنم لە تەقلیدی کوێرانە ، داواکارم لە لە خوای پەروەردگار پاداشتی خێریان بداتەوە .

◆ من إنشاد الحسن بن محمد النسوي ؛ كما رواه الحافظ ضياء الدين المقدسي في جزء له في (فضل الحديث وأهله) .

[٩] صحيح : (الصحيحة : ٢٣١١) .

ووتەی پێشەوایان سەبارەت بە شوێنکەوتنی سوننەت و وازهێنان لەو ووتانەیان کە پێچەوانەی سوننەتە

لەو شتانەی کە سوود بەخشە لێرەدا باسبکرێت ئەو ووتانەیان کە بەرچاومان کەوتوون ، یان هەندێکیان ، بەڵکو ببێتە مایەی ئامۆژگاری و بیرخستنەوە بۆ ئەو کەسانەی کە پابەندن پێیانەوە ـ بەڵکو پابەندێکی کوێرانەی لە وانیش نزمترە ـ و دەست دەگرن بە بۆچون و مەزهەب و ووتەکانیان هەروەکو بڵێیت لە ئاسمان دابەزێنراوەتەوە ، خوای پەروەردگاریش فەرموویەتی : ﴿اتَّبِعُواْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلاَ تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاء قَلِيلاً مَّا تَذَكَّرُونَ﴾ [١٠] .

واتە : شوێنی ئەو پەرتۆکە بکەون کە لە لایەن خوای پەروەردگارتانەوە بۆتان دابەزێنراوە ، بۆ ئەوەی بە باشترین شێوە پەروەردە ببن ، باشترین ڕەوشت و کردار ئەنجام بدەن ، و شوێنی هەوا و ئارەزووی هیچ کەسێك نەکەون ، و واز لە ڕەوایی بهێنن ، بەکەمیش بیر لەوە دەکەنەوە کە ئەنجامی دەدەن ، چونکە ئەگەر بیرتان لەوە بکردایەتەوە ، وازتان لە ڕەوایی چاکەکاران نەدەهێنا بۆ شتی خراپ و گومڕاکاران .

١ ـ پێشەوا (أبو حنيفة) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ .

یەکەمیان پێشەوا (**أبو حنيفة**) نوعمانی کوڕی (**ثابت**) ە ـ بە ڕەحمەت بێت ـ کە هاوەڵانی چەندەها ووتەی زۆر و بابەتی هەمەجۆری لێ دەگێڕنەوە ، هەمووی لە ئاکامدا یەك مەبەست دەپێکن ئەویش : پێویستی وەرگرتنی فەرموودەو وازهێنان لە لاسای کردنی ئەو ووتانەی کە پێشەوایان کە پێچەوانەین :

١ ـ ئەبو حەنیفە ـ بەڕەحمەت بێت ـ فەرموویەتی : **" إذا صحَّ الحديث فهو مذهبي "** [١١] .

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر بوو و سەلمێنرا ئەوا مەزهەبی منە .

٢ ـ وە فەرموویەتی : **" لا يحل لأحد أن يأخذ بقولنا ما لم يعلم من أين أخذناه "** [١٢] .

واتە : حەڵاڵ ڕەوا نی یە بۆ هیچ کەسێك ، ووتەی ئێمە وەرگرێت ، ئەگەر نەزانێت لە کوێوە وەرمانگرتووە .

وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : **" حرام على من لم يعرف دليلي أن يفتي بكلامي "** .

واتە : حەرام و قەدەکراوە لە سەر ئەو کەسەی کە نازانێت بەڵگەی ووتەکەم چی یە و فەتوای پێبدات .

وە زیاد لە سەر ئەوەش فەرموویەتی : **" فإننا بشر نقول القول اليوم ونرجع عنه غدا "** .

واتە : چونکە ئێمەش مرۆڤین ، ئەمڕۆ ووتەیەك دەڵێین و سبەینێ لێ ی پەشیمان دەبینەوە .

وە لە یەکێکی تردا هاتووە : **" ويحك يا يعقوب (هو أبو يوسف) لا تكتب كل ما تسمع مني فإني قد أرى الرأي اليوم وأتركه غدا وأرى الرأي غدا وأتركه بعد غد "** .

واتە : وەی بە حاڵت ئەی یەعقوب (واتە : **أبو يوسف**) هەموو شتێك کە لە منەوە دەیبیستی مەینووسە ، چونکە لەوانەیە من ئەم ڕۆ ووتەیەك بە چاك دەزانم ، و سبینێ وازی لێدێنم ، و سبینێ ووتەیەك بە چاك دەزانم ، و پاش سبەینێ وازی لێدێنم .

٣ ـ وە فەرموویەتی : **" إذا قلت قولا يخالف كتاب الله تعالى ، وخبر الرسول ﷺ ، فاتركوا قولي "** [١٣] .

---

[١٠] سورة الأعراف : ٣ .

[١١] ابن عابدين في : (الحاشية : ٦٣/١) .

[١٢] ابن عابدين في : (حاشيته على البحر الرائق : ٢٩٣/٦) .

[١٣] الفلاني في : (الإيقاظ : ص ٥٠) .

واتە : ئەگەر ووتەیەکم ووت پێچەوانەی قورئانەکەی خوای پەروەردگار و سوننەتەکانی پێغەمبەر بوو ﷺ ، ئەوا واز لە ووتەکەی من بێنن .

٢ ـ پێشەوا مالکی کوڕی ئەنەس ـ بە ڕەحمەت بێت ـ

وە پێشەوا مالکی کوڕی ئەنەس ـ بە ڕەحمەت بێت ـ فەرموویەتی :

١ ـ فەرموویەتی : **" إنما أنا بشر أخطيء و أصيب ، فانظروا في رأيي : فكل ما وافق الكتاب والسنة فخذوه وكل ما لم وافق الكتاب والسنة فاتركوه "** [١٤].

واتە : **منیش وەکو ئێوە مرۆڤم هەڵەش دەکەم و دەیشی پێکم ، بۆیە بڕواننە ووتەکانم ، هەرکامەیان هاودەنگ بوو لە گەڵ قورئانی پیرۆز و سوننەتدا ئەوا وەریگرن ، وە ئەگەر پێچەوانەی قورئانی پیرۆز و سوننەت بوو ئەوا پشت گوێی بخەن .**

٢ ـ وە فەرموویەتی : **" ليس أحد بعد النبي ﷺ إلا ويؤخذ من قوله ويترك ، إلا النبي ﷺ "** [١٥].

واتە : هیچ کەسێك دوای پێغەمبەری خوا ﷺ نی یە ئیللا لە ووتەکانی وەردەگیرێت ، و وازیش لە هەندێکی دەهێنرێت ، جگە لە پێغەمبەری خوا نەبێت ﷺ .

٣ ـ وە (**ابن وهب**) لە مالکەوە بۆمان دەگێڕێتەوە کە بیستوویەتی کە جارێکیان پیاوێك پرسیار دەکات لە مالك سەبارەت بە پەنجە خستنە ناو پەنجەکانی پێ لە دەستنوێژ ؟ ئەویش فەرمووی : ئەوە لە سەر خەڵك نیە .

دەفەرمێت : منیش وازم لێهێنا تاکو خەڵکە سووك بووەوە ، و پێم ووت : سەبارەت بەو شتە فەرموودەمان هەیە ، ئەویش فەرمووی : ئەو فەرموودەیە کامەیە ؟ ووتم : **حدثنا الليث بن سعد وابن لهيعة وعمرو بن الحارث عن يزيد بن عمرو المعافري عن أبي عبد الرحمن الحنبلي عن المستورد بن شداد القرشي قال : رأيت رسول الله ﷺ يدلك بخنصره ما بين أصابع رجليه .**

ئەویش فەرمووی : **" إن هذا الحديث حسن وما سمعت به قط إلا الساعة "** ، واتە : ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی چاکە ، ئەم کاتە نەبێت هەرگیز نەمبیستووە ... دەفەرموێت : پاشان گوێم لێ بوو کە پرسیاری لێ دەکرا فەرمانی بە پەنجە خستنە ناو پەنجەکانی پێی دەکرد [١٦] .

٣ ـ پێشەوا سافعی ـ بە ڕەحمەت بێت ـ

وە سەبارەت بە پێشەوا شافعی ـ بە ڕەحمەت بێت ـ ووتەیەکی زۆرتر و خۆشتری لێوە دەگێڕنەوە ، و شوین کەوتوانیشی لە شوێن کەوتوانی پێشەوایانی تر کردار بەو ووتانە دەکەن ، بەختەوەرترن ، لەوانەش :

١ ـ فەرموویەتی : **" ما من أحد إلا وتذهب عليه سنة لرسول الله ﷺ ، وتعزب عنه ، فمهما قلت من قول أو أصلت من أصل ، فيه عن رسول الله ﷺ لخلاف ما قلت ، فالقول ما قال رسول الله ﷺ ، وهو قولي "** [١٧].

واتە : هیچ کەسێك نی یە ئیللا هەندێك لە فەرموودەکانی پێغەمبەری خوای ﷺ لێ دەڕوات ، بێئاگادەبێت لێیان جا با هەر ووتەیەکم ووتبێت ، یان بنەوایەکم تێدا داڕشتبێت ، لە پێغەمبەری خواوە ﷺ پێچەوانەی ووتەکەم سەلمێنرا و جێگیر بوبێت ، ئەوا ووتە ووتەی پێغەمبەری خوایە ﷺ ، ئەوەش ووتەی منە .

٢ ـ وە فەرموویەتی : **" أجمع المسلمون على أن من استبان له سنة عن رسول الله ﷺ لم يحل له أن يدعها لقول أحد "** [١٨].

---

[١٤] ابن عبد البر في : (الجامع : ٣٢/٢) .

[١٥] ابن عبد البر في : (الجامع : ٩١/٢) .

[١٦] مقدمة الجرح والتعديل ، لابن أبي حاتم : (ص ٣١ – ٣٢) .

[١٧] تاريخ دمشق ، لابن عساكر : (١/١٥ /٣) .

[١٨] (الفلاني : ص ٦٨) .

واتە : موسڵمانان کۆڕان لەسەر ئەوەی کە ئەگەر موسڵمانێك سوننەتێك لە سوننەتەکانی پێغەمبەری خوای ﷺ لە لا جێگر و ئاشکرا بوو ، ئەوا بۆی حەڵاڵ نی یە وازی لێ بێنێت ، لە بەر ووتەی هەر کەسێك .

٣ ـ وە دەفەرموێت : **" إذا وجدتم في كتابي خلاف سنة رسول الله ﷺ ، فقولوا بسنة رسول الله ﷺ ، ودعوا ما قلت "** ، واتە : ئەگەر لە پەرتۆکەکەمدا ووتەیەکتان بینی پێچەوانەی ووتەی پێغەمبەری خوا ﷺ بوو ، ئەوا ووتەتان ووتەی پێغەمبەری خوا بێت ﷺ ، وواز لە ووتەی من بێنن .

وە لە ڕیوایەتێکی تردا فەرموویەتی : **" فاتبعوها ، ولا تلتفتوا إلى قول أحد "** [١٩].

واتە : ئەوا شوێنی بکەون ، و لا مەکەنە لای ووتەکەی منەوە .

٤ ـ وە فەرموویەتی : **" إذا صح الحديث ، فهو مذهبي "** [٢٠].

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر و سەلمێنرا ، ئەوا مەزهەب و بۆچوونی منە .

٥ ـ وە فەرموویەتی : **" أنتم أعلم بالحديث والرجال مني فإذا كان الحديث الصحيح فأعلموني به أي شيء يكون : كوفيا أو بصريا أو شاميا حتى أذهب إليه إذا كان صحيحا "** [٢١].

٦ ـ وە دەفەرموێت : **" كل مسألة صح فيها الخبر عن رسول الله ﷺ عند أهل النقل ، بخلاف ما قلت ، فأنا راجع عنها ، في حياتي ، وبعد موتي "** [٢٢] .

واتە : هەموو بابەتێك کە فەرموودەی تێدا جێگیر و سەلمێنراو بێت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ، لە لای (**أهل الحديث**) ، و فەرموودەناسانەوە ، بە پێچەوانەی ئەوەی کە من ووتوومە ، ئەوا من لێ ی دەگەڕێمەوە و پەشیمانم لێ ی ، لە ژیان و دوای مردنیشم .

٧ ـ وە فەرموویەتی : **" إذا رأيتموني أقول قولا ، وقد صح عن النبي ﷺ خلافه ، فاعلموا أن عقلي قد ذهب "** [٢٣] ، واتە : ئەگەر منتان بینی ووتەیەکم ووت ، لەو لاشەوە بە پێچەوانەی ووتەکەم فەرموودە لە پێغەمبەرەوە ﷺ جێگیر و سەلمێنرا بوو ، ئەوا بزانن کە چیری و هۆشم لە دەست داوە .

٨ ـ وە فەرموویەتی : **" كل ما قلت فكان عن النبي ﷺ خلاف قولي مما يصح فحديث النبي أولى فلا تقلدوني "** [٢٤] ، واتە : هەموو ئەوانەی کە ووتوومە ، و لەو لاشەوە بە پێچەوانەی ووتەکەی منەوە فەرموودە لە پێغەمبەرەوە ﷺ هاتبێت ، کە جێگەی ئەوە بێت کە بە (صحيح) دابنرێت ، ئەوا فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەولاترە و لاسایی من مەکەنەوە .

٩ ـ وە فەرموویەتی : **"** كل حديث عن النبي ﷺ فهو قولي وإن لم تسمعوه مني **"** [٢٥].

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر بوو و سەلمێنرا لە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوا ووتەی منە ، با لێشمەوە نەیبستن .

---

[١٩] النووي في : (المجموع ٦٣/١) .

[٢٠] النووي : (٦٣/١) .

[٢١] الخطيب في : (الاحتجاج بالشافعي : ٨/١) .

[٢٢] أبو نعيم في : (الحلية ١٠٧/٩) .

[٢٣] رواه ابن عساكر بسند صحيح (١/١٠/١٥) .

[٢٤] رواه ابن عساكر بسند صحيح (٢/٩/١٥)

[٢٥] ابن أبي حاتم : (٩٣ - ٩٤) .

٤ ـ پێشەوا أحمد ی کوڕی حنبل ـ بە ڕەحمەت بێت ـ

بەڵام سەبارەت بە پێشەوا أحمد ی کوڕی حنبل ـ بە ڕەحمەت بێت ـ ئەوا کۆکەرەوەترین و پابەندترینیانە بە سوننەتەوە ، بە شێوەیەك (كان يكره وضع الكتب التي تشتمل على التفريع والرأي) .

١ ـ بۆیە فەرموویەتی : " لا تقلدني ، ولا تقلد مالكا ، ولا الشافعي ، ولا الأوزاعي ، ولا الثوري ، و خُذ من حيث أخذوا " [٢٦] .

واتە : نە تەقلیدی من بکەن ، و نەش تەقلیدی مالك ، و نەش شافعی ، و نەش ئەوزاعی ، و نەش (الثـوري) ، بە ڵکو لەو شوێنەوە وەریگرن کە ئەوان وەریان گرتووە .

وە لە ڕیوایەتێکی تردا فەرموویەتی : " لا تقلد دينك أحدا من هؤلاء ، ما جاء عن النبي ﷺ وأصحابه فخذ به ، ثم التابعين ، بعد الرجل فيه مخير " .

واتە : لە دینداریتدا لاسایی هیچ کەسێك لەوانە مەکەوە ، ئەوەی کە لە پێغەمبەرەوە ﷺ جێگر و سەلمێنراوە ، یان لە هاوەڵانی ئەوا وەری بگرە ، پاشان لە شوێنکەوتوانیان (واتە : التابعين) ، پاش ئەوان مرۆڤ سەربەخۆیە لە وەرگرتن یان وەرنەگرتنی ووتەی کەسانی تر .

وە جارێکیان فەرمووی : " الإتباع : أن يتبع الرجل ما جاء عن النبي ﷺ وعن أصحابه ثم هو من بعد التابعين مخـير " [٢٧] ، واتە : شوێنکەوتن : بریتییە لەوەی کە مرۆڤ شوێنی ئەوە بکەوێت کە لە پێغەمبەرەوە ﷺ جێگر و سەلمێنراوە ، یان لە هاوەڵانی ، پاشان لە پاش شوێنکەوتوانیان (واتە : التابعين) ، سەربەخۆیە لە وەرگرتن یان وەرنەگرتنی ووتەی کەسانی تر .

٢ ـ وە فەرموویەتی : " رأي الأوزاعي ، و رأي مالك ، و رأي أبي حنيفة ، كله رأي ، و هو عندي سواء ، و إنما الحجـة في الآثار " [٢٨] .

واتە : ڕاوبۆچوونی ئەوزاعی ، و ڕاوبۆچوونی مالك ، و ڕاوبۆچوونی ئەبو حەنیفە ، هەموویان بۆچوونن ، هەمووشیان لە لای من وەك یەکن ، بەڵام ئەوەی کە بکرێت بە بەڵگە تەنها فەرموودەیە .

٣ ـ وە فەرموویەتی : " من رد حديث رسول الله ﷺ ، فهو على شفا هلكة " [٢٩].

واتە : ئەوەی کە فەرموودەی پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەت بکاتەوە ، لە ناوچوونی نزیکە .

ئەوەیە ووتەی پێشەوایان ﷺ لە فرمان کردنیان بە دەست گرتن بە فەرموودەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ ، و لە گەڵ نەهیکردنیان لە تەقلیدکردنی کوێرانە بۆ ئەو زانا پایە بەرزانە بە بێ چاوڕۆشنی و سەیرگردنی بەڵگەکانیان ، ئەو ووتانەش ئەوەندە ڕوون و ئاشکران ، بە هیچ شێوەیەك شوێنی تاوتوێکردن نین ، و هیچ لێکدانەوەیەکی تری پوچەڵیش هەڵناگرن ، بۆیە لە سەر ئەو ووتانە : ئەگەر کەسێك دەست بگرێتە بە هەموو ئەو فەرموودانەی کە جێگر و سەلمێنراون لە سوننەتدا ، با پێچەوانەش بێت لە گەڵ هەندێك لە ووتەی ئەو پێشەوا برێزانە ، ئەوا پێچەوانەی بۆچوونی ئەوان نابێت ، و دەرچووش

---

[٢٦] ابن القيم في : (إعلام الموقعين ٢/٣٠٢) .
[٢٧] رواه أبو داود في : (مسائل الإمام أحمد : ص ٢٧٦ – ٢٧٧) .
[٢٨] ابن عبد البر في : (الجامع ٢/١٤٩) .
[٢٩] ابن الجوزي في : (المناقب : ص ١٨٢) .

نیەیە لە ڕێگە و ڕێبازی ئەوان ، بەڵکو لە ڕاستیدا ئەو بە شوێنکەوتوویان دادەنرێت , و دەستیشی گرتووە بە پەتی پتەوی ئیسلامەتیەوە ، و هیچ کاتێکیش بچڕاندنی بۆ نیەیە ، ئەو کەسەش کە واز لە سوننەتێك دەهێنێت ـ سەرەڕای سەلماندن و جێگیر بوونی ـ تەنها لەبەر ئەوەی کە فەرموودەکە پێچەوانەی ووتەی ئەو پێشەوا بەرێزانەیە ، ئەوا ئەو کەسە وەکو ئەو کەسەی پێشوو نیەیە کە دەستی گرتووە بە پەتی پتەوی ئیسلامەتیەوە ، بە ڵکو بەو کردارەی سەرپێچیکاریانە و پێچەوانەی ووتە بە نرخەکانیانە ـ کە لە پێشدا باسکران ـ خوای پەروەردگاریش فەرموویەتی : ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾ [٣٠] .

وە فەرموویەتی : ﴿ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ [٣١] .

پێشەوا (**ابن رجب**) ڕەحمەتی خوای لێ بێت ـ فەرموویەتی : ((**فالواجب على كل من بلغه أمر الرسول ﷺ وعرفه أن يبينه للأمة وينصح لهم ويأمرهم باتباع أمره وإن خالف ذلك رأي عظيم من الأمة فإن أمر رسول الله ﷺ أحق أن يعظم ويقتدى به من رأى أي معظم قد خالف أمره في بعض الأشياء خطأ ومن هنا رد الصحابة ومن بعدهم على كل مخالف سنة صحيحة وربما أغلظوا في الرد ، لا بغضا له بل هو محبوب عندهم معظم في نفوسهم لكن رسول الله أحب إليهم وأمره فوق أمر كل مخلوق فإذا تعارض أمر الرسول وأمر غيره فأمر الرسول أولى أن يقدم ويتبع ولا يمنع من ذلك تعظيم من خالف أمره وإن كان مغفورا له بل ذلك المخالف المغفور له لا يكره أن يخالف أمره إذا ظهر أمر الرسول ﷺ بخلافه**)) .

واتە : پێویستە لە سەر هەموو کەسێك کە فرمانی پێغەمبەری خوای ﷺ پێبگات ، و بیزانێت ، ڕوونی بکاتەوە بۆ ئوممەت ، و ئامۆژگاریان بکات ، و فەرمانیشیان پێبکات بە شوێنکەوتنی فرمانەکانی ، با پێچەوانەش بێت بۆ ووتەی هەر گەورەیەکی ئەم ئوممەتە ، چونکە فرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ ، ئەولا ترە کە بە گەورە دابنرێت و چاوی لێبکرێت ، لە بۆچوونی هەموو کەسێکی بە گەورە دانراێك کە پێچەوانەی فەرمانی ئەو بوو بێتەوە لە هەندێك لە بۆچوونەکانیدا ، لە سەر ئەم بنەوایەیە کە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ، و ئەوانەش کە بە دوایاندا هاتوون بەرپەرچی هەموو ئەوانەیان داوەتەوە کە پێچەوانەی سوننەتە (**صحیح**) ەکانی پێغەمبەر بونەتەوە ﷺ ، ڕەنگە زۆریش بە توندی ڕەتیان کردبێتەوە ، نەك لە بەر ئەوەی کە ڕقیان لێ بێت ، بەڵکو ئەو کەسانە لە لایاندا خۆشەویست بوونە ، و بەرێز و گەورەن لە دەروونیاندا ، بەلام ڕەسول الله لە لایان خۆشەویست ترە ، و فرمانیشی لە سەر فرمانی هەموو درووستکراوێکی ، بۆیە ئەگەر فرمانی پێغەمبەر ﷺ لە گەڵ فرمانی جگە لەو بێتەوە ، ئەوا فرمانی پێغەمبەر ﷺ پێشترە لەوەی کە پێش بخرێت ، وشوێن بکەورێت ، ئەوەش ڕێگر نیە لەوەی کە ئەو پێشەوایەی کە پێچەوانەی بووەتەوە بە گەورە و ڕێزدار دابنرێت ، هەرچەند خوای پەروەردگار لێ ی خۆش بوو بێت ، بەڵکو ئەو کەسانە پێیان ناخۆش نیە کە پێچەوانەی ووتەکانیان ببیتەوە ئەگەر دەرکەووت کە فرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ پێچەوانەی ووتەکەیانە .

دەڵێم : چۆن ڕقیان دەبێت لەوە ، لە کاتێکدا ئەو پێشەوا بەرێزانە خۆیان فرمانیان پێ کردووە بە شوێن کەوتنیان ـ هەروەکو لە پێشدا ئاماژەمان پێدان ـ وە ئەوەشیان لە سەر پێویست کردوون کە واز لەو ووتانەیان بێنن کە پێچەوانەی سوننەتن ؟ بە ڵکو پێشەوا شافعی ـ بە ڕەحمەت بێت ـ فرمانی بە شوێنکەوتوانی کردووە کە ئەگەر سوننەتێك سەلمێنرا و جێگیر بوو بیدەنە پاڵی ، با لە ژیانیشدا ئەو سوننەتەی نەبردووبێت ، یان بۆچوونێکی پێچەوانەی ئەو سوننەتەی هەبوو

---

[٣٠] سورة النساء : ٦٥ .

[٣١] سورة النور : ٦٣ .

بێت ، بۆیە دەبینین کە توێژەرەوە و پێشەوا (ابن دقیق العید) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ ئەو بابەتانەی کۆکردەوە کە بۆچوونی چوار پێشەواکە تیایاندا پێچەوانەی فەرموودەی (صحیح)ن ـ دانەیەکیان بێت یان هەموویان ـ ئەوەش لە یەك جەلْدی زۆر گەورەدا ، کە لە سەرەتاکەیدا فەرموویەتی : ((إن نسبة هذه المسائل إلى الأئمة المجتهدين حرام ، وإنه يجب على الفقهاء المقلدين لهم معرفتها لئلا يعزوها إليهم فيكذبوا عليهم)) .

واتە : دانی ئەم بابەتانە بۆ پاڵ پێشەوایانی موجتەهید حەرام و قەدەغەن ، وە پێویستە لە سەر شەرع زانانی لاسایی کاریان ئەو بابەتانە بزانن ، بۆ ئەوەی نەکو بیانداتە پاڵیان ، و بەو کارەشیان دەکەونە درۆدان لە سەر زمانیان .

وازهێنانی شوێنکەوتوانیان لە هەندێك ووتەی پێشەوایانیان ، لە بەر شوێنکەوتنی سوننەت

وە لە بەر هەموو ئەو ووتانەیە دەبینین زۆرینەی شوێن کەوتوانی پێشینی ئەو پێشەوا بەڕێزانە ، و هەندێکیش لە پاشینەکانیان ، هەموو ووتەیەکی پێشەواکانیان وەرناگرن ، بەڵکو وازیان لە زۆر لە ووتەکانیان هێناوە ، کە دەیانبینی ئەو ووتانە پێچەوانەی سوونەتن ، بە شێوەیەك دوو پێشەوا : محمدی کوڕی حسن ، و باوکی یوسف ـ ڕەحمەتی خوای پەروەردگاریان لێ بێت ـ پێچەوانەی شێخەکەیان (أبـو حنيفـة) کردووە (لە نزیکەی سێ یەکی مەزهەبەکەیدا) ، پەرتۆکەکانی فیقهیش کەفیلن بە ئاشکراکردنی ئەو ڕاستیەیە ، هاوشێوەی ئەمەش دەووترێت سەبارەت بە پێشەوا (المزني) و جگە لە ئەویش کە لە شوێنکەوتوانی پێشەوا شافعی و جگە لە ویش ، وە ئەگەر بمانەوێت نموونە لە سەر ئەوە بهێنینەوە ، ئەوە درێژە بە ووتە دەدەین ، وە دەریش دەچین لەو مەبەستەی کە هەمانە لەم توێژینەوەدا ، کە کورت بڕیە ، بۆیە تەنها دوو نموونە دەهێنینەوە :

١ ـ پێشەوا محمد لە (موطأ) ەکەیدا لە (پەڕەی : ١٥٨) دا فەرموویەتی : " قال محمد : أما أبو حنيفة ـــ رحمه الله ـــ فكان لا يرى في الاستسقاء صلاة ، وأما في قولنا : فإن الإمام يصلي بالناس ركعتين ، ثم يدعو ، ويحول رداءه " هتد .

واتە : محمد فەرموویەتی : بەڵام سەبارەت بە پێشەوا (أبو حنيفة) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ نوێژی بە سوونەت نەدەزانی لە کاتی پاڕانەوە بۆ باران بارین ، بەڵام لە ووتەی ئێمەدا ئەوەیە کە : پێشنوێژ دوو ڕکات نوێژ بە خەڵك دەکات ، پاشان دەپاڕێتەوە و جلەکەشی هەڵدەگێڕێتەوە .

٢ ـ وە (عصام) ی کوڕی (يوسف البلخي) لە هاوەڵانی پێشەوا (محمد) و یەکێك لەوانەی کە زۆر لە گەڵ پێشەوا (أبو يوسف) دا بووە : ((كان يفتي بخلاف قول الإمام أبي حنيفة كثيرا ، لأنه لم يعلم الدليل وكان يظهر له دليل غيره فيفتي به)) ، واتە : زۆر جار بە پێچەوانەی ووتەی پێشەوا (أبو حنيفة) فەتوای دەدا ، چونکە بەڵگەی فەتواکەی نەدەزانی ، جاری واش هەبوو بەڵگەی غەیری ئەوی پێ ئەولاتر بوو بۆیە فەتوای پێ دەدا ، لە بەر ئەوەیە دەبینین : ((كان يرفع يديه عند الركوع ، والرفع منه)) ، واتە : دەستەکانی لە کاتی کڕنووش بردن ، و بەرز بوونەوە لێ ی بەرز دەکردەوە ، هەروەکو لە سوننەتی (متواتر) دا لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جێگر ، و سەلمێنراوە ، ئەوەش ڕێگر نەبووە لە کارپێکردنی ، کە سێ پێشەوای بەڕێز بۆچوونیان پێچەوانەی ئەوە بووە ، ئەم ئاکارەش پێویستە لە سەر هەموو موسڵمانێك ، ئەوەش بە گەواهی ئەو چوار پێشەوا بەڕێزە و جگە لەوانیش ، هەروەك لە پێشدا باس کرا .

پوختەی ووتەش ئەوەیە کە داواکارم هیچ یەکێك لە شوێنکەوتوانیان تانەو تەشەرە نەدەن لە پەیڕەوی ئەم پەرتۆکە و واز لە سوود وەرگرتن بهێنێت لەو سوننەتانەی پێغەمبەری خوا ﷺ کە تێیدا هاتوون ! بە بیانووی ئەوەی کە پێچەوانەی مەزهەبەکەیەتی !! بەڵکو داواکارم ئەو ووتانەی کە باسکراون لە بەر چاو بگرێت کە سەبارەت بە پێویستی کارکردن بە

سوننەت و وازهێنان لە ووتەی پێچەوانەیان بۆ سوننەت ووتراوە ، وە ئەبێت ئەوەش بزانێت کە تانەو تەشەرە دان لە پەیڕەوی ئەم پەرتۆکە تانەو تەشەرە دانە لەو پێشەوایەی کە شوێنکەوتوویەتی ، هەر یەکێك بێت لەو پێشەوا بەڕێزانە ، چونکە ئێمەش ئەو پەیڕەوەمان لەو بەڕێزانەوە وەرگرتووە ، هەر وەکو لە پێشدا باسمان لێوەکرد ، بۆیە هەر کەسێك پشتیان لێ بکات لەم پەیڕەوەیاندا ، ئەوا لە ترسناکییەکی زۆر گەورەدایە ، چونکە ئەوە دەگەیەنێت کە پشت بکرێت لە سوننەت ، لە کاتێکدا خوای پەروەردگار فرمانی ئەوەی پێکردووین کە لە کاتی جیاوازیماندا بگەڕێینەوە ، و متمانەی بکەینە سەر ، هەروەکو فەرموویەتی : ﴿ فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتَّىَ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَ يَجِدُواْ فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُواْ تَسْلِيمًا ﴾ [٣٢].

داواکارم لە خوای پەروەردگار بمانکات لەو کەسانەی کە سەبارەتیان فەرموویەتی : ﴿ إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴾ [٣٣] .

دیمەشق

(١٣) ەی جمادی الآخرة / ساڵی ١٣٧٠ ك .

---

[٣٢] سورة النساء : ٦٥ .

[٣٣] سورة النور : ٥١ – ٥٢ .

چەند شوبهەیەك و وەڵامەكانیان :

ئەم ووتانە پێش دەساڵ دەبێت نووسیم بوو لە پێشەكی ئەم پەرتۆكەدا ، لەم كاتەشدا ئەوەم بۆ دەركەت كە كاریگەریەكی زۆر چاكی هەبووە لە ریزی لاوانی بروادارادا ، ئەوەش لە رێنووی كردنیان بۆ پێویستی گەڕانەوە بۆ ئایین ، و پەرستشەكانیان ، و وەرگرتنیان لە سەرچاوە پاك و خاوێنەكەی ئایینی ئیسلامی پیرۆزەوە : كە قورئانی پیرۆز و سوننەتەكانی پێغەمبەری خوایە ﷺ ـ شوكر و ستایشی خوای پەروەردگار بێت ـ زۆر كەسانی كارپێكاری سوننەتیان تێدا درووست بووە ، لە پەرستشەكانیاندا ، بە شێوەیەك وایان لێ هاتووە بەو شتە بناسرێنەوە ، سەرەڕای ئەوەش من لە هەندێكیاندا سستیەكم بەدی دەكرد لە كارپێكردنیدا ، ئەوەش لە بەر ئەوە نیەیە كە گومانیانم لە پێویستی ئەوەدا هەبێت ـ دوای هێنانەوەی ئەو هەموو ئایەت و ووتانە لە پێشەوایان سەبارەت بە فرمانكردنیان بە گەڕانەوە بۆی ـ بەڵكو ئەو سستیەیە بە هۆی هەندێك شوبهەیەكەوەیە كە لە هەندێك لە شێخانی موقەلیدی مەزهەبەكان !

بۆیە وادەبینم كە باسی ئەو شوبهانە بكەم ، و وەڵامیشیان بدەمەوە ، بەڵكو ئەوە ببێتە هۆی ئەوەی كە ئەو هەندەش هەستن بە كارپێكردن بە سوننەت ، لە گەڵ كارپێكارانی تردا ، بۆ ئەوەی هەموو ـ بە ویستی خوای پەروەردگار ـ ببن بە كۆمەڵی ڕزگار بوو .

١ ـ هەندێكیان دەڵێن : ((لا شك أن الرجوع إلى هدي نبينا ﷺ في شؤون ديننا أمر واجب لا سيما فيما كان منها عبادة محضة لا مجال للرأي والاجتهاد فيها لأنها توقيفية كالصلاة مثلا ولكننا لا نكاد نسمع أحدا من المشايخ المقلدين يأمر بذلك بل نجدهم يقرون الاختلاف ويزعمون أنها توسعة على الأمة ويحتجون على ذلك بحديث – طالما كرروه في مثل هذه المناسبة رادين به على أنصار السنة – : (اختلاف أمتي رحمة) فيبدو لنا أن هذا الحديث يخالف المنهج الذي تدعو إليه وألفت كتابك هذا وغيره عليه فما قولك في هذا الحديث ؟)) .

واتە : گومان لەوەدا نیە كە گەڕانەوە بۆ سونەتی پێغەمبەرەكەمان ﷺ لە كار و باری ئایینەكەمان كردەوەیەكی پێویستە ، بە تەیبات لەوانەی كە پەرستشێكی پەتیە ، و جێگەی ئیجتهاد و ڕا دەربڕین نیە ، چونكە بە پێی دەقەكانی شەریعەت دەبێت ، وەكو نوێژ بۆ نموونە ، بەڵام زۆر بەدەگمەن نەبێت نابیستین شێخانی لاسایی كار فەرمان بەوە بكەن ، بەڵكو بە پێچەوانەوە دەبینین جیاوازی بەباش دەزانن و بە فراوانكاری دادەدەن بە گومانی خۆیان لە سەر ئەم ئوممەت ، ئەو فەرموودەیەش دەكەنە بەڵگە ـ كە زۆرجار دووبارەی دەكەنەوە و بەرپەرچی سەرخەران و پشتیوانانی سوننەتی پێ دەدەنەوە ـ كە ئەویش فەرموودەی : " اختلاف أمتي رحمة ! ! " ، بۆیە ئەوەمان بۆ دەردەكەوێت كە ئەم فەرموودەیە پێچەوانەی ئەو پەیڕەوەیە كە گرتووتە بەر ، و بانگەشەی بۆ دەكەیت ، و ئەم كتێبە و جگە لەمیشت لە سەر داناوە ، جا جی دەڵێت سەبارەت بەم فەرموودەیە ؟

وەڵامی ئەمانەش لە دوو ڕووەوەیە :

یەكەم : ئەوەیە كە فەرموودەكە (ضعیف) ە بە (صحیح) دانانرێت ، بەڵكو (باطل) ەو هیچ بنەوایەكی نیە پێشەوا و عەلامە (السبكی) فەرموویەتی : ((لم أقف له على سند صحيح ولا ضعيف ولا موضوع)) .

واتە : هیچ سەنەدێكم بۆ ئەم فەرموودەیە لە لێكۆڵینەوەكانمدا نەبینیوە ، نە (صحیح) ، و نە (ضعیف) ، بگرە نەش (موضوع) .

منیش دەڵێم : بەڵکو بەم شێوەیە ڕیوایەت کراوە : ((... اختلاف أصحابي لكم رحمة)) ، و ((أصحابي كالنجوم فبأيهم اقتديتم اهتديتم)) ، و هەردووکیان بە (صحيح) دانانرێن ، بەڵکو یەکەمیان (واه جدا) ەو دووەمیشیان (موضوع) ە ، بە تێرو تەسەلیش باسم لەسەر کردوون لە (سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة : برقم : **٥٨** و **٥٩** و **٦١**) .

دووەم : فەرموودەکە سەرەڕای ئەوەی کە پێچەوانەیە لە گەڵ قورئانی پیرۆزدا ، چەنکە ئەو ئایەتانەی کە لەو بارەیەوە هاتوون ـ واتە سەبارەت بە نەهی کردن لە جیاوازی لە ئاییندا ، و بە فەرمان کردن یەکبوون تیایدا ـ لەوە ئاشکراترن کە باس بکرێن ، بەڵام هیچی تێدا نیە کە وەکو نموونە هەندێکیان بهێنینەوە ، خوای پەروەردگار فەرموویەتی : ﴿ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ﴾ [٣٤] .

واتە : نیزاع و دوو بەرەکێ مەکەن لە نێوان خۆتاندا ، چونکە دەبێتە هۆی سەر نەکەوتنتان ، و خەبەر و بۆنی خراپەکەشتان دەڕوات و بڵاو دەبێتەوە .

وە فەرموویەتی : ﴿ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴾ [٣٥] .

واتە : لە موشریك و هاوەڵ بڕیاردەران مەبەن ئەوانەی کە ئایینەکەیان پارچە پارچە و پەرتەوازە کردووە ، و بوونەتە حیزب و کۆمەڵی جیا جیاوە ، هەموو کۆمەڵ حزبێکیشیان بەوەی کە هەیەتی خۆشحاڵە و بەختەوەرە .

وە فەرموویەتی : ﴿ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ ﴾ [٣٦] .

جا ئەگەر ئەوانەی کە خوای پەروەردگار ڕەحمیان پێدەکات تەفریقە و جیاوازی ناکەن ، بەڵکو کەسانی ناڕەوا تەفریقەو جیاوازی دەکەن ، جا چۆن ژیری و مێشکێك جیاوازی بە ڕەحمەت دەزانێت ؟!

بەمەش ئەوە جێگر بوو و سەلمێنرا کە ئەو فەرموودەیە (صحيح) نیە نە لە سەنەد و نەش لە دەقی فەرموودەکەدا ، لەو کاتەشدا بە ڕوونی ئاشکرا دەبێت کە نابێت بکرێتە بەهانە و بیانوویەك بۆ وەستان لە کارکردن بە قورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەر ﷺ کە پێشەوایان فرمانیان کردووە بە کار پێکردنیان .

٢ ـ وە هەندێکی تریان دەڵێن : ئەگەر جیاوازی و ئیختیلاف لە شەرعدا قەدەغەکراو بێت ، باشە ئێوە چی دەڵێن سەبارەت بە جیاوازی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ، و پێشەوایان لە دوای ئەوان ؟!وە ئایا هیچ جیاوازیەك هەیە لە نێوان جیاوازی ئەوان و جیاوازی ئەوانەی کە دوای ئەوان هاتوون ؟!

وەڵامەکەشی : بەڵێ جیاوازیەکی زۆر هەیە لە نێوان ئەو دوو جیاوازیە ، ئەوەش لە دوو شتدا دەردەکەوێت :

یەکەم : هۆکاری جیاوازیەکە .

دووەم : کاریگەری جیاوازیەکە .

سەبارەت بە جیاوازی هاوەڵان ، ئەوا بە هۆی زەرووڕەتەوە بووە ، و جیاوازیەکی ئاسایی بووە لەوانەوە لە یەن تێگەیشتنەوە ، نەك ئەوەی کە لە لایەن خۆیانەوە جیاوازیەکە هەڵبژێن ، هەندێك شتی تریشی بۆ زیاد دەکرێت کە لە

---

[٣٤] سورة الأنفال : ٤٦ .

[٣٥] سورة الروم : ٣١ ــ ٣٢ .

[٣٦] سورة هود : ١١٨ ــ ١١٩ .

سەردەمی ئەواندا بووە ، کە وای خواستووە جیاواز بن و پاشان لە دوای ئەوان نەماوە ، وەکو ئەو جۆرە جیاوازیانەش ناتوانرێت بە تەواوی لێ ی ڕزگار بین ، وایش ناکات لە ئەنجام دەرانی بەر ئەو سەرزنشتە بکەون کە لە ئایەتەکانی پێشوودا باسکرا ، یان ئەوانەی کە ئەو واتایەیان هەیە ، چونکە مەرجی ئەو سەرزنشتەی تێدا نیە ، کە بریتیە لە مەبەست و بەردەوام بوون و واز نەهێنان لێ ی .

بەڵام ئەو جیاوازیەی کە بەرپا بووە لە نێوان لاسایی کاراندا ، زۆربەی جار هیچ بیانوویەکیان نیە لە ئەنجامدانیدا ، وە هەندێکیشیان بەڵگەی قورئانی پیرۆز و سوننەتی بۆ ئاشکرا بووە ، لایەنی بۆچون و مەزهەبەکەی تریش دەگرێت کە نەیگرتووتە بەر ، کەچی وازی لێ دەهێنیت لە بەر هیچ نە ، جگە لەوە نەبێت کە پێچەوانەی مەزهەبەکەی خۆیەتی ، وەکو بڵێت مەزهەب لە لای ئەو بنەوایە ، یان ئەو ئاییینەیە کە (**محمـــد**) ﷺ پـێی هـاتووە ، مەزهـەب و بۆچـوونەکەی تـریش ئاییینێکی ترە حوکمەکەی نەماوە واتە : (منسوخ) ە .

وە هەندێك لەوانە بە پێچەوانەی ئەوەوە ئەو بۆچوونانە وا دەبینن ـ لە گەڵ هەموو ئەو جیاوازیەی کە باسمان کرد ـ کە هەموو ئەوانە هەموو شەرعی جۆراو جۆرن ، هەروەکو هەندێك لە پاشینەکانیان ئاماژەیان بەوە داوە : هیچ ڕێگرێك نیە لە پێش موسڵمان لەوەی کە هەر یەکێکیانی پێ باشە ببێت ، و وەریگرێت ، یان واز بێنێت دوور بکەوێتەوەی لەوەی کە ویستی لە سەر نیە ، چونکە هەر هەمووی ئایینە و شەرعە ! ! ! ڕەنگە ئەوانە و ئەوانیتریش بەڵگە بەوە بێننەوە بۆ ئەوەی لەسەر جیاوازیان بمێننەوە بەو فەرموودە پوچەڵەی کە تێیدا هاتووە : " اختلاف أمتي رحمة " ، وە زۆر جاریش لێیانەوە دەبیسین کە بە بەڵگە دەیهێننەوە بۆ ئەو کارەیان ، بەو ووتە و شێوەیەش لە یەکی دەدەنەوە ، و ئاراستەی دەکەن کە دەڵێن : جیاوازی کاتێك بۆیە بە میهرەبانی دادەنرێت ، چونکە فراوانی تێدایە لە سەر ئوممەت ، لە گەڵ ئەوەی کە ئەم لێکدانەوە و ئاراستە کردنە پێچەوانەی ئایەتی ڕاشکاوی قورئانی پیرۆزە ، لە گەڵ ناوەڕۆك و واتای ئەو ووتانەی کە لە پێشدا باسکران ، دەقی ووتەی هەندێکیان لەو بارەیە هاتووە کە ڕەتی دەکاتەوە ...

پێشەوا (ابن القاسم) فەرموویەتی : ((**سمعت مالكا والليث يقولان في اختلاف أصحاب رسول الله** ﷺ : **ليس كما قال ناس** : (**فيه توسعة**) **ليس كذلك إنما هو خطأ وصواب**)) [٣٧] .

واتە : گوێم لە پێشەوا (**مالك**) و (**ليث**) سەبارەت بە جیاوازی نێوان هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویانە : بەو شێوەیە نیە کە هەندێك خەڵك دەیڵێن : کە ئەو جیاوازیانە فراونیان تییدایە ، بەڵکو هەڵەیە یان ڕاست .

وە (أشهب) فەرموویەتی : ((**سئل مالك عمن أخذ بحديث حدثه ثقة عن أصحاب رسول الله** ﷺ **أتراه من ذلك في سعة ؟ فقال : لا والله حتى يصيب الحق ما الحق إلا واحد قولان مختلفان يكونان صوابا جميعا ؟ ما الحق والصواب إلا واحد**)) [٣٨] .

واتە : پرسیارکرا لە پێشەوا (**مالك**) سەبارەت بە کەسێك کە کەسێکی (**ثقة**) فەرموودەیەکی پێ ڕاگەیاندبێت لە هاوەڵانی پێغەمبەری خواوە ﷺ ئایا وا دەبینیت کە لەو کردارەیدا لە فراوانیدایە بۆ هەیە ؟ ئەویش لە وەڵامدا فەرمووی : نەخێر سوێند بێت بە خوا ، تاکو ڕاستی نەپێکێت ، چونکە ڕەوایی و ڕاستی یەکە ، دوو ووتەی جیاواز هەبن و هەردووکیان ڕاست و ڕەوا بن ! ! ڕاستی و ڕەوایی هەر یەکە .

---

[٣٧] ابن عبدالبر في : (جامع بيان العلم : ٢ / ٨١ ـــ ٨٢) .

[٣٨] المصدر السابق : (٢ / ٨٢ ـــ ٨٨ ـــ ٨٩) .

وە (المزني) هاوڕێ و هاوەڵی پێشەوا (الشافعي) فەرموویەتی : ((وقد اختلف أصحاب رسول الله ﷺ خطأ بعضهم بعضا ونظر بعضهم في أقاويل بعض وتعقبها ولو كان قولهم كله صوابا عندهم لما فعلوا ذلك وغضب عمر بن الخطاب من اختلاف أبي بن كعب وابن مسعود في الصلاة في الثوب الواحد إذ قال أبي : إن الصلاة في الثواب الواحد حسن جميل . وقال ابن مسعود : إنما كان ذلك والثياب قليلة . فخرج عمر مغضبا فقال : اختلف رجلان من أصحاب رسول الله ﷺ ممن ينظر إليه ويؤخذ عنه وقد صدق أبي ولم يأل ابن مسعود ولكني لا أسمع أحدا يختلف فيه بعد ما مقامي هذا إلا فعلت به كذا وكذا)) [٣٩] .

هەروەها (المزني) فەرموویەتی : ((يقال لمن جوز الاختلاف وزعم أن العالمين إذا اجتهدا في الحادثة فقال أحدهما : حلال والآخر : حرام أن كل واحد منهما في اجتهاده مصيب الحق : أبأصل قلت هذا أم بقياس ؟ فإن قال : بأصل قيل له : كيف يكون أصلا والكتاب ينفي الاختلاف ؟ وإن قلت : بقياس قيل : كيف تكون الأصول تنفي الخلاف ويجوز لك أن تقيس عليها جواز الخلاف ؟ هذا ما لا يجوزه عاقل فضلا عن عالم)) [٤٠] .

واتە : بەو کەسەی کە جیاوازی بە ڕەوا دەزانێت ، و دەڵێت ئەگەر زانایان جیاواز بوون لە ڕووداوێکدا ، و یەکێکیان ووتی : ئەو شتە حەڵاڵە ، و دووەمیان بڵێت : ئەو شتە حەرام و قەدەغەکراوە ، ئەوا هەر دووکیان لە بۆچونەکەیاندا پێکاویانە ، ئەوا دبێت پێی بووترێت : تۆ ئەم ووتەیەت لە سەر بنەوایەك ووتووە یان بە پێی (قیاس) ؟ جا ئەگەر ووتی : لە سەر بنەوایەك ووتوومە ، پێی دەووترێت : چون دەبێت بە پێی بنەوایەك ووترابێت لە کاتێکدا قورئانی پیرۆز جیاوازی ڕەت دەکاتەوە ؟ وە ئەگەر ووتی : بە پێی (قیاس) ، پێی دەووترێت : چۆن لە کاتێکدا کە بنەواکان جیاوازی ڕەت دەکەنەوە ، کەچی تۆ دێیت جیاوازی لە سەر (قیاس) دەکەی ! ! ئەمە شتێکە هیچ کەسێکی دانا بە باشی نازانێت جا چ جای کەسێکی زانا ! !

جا ئەگەر یەکێك ووتی : ئەو ووتەیەی کە تۆ باسی دەکەێت دەڵێت : ڕەوایی هەر یەکەو نابێت بە چەند دانەیەك ، پێچەوانەیە لە گەڵ ئەو ووتەیەی خودی مالك کە لە کتێبی (المدخل الفقهي : ١ / ٨٩) ی (للأستاذ الزرقا) دا هاتووە : ((ولقد هم أبو جعفر المنصور ثم الرشيد من بعده أن يختارا مذهب الإمام مالك وكتابه (الموطأ) قانونا قضائيا للدولة العباسية فنهاهما مالك عن ذلك وقال : " إن أصحاب رسول الله ﷺ اختلفوا في الفروع وتفرقوا في البلدان وكل مصيب ")) .

واتە : ئەوە نەبوو خەلیفە (أبو جعفر المنصور) و پاش ئەویش (الرشيد) و یستیان مەزهەبی پێشەوا (مالك) و کتێبەکەی کتێبی (المؤطأ) هەڵبژێرن بۆ ئەوەی ببێتە دستور و ڕێسای دەوڵەتی (عباس) ی ، کەچی پێشەوا (مالك) ئەوەی لێ قەدەغە کردن و فەرمووی : هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ جیاوازیان هەبووە لە بابەتە فیقهیەکاندا ، و بڵاوەیان لێ کرد لە وڵاتاندا ، هەمووشیان هەر پێکاویانە .

منیش دەڵێم : ئەم چیرۆکە زانراوە ، و ئاشکرایە لە پێشەوا (مالك) ەوە ـ ڕەحمەتی خوای لێ بێت ـ بەم برگەی کۆتایی کی تێیدا هاتووە : ((وكل مصيب)) ، ووتەیەکی من هیچ بنەوایەکم بۆ نەدیوە لە هێچێك لە ڕیوایات و سەرچاوانەی بەر دەستم کەوتوون ، جگە لە ڕیوایەتێك نەبێت کە (أبو نعيم) لە (الحلية : ٦ / ٣٣٢) دا ڕیوایەتی کردووە ، و (مقدام) ی کوڕی (داود) تێدایە ، و ئەویش یەکێکە لەوانەی کە پێشەوا (الذهبي) لە کتێبی (الضعفاء) دا هێناویەتی ، لە گەڵ ئەوەشدا گۆکەی بەم شێوەیەیە : ((وكل عند نفسه مصيب)) ، بۆیە برگەی ((عند نفسه)) بەڵگەیە

---

[٣٩] المصدر السابق : (٢ / ٨٣ ــ ٨٤) .

[٤٠] المصدر نفسه : (٢ / ٨٩) .

لە سەر ئەوەی کە ئەو برگەیەی کە لە (المدخل) دا هاتووە زیادکراوە ، ئەی چۆە وا نەبێت لە کاتێکدا پێچەوانەیە لە گەڵ ئەوەی کە (الثقات) لە پێشەوا (مالك)ەوە گێڕاویانەتەوە کە ڕەوایی یەکە و نابێت چەند دانەیەك بێت ، هەروەکو چۆن لە پێشدا ڕوونکرایەوە ؟! هەر ئەمەشە کە هەموو پێشەوایانی هاوەڵان ، و شوێنکەوتوانیان ، و چوار پێشەوایانی موجتەهیدیان لە سەرە ، و جگە لەوانیش .

(ابن عبدالبر) لە (٢ / ٨٨) دا فەرموویەتی : ((ولو كان الصواب في وجهين متدافعين ما خطأ السلف بعضهم بعضا في اجتهادهم وقضائهم وفتواهم والنظر يأبى أن يكون الشيء وضده صوابا كله ولقد أحسن من قال :

إِثْبَاتُ ضِدَّيْنِ مَعَاً فِي حَالِ   أَقْبَحُ مَا يَأتِي مِنَ الْمَحَالِ)) .

واتە : ئەگەر ڕەوایی لە دوو بۆچونی جیاوازدا ببایە ئەوا پێشین هەندێکیان ئەوانی تریانیان بە هەڵەوە نە دەخستەوە لە بۆچونەکانیان ، و داد و فەتواکانیاندا ، ژیریش ئەوە ڕەت دەکاتەوە کە شتێك و پێچەوانەکەشی هەر ڕاست بێت ، چاکی فەرمووە ئەو کەسەش کە فەرموویەتی : سەلماندن و جێگیرکردنی دوو شتی دژ یەك لە یەك کاتدا شتێکی نامۆ و قیزەونە لە ڕاستیدا .

جا ئەگەر ووترا ئەگەر ئەوەمان لە لا جێگیر بوو کە ئەم ڕیوایەتە لە پێشەوا (مالك) ەوە نەسەلمێنراوە ، ئەوا بۆچی پێشەوا (مالك) ڕازی نەبوو کە خەلیفە (المنصور) خەڵکی لە سەر کتێبەکەی (الموطأ) کۆبکاتەوە ؟! وەلامی نەدایەوە بۆ ئەو کارە ؟!!

ئەوا دەڵێم : باشترین شتێك لە هەموو ڕیوایەتەکان کە چاوم کەوتبێتە سەری ئەو ڕیوایەتەیە کە پێشەوا (الحافظ ابن كثير) لە (شرح اختصار علوم الحديث : ٣١) دا باسی کردووە کە پێشەوا مالك فەموویەتی : ((إن الناس قد جمعوا واطلعوا على أشياء لم نطلع عليها)) .

وە ئەوەش لە تواوێتی زانست و دادپەروەرێتیەتی ، هەروەکو پێشەوا (ابن كثير) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ فەرموویەتی

بەمەش ئەوە سەلمێنرا کە جیاوازی هەموو هەر خراپە ، نەك بە ڕەحمەت دابنرێت ، بەڵام هەندێکی مرۆڤی لە سەر لۆمە دەکرێت ، وەکو ئەو کەسانەی کە زۆر موتەعەسیبن بۆ مەزهەبەکان ، و هەندێکی تری خاوەنەکەی لۆمە ناکرێت لە سەرەی وەکو ئەو جیاوازیەی کە لە نێوان هاوەڵان و شوێنکەوتەکانیان لە پێشەوایانی ئیسلام ، خوای پەروەردگار لە کۆمەڵ و زومرەی ئەواندا حەشر بکات ، سەرکەوتووشمان بکات بۆ شوێنکەوتنیان .

بەمەش ئەوە ئاشکرا بوو کە جیاوازی نێوان هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ئەو جیاوازیە نیە کە لە نێوان شوێنکەوتوانی مەزهەبەکاندا هەیە .

پوختەکەشی ئەوەیە : کە هاوەڵان جیاوازی لە نێوانیاندا هەبووە لە بەر زەروورەت بووە ، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا ئینکاری جیاوازیان دەکرد ، و ڕایان دەکرد لێ ی تاکو ڕێگەیەکیان دەست بکەوتایە .

وە سەبارەت بە لاسایی کاران (المقلدة) لە گەڵ ئەوەی کە دەتوانن لێ ڕزگار بن ـ ئەگەر لە بەشێکی گەورەشی بێت ـ نە هاو دەگن لە گەڵتدا ، و نەش هەوڵی بۆ دەدەن ، بەڵکو بگرە بەردەوامن لە سەری ، جا چەند جیاوازن ئەو دوو جیاوازیە ! ! ئەوە جیاوازیانە لە لایەن هۆکارەوە .

بەڵام جیاوازی لە لایەن ووتە و کردەوەی هاوەڵانەوە (واتە : الأثر) : ئەوا ڕوون و ئاشکرا ترە لەو ، ئەوەش بەوەی کە هاوەڵان ﷺ لە ئەو جیاوازیە زانراوەی کە لە نێوانیاندا هەبووە لە بابەتە فیقهیەکاندا ئەوا دەبینین زۆر هەوڵیان داوە کە

یەکێتی موسڵمانان بە توندترین و باشترین شێوە بپارێزن ، لە گەڵ دوورگرتن لە هەموو ئەوانەی کە ووتەی موسڵمان پەرتەوازە و جیاواز دەکات ، ڕێزی موسڵمانانیش دەشەوێنێت ، بۆیە دەبینین تیایاندا بوو دەنگ بەرزکردنەوەی لە کاتی خوێندنەوەی (بسم الله) دا بە ڕەوا دەزانی و تیایانیشدا بوو بە ڕەوای نەدەبینی ، وە تیایاندا بوو دەست بەرزکردنەوەی بە سوننەت دەزانی و هەشبوو بە سوننەتی نەدەزانی ، وە تیایاندا بوو دەست پێوە دانی ئافرەتی بە بەتاڵکەرەوەی دەستنوێژ دەزانی ، و هەشبوو بە بەتاڵکەرەوەی نەدەزانی ، لە گەڵ ئەوەشدا هەموویان لە دوای پێشنوێژێکەوە نوێژیان دەکرد ، هیچیشیان خۆی نەدەگرتەوە لەوەی کە نوێژی لە دوای پێشنوێژێك ئەنجام بدات بە هۆی جیاوازی بۆچوونیانەوە .

بەڵام سەبارەت بە لاسایی کاران جیاوازیان پێچەوانەی ئەوانە بە تەواوی ، بۆ دەبینین یەکێك لە شوێنەوارەکانی ئەوە دەبینین موسڵمانان جیاوازیان کەوتۆتە نێوان لە گەورەترین بنەوا دوای بنەوای شایەتومان کە نوێژە !!! بۆیە دەبینین هەموویان نوێژ لە دوای پێشنوێژێك دا ناکەن ، بە بیانووی ئەوەی نوێژی پێشنوێژەکە بەتاڵە یان بە لای کەمەوە نوێژکردن بە دوایدا مەکروهە بە نیسبەت پێچەوانە بوونەوەی لە گەڵ مەزهەب و بۆچوونەکەیدا ، ئەوەشمان لێیانەوە بیستووە ، و بینیوە ، هەروەکو جگە لە ئێمەش بینیویەتی ، چون ئەو شتە وای نیە لە کاتێکدا دەبینین لە هەندێك لە کتێبە مەزهەبیە ناسراوەکاندا هاتووە کە ئەو جۆرە نوێژکردنە مەکروهە یان پوچەڵە ؟!! هەر لە ئاکامی ئەوەدا بوو کە چوار میحراب درووست دەکرا لە یەك مزگەوتی گەورەدا ، لە هەر یەکێکیاندا پێشنوێژی مەزهەب و بۆچوونێکی تێدا یەك لە دوای یەك نوێژ ئەنجام دەدەن ، و لەولاشەوە خەڵکانێکت دەبینی چاوەڕوانی پێشنوێژی مەزهەبەکەی خۆیان دەکرد ، لە کاتێکدا کە پێشنوێژکەی تر خەریکی نوێژکردنە بە کۆمەڵێکی تر !!! بەڵکو بگرە جیاوازیان گەشتووەتە ئەو ڕادەیەی لەوە گەورەتر لە لای هەندێك لە لاسایی کاران وەك نموونەیەك هەندێکیان ئەوەیان قەدەغە کردووە کە هاوسەرگیریێتی لە نێوان پیاوێکی حەنەفی مەزهەب و ئافرەتێکی شافعی مەزهەبدا ڕوو بدات !!! پاشان فەتوای ئەوە لە لایەن هەندێك لە ناسراوانیاندا دراوە ـ کە بە موفتی جنۆکە و مرۆڤیش (**مفتي الثقلين**) ناسراوە ـ کە ئەو هاوسەرگیریە دەبێت لە نێوان لە نێوان پیاوێکی حەنەفی مەزهەب و ئافرەتێکی شافعی مەزهەبدا ڕوو بدات ، بە بەڵگەی ئەوەی کە ووتوویەتی : ((تنزيلا لها منزلة أهل الكتاب)) ، واتە : بەو شێوەیە حیسابی بۆ بکرێت کە حیساب بۆ ئافرەتی خاوەن کتێبە ئاسمانیەکان (واتە : أهل الكتاب) دەکرێت !!! ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ـ یان کتێبە موعتەبەرەکانیان ئەوە دەگەیەنن ـ کە پێچەوانەکەی نابێت ـ کە بریتی یە لە هاوسەرگیری نێوان ئافرەتێکی حەنەفی مەزهەب لە گەڵ پیاوێکی شافعی مەزهەب ـ هەروەکو چۆن نابێت کە ئافرەتی موسڵمان بدرێت بە پیاوێکی خاوەن کتێبە ئاسمانیەکان !!!

ئەمە دوو نمونەیە لەو نموونە زۆرانەی کە هەن ، شوێنەواری ئەو جیاوازیە ئاشکرا دەکەن بۆ هەموو خاوەن هزرێك کە ئاکامی جیاوازی پاشینان و جەختکردنیانە لە سەری ، بە پێچەوانەی ئەو جیاوازیەی کە کە لە نێوان پێشیندا هەبووە ، کە هیچ شوێنەوارێکی خراپی نەبووە لە سەر ئوممەتی ئیسلامی ، ئەوەش ڕزگاری کردوون لەوەی کە ئەو ئایەتانە بیانگرێتەوە کە نەهی دەکات لە جیاوازی لە ئاییندا ـ بە پێچەوانەی پاشینان ـ خوای پەروەردگار هەمووان ڕێنمووی بکات بۆ ڕێگای ڕاست .

خۆزگە ئەو جیاوازیەیان کە باسمان لێوەکرد زیانی تایبەت ببایە بە نێوان خۆیانەوە ، نەگەشتایە کەسانی تر لە ئوممەتی ئیسلامی ـ ئەو کاتە کێشەکە سوکتر دەبوو ـ بەڵام بە داخەوە ئەوە وای لێ هاتووە کو تێپەڕ ببێت لێیان بۆ بێ باوەڕانیش لە زۆر لە وڵاتاندا ، بەوەش بوونەتە هۆ ڕێگرتن ـ واتە بە هۆی جیاوازیانەوە ـ لەوەی کە کۆمەڵ کۆمەڵ بێنە ناو ئایینەکەی خوای پەروەردگارەوە ، لە کتێبی (ظلام من الغرب / لَ : ٢٠٠) دا کە لە نووسینی (محمد الغزالي) یە ووتەیەك هاتووە کە ئەمە دەقەکەیەتی : ((حدث في المؤتمر الذي عقد في جامعة (برينستون) بأمريكا أن أثار أحد المتحدثين سؤالا – كثيرا ما يثار في أوساط المستشرقين والمتهمين بالنواحي الإسلامية – قال : " بأي التعاليم يتقدم المسلمون إلى العالم ليحددوا

الإسلام الذي يدعون إليه ؟ أبتعاليم الإسلام كما يفهمهما السنيون ؟ أم بالتعاليم التي يفهمها الشيعة من إمامية أو زيدية ؟ ثم إن كلا من هؤلاء وأولئك مختلفون فيما بينهم .

وقد يفكر فريق منهم في مسألة ما تفكيرا تقدميا محدودا بينما يفكر آخرون تفكيرا قديما متزمتا)) .

واتە : لەو کۆنگرەیەی کە لە زانکۆی (برینستون) لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا بەسترا ، یەکێك لە ئامادە بووان پرسیارێکی ورووژاند ـ کەزۆر جار لە ناوەندە ڕۆژهەڵات ناسیەکاندا ، یان لەو ناوەندانەی کە بایەخ دەدەن بە لایەنە ئیسلامیەکان ـ تێیدا ووتی : بە چ پەیڕە و زانستێکەوە موسڵمانان دێنە پێشەوە بۆ جیهان بۆ ئەوەی سنووری ئەو ئیسلامەیان دیاری بکەن کە بانگەشەی بۆ دەکەون ؟ ئایا بەو پەیڕە و زانستەی ئیسلام کە سوننیەکان پەیڕەوی دەکەن لێ ی تێ دەگەن ؟ یان بەوەی کە شیعەی دوانزە ئیمامی یان شیعە زەیدیەکان لێ ی تێ دەگەن ؟ لە گەڵ ئەوەشدا ئەوانەش لە نێوان خۆیاندا جیاوازن .

ڕەنگە کۆمەڵێکیان لە بابەتێکدا بیرکردنەوەیەکی پێشکەوتوو خوازانە بیر بکاتەوە لە سنورێکی دیاری کراودا ، کەچی کۆمەڵانێکی تریان بە بیرکردنەوەیەکی کۆنانە ، و ووشك بیر دەکەنەوە .

پوختەکەشی ئەوەیە کە بانگەشەکاران بۆ ئیسلام ئەو کەسانەی کە بانگەشە دەکەن بۆ ئیسلام دەخەنە سەرگەردانیەوە ، چونکە خۆیان لە سەرگەردانیدا دەژین ! ! !

(محمد سلطان المعصومي) یش بە ڕەحمەت بێت دەفەرموێت : ((إنه كان ورد علي سؤال من مسلمي بلاد جابان (يعني اليابان) من بلدة (طوكيو) و (أوصاكا) في الشرق الأقصى حاصله : ما حقيقة دين الإسلام ؟ ثم ما معنى المذهب ؟ وهل يلزم من تشرف بدين الإسلام أن يتمذهب على أحد المذاهب الأربعة ؟ أي : أن يكون مالكيا أو حنفيا أو شافعيا أو غيرها أو لا يلزم ؟

لأنه قد وقع هنا اختلاف عظيم ونزاع وخيم حينما أراد عدة أنفار من متنوري الأفكار من رجال (يابونيا) أن يدخلوا في دين الإسلام ويتشرفوا بشرف الإيمان فعرضوا ذلك على جمعية المسلمين الكائنة في (طوكيو) فقال جمع من أهل الهند : ينبغي أن يختاروا مذهب الإمام أبي حنيفة لأنه سراج الأمة .

وقال جمع من أهل إندونيسيا (جاوا) : يلزم أن يكون شافعيا فلما سمع الجابانيون كلامهم تعجبوا جدا وتحيروا فيما قصدوا وصارت مسألة المذاهب سدا في سبيل إسلامهم)) .

٣ ـ وە هەندێکی تریان گومانیان وایە دەڵێن : کەواتە ئەوەی کە ئێوە بانگەشەی بۆ دەکەن لە شوێنکەوتنی سوننەت و وەرنەگرتنی ووتەی پێشەوایان ـ ئەگەر پێچەوانەی بوو ـ ئەوە دەگەیەنێت کە پێتان وایە بەتەواوی وڕەهایی ووتەیان وەرنەگیرێت ، لە گەڵ سوود وەرنەگرتن لە ئیجتهادات وبۆچونەکانیان ! !

منیش دەڵێم : ئەم گومانە لە هەموو شتێك دوورترە لە ڕاستیەوە ، بەڵکو گومانێکی پوچەڵی ئاشکرایە ، هەروەکو زۆر بەئاشکرایی دیارە لە ووتەکانی پێشووتردا ، چونکە هەموو ئەوانە بەڵگەن لە سەر پێچەوانەکەی ئەو گومانە ، بەڵکو هەموو ئەوەی کە ئێمە باگەشەی بۆ دەکەین تەنها بریتی یە لەوەی کە موسڵمانان واز بهێنن کە ئەو مەزهەبانە نەکرێنە ئایین و لە جێگەی قورئان و سوننەتدا دابنرێن ، بە شێوەیەك لە کاتی جیاوازیدا گەڕانەوە بۆ لای ئەوان بێت ! ! ! یان لەو کاتەی وویستمان حوکمێکی شەرعی وەرگرین بۆ بابەتە نوێکانی سەردەم ! ! هەروەکو چۆن بە ناو شەرع زانان لەم سەردەمەدا دەیکەن ، و لە سەر ئەوە ئەحکامە نوێکانیان داناوە سەبارەت بە بوارەکانی (الأحوال الشخصية) و هاوسەرگیری و تەڵاق و جگە لەوانیش ، بێ ئەوەی تێیدا بگەڕێنەوە بۆ قورئانی پیرۆز و سوننە ، بۆ ئەوەی بزانن ڕاست و هەڵەیان بزانن ، یان ڕەوا و ناڕەوایان بزانن ، بەڵام دانانەکانیان لە سەر ڕێگەی ((اختلافهم رحمة)) ، واتە : جیاواز

میهرەبانیە ، یان بە شوێنکەوتنی هەڵەی زانایان (تتبع الرخص) و ئاسانکاری (التیسیر) و بەرژەوەندیەکان (المصالح) ـ بە پێی گومانی خۆیان ـ چەند جوانە ووتەی (سلیمان التیمي) ی ـ بە ڕەحمەت بێت ـ کە فەرموویەتی : ((إن أخذت برخصة کل عالم اجتمع فيك الشر کله)) (رواه ابن عبد البر (٢/٩١ – ٩٢) ، وقال عقبة : (هذا إجماع لا أعلم فيه خلافا)) .

واتە: ئەگەر هەڵەی هەموو زانایەکت وەرگرت ، ئەوا هەموو خراپەیەکت تێدا کۆ دەبێتەوە.

ئەمەیە کە ئێمە ڕەتی دەکەینەوە ، و ئینکاری دەکەین ، وە ئەوەش لە سەرووی کۆڕای زانایان و هاودەنگ بوونیانە ، هەروەکو دەبینیت .

بەڵام سەبارەت بە گەڕانەوە بۆ ووتەکانیان و سوود لێ وەرگرتنیان ، و پشت پێ بەستنیان لە تێگەیشتن و دۆزینەوەی رووی درووست تیایدا ، لەو ووتانەی جیاوازن تیایدا لەو بابەتانەی کە هیچ بەڵگەیەکی قورئانی پیرۆز و سوننەتی لە سەر نیە ، یان سەبارەت بە وانەی کە پێویستیان بە ڕوونکردنەوە هەیە ، ئەوە شتێکە ئێمە هیچ نکوڵیەکمان لە سەری نیە ، بەڵکو بگرە فەرمانیشی پێ دەکەین و هانیشی لە سەر دەدەین ، چونکە بە دڵنیاییەوە چاوەڕوانی خێری لێ دەکرێت بۆ کەسێك کە ڕێگەی هیدایەتی گرتبێتە بە هۆی قورئانی پیرۆز و سوننەتەوە .

پێشەوا (ابن عبدالبر) ڕەحمەتی خەای لێ بێت فەرموویەتی (٢/١٧٢) : ((فعليك يا أخي بحفظ الأصول والعناية بها واعلم أن من عني بحفظ السنن والأحكام المنصوصة في القرآن ونظر في أقاويل الفقهاء – فجعله عونا له على اجتهاده ومفتاحا لطرائق النظر وتفسيرا لجمل السنن المحتملة للمعاني – ولم يقلد أحدا منهم تقليد السنن التي يجب الانقياد إليها على كل حال دون نظر ولم يرح نفسه مما أخذ العلماء به أنفسهم من حفظ السنن وتدبرها واقتدى بها في البحث والتفهم والنظر وشكر لهم سعيهم فيما أفادوه ونبهوا عليه وحمدهم على صوابهم الذي هو أكثر أقوالهم ولم يبرئهم من الزلل كما لم يبرؤوا أنفسهم منه فهذا هو الطالب المتمسك بما عليه السلف الصالح وهو المصيب لحظه والمعاين لرشده والمتبع لسنة نبيه ﷺ وهدي صحابته رضي الله عنهم .

ومن أَعَفَّ نفسه من النظر وأضرب عما ذكرنا وعارض السنن برأيه ورام أن يردها إلى مبلغ نظره فهو ضال مضل ومن جهل ذلك كله أيضا وتقحم في الفتوى بلا علم فهو أشد عمى وأضل سبيلا)) .

واتە : جا برام پێویستە بنەواکانت لە بەر بێت و بایەخیان پێ بدەێت ، وە ئەوەش بزانە کە ئەو کەسەی کە بایەخی داوە بە لەبەر کردنی سوننەت و ئەو ئەحکامانەی کە دەقی شەرعیان لە سەر هاتووە لە قورئانی پیرۆز ، و ڕوانیە ووتەی زانایان و شەرع زانان ، و کردنی بە یارمەتی دەری بۆ گەشتنی بە ئیجتیهادەکەی ، و کلیلێك بۆ ڕێگەکانی تیاڕوانین و ڕاڤەشە بۆ ئەو ڕستانەی کە زیاد لە واتایەك هەڵدەگرن لە سوننەت ـ وە کەسیشیان لاساییەکی وایان نەکردووەتەوە ـ بەهەر حاڵێك بێت ـ هەروەکو چۆن لاسایی و ملکەچی پێویستە بۆ سوننەتەکان ، بێ تێڕامان لێیان ، خۆشی ڕزگار نەکردووە لە هەموو ئەو شتانەی کە زانایان خستوویانەتە ئەستۆی خۆیان لە لەبەرکردنی سوننەت و تێڕامان تیایاندا ، بەڵکو لاسایی کردوون لە لێکۆڵینەوە و تێگەیشتن و تێڕاماندا ، و سوپاسیشی کردوون لە سەر ئەو هەموو هەوڵ و کۆششەی کە داویانە بۆ سوود گەیاندن و ئاماژە پێدانانەی کە داویانە ، ستایشیشی کردوون لەسەر ئەو ووتانەیان کە تێیدا ڕستیان پێکاوە کە زۆرینەی ووتەکانیانە ، لەو لاشەوە بە دووری نەزانیوون لە هەڵە هەروەکو چۆن خۆیشیان خۆیانیان بە دوور نەزانیوە لە هەڵە ، ئا ئەمەیە ئەو کەسەی کە دەستی گرتووە بە ئەوەی کە سەلەفی صاڵحی لە سەر بووە ، هەر ئەویشە کە بەشی خۆی وەرگرتبێت ، و لە هیدایەتدا بێت و شوێنکەوتەی سوننەتی پێغەمبەرەکەی بێت ﷺ ، و شوێنی بۆچوونی هاوەڵانی کەوتبێت رضي الله عنهم .

هەر کەسێکیش خۆی دوور بگرێت لە تێڕامان بیرکردنەوە ، و ئەوانەشی پشت گوێ خست کەباسمان کردن ، و پێچەوانەی سوننەتەکان بوویەوە بە ڕاو و بۆچوونی خۆی ، و هەوڵیدا بە پێی تێڕامانی خۆی لێکیان بداتەوە ئەوا ئەو

كەسە گومڕا و گومڕاكارە ، و ئەو كەسەش كە هەموو ئەوانە نەزانی ، و خۆشی تێ هەڵقورتاندە ناو فەتوادانەوە بە بێ بوونی زانستی شەرعیەوە ، كوێرتر و گومڕاترە لە ڕێگە ڕاستەكە .

ئەمەیە ئەو ڕەواییەی كە هیچ شاراوەیەك و نادیاریەكی تێدا نیە ، جا وازم لێ بێرە لە كەسانی دەست بەتاڵ .

٤ ـ پاشان لە لای هەندێك لە لاسایكاران گومانێك بەربڵاوە كە ڕێگرە لە شوێنكەوتنیان بۆ سوننەت كە ئەوەیان بۆ ڕوون دەكاتەوە كە مەزهەب بە پێچەوانەی ئەوەیە ، ئەوەش ئەو گومانەیانە كە تێیدا دەڵێن : شوێنكەوتنی سوننەت ئەوە دەخوازێت كە خاوەنی مەزهەب بخنە هەڵەوە ، خستنە هەڵەش لە لای ئەوان واتای توانج دانە لە ئەو پێشەوای خاوەن مەزهەبەكە ، بۆیە لە كاتێكدا توانج دان لە تاكی موسڵمانان نابێت ، چ جای توانج دان لە پێشەوایەك لە پێشەواكانیان ؟!

وەڵامی ئەوەش ئەوەیە كە بووترێت : ئەم واتایە هەڵەیە و هۆكار و فاكتەرێكە بۆ وازهێنان لە فێربوون و شارەزا بوون لە سوننەت ، ئەگەر نە چۆن كەسێك ئەگەر موسڵمان و ژیر بێت ئەو واتایە دەڵێت ؟!! لە كاتێكدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " إذا حكم الحاكم فاجتهد فأصاب فله أجران وإذا حكم فاجتهد فأخطأ فله أجر واحد "[41] .

واتە : ئەگەر دادوەر دوای كۆشش و ئیجتیهادێك حوكمێكی دا ، و پێكای ئەوا دوو پاداشتی هەیە ، بەڵام ئەگەر دوای كۆشش و ئیجتیهاد حوكمێكی دا ، و نەیپێكا ئەوا یەك پاداشتی هەیە .

بۆیە ئەم فەرموودەیە ئەو واتایە ڕەت دەكاتەوە ، و ئەوە بە شێوەیكی ڕوون ئاشكرای دەكات كە هیچ شاراوەیەكی تێدا نیە كە ووتەی كەسێك كە بڵێت : (فلانە كەس هەڵەی كرد) ئەوە دەگەیەنێت لە شەرعدا كە : (فلانە كەس یەك پاداشت دراوەتەوە) ، جا ئەگەر ئەو پێشەوایە پاداشتێكی هەبێت لە بۆچوونی ئەو كەسەی كە بەهەڵەی دابنات ، چۆن كەسێك گومانی ئەوە دەبات كە بەهەڵە خستنەوەی توانجدانە لێ ی ؟!!!

گومان لەوەدا نیە كە ئەم گومانە شتێكی ناڕەوایە ، پێویستە لە سەر هەموو ئەوانەی كە پێ ی هەستاوون لێ ی پاشگەز و پەشیمان ببنەوە ، ئەگەر نا ئەوە كە توانج دەدات لە موسڵمانان ، نەك لە كەسێكی ئاساییان بەڵكو لە گەورە پێشەواكانیان لە هاوەڵان و شوێنكەوتووانیان ، و پێشەوایانی ئیجتیهادكاریان ، و جگە لەوانیش ، چونكە ئێمە دڵنیایین لەوەی كە ئەو شكۆدارانە ئەم ئەوی تریانی دەخستە هەڵەوە ، بەرپەرچی دەدایەوە ، جا كەسێكی ژیر هەیە بڵێت : هەندێكیان توانجی دەدا لە هەندێكە تریان ، بەڵكو جێگر سەلمێنراوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ كە (أبو بكر) ی بەهەڵە داناوە لەوەی كە خەو پەرژێنی خەوی كابرایەكی كرد كە خەوێكی بینی بوو ، و پێ ی فەرموو : " أصبت بعضا وأخطأت بعضا "[42] ، واتە : لە برێكیدا پێكات ، بەڵام لە برێكیدا نەتپێكاوە . جا ئایا پێغەمبەری خوا ﷺ بەم ووتەیەی توانجی لە (أبو بكر) داوە ؟!!

یەكێك لە ئەو كاریگەریە سەرسوڕهێنەرانەی كە ئەم ئەم گومانە لە سەر شوێن كەوتوانی هەیبووە ، ئەوەیە كە ڕێگر بووە لە شوێنكەوتنیان بۆ سوننەتێك كە پێچەوانەی مەزهەبەكەیان بێت !! چونكە شوێنكەوتنیان بۆی ئەوە دەگەیەنێت كە توانج دەدەن لە پێشەواكەیان !! بەڵام شوێنكەوتنیان بۆ پێشەواكەیان ـ لە گەڵ پێچەوانە بوونی بۆ سوننەت ـ ئەوە دەگەیەنێت كە ڕێزیان لە پێشەواكەیان گرتووە ، و بە گەورەیان داناوە !!! بۆیە ئەوان سوڕن لە سەر لاسایی كردنەوەی بۆ ڕاكردن لەو توانج لێدانەی كە جێ ی گومانیانە .

بێگومان ئەو كەسانە لە بیریان چووە ـ ناڵێم لە بیری خۆیانیان بردووەتەوە ـ كە ئەوان بەهۆی ئەم گومانەوە خۆیان خستوەتە لەوەی خراپتر كە لێ ی ڕایان كردووە ، چونكە ئەگەر كەسێك پێیان بڵێت : ئەگەر شوێنكەوتن نیشانەی ڕێز لێ

---

[41] البخاري ومسلم .

[42] البخاري ومسلم .

گرتن بێت لەو کەسەی کە شوێنی دەکەوێت ، و پێچەوانە بوونەوەی بەڵگە بێت لە بۆ توانج لێ دانە لەو کەسەی کە پێچەوانەی دەبیتەوە ، باشە چۆن ڕێگەتان بە خۆتان داوە کە پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ ببنەوە ؟!! واز بێنن لە شوێن کەوتنی لە بەر شوێن کەوتنی پێشەوای مەزهەبەکەت با پێچەوانەی سوننەتیش بێت ؟!! کە دوور نیە لە هەڵە ، و توانج لێ دانیشی کوفر نیە !! جا ئەگەر لە لای ئێوە پێچەوانە بوونەوەی پێشەوای مەزهەبەکەتان بە توانج لێدان بزانن بۆ پێشەواکەتان ، ئەی خۆ پێچەوانە بوونەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئاشکرا ترە لەوەی کە توانج دانە لە پێغەمبەری خوا ﷺ ، بەڵکو کوفرێکی ئاشکرایە ـ خوا پەنامان بدات لەو کوفرە ـ باوەڕم وایە کە یەکێك ئەمەیان پێ بڵێت هیچ وەڵامێکیان پێ نیە جگە لەو ووشەیە نەبێت ـ کە زۆر جار لە هەندێکیانەوە دەیبیسین ـ ئەویش ئەو ووتەیەیانە کە دەڵێن : ئێمە کە وازمان لە سوننەت هێناوە لە بەر متانە بوونمانە لە سەر پێشەوای مەزهەبەکەمان !! وە ئاشکراشە کە ئەو لە ئێمە شارەزا ترە بە سوننەتی پێغەمبەر ﷺ .

وە وەڵامان بۆ ئەم ووتەیەشیان لە چەند ڕوویەکەوەیە : ئەگەر هەمووی بخرێتە ڕوو لەم پێشەکیە درێژە دەخایەنێت ، بەڵام هەوڵ دەدەم یەك ڕووی باس بکەم کە وەڵامێکی یەك لایی کارانەیە بۆ ئەم باسە بە پشتیوانی خوای پەروەردگار ، جا د دەڵێم : تەنها پێشەوای مەزهەبەکەت نیە کە لە تۆ زاناتر بێت بە ڕێژەیەك ، بەڵکو دەیەها پێشەوا تر ـ بگرە سەدەها پێشەوای تر ـ هەن کە بە ڕێژەیەك لە تۆ زاناترن و شارەزا ترن ، جا ئەگەر سوننەتێکی (**صحيح**) ی پێغەمبەری خوامان ﷺ پێ گەیشت و بە پێچەوانەی مەزهەبەکەتەوە بوو ، یەکێك لەو پێشەوایانەی وەریگرتبێت ، و کاری پێ بکات ـ وەرگرتنی ـ لە بار و حاڵی وادا ـ پێویستە دەبێت لە لای ئێوە ، چونکە ئەو ووتەیەی کە دەیڵێن ناتوانن وازی لێ بێنن ، چونکە بەرهەڵستکارانتان بەرپەرچتان دەدەنەوە و دەڵێن : خۆ ئێمەش لە بەر متانە بوونمان لە سەر ئەو پێشەوایەی کە فەرموودەکەی وەرگرتووە ئەو فەرموودەیەمان وەرگرتووە ، ئاشکراشە کە شوێنکەوتنی پێغەمبەر پێشتر و ئەولاترە لە شوێنکەوتنی پێشەواکەتان کە پێچەوانەی ئەو سوننەتەیە ، ئەمەش شتێکی زۆر ئاشکرا و ڕوونە لە لای هەمووان ـ إن شاء الله

بۆیە لێرەدا من دەتوانم بڵێم : ئەم کتێبەی ئێمە لە کاتێدا هەموو ئەو سوننەتانەی گرتووەتە خۆ و کۆکردووەتەوە کە جێگیر و سەلمێنراون لە پێغەمبەری خواوە ﷺ سەبارەت بە چۆنیەتی نوێژەکەی ، هیچ بیانوویەك نیە بۆ کەس کە واز بهێنێت لە کارکردن پێی ، چونکە هیچ شتێکی تێدا نیە کە زانایان کۆڕا بن لە سەر وازلێهێنانی ـ حاشا و دور لە زانایانی بەڕێز کە وابن ـ بەڵکو هیچ بابەتێکە تێدا نیە کە کۆمەڵێکیان ڕایان لە سەر بووە ، ئەوەشیان کە ئەوەی نەفەرموو بێت ئەوا عوزری بۆ ئەهێنینەوە ، و پاداشتێکیشی بۆ هەیە ، چونکە هیچ دەقێکی پێ نەگەشتووە لەو بارەیەوە ، یان ئەگەر پێی گەیشتووە بەڵام بە ڕێگەیەك کە نەگەشتوەتە ئەوەی کە ببێت بە بەڵگە لەلایدا ، یان لە بەر هەر عوزرێکی تر لەو عوزرانەی کە لە لای زانیان زانراوە ، بەڵام ئەو کەسەی کە فەرموودەکەی لە لا جێگیر بسەلمێت ئەوا هیچ بەهانە و بیانوویەك ناخوات لەوەی کە لاسایی بکاتەوە ، بەڵکو پێویستە لە سەری کە شوێنی بکەوین کە دوورە لە هەموو هەڵەیەك ، هەر ئەمەشە مەبەست لەم پێشەکیە ، خوای پەروەردگار دەفەرمووێت : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴾ [٤٣].

خوای پەروەردگاریش بێژەری ڕاستی و ڕەواییە ، و هەر ئەویشە ڕێنمووکار و ڕێنیشاندەر بۆ ڕێگای ڕاست ، باشترین پشتیوان ، و چاکترین سەرخەریش هەر ئەوە .

وصلى الله على محمد وعلى آله وصحبه وسلم

والحمد لله رب العالمين .

دمشق ١٣٨١/٥/٢٠ هـــ محمد ناصر الدين الألبانـــي

---

[٤٣] سورة الأنفال : ٢٤ .

پێشەکی وەرگێڕ

إنَّ الحَمْدَ لله نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِيْنُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِالله من شُرُوْرِ أَنْفُسنا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِه اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلا هَادِيَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلاّ اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِيْكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ (سورة آل عمران : ١٠٢) .

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاء وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (سورة النساء : ١) .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (سورة الأحزاب: ٧٠-٧١) .

أَمَّا بَعْدُ ... فَإِنَّ أَصْدَقَ الحَدِيْثِ كِتَابُ اللهِ ، وَخَيْرَ الهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ ، وَشَرَّ الأُمُوْرِ مُحْدَثَاتُهَا ، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ ، وَكُلَّ ضَلالَةٍ فِي النَّارِ .

موسڵمانی یەکخوا پەرەست : (***نوێژ***) یەکێکە لەو پێنج پایە ، و بنەوایانەی کە ئایینی ئیسلامی پیرۆزی لە سەر بنیات نراوە ، هەروەکو (**عبدالله**) ی کوڕی (**عمر**) ـ ڕەزای خوا لە خۆی و باوکی بێت ـ بۆمان دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ **فەرموویەتی :** " بني الإسلام على خمس : شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا عبده ورسوله ، وإقام الصلاة ، وإيتاء الزكاة ، والحج ، وصوم رمضان "[١].

واتە : ئایینی ئیسلامی پیرۆز لە سەر پێنج پایە ، و بنەوا بنیات نراوە : شایەتی دان بەوەی کە هیچ پەرستراوێك نی یە کە شایستەی پەرستن بێت ئیللا (الله) نەبێت ، و هیچ کەسێکیش شایستەی شوێن کەوتن نی یە ئیللا (**محمد**) نەبێت ﷺ ، پاشان پێنج فەرزەکانی نوێژ ئەنجام بدات ، و زەکاتی ماڵ و سامانەکەی بدات ، ئەگەر گەشتە ئەوەی کە زەکاتی لە سەر بێت ، و حەجکردنی کەعبەی پیرۆز ، و گرتنی ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان .

هەروەها (***نوێژ***) نیشانەی هەرە گەورەی جیاکەرەوەی موسڵمانانە لە بێباوەڕان ، هەروەکو پێغەمبەری خوا ﷺ **فەرموویەتی :** " بين الرجل وبين الكفر ترك الصلاة "[٢].

واتە : ئەو کردارەی کە جیاکەرەوەیە لە نێوان موسڵمانێتی مرۆڤ کافر بوونی وازهێنانە لە نوێژ .

وەخوای پەروەدگار کردوویەتی بە بنەوایەك بۆ جێگیر بوونی برایەتی لە نێوان موسڵماناندا ، هەروەکو فەرموویەتی : ﴿ فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ وَآتَوُاْ الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾ [سورة التوبة : ١١] .

واتە : ئەگەر تۆبەیان کرد و نوێژەکانیان ئەنجامدا ، و زەکاتیشیان دا : ئەو کاتە بەبراتان دەژمێررێن لە ئایین دا ...

---

[١] متفق عليه .

[٢] صحيح الترغيب والترهيب رقم : (٥٦٣) .

وە خوای پەروەدگار ئەنجام نەدانی ئەم کردارەی بە هۆکارێك باسکردووە بۆ ڕۆشتنە ئاگری دۆزەخ ـ خوا پەنامان دات ـ هەروەکو لە باسی پرسیار لێکردنی دۆزەخیەکاندا فەرموویەتی : ﴿ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴾ [سورة المدثر : ٤٢ ــ ٤٣] .

واتە : چی وای لێ کردن بڕۆنە سەقەرە ـ کە ناوێکە لە ناوەکانی دۆزەخ ـ لە وەڵامدا دەڵێن : چونکە لە نوێژگەران نەبووین .

جا موسڵمانی بەڕێز : کردارێك پایە و بنەوایەك بێت لە بنەواکانی ئایینی ئیسلامی پیرۆز ، و نیشانەی جیاکەرەوەی تۆ بێت لە بێباوەڕان ، و هۆکاری جێگیر بوونی برایەتیت بێت لە گەڵ موسڵمانانندا ، و هۆکارێکیش بێت ـ لە کاتێك دا ئەگەر ئەنجامی نەدەیت ـ بۆ ڕوشتنت بۆ ئاگری دۆزەخ ـ خوای پەروەردگار پەنای من و تۆش بدات لە دۆزەخ ـ جێی خۆیەتی هەوڵ و کۆششێکی زۆری بۆ بخەیتە گڕ بۆ ئەوەی بە تەواوی لێی شارەزابیت ، بە باشترین شێوە ئەنجامی بدەیت .

بۆ ئەوەی (**نوێژ**)ەکەت ببێت بە هۆکارێك بۆ بە دەست هێنانی پەیمانی خوای پەروەردگار و بیکات بە هۆکاری لێ خۆشبوونی لێت ، نەك بەواز لێهێنانی ئەو پەیمانەی خوای پەروەردگارت لە دەست بدەیت ، هەروەکو پێغەمبەری خوا ﷺ **فەرموویەتی :** " خمس صلوات افترضهن الله تعالى من أحسن وضوءهن ، وصلاهن لوقتهن ، وأتم ركوعهن وخشوعهن : كان له على الله عهد أن يغفر له ، ومن لم يفعل فليس له على الله عهد ، إن شاء غفر له ، وإن شاء عذبه" [٣] .

واتە : پێنج نوێژن خوای پەروەردگار فەرزی کردوون : ئەو کەسەی دەستنوێژەکەی بەباشی بشوات ، و لە کاتی خۆیاندا ئەنجامیان بدات ، و کڕنووشەکانیان بەتەواوی ببات ، تیایدا دڵکەزی هەبێت (الخشوع) ، ئەوا خوای پەروەردگار پەیمانی داوە لە ئەنجامدەرانی خۆش بێت ، بەڵام ئەگەر هەر کەسێك ئەوەی ئەنجام نەدا ئەوا هیچ پەیمانێکی لە لای خوای پەروەردگار نیە ، ئەگەر بیەوێت لێ ی خۆش دەبێت ، ئەگینا سزای دەدات .

جا نوێژگەری یەکخوا پەرەست : لە بەر هەموو ئەو هۆکارانەی سەرەوە ، و سەلماندنی شوێنکەوتنی تەواوت بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ ، لەو فەرمانەیدا کە فەرمانی پێکردوویت ، و تێیدا فەرموویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي" [٤].

واتە : نوێژ بکەن هەروەکو چۆن منتان بینیوە نوێژ دەکەم .

ئامۆژگاری ئەوەت دەکەم ئەم کتێبەی کە لە بەر دەستتدایە (**چۆنێتی نوێژی پێغەمبەر ﷺ لەتەکبیرەی ئیحرامەوە تاکو سەلامدانەوە هەروەکو چۆن لە پێش چاوتدا بێت**) بە ووردی بخوێنیتەوە ، پاشان هەوڵی ئەوە بدەیت هەموو نوێژەکانت بەپێی ئەو زانیاریانەی کە تیایدایە ئەنجام بدەیت ، بەڵکو خوای پەروردگار بە میهرەبانی و بە بەزەیی خۆی نوێژ لە من تۆش وەرگرێت ، کتێبەش لە نووسینی زانای پایەبەرزی ئیسلام , و فەرموودەناسسی سەردەم شێخ (محمد ناصر الدين الألباني) ە ـ بەڕەحمەت بێت ـ کە تیایدا هەموو هەوڵێکی ئەوە بووە هەموو ووتەو کردەوەیەکی (صحيح)ی پێغەمبەری خوامان ﷺ بۆ بخاتە ڕوو سەبارەت بە (**نوێژ**) ، بەشێوەیەك ئەو کردارەت بۆ بەرجەستە دەکات وەکو ئەوەی بڵێت پێغەمبەری خوا ﷺ لە پێش چاوتدایە و نوێژت بۆ دەکات بۆ ئەوەی تۆش لاسایی بکەیتەوە ، بەو شێوەیەی کە

---

[٣] صححه الألباني في (صحيح أبي داود : ٤٥١ و ١٢٧٦) .

[٤] متفق عليه .

پێغەمبەری خوا ﷺ هەوڵی بۆ داوە بەکردار و گوفتاری خۆی لە ژیانیدا ، هەروەکو جارێکیان بە سەر مینبەرەکەیەوە نوێژ دەکات ، و پاشان دەفەرموویت : " إنما صنعت هذا لتأتموا بـي ولتعلموا صلاتـي " [٥].

واتە : ئەوەم بۆ ئەوە ئەنجام دا بۆ ئەوەی چۆنێتی نوێژەکەم فێربن .

پەیڕە و (مەنهەج)ی ئەم زانا پایەبەرزەی ئیسلام , و فەرمووودەناسەی سەردەم ـ بە ڕەحمەت بێت ـ لەم پەرتۆکەیدا ئەوەبووە کە ـ هەروەکو خۆی ئاماژەی بۆ کردووە ـ : هەموو ئەو فەرموودانە کۆبکاتەوە کە سەبارەت بە نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ پێمان گەشتووە ، لە گەڵ دەرخستن و دیاری کردنی ووتە ڕەوا لە بۆچونە فیقهیەکان ، بێ پابەند بوون ، و دەمارگیری بۆ بۆچون و مەزهەبێکی دیاری کراو ، و بێ گوێدانە ڕەزامەندی ئەم و ئەو ، ئەگەر ڕازی بوونیان هۆکاری توڕەبوونی خوای پەروەدگار بێت ، ئەم پەیڕەوەش ـ پەیڕەوی پابەند بوون بە قورئانی پیرۆز و فەرموو دە (صحيح) ەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ بێ پابەند بوون بە بۆچوون و مەزهەبێکی دیاری کراوەوە ـ پەیڕەوی ئەهلی حەدیسە ، بە درێژای مێژووی پرشنگداریان ، شوێنکەوتوانی بۆ مەزهەبی ڕەوای پێشەوایانی ئیسلام (چوار پێشەوا بە ڕێزەکەی ئیسلام) ـ بەڕەحمەت بن ـ کە هەموویان هاودەنگن لە ووتنی ئەوەی کە ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر و سەلمێنرا ئەوا نابێت پێچەوانەی ببیتەوە لە بەر ووتەی هیچ کەسێك ، و ئەو بەڕێزانە بە مەزهەبی خۆشیانیان زانیوە ، هەروەکو پێشەوایان شافعی ـ بەڕەحمەت بێت ـ و ئەبو حەنیفەش ـ بەڕەحمەت بێت ـ فەرموویانە : " إذا صحَّ الحديث فهو مذهبي " [٦].

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر بوو و سەلمێنرا ئەوا مەزهەب و بۆچوونی منە .

وە پێشەوا مالك ـ بەڕەحمەت بێت ـ فەرموویەتی : " إنما أنا بشر أخطيء و أصيب ، فانظروا في رأيي : فكل ما وافـق الكتاب والسنة فخذوه وكل ما لم وافق الكتاب والسنة فاتركوه " [٧].

واتە : منیش وەکو ئێوە مرۆڤم هەڵەش دەکەم و دەیشی پێکم ، بۆیە بڕواننە ووتەکانم ، هەرکامەیان هاودەنگ بوو لە گەڵ قورئانی پیرۆز و سوننەتدا ئەوا وەریگرن ، وە ئەگەر پێچەوانەی قورئانی پیرۆز و سوننەت بوو ئەوا پشت گوێی بخەن .

یان فەرموویەتی :" كل حديث عن النبي ﷺ فهو قولي ، وإن لم تسمعوه مني " [٨].

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر بوو و سەلمێنرا لە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوا ووتەی منە ، با لێشمەوە نەیبستن .

وە پێشەوا ئەحمەد ـ بەڕەحمەت بێت ـ فەرموویەتی : " لا تقلدني ، ولا تقلد مالكا ، ولا الشافعي ، ولا الأوزاعي ، ولا الثوري ، و خُذ من حيث أخذوا" [٩].

واتە : نە تەقلیدی من بکەن ، و نەش تەقلیدی مالك ، و نەش شافعی ، و نەش ئەوزاعی ، و نەش (الثوري) ، بە ڵکو لەو شوێنەوە وەریگرن کە ئەوان وەریان گرتووە .

جا موسڵمانی شوێنکەوتەی پێغەمبەر ﷺ : ئەمە ووتەی پێشەوایانتە کە زانای پایەبەرزی ئیسلام , و فەرموودە ناسسی سەردەم شێخ (محمد ناصر الدين الألباني) ە ـ بەڕەحمەت بێت ـ کردوویەتی بە پەیڕەو بۆ پەرتۆکەکەی ، نەکەی

---

[٥] متفق عليه .

[٦] ابن عابدين في " الحاشية " (١ / ٦٣) ، و والشيخ صالح الفلاني في " إيقاض الهمم " ص ٦٢ ، و النووي في " المجموع " و الشعراني (١ / ٥٧) .

[٧] ابن عبدالبر في " الجامع " (٢ / ٣٢) ، وعنه ابن حزم في " أصول الأحكام (٦ / ١٤٩) وكذا الفلاني (ص ٧٢) .

[٨] ابن أبي حاتم (ص ٩٣ ـــ ٩٤) .

[٩] الفلاني (١١٣) ، وابن القيم في " الإعلام " (٢ / ٣٠٢) .

گوێبیستی ووتەی پڕو پووچی ئەم و ئەو بیت ، ئەو کەسانەی کە نەخۆشن ، یان تەعەسووبی مەزهەبایەتی کوێری کردوون .

ئەوەش جێگەی ئاماژە پێکردن بێت ئەوەیە کە پەیڕەوی وەرگێڕانی ئەم کتێبە ئەوەیە :

١ ـ ئەو فەرموودانە کە باس لە چۆنێتی نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ دەکات ، گێڕانەوەی هاوەڵان بێ یان تەقریر کردنەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ ، ڕاستەو خۆ وەرگێڕراوەتە سەر زمانی کوردی .

٢ ـ بەڵام ئەو فەرموودانەی کە ووتەی پێغەمبەری خوایە ﷺ ، دەقی عەرەبیەکەی نووسراوە ، پاشان لە پاش دانانی ووشەی (واتە : ...) کراوەتە کوردی .

٣ ـ ئەو پەراوێزانەی کە ڕاستەوخۆ پەیوەندیان بە بابەتی کتێبەکەوە هەیە ، وەرگێڕراوەتە سەر زمانی کوردی ، جگە لەو پەراوێزانەی کە ڕاستەوخۆ پەیوەندیان بە بابەتەکەوە هێڵڕاوەتەوە بۆ چاپەکانی تر ـ إن شاء الله ـ .

٤ ـ بۆ کەمکردنەوەی ژمارەی پەڕەکان سەرچاوەکان لا براون .

٥ ـ ئەو ئایەتانەی کە هێنراونەتەوە ، بە کورتی واتاکراونەتە سەر زمانی کوردی.

لە کۆتایدا بە هەموو ملکەچی ، و زەلیلیەکەوە ، و لە ناخی دڵمەوە داواکارم لە پەروەردگاری میهرەبانم ئەم ووتە و کردارانەمان تەنها لە بەر ڕەزامەنی ئەو بێت ، نەك لە ڕۆژی دوایدا پێمان بڵێت : ئەوەی کردەوەکەتان بۆ کرد لە دونیادا پێتان ووترا ، وە ئەگەر هەر کەم و کوڕیەکیشی تێدا بێت بە بەزەیی خۆی کردای لە گەڵدا بکات چونکە ئەو ئەهلی تەقوا و لێخۆشبوونە ﴿ أهل التقوى و أهل المغفرة ﴾ ، وە لە ڕۆژێکدا پاداشتمان بداتەوە کە : ﴿يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ (سورة الشعراء : ٨٨ — ٨٩).

وسبحانك اللهم وبحمد أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك ، وأتوب إليك

وصلى الله وسلم وبارك على محمد ، وعلى آله وصحبه أجمعين .

وەرگێڕ :

٥ ی / شعبان / ١٤٢٥ ك

١٨ ی / ٩ / ٢٠٠٤ ز

عێراق / کوردستان / کەلار

ڕووکردن لە کەعبە

پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر بۆ نوێژ هەستایە ڕووی دەکرد لە کەعبە ، لە فەرز و سوننەتەکان دا [١] ، وە فەرمانیشی بەو کارە کردووە ، بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بەتەواوی ئەنجام نەدا (المسيء صلاته) ، و پیٚ ی فەرمووی : " إذا قمت إلى االصلاة فأسبغ الوضوء ، ثم استقبل القبلة فكبر " [٢].

واتە : ئەگەر هەستای بۆ ئەنجامدانی نوێژ ، ئەوا بەباشی دەستنوێژ بشوە و پاشان ڕوو لە قیبلە بکە و بڵێ : (الله أكبر) .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژە سوننەتەکانی لە سەر وڵاخەکەی ئەنجام دەدا ، هەروەها نوێژی وەتریشی بە هەمان شێوە ئەنجام دەدا ، ڕووی لە هەرکوێ بوایە { ڕووە و ڕۆژهەڵات بیٚ یان ڕووە و ڕۆژئاوا } " [٣].

ئەم ئایەتەش کە خوای پەروەردگار تێیدا فەرموویەتی: ﴿فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ﴾ [٤] ، هەر لەم بارەیەوە هاتۆتە خوارەوە [٥].

وە " هەندێك جاریش ئەگەر بیویستایە نوێژە سوننەتەکانی لە سەر وشترەکەی ئەنجام بدا ، ڕووی دەکرد لە قیبلە و تەکبیرەی ئیحرامی دادەبەست و پاشان ڕووی لە هەر کوێ بکردایە نوێژەکەی بەسەریەوە دەکرد" [٦].

وە " کرنۆش وسوژدەکانی بەسەر وڵاخەکەیەوە دەبرد ، ئەوەش بە ئاماژە کردنی بە سەری ، بە شێوەیەك سوژدەکەی نزمتر دەکرد لە کرنۆشەکەی " [٧] .

وە " ئەگەر بیویستایە نوێژە فەرزەکانی ئەنجام بدات لە سەر وڵاخەکەی دەهاتە خوارەوە و ڕووی لە قیبلە دەکرد " [٨] .

بەڵام لەو نوێژانەی کە لە کاتی ترسی زۆردا ئەنجام دەدرێ ، پێغەمبەری خوا ﷺ کردوویەتی بە سوننەت بۆ ئوممەتەکەی نوێژەکەیان ئەنجام بدەن بە " هەستانەوە بێت بە پێوە بن یان بە سواری ، ڕوو لە قیبلە بن یان ڕوو لە قیبلە نەبن " [٩]، و فەرموویەتی : " إذا اختلطوا : فإنما هو التكبير و الإشارة بالرأس " [١٠].

---

[١] ئەمە شتێکی بەڵگە نەویستە " چونکە بە (تواتر) ی پێمان گەشتوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ، بۆیە پێویست بە بەڵگە هێنانەوە ناکات ، بەڵام سەرەرای ئەوەش هەندێك شتت بەرچاو دەکەوێت دەبنە بەڵگەی ئەم کردارە .

[٢] البخاري ومسلم و السراج ، وهو مخرج في " الإرواء " (٢٨٩) .

[٣] البخاري ومسلم و السراج .

[٤] سورة البقرة ، الآية : ١١٥ .

[٥] رواه مسلم وصححه الترمذي .

[٦] رواه أبو داود وابن حبان في " الثقات " (١ / ١٢ ، والضياء في " المختارة " بسند حسن ، وصححه ابن الملقن في " خلاصة البدر المنير " (٢٢ / ١) ، ومن قبلهم عبد الحق الإشبيلي في " أحكامه " (رقم ١٣٩٤ بتحقيقي) ، وبه قال أحمد فيما رواه ابن هاني عنه في " مسائله " (١ / ٦٧) .

[٧] أحمد والترمذي وصححه .

[٨] البخاري وأحمد .

[٩] البخاري ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٥٨٨) .

واتە: ئەگەر تێڕشان بوو لە کاتی جەنگ دا ئەوا ئەنجامدانی نوێژ تەنها بریتییە لە دابەستنی تەکبیرەی ئیحرام وئاماژەکردن بە سەر.

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو :" ما بين المشرق و المغرب قبلة "[١١].

واتە : نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا هەموو قیبلەیە .

وە جابر ﷺ فەرموویەتی : " لە گەڵ پێغەمبەری خوادا بووین ﷺ لە سەفەریکدا ، یان لە سریەیەکدا لەوکاتەدا ئاسمان هەوراوی بوو ، بەدوای قیبلەدا گەڕاین ، بەڵام بۆچون و دیدی جیاوازمان هەبوو لە دیاریکردنیدا ، لە بەر ئەوە هەرکەسیك و بەتەنها نوێژەکەمان ئەنجام دا ، پاشان هەر کەسێکمان هێڵێکی لە بەر دەستی خۆیدا ڕاکێشا بۆ ئەوەی هەریەکیك ئاراستەی نوێژی خۆی بزانێت ، کاتێك کە ڕۆژ بووەوە سەیری هێڵەکانمان کرد بینیمان هیچ کەسێکمان ڕووی لە قیبلە نەبووە ، پاشان ئەو کردارەمان بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ گێڕایەوە ، کەچی فەرمانی پێ نەکردین نوێژەکەمان دووبارە بکەینەوە ، وە پێی فەرمووین : " قد أجزأت صلاتكم "[١٢].

واتە : نوێژەکەتان دروستە و دووبارە کردنەوەتان لە سەر نیە .

وە " پێغەمبەری خواش ﷺ پێش گۆڕینی قیبلە نوێژەکانی ڕوو لە (بيت المقدس) ئەنجام دەدا و کەعبەش لە پێش ڕووگەیدا (قیبلە) بوو ، پێش ئەوەی ئەم ئایەتە : ﴿قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾[١٣] ، بێتە خوارەوە ، بەڵام کە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە ڕووی لە کەعبە کرد ، لە کاتێکدا موسڵمانان لە مزگەوتی (قُباء)دا لە نوێژی بەیانیدا بوون ، لەو کاتەدا کەسێك هات بۆ لایان و پێی ڕاگەیاندن کە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم شەو قورئانی بە سەردا دابەزیوە و فەرمانی پێ کراوە ڕوو لە کەعبە بکات ، جا ڕوو لە کەعبە بکەن ، لەو کاتەدا ڕوویان لە شام بوو ، وەرچەرخان ، { و پێشنوێژەکەشیان ڕووی وەرچەرخاندەوە تاکو ڕووی پێ کردن لە کەعبە } "[١٤].

ڕاوەستان

پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەکەیدا ڕادەوەستا لە فەرزەکانیدا بێت یان لە سونەتەکان ، وەکو جێ بەجێکردنێك بۆ فەرمانی خوای پەروەردگار کە فەرموویەتی : ﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾[١٥].

بەڵام لە سەفەردا ، نوێژە سوننەتەکانی بە سەر وڵاخەکەیەوە ئەنجام دەدا .

وە کردوویەتی بە سوننەتیش بۆ ئوممەتەکەی لە کاتی ترسدا بەڕێکردنەوە یان بەسواری نوێژەکانیان ئەنجام بدەن هەروەکو لە پێشدا باسی لێوەکرا ، بەڵگەی ئەم وتەیەش ئەو ئایەتەیە کە خوای پەروەردگار فەرموویەتی : ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى[١٦] وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾[١٧].

---

(١٠) البيهقي بسند " الصحيحين " .

(١١) الترمذي والحاكم وصححاه ، وقد خرجته في" إرواء الغليل تخريج أحاديث منار السبيل "(٢٩٢) ، وقد يسر الله طبعه.

(١٢) الدارقطني ، والحاكم ، والبيهقي ، وله شاهد عند الترمذي ، وابن ماجه ، وآخر عند الطبراني ، وهو مخرج في " الإرواء " (٢٩٦) .

(١٣) سورة البقرة ، الآية : (١٤٤) .

(١٤) البخاري، ومسلم، وأحمد، والسراج، والطبراني (٢/١٠٨/٣) ، وابن سعد (٢٤٣/١) ، وهو مخرج في "الإرواء" (٢٩٠).

(١٥) سورة البقرة ، الآية : ٢٣٨ .

واتە: پارێزگاری لە نوێژەکانتان بکەن ، بەتایبەت نوێژی ناوەڕاست کە نوێژی عەسرە ، وە ڕاوەستن لە نوێژەکانتان بۆ خوای گەورە ، بەڵام ئەگەر ترسان ئەوا بەڕێکردن یان بەسواریەوە ، وە لە کاتێکدا ترس نەماو بارودۆخ ئاسایی بووەوە ئەوا یادی خوا بکەن لەو شتانەی کە فێری کردن و لە پێشدا لێ ی بێ ئاگابوون .

وە "پێغەمبەری خوا ﷺ لە و نەخۆشیەی کە تێیدا کۆچی دوای کرد بە دانیشتنەوە نوێژەکانی ئەنجام دەدا " [١٨]

.

هەروەها جارێکی تریش بەم شێوەیە ئەنجامی داوە ، ئەوەش لە کاتێکدا بوو کە " ئازاری هەبوو ، و خەڵکەکەش بەدوایدا بە پێوە نوێژیان دەکرد : ئەویش ئاماژەی بۆ کردن کەدانیشن ، ئەوانیش دانیشتن ، و لە کاتێکدا کە نوێژەکەی تەواوکرد فەرمووی : " إن كدتم آنفاً لتفعلون فعل فارس و الروم : يقومون على ملوكهم وهم قعود فلا تفعلوا ، إنما جُعِلَ الإمـــامُ ليؤتم به : فإذا ركع فاركعوا ، و إذا رفع فارفعوا ، وإذا صلى جالساً فصلوا جلوساً [أجمعون] " [١٩].

واتە : ئەوەندەی نەمابوو - پێش تۆزێك - کرداری فارس و ڕۆمەکان ئەنجام بدەن ، لەوەی کە بە سەر سەرکردەکانیانەوە ڕادەوەستان و ئەوانیش دادەنیشتن ، ئەو کارە ئەنجام نەدەن ، پێشنوێژ بۆ ئەوە دانراوە لاسایی و ئیقتدای پێوە بکرێتەوە ، ئەگەر کڕنووشی برد ئێوەش کڕنووش بەرن ، وە ئەگەر هەستایەوە پاش ئەو هەستنەوە ، وە ئەگەر نوێژەکەی بەدانیشتنەوە کرد ئێوەش هەمووتان بە هەمان شێوە بەدانیشتنەوە ئەنجامی بدەن .

نوێژی نەخۆش بەدانیشتنەوە

(عمران)**ی کوڕی** (حـــصين) رضي الله عنه **فەرموویەتی : " نەخۆشی مایە سیریم (البواســـیر) هەبوو ، پرسیارم لە پێغەمبەری خوا کرد ﷺ سەبارەت بە چۆنێتی نوێژکردنم ؟ فەرمووی :** " صلِّ قائماً ، فإن لم تستطع فقاعداً ، فإن لن تـــستطع فعلى جَنبٍ " [٢٠] .

واتە : بە پێوە نوێژەکانت ئەنجام بدە ، ئەگەر نەتوانی ئەوا بە دانیشتنەوە ئەنجامیان بدە ، دیسان ئەگەر نەتوانی ئەوا لە سەر لا ئەنجامیان بدە .

هەروەها فەرموویەتی : " پرسیارم کرد لە پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بە نوێژی کەسێك نوێژەکەی بە دانیشتنەوە ئەنجام بدات ؟ لە وەڵام دا فەرمووی : " من صلى قائماً فهو أفضل ، ومن صلى قاعداً فله نصف أجر القائم ، ومن صلى نائمـــاً { وفي رواية : مضطجعاً } فله نصف أجر القاعد" [٢١] .

---

[١٦] **ووتەی هەڵبژاردە ئەوەیە کە :** (الصلاة الوسطى) **نوێژی عەسرە لە لای زۆرینەی زانایان " لەوانەش :** (أبو حنيفة) **و هاوەڵەکەی ، فەرموودەیەکی زۆریش لەو بارەیەوە هاتووە کە** (الحافظ ابن كثير) **زۆربەی هێناوەتەوە.**

[١٧] سورة البقرة ، الآية : (٢٣٨ و ٢٣٩) .

[١٨] الترمذي وصححه ، وأحمد .

[١٩] البخاري ، ومسلم ، وهو مخرج في كتأبـــي " إرواء الغليل " تحت الحديث (٣٩٤) .

[٢٠] البخاري وأبو داود وأحمد ، **پێشەوا** (الخطابـــي) **فەرموویەتی : " مەبەست لە فەرموودەکەی** (عمـــران) **ئەوکەسەیە کە لە نوێژی فەرزدا دەتوانێت بووەستی ، بەڵام ناڕەحەت دەبێت بەو وەستانە ، بۆیەیە باداشتی دانیشتوو کراوە بە نیوەی پاداشتی وەستاو تیایدا ، بۆ ئەوەی ببێتە هاندەرێك بۆی هەوڵی هەستان بدات و ئارامیش بگرێت لە سەر ناڕەحەتیەکانی لە گەڵ ڕەوایی دانیشتنی " ، پێشەوا** (الحـــافظ) **لە "** الفـــتح **" (٤٦٨/٢) دا فەرموویەتی :" ئەوەش لێکدانەوەیەکی باشە " .**

واتە : ئەو کەسەی بە ڕاوەستانەوە نوێژەکەی ئەنجام بدات ئەوە چاکترە ، وە ئەو کەسەش نوێژەکەی بە دانیشتنەوە ئەنجام بدات ئەوە نیوەی پاداشتی ڕاوەستاوی هەیە ، وە ئەو کەسەش بە هەڵاژیانەوە { ئەوە نیوەی پاداشتی دانیشتوەکەی هەیە . مەبەستیش پێی ـ واتە : کەسی هەڵاژیاو ـ نەخۆشەکەیە .

(أنس) ﷺ فەرموویەتی : کۆمەڵێك لە موسڵمانان بە هۆی نەخۆشی یەوە بە دانیشتنەوە خەریکی ئەنجامدانی نوێژەکانیان بوون کە پێغەمبەری خوا ﷺ بەو شێوەیە چاوی کەوت پێیان فەرمووی : " إنَّ صلاة القاعد على النصف من صلاة القائم " [٢٢].

واتە : نوێژی کەسێك کە بە دانیشتنەوە نوێژەکەی ئەنجام بدات پاداشتەکەی نیوەی نوێژی کەسێکە کە نوێژەکەی بە هەستانەوە ئەنجام بدات .

وە جارێکیان کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەردانی نەخۆشێك دەکات دەبینێ لە سەر داپۆشەرێك ـ ێفەبێ یان بەتانی یان هەرشتێك کە مرۆڤ خۆی پێدادەپۆشێ ـ نوێژەکەی دەکات ، ئەویش لای دباو فرێی دەدات ، ئەم جارەیان دارێك دێنێ بۆ ئەوەی نوێژەکەی لە سەر بکات ، جارێکی تر پێغەمبەری خوا ﷺ لای دەبا و فرێی دەدات ، پاشان دەفەرمووێ : " صلِّ على الأرض إن استطعت ، وإلا فأوِّم إيماءً ، واجعل سجودك أخفض من ركوعك " [٢٣] .

واتە : ئەگەر توانیت لە سەر زەوی نوێژەکەت ئەنجام بدە ، ئەگەر نە تەنها بە ئاماژە کردن نوێژەکانت ئەنجام بدە ، و با سوژدەکانت نزمتر بن لە کڕنۆشەکانت .

نوێژ لە کەشتیدا

پێغەمبەری خوا ﷺ پرسیاری لێ کرا سەبارەت بە نوێژ لە کەشتیدا ؟ فەرمووی : " صلِّ فيها قائماً ، إلا أن تخاف الغرق " [٢٤] .

واتە : نوێژی تێدا بکە بە پێوە ، ئیللا ئەگەر ترسی ئەوەت بوو بخنکێیت .

وە کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ بەساڵدا چوو و پیربوو ، کۆڵەکەیەکی بۆ خۆی دانابوو لە شوێنی نوێژەکەی و دەستی پێوە دەگرد [٢٥] .

---

[٢١] البخاري وأبو داود وأحمد .

[٢٢] أحمد وابن ماجه بسند صحيح .

[٢٣] الطبراني والبزار وابن السماك في " حديثه " (٨٢ / ٢) والبيهقي ، وسنده صحيح كما بينته في " الصحيحة " (٣٢٣).

[٢٤] البزار (٦٨) والدارقطني وعبدالغني المقدسي في " السنن " (٢/٨٢)، وصححه الحاكم ، و وافقه الذهبي .

سوودێك : حوکمی نوێژکردن لە فڕۆکەدا هەمان حوکمی نوێژی هەیە لە سەفینەدا : کە بە پێوە نوێژ بکات ئەگەر لە توانایدا هەبوو ، ئەگینا بە دانیشتنەوە نوێژەکەی دەکات و تەنها ئاماژە دەکات لە کڕنووش و سوژدەکانیدا هەر وەکو لە پێشدا باسکرا .

[٢٥] أبو داود والحاكم وصححه هو والذهبي ، وقد خرجته في " الصحيحة " (٣١٩) ، و " الإرواء " (٣٨٣).

ڕاوەستان و دانیشتن لە شەونوێژ دا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ شەوانێکی درێژ نوێژی بە پێوە دەکرد ، وە شەوانێکی درێژی تری بە دانیشتنەوە ئەنجام دەدا ، ئەگەر بەپێوە قورئانی ناو نوێژەکەی بخوێندایە ئەوا بەپێوە کڕنووشەکانی دەبرد ، وەئەگەر بەدانیشتنەوە قورئانەکانی بخوێندایە هەر بەدانیشتنەوە کڕنووشەکانی دەبرد" [٢٦] .

وە " جاری واش هەبوو بە دانیشتنەوە نوێژەکەی ئەنجام دەدا ، بە هەمان شێوە خوێندنەوەکەشی ، تاکو ئەو کاتەی کە نزیکەی سی یان چل ئایەت لە خوێندنەوەکەی دەمایەوە ، ئەو کاتە هەڵدەسا ، و بەپێوە ئەو ئایەتانەی تەواو دەکردن ، و پاشان کڕنووش و سوژدەکانی دەبرد ، پاشان ئەوەی کە لە ڕکاتی یەکەمدا ئەنجامی دابوو لە ڕکاتی دووەمیشدا دووبارە ئەنجامی دەدانەوە " [٢٧] .

وە " لە دوا دوای تەمەنیدا نوێژە سوننەتەکانی بە دانیشتنەوە ئەنجام دەدا ، ئەوەش پێش کۆچ کردنی بوو بە ساڵێك " [٢٨] .

وە " شێوەی دانیشتنەکەشی چوارمشقی (یان : چوارچمکی) بوو " [٢٩] .

نوێژکردن بە پێڵاو ، و فەرمان پێکردنی

وە " هەندێك جار بە پێی پەتی (بە پێ خواسی) ڕادەوەستا وهەندێك جاریش بە پێڵاوەوە " [٣٠] .

وە ڕێگەشی بەو کردارە داوە بۆ ئوممەتەکەی و فەرموویەتی : " إذا صلى أحدكم فليلبس نعليه أو ليخلعهما بين رجليه ، ولا يؤذي غيره " [٣١] .

واتە : ئەگەر هەر یەك لە ئێوە ویستی نوێژەکەی ئەنجام بدات ، ئەوا با پێڵاوەکانی لە پێ بکات ، یان دایان کەنێت و لە نێوان پێکانیدا دایان بنێت و کەسیان پێ ئازار نەدات .

بەڵکو - هەندێك جاریش - جەختی لە سەر کردوون کە نوێژەکانیان بە پێڵاوەوە ئەنجام بدەن ، هەروەکو فەرموویەتی : " خالفوا اليهود فإنهم لا يصلون في نعالــهم ولا خفافهم " [٣٢] .

واتە: پێچەوانەی جولەکەکان بن ، چونکە ئەوان بە پێڵاوەوە یان بە خوففەکانیانەوە نوێژ ئەنجام نادەن .

وە لەوانەیە هەندێك جار پێڵاوەکانی لە پێ دابکەندایە لە کاتی نوێژکردنیدا ، پاشان بەردەوام دەبوو لە نوێژەکەی ، هەر وەکو (أبو سعيد) ی (الخدري) ﷺ بۆمانی دەگێڕێتەوە و دەفەرموویت : " ڕۆژێکیان پێغەمبەری خوا ﷺ پێشنوێژی بۆ دەکردین ، لە ناو نوێژەکەیدا بوو ، پێڵاوەکانی داکەند و لە لای چەپی خۆیەوە دایانا ، لە کاتێکدا کە

---

[٢٦] مسلم وأبو داود .

[٢٧] البخاري ومسلم .

[٢٨] مسلم وأحمد .

[٢٩] النسائي وابن خزيمة في " صحيحه" (١ / ١٠٧ / ٢) و عبدالغني المقدسي في " السنن " (١/٨٠) والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي .

[٣٠] أبو داود وابن ماجه ، وهو حديث متواتر كما ذكر الطحاوي .

[٣١] أبو داود والبزار (٥٣ — زوائده) ، وصححه الحاكم ، ووافقه الذهبي .

[٣٢] أبو داود والبزار (٥٣ — زوائده) ، وصححه الحاكم ، ووافقه الذهبي .

خەڵکەکە ئەوەیان بینی ئەوانیش بەهەمان شێوە پێڵاوەکانیان داکەند ، و پاشان کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەکەی بووەوە ، فەرمووی : " ما بالكم ألقيتم نعالكم ؟ " ، واتە : ئەوە چی بوو پێڵاوەکانتان داکەند؟ ئەوانیش فەرمویان : کە تۆمان بینی پێڵاوەکانت داکەند ئێمەش پێڵاوەکانمان داکەند ، ئەویش فەرمووی :" إن جبريل أتاني فأخبرني أن فيهما قذراً ـــ أو قال : أذى ـــ (وفي رواية : خبثاً) فألقيتهما ، فإذا جاء أحدكم إلى المسجد ، فلينظر في نعليه ، فإن رأى قذرا ـــ أو قال : أذى ـــ (وفي الرواية الأخرى : خبثا) ، فليمسحهما وليصل فيهما) " [٣٣].

وا تە : جبريل عليه السلام لە کاتی نوێژدا هات بۆ لام و پێی ڕاگەیاندم کە پێڵاوەکانم پیسیەکیان پێوەیە بۆیە منیش لامبردن ، جا ئەگەر هەریەك لە ئێوە هات بۆ مزگەوت ، با بروانێتە ژێر پێڵاوەکانی ، ئەگەر پیسیەکیان پێوە بوو ، ئەوا بیانهێنی بە زەویدا ، و پاشان نوێژەکەی پێوە بکات .

وە" پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر پێڵاوەکانی دابکەندبایە ئەوا لە لای چەپی خۆیەوە دای دەنان [٣٤] ، وە دەیفەرموو : " إذا صلى أحدكم ، فلا يضع نعليه عن يمينه ، ولا عن يساره فتكون عن يمين غيره ، إلا أن لا يكون عن يساره أحد ، وليضعهما بين رجليه " [٣٥] .

واتە : ئەگەر هەریەك لە ئێوە ویستی نوێژەکەی ئەنجام بدات ، ئەوا با پێڵاوەکانی لە لای ڕاستیەوە دانەنات ، وە نەشیخاتە لای چەپیەوە لەو کاتەدا دەکەوێتە لای ڕاستی یەکێکی ترەوە ، جگە لە و کاتەی کە کەس لە لای چەپیەوە نەبێت ، وە با لە نێوان پێکانیەوە دایان بنێت .

نوێژکردن بە سەر مینبەرەوە

" پێغەمبەری خوا ﷺ جارێکیان لە سەر مینبەرەکەی نوێژی ئەنجام دا ، (لە ڕیوایەتێکدا هاتووە : کە مینبەرەکەی سێ پلەی هەبوو) [٣٦] ، [لە سەر مینبەرەکەی ڕاوەستا و تەکبیرەی ئیحرامی دابەست ، و خەڵکەکەش بە دوایدا تەکبیرەی ئیحرامیان دابەست] ، [پاشان هەر لەسەر مینبەرەکەوە کڕنووشی برد] ، و پاشان کە ڕاست بووەوە لە کڕنووشەکەی ، لە مینبەرەکە دوابەدوا دێتە خوارەوە تاکو سوژدەکەی لە بنەواو پایینەی مینبەرەکەی لە سەر زەوی دەبات ، پاشان دەگەڕێتەوە سەرەوە ، و [ئەوەی لە ڕکاتی یەکەمدا کردوویەتی لە ڕکاتی دووەمیشدا ئەنجامی دەدات] ، تاکو بەو شێوەیە کۆتای بە نوێژەکەی دێنێ ، و ڕوو دەکاتە خەڵکەکەو دەفەرموێت : " يأيها الناس إني صنعلت هذا لتأتموا بي ، ولتعلموا صلاتي" [٣٧].

واتە : ئەی خەڵکینە ! ئەو کارەم ئەنجام دا بۆ ئەوەی چاوم لێ ببڕن وفێرێ چۆنێتی نوێژەکەم ببن .

---

[٣٣] أبو داود وابن خزيمة والحاكم وصححه ووافقه الذهبي والنووي ، وهو مخرج في " الإرواء"(٢٨٤).

[٣٤] أبو داود وابن خزيمة والحاكم وصححه ووافقه الذهبي والنووي

[٣٥] أبو داود والنسائي وابن خزيمة (١ / ١١٠ / ٢) بسند صحيح .

[٣٦] ئەمەیە سوننەت لە مینبەردا کە ئەبێ سێ پلەی هەبێت ، نەك زیاتر ، زیادکردنیش لە سەری بیدعەیە لە سەردەمی ئومەویەکاندا داهێنراوە ، زۆرجاریش دەبێتە هۆی بڕینی ڕیزەکانی نوێژ ، بۆ خۆ ڕزگار کردنیش لەو شتە ئەوەیە کە لە لای خۆرئاوای مزگەوتەکە دابنرێت ، میحرأبیش بیدعەیەکی ترە ، هەروەها بەرزکردنەوەشی وەکو بەلەکۆنەیەك (الشرفة) ووتار خوێنەکەش بە هۆی پەیژەیەکی لکاو بە دیوارەکە دەچێتە سەری ! وە باشترین ڕێچکەو ڕێبازیش ڕێبازی پێغەمبەر ە ﷺ .{ بگەڕێرەوە بۆ :" الفتح " (٢ / ٣٣١)}.

[٣٧] البخاري ومسلم والرواية الأخرى له وابن سعد (١ / ٢٥٣) ، وهو مخرج في " الإرواء " (٥٤٥) .

بەربەست ، و واجب بوونی

" پێغەمبەری خوا ﷺ نزیك لە بەربەستەکەی ڕادەوەستا ، و دووری نێوان ئەو و ئەو دیوارەی کە دەیکرد بە بەربەست سێ باڵ دەبوو " [٣٨] ، وە " لە نێوان سوژدەکەی و ئەو دیوارەی کە دەیکرد بە بەربەست ڕێڕەوی شەکێك بوو " [٣٩] .

وە دەیشی فەرموو : " لا تصل إلا إلى سترة ، ولا تدع أحداً يمر بين يديك ، فإن أبى فالتقاتله ؛ فإنَّ معه القرين " [٤٠] .

واتە : نویژ مەکە ئیللا ڕووەو بەربەستیك نەبێ ، ڕێگەش بە کەس مەدە بە بەردەستدا تێپەڕێت ، ئەگەر هەر سوربوو لە سەر ڕۆشتن ئەوا لە گەڵیدا بجەنگێ ، چونکە شەیتانی لەگەڵدایە .

هەروەها دەیفەرموو : " إذا صلى أحدكم إلى سترة ؛ فليدن منها ، لا يقطعن الشيطان عليه صلاته " [٤١] .

واتە : ئەگەر یەکێك لە ئێوە ڕووەو بەربەستیك نوێژی کرد ، با لێ ی نزیك بێتەوە ، نەکو شەیتان نوێژەکەی پێ ببڕێت .

وە " هەندێك جار لە کاتی نوێژکردنیدا هەوڵی دەدا کۆڵەکەی مزگەوتەکە بکات بە بەربەست " [٤٢] .

وە " ئەگەر هاتوو نوێژی لە دەشتێکدا ئەنجام بدایە و هیچ شتێك نەبوایە بیکات بە بەربەست ، خەنجەرێکی لە بەردەستدا بەزەویدا دەچەقاند پاشان نوێژی ڕوەو ئەو خەنجەرە دەکرد و خەڵکەکەش بە دوایدا بوون " [٤٣] وە هەندێك جار " وڵاخەکەی لابەلا دادەنا و ڕووی لێ دەکرد لە نوێژەکەیدا " [٤٤] ، ئەمە نوێژ لە پەچەی ووشتر (أعطان الإبل) ناگرێتەوە ، چونکە

---

[٣٨] البخاري وأحمد .

[٣٩] البخاري ومسلم .

[٤٠] ابن خزيمة في " صحيحه " (١ / ٩٣ / ١) بسند جيد .

[٤١] أبو داود والبزار (ص ٥٤ ــ زوائده) والحاكم وصححه ووافقه الذهبي والنووي .

[٤٢] دەڵێم : دانانی سوترە پێویستە لە سەر پێشنوێژ بێت ،یان نوێژگەر بەتەنها ، با لە مزگەوتێکی گەورەشدا بێت . (ابن هانيء) لە " مسائل " ەکانیدا لە " إمام أحمد " وە ، لە (٦٦/١) فەرموویەتی : " رآني أبو عبدالله (يعني : الإمام أحمد) يوما وأنا أصلي وليس بين يدي سترة ــ وكنت معه في المسجد الجامع ــ فقال لي : استتر بشيء . فاستترتُ برجل " .

دەڵێم : لەم ڕووداوەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە پێشەوە (أحمد) مەبەستی ئەوەیە کە جیاوازی نیەیە لە نێوان مزگەوتی بچوك و مزگەوتی گەورەدا ، لە دانانی سوترەدا ، ئەوەش ووتەیەکی ڕەوایە .

ئەمەش یەکێکە لەو کردارانەی کە زۆربەی نوێژگەران تێیدا کەمتەرخەمن پێشنوێژ بێ یان مەئموم ، لە هەموو ئەو وڵاتانای کە تیایاندا گەڕاوم ، یەکێك لەو وڵاتانە سعودیەیە کە بۆ یەکەم جار ڕێم پێدرا تیایدا بسوڕێمەوە لە مانگی ڕەجەبساڵی (١٤١٠ هـ) دا بوو ، بۆیە پێویستە لە سەر زانایان موسڵوانان ئاگادار بکەنەوە ، و هانی خەڵکی بدەن بۆی ، و ئەحکامەکانی بۆ موسڵمانان ڕوون بکەنەوە ، ئەبێ ئەوەش بزانرێت کە ئەو ئەحکامانە کەعبە و مزگەوتی پێغەمبەری خواش ﷺ دەگرێتەوە .

[٤٣] البخاري ومسلم وابن ماجه .

[٤٤] البخاري وأحمد .

پێچەوانەیەتی ، و" پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی لێ کردووە " (٤٥) **، وە هەندێك جاریش " زینی وڵاخەکەی ڕێك دەخست و ڕووی لێ دەکرد لە نوێژەکەیدا "** (٤٦) **.**

وە دەیفەرموو : " إذا وضع أحكم بين يديه مثل موخرة الرحل (٤٧) فليصل ولا يبالي من مرَّ وراء ذلك " (٤٨).

واتە : ئەگەر هەریەك لە ئێوە وەکو ئەو دارەی لەبەردەستدا بێ کە لەدواوەوەی زینی وڵاخدا هەیە ، ئەوا با نوێژەکەی بکات و هیچ باکێکی نەبێ بەو کەسانەی کە بەودیوی بەربەستەکەدا دەڕۆن .

وە " جارێکیان پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووەو دارێك نوێژی دەکرد " (٤٩) **، وە " جاری واش هەبوو ڕووە و جێگە خەوتنەکەی نوێژی دەکرد ، و** (عائشة)**ش بەسەریەوە ڕاکشابوو [لە ژێر لێفەکەی دا] "** (٥٠) **.**

پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێی بە هیچ نەدەدا بەبەینی ئەو و بەربەستەکەیدا تێپەر ببێت ، جارێکیان " پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی دەکرد ، شەکێك ویستی بە بەردەستیدا تێپەر ببێ ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ دەست پێش خەربوو (سابقها) **، بە شێوەیەك سکی بە دیوارەکەوە لکاند ، و [وای لێ کرد بەپشتیدا تێپەر ببێ] "** (٥١) **.**

وە " جارێکیان لە نوێژێك لە نوێژە فەرزەکانیدا بوو دەستی کێشایەوە ، پاشان کە لێ بووەوە ، ووتیان : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! هیچ لە نوێژ گۆڕا ؟ فەرمووی : " لا ، إلا أن الشيطان أراد أن يمرَّ بين يدي فخنقته حتى وجدت برد لسانه على يدي ، وأيم الله لولا ما سبقني إليه أخي سليمان ؛ لارتبط إلى سارية من سواري المسجد حتى يطيف به ولدان أهل المدينة [فمن استطاع أن لا يحول بينه وبين القبلة أحد فليفعل] " (٥٢) .

واتە : نەخێر ، ئەوەنەبێت شەیتان ویستی بە بەردەستمدا بڕوات ، منیش چنگم لە ناقیڕەی نا تاکو ساردی زمانیم لە سەر دەستم هەست پێکرد ، سوێندبێ بە خوا ئەگەر پاڕانەوەی پێغەمبەر (سُليمان **) ی برام نەبوایە کە پێش من لە خوا پاڕایەوە ، دەبەسترایەوە بە کۆڵەکەیەك لە کۆڵەکەکانی مزگەوت ، تاکو منداڵەکانی مەدینە بەدەوریدا بسووڕایانەوە ، [بۆیە هەرکەس لە ئێوە توانی کەس بە بەینی ئەو و قیبلەکەیدا بڕوات ، با ئەو کارە ئەنجام بدات] .**

---

(٤٥) البخاري وأحمد .

(٤٦) ومسلم ابن خزيمة (٩٢ / ٢) و أحمد .

(٤٧) بضم الميم وكسر الخاء وهمزة ساكنة ، **بە چەند شێوەیەکی تریش دەخوێنرێتەوە : واتاکەشی : ئەو دارەیە کە لە پشکەی زینی وڵاخدا هەیە .**

(٤٨) مسلم وأبو داود .

(٤٩) النسائي ، وأحمد بسند صحيح .

(٥٠) البخاري ومسلم وأبو يعلى (٣ / ١١٠٧ ــ مصور المكتب الإسلامي) .

(٥١) ابن خزيمة في " صحيحه " (١/٩٥/١) ، والطبراني (٣/١٤٠/٣) والحاكم وصححه ووافقه الذهبي.

(٥٢) أحمد والدارقطني والطبراني بسند صحيح ، وهذا الحديث قد ورد معناه في " الصحيحين " وغيرهما عن جمع من الصحابة ، **ئەمەش یەکێکە لەو فەرموودە زۆرانەی کە کۆمەڵەی قادیانیەکان بڕوایان پێ‌نیە ، چونکە بڕوایان بە جیهانی جنۆکە نیە کە باسی لە قورئانی پیرۆز و سوننەتدا هاتووە ، ڕێگەشیان بۆ ڕەدکردنەوەی فەرموودەکاندا زانراوەو ئەوەیە کە ئەگەر لە قورئانی پیرۆزدا بێت ، ڕاڤەی دەکەن بە پێچەوانەوە ، بۆ نموونە : خوای پەروەردگار فەرموویەتی :** ﴿ قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ ﴾ (سورة الجن:١) . **دەڵێن : واتە : لە مرۆڤ ! ووشەی** (الجن) **بە هاوشێوەی ووشەی** (الإنس) **دادەنێن ! بەو کردارەشیان دوور کەوتنەتەوە لە زمانەوانی و شەریعەت ، وە ئەگەر لە سوننەت دا بوو : ئەوا واژەیەکی ناڕەوای دەکەن بە پێچەوانەوەی مەبەستی فەرموودەکە ، ئەمە ئەگەر بتوانن ، بەڵام ئەگەر نەیاتوانی ئەوە بکەن ئەوا : چەند ئاسانە لە لایان فەرموودەکە ڕەتبکەنەوە و حوکمی ناڕەوایی بەسەردا بدەن " با هەموو زانایانی فەرموودەش کۆڕابن لە سەر وەرگرتنی و بە** (صحيح) **ی بزانن ، و ئوممەتیش لە گەڵ زانایان هاو دەنگ بن ، یان بە** (متواتر) **یش دابنرێت . خوای پەروەردگار هیدایەتیان بدات .**

وە دەیفەرموو : " إذا صلى أحدكم إلـــى شيء يستره من الناس فأراد أحد أن يجتاز بين يديه فليدفع في نحره [وليدرأ ما استطاع] **وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە :** " فليمنعه مرتين " **لە ڕیوایەتێکی تریشدا هاتووە :** " فإن أبـــى فليقاتله فإنَّما هـــو شيطان " [٥٣] .

واتە : ئەگەر هەریەك لە ئێوە نوێژی ڕووەو بەربەستێك دەكرد ڕێگربـوو لـە هاتووچـۆی خـەڵكی بەبەردسـتیدا ، وە كەسێك ویستی بە بەردەستیدا تێپەر ببێ ، با دەست بنات بەسنگیەوە ، [وە تا دەتوانێ دووری خاتەوە] لـە ڕیوایـەتێكی تردا هاتووە : با ڕێی لێ بگرێت ، دوو جار ، ئەگەر هـەر سـوور بـوو لـە سـەر ڕۆشـتن بـا لـە گـەڵیا بجـەنگێ ، چـونكە ئـەوە شەیتانە .

وە دەیفەرموو : " لو يعلم الـــمار بين يدي المصلي ماذا عليه لكان أن يقف أربعين خيراً له من أن يـــمر بين يديه " [٥٤] .

واتە : ئەگەر ئەو كەسەی كە بەبەردەست نوێژگەردا تێپەر دەبێت بزانێت چەند تاوانی لە سەرە ، ئـەوا ئەگـەر چـل بووەستایە زۆر باشتر بوو بۆی لەوەی كە بەبەر دەستی دا بڕوات .

چی نوێژ دەبڕێت ، و دەبێتە هۆی بەتاڵ بوونەوەی

وە دەیفـەرموو : " يقطع صلاة الرجل إذا لم يكن بين يديه كآخرة الرحل : المرأة [الحائض] [٥٥] والـــحمار والكلـــب الأسود " .

واتە : ئەوەی كە نویژ بە نوێژگەر دەبڕێت و بەتاڵی دەكاتەوە ـ ئەگەر وەكو پاشكۆی زێنی وڵاخی لـە بـەر دەسـتدا نەبێت ـ ئافرەتی باڵغ ، و گوێدرێژ ، و سەگی ڕەش ، (أبو ذر) ﷺ **: فەرمووی : ئەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ چ جیاوازیـەكیان هەیە ڕەش بێ یان سوور ؟ ئەویش فەرمووی :** " الكلب الأسود شيطان " [٥٦] .

واتە : چونكە سەگی ڕەش شەیتانە .

نوێژ كردن ڕووەو گۆڕ

پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی كردووە لە نوێژ كردن ڕووەو گۆڕ و فەرموویـەتی : " لا تصلوا إلـــى القبـــور ولا تجلـــسوا عليها " [٥٧] .

واتە : ڕووەو گۆر نویژ مەكەن ، و لە سەریشیان دامەنیشن .

---

[٥٣] البخاري ومسلم .

[٥٤] البخاري ومسلم ، وهذه الرواية لابن خزيـــمة (١ / ٩٤ / ١) .

[٥٥] **واتە : ئافرەتی باڵغ بوو ، مەبەست لێرەدا بە ووشەی** (القطع) **: پوچەڵكردنەوەیە ، بـەڵام : ئـەو فەرموودەیـەی كـە دەڵێـت** " لا تقطـع الصلاة شيء " **فەرموودەیەكی** (ضعيف)**ە هەروەكو لە** " تمام المنة " (ص ٣٠٦) **و جگە لەوێش دا هاتووە .**

[٥٦] مسلم وأبو داود وابن خزيـــمة (١ / ٩٥ / ٢) . **و بڕوانە كتێبـی** " تحذير الساجد من اتخاذ القبور مساجد " و " أحكام الجنائز وبدعها " **كـە هەردوكیان لە نووسینی خۆمن .**

[٥٧] مسلم وأبو داود وابن خزيـــمة (١ / ٩٥ / ٢) . **و بڕوانە كتێبـی** " تحذير الساجد من اتخاذ القبور مساجد " و " أحكام الجنائز وبدعها " **كـە هەردوكیان لە نووسینی خۆمن .**

نیەت ﴿ نیازی دڵ ﴾ [٥٨]

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو : " إنما الأعمال بالنيات وإنما لكل امرئ ما نوى" [٥٩].

واتە : كردەوە و پەرستشەكان تەنها بە نیەتەوە دەبن ، وە هەموو كەسێكیش تەنها ئەوەی بۆ هەیە كە نیەتی لێ هێناوە .

دابەستنی نوێژ و تەكبیرەی ئیحرام ﴿ الله أكبر﴾

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژەكەی دادەبەست بە ووتنی : (الله أكبر) [٦٠] ، وە فەرمانیشی بەم كارە كردووە بەو پیاوەش كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا (المسيء صلاته) ، هەروەك لە پێشدا باسی لێوە كرا و پێی فەرمووی : " إنه لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى يتوضأ فيضع الوضوء مواضعه ثم يقول : الله أكبر " [٦١] .

واتە : بێگومان نوێژی هیچ كەسێك درووست نیە ، تاكو هەموو ئەندامەكانی دەست نوێژی هەروەكو چۆن فەرمانی پێكراوە نەشوات ، و پاشان نەڵێ : (الله أكبر).

وە دەیفەرموو : " مفتاح الصلاة الطهور وتحريمها [٦٢] التكبير وتحليلها التسليم " [٦٣] .

واتە : كلیلی كردنەوەی نوێژ دەست نوێژە ، و قەدەغەكاری هەموو شتێك كە خوای پەروەردگار قەدەغەی كردوون لە نوێژدا تەكبیرەی ئیحرامە ، و حەڵاڵ كاری هەموو ئەو شتانەش كە خوای پەروەردگار لە دەرەوەی نوێژدا حەڵاڵی كردوون سەلام دانەوەیە .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەنگی بەرز دەكردەوە لە كاتی تەكبیرەی ئیحرامدا ، بۆ ئەوەی ئەوانەی كە بە دوایدا نوێژ دەكەن گوێیان لە دەنگی بێ " [٦٤] .

هەروەها " پێغەمبەری خوا ﷺ لە كاتێك دا كە نەخۆش دەكەوت ، (أبو بكر) رضي الله عنه دەنگی بەرز دەكردەوە بۆ ئەوەی دەنگی تەكبیرەكانی پێغەمبەری خوایان ﷺ پێبگەیەنێت " [٦٥] .

---

[٥٨] پێشەوا (النووي) لە " روضة الطالبين " (١ / ٢٢٤) دا فەرموویەتی : " والنية : هي القصد ، فيحضر المصلي في ذهنة ذات الصلاة وما يجب التعرض له من صفاتها ؛ كالظهرية والفرضية وغيرها ، ثم يقصد هذه العلوم قصداً مُقارناً لأول التكبير " .

[٥٩] البخاري ومسلم وغيرهما ، وهو مخرج في " الإرواء " (٢٢) .

[٦٠] مسلم وابن ماجه ، لەم فەرموودەدا ئاماژەیەكی تێدایە بۆ ئەوەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژەكەی دەست پێنەكرد بەوەی كە دەڵێن : " نیەتمە نوێژی ... " هتد ، بەڵكو ئەو ووتەیەیان بیدعەیە بە كۆڕای زانایان ، و جیاوازیان لەوەدایە كە ئایا ووتنی چاكە یان خراپە ، بەڵام ئێمە دەڵێین : هەموو بیدعەیەك لە عیبادەتدا گومڕاییە " لە بەر گشتێتی ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەری خوا ﷺ كە فەرموویەتی : " وكل بدعة ضلالة ، وكل ضلالة في النار " باسكردنی ئەم بابەتەش بە تێر و تەسەلی ئێرە جێگەی نیە .

[٦١] الطبراني بإسناد صحيح .

[٦٢] (تحريمها) واتە : حەرامكردنی ئەو كردارانەی كە خوای پەروەردگار حەرامی كردووە ، هەروەها (تحليلها) : حەڵاڵكردنی ئەو كردارانەی كە خوای پەروەردگار حەڵاڵیكردووە لە دەرەوەیدا ، مەبەستیش بە (تحريم و تحليل) : (حەرام و حەڵاڵە) . هەروەها فەرموودەكە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی كە دەرگای نوێژ داخراوە و نوێژگەر ناتوانێت بیكاتەوە بە دەستنوێژ نەبێت " هەروەها بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە حەرامكردنەكان بە (الله أكبر) كردارەكان لە نوێژدا دەست پێدەكات ، دەرچونیش لێیان بە سەلام دانەوەیە لە نوێژەكەت ، ئەمەش بۆچونی زۆربەی زانایانە (الجمهور) .

[٦٣] أبو داود والترمذي والحاكم و صححه ووافقه الذهبي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠١) .

[٦٤] أحمد والحاكم ، وصححه ؛ ووافقه الذهبي .

وە دەیفەرموو : " إذا قال الإمام : الله أكبر فقولوا : الله أكبر " [٦٦] .

واتە : ئەگەر پێشنوێژ ووتی : الله أكبر ، ئێوەش بەدوایدا بڵێن : الله أكبر .

چۆنێتی دەست بەرزکردنەوە

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ جاری وا هەبوو دەستەکانی لە گەڵ تەکبیرەی ئیحرامدا بەرزدەکردنەوە [٦٧] ، جاری واش هەبوو دوای تەکبیرەی ئیحرام بەرزی دەکردنەوە [٦٨] ، وە جاری تری واش هەبوو لە پێش تەکبیرەی ئیحرام بەرزی دەکردنەوە " [٦٩] .

بە شێوەیەك " بەرزی دەکردنەوە پەنجەکانی دەستی تیایدا دەکردنەوە ، ﴿بێ ئەوەی لە یەکترجیایان بکاتەوە ، وە نەیشی دەبەستن﴾ " [٧٠] .

وە " تاکو ئاستی شانەکانی بەرزی دەکردنەوە [٧١] ، وە لەوانەشە بەرزی بکردنایەتەوە تاکو ئاستی نەرمەی گوێکانی " [٧٢] .

دانانی دەستی ڕاست لە سەر دەستی چەپ و فەرمان پێ کردنی

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی ڕاستی دەخستە سەر دەستی چەپی " [٧٣] ، وە دەیفەرموو : " إنا معشر الأنبياء أمرنا بتعجيل فطرنا وتأخير سحورنا ، وأن نضع أيماننا على شمائلنا في الصلاة " [٧٤] .

واتە : ئێمە کۆمەڵی پێغەمبەران فەرمانمان پێکراوە بە پەلەکردن لە بەربانگ و دواخستنی پارشێو ، لە گەڵ دانانی دەستی ڕاستمان لە سەر دەستی چەپ لە نوێژدا .

وە " جارێکیان بە لای پیاوێکدا تێپەر دەبێت ، خەریکی نوێژکردنە و دەستی چەپی لە سەر دەستی ڕاستی داناوە ، ئەویش هەردوو دەستی لەسەر یەك لادەبا و جارێکی تر دەستی ڕاستی لە سەر دەستی چەپی دادەنێت" [٧٥] .

دانانی هەردوو دەست لە سەر سنگ

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی ڕاستی دەخستە سەر پشتی دەست و مەچەك و باسکی دەستی چەپی " [٧٦] ، و " فەرمانیشی بە هاوەڵانی کردووە بەو کردارە " [٧٧] ، وە " جاری واش هەبوو دەستی چەپی بە دەستی ڕاستی دەگرت " [٧٨] .

---

[٦٥] مسلم والنسائي .
[٦٦] أحمد والبيهقي بسند صحيح .
[٦٧] البخاري والنسائي .
[٦٨] البخاري والنسائي .
[٦٩] البخاري وأبو داود .
[٧٠] أبو داود وابن خزيمة (١ / ٦٢ / ٢ و ٦٤ / ١) وتمام ، والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي .
[٧١] البخاري والنسائي .
[٧٢] البخاري وأبو داود .
[٧٣] مسلم وأبو داود ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٥٢) .
[٧٤] ابن حبان والضياء بسند صحيح .
[٧٥] أحمد وأبو داود بسند صحيح .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دوو دەستی لە سەر سنگی دادەنا " [٧٩] .

وە " نەهیشی دەکرد لە دانانی دەستەکان لە ئاستی کەلەکە (الإختصار : واتە : دانانی دەستەکان لە سەر یان لە ئاستی کەلەکە) لە کاتی نوێژدا " [٨٠] ، و هەر ئەم شێوە دانانەشە نەهی لێ دەکرد [٨١] .

تەماشاکردنی شوێنی سوژدە و دڵکزی ﴿ الخشوع ﴾ لە نوێژدا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی نوێژکردندا سەری دادەنواند ، وچاوی دەبڕیە زەوی " [٨٢] ، و " کاتێکیش ڕۆشتە کەعبەوە لە شوێنی سوژدەکەی زیاتر تەماشای هیچ شوێنێکی تری نەدەکرد تاکو لە کەعبە دەرچوو " [٨٣] ، وە فەرمووی : " لا ينبغي أن يكون في البيت شيء يشغل المصلي " [٨٤] .

واتە : نابێ لە ماڵدا هیچ شتێك هەبێت سەرقاڵی نوێژگەر بکات لە کاتی نوێژەکەیدا .

---

[٧٦] أبو داود والنسائي وابن خزيمة (١ / ٥٤ / ٢) بسند صحيح ، وصححه ابن حبان (٤٨٥) .

[٧٧] مالك والبخاري وأبو عوانة .

[٧٨] النسائي والدارقطني بسند صحيح ، ئەم فەرمودەیە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە دەست گرتن بەو شێوەیە سوننەتە ، وە لە فەرموودەی یەکەمدا دانانی دەست سوننەتە ، کەواتە هەردوو شێوەکە سوننەتن ، بەڵام کۆکردنەوە لە نێوان دانان و گرتندا کە هەندێك لە حەنەفی مەزهەبەکان بە باشیان داناوە ، بیدعەیەو ، شێوەکەشی هەروەکو دەڵێن ئەوەیە : کە دەستی ڕاستی لە سەر دەستی چەپی دابنات ، و بە چەنجە تووتەو پەنجە گەورەکەی دەستی ڕاستی باسکی دەستی چەپی بگرێت ، و سێ پەنجەکەی تری لە سەر دابنات : هەروەکو لە " حاشية ابن عابدين " (١ ٤٥٤) دا هاتووە ، جا بەوە هەڵنەخەڵەتێیت کە هەندێك لە دواییینەکان وتویانە .

[٧٩] أبو داود وابن خزيمة في صحيحه (١ / ٥٤ / ٢) وأحمد وأبو الشيخ في " تاريخ أصبهان " (ص ١٢٥) ، (الترمذي)ش یەکێك لە (سند) ە کانی بە (حسن) زانیوەو ، واتاکەشی لە " الموطأ " و (البخاري) ش لە " صحيح " ەکەیدا ، ئەگەر کەسێك تێبفکرێت ، وە بە تێر و تەسەلیش لە " أحكام الجنائز " (ص ١١٨) دا باسم لە (سند) ەکانی ئەم فەرموودەیە کردووە .

بیرخستنەوەیەك : ئەوەی کە سەلمێنراو وارده لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دانانی دەستەکانە لە سەر سینگ ، ئەوەش کە پێچەوانەی ئەمە بێت یان (ضعيف)ە یان هیچ بنەوایەکی نییە ، پێشەوا (إسحاق بن راهويه) کرداری بەم سوننەتە کردووە هەروەکو (المروزي) لە " المسائل " (ص٢٢٢) دا فەرموویەتی : " إسحاق وەتری پێدەکردین ... و دەستەکانی لە قنووت دا بەرز دەکردەوە ، قونووتیشی پێش کڕنووشەکانی دەکرد ، وە دەستەکانی لە سەر مەمکەکانی یان لە خوار مەمکەکانی دادەنا " ، بە هەمان شێوەش ووتەی (قاضي عياض المالكي) یە لە " مستحبات الصلاة " لە پەرتوکی " الإعلام " (ص١٥-الطبعة الثانية-الرباط) کە فەرموویەتی : " وە دانانی ڕاستە لە سەر پشتی دەستی چەپی لە نزیك گەردەندا " .

نزیکیش لەم ووتەیە : ئەوەیە کە لە (عبدالله) ی کوڕی پێشەوا (أحمد) لە " مسائل "ەکانیدا لە (ص ٦٢)دا فەرموویەتی : "باوکم بینی ئەگەر نوێژی بکردایە دەستێکی لە سەر دەستەکەی تری دادەنا لە سەروی ناووکەوە " . وە بڕوانە : " إرواء الغليل " (٣٥٣) .

[٨٠] البخاري ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٧٤) .

[٨١] أبو داود والنسائي وغيرهما .

[٨٢] البيهقي والحاكم وصححه وهو كما قال ، و لهذا الحديث شاهد من حديث عشرة من أصحابه ﷺ ، رواه ابن العساكر (١٧ / ٢٠٢ / ٢) . وانظر" الإرواء " (٣٥٤) .

[٨٣] البيهقي والحاكم وصححه وهو كما قال .

بیرخستنەوەیەك : لەم دوو فەرموودەوە (واتە : ژمارە : ٨٢ , و ٨٣) : ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە سوننەت ئەوەیە نوێژگەر چاو ببڕێتە شوێنی سوژدەکەی لە زەویدا ، ئەوەش کە هەندێك لە نوێژگەران دەیکەن لە نوقاندنی چاوەکانیان لە نوێژدا ، لە سوننەتدا نییە ، باشترین ڕێچکەو ڕێبازیش ڕێبازەکەی پێغەمبەری خوایە ﷺ .

[٨٤] أبو داود وأحمد بسند صحيح ، وهو مخرج في " صحيح سنن أبي داود " (١٧٧١) ، مەبەستیش لە ووشەی (البيت) لێرەدا : کەعبەیە ، هەر وەکو هۆکاری ووتنی فەرموودەکە ئاماژەی بۆ دەکات .

وە " نەهی دەكرد لە چاو گێڕان بە ئاسماندا " [(٨٥)] ، وە جەختیشی لە سەر ئەم قەدەغەكردنە دەكرد ، تاكو فەرمووی : " لينتهين أقوام يرفعون أبصارهم إلى السماء في الصلاة أو لا ترجع إليهم [وفي رواية : أو لتخطفن أبصارهم] " [(٨٦)] .

واتە : كۆمەڵە كەسانێك هەن لە كاتی نوێژدا چاو بەئاسماندا دەگێڕن ، واز دەهێنن یان خوای پەروەردگار بیناییان لێبسێنێتەوە .

وە لە فەرموودەیەكی تردا هاتووە : " فإذا صليتم فلا تلتفتوا فإن الله ينصب وجهه لوجه عبده في صلاته ما لم يلتفت " [(٨٧)] .

واتە : ئەگەر نوێژتان كرد ، ئەوا چاو مەگێڕن و لامەكەنەوە بەم لاو بەو لادا ، چونكە خوای پەروەردگار ڕوو لە ڕووی بەندەكەی دەكات لە نوێژەكەیدە بەمەرجێ چاونەگێڕێ بەم لاو بەو لادا (واتە : لا نەكاتەوە) .

وە سەبارەت بە لا كردنەوەش دەیفەرموو : " اختلاسٌ يختلسه الشيطان من صلاة العبد " [(٨٨)] .

واتە : دزی یەكە شەیتان لە نوێژی بەندەكانی خوای پەروەردگار دەیدزێت.

وە فەرموویەتی : " لا يزال اللهُ مقبلاً على العبد في صلاته ما لم يلتفت فإذا صرف وجهه انصرف عنه " [(٨٩)] .

واتە : خوای پەروەردگار ڕووی لە بەندەكەیەتی لە نوێژەكەیدا ، تاكو بەندە ڕووی لێ وەرنەگێڕێت ، ئەگەر بەندە ڕووی وەرگێڕا ، ئەوا خوای پەروەردگاریش ڕووی لێ وەرچەگێڕێ .

وە " نەهیشی كردووە لە سێ شت : سوژدە بردن وەكو دەنووك دانی كەڵەشێر لە زەوی لە كاتی خواردنیدا ، و دانیسشتن وەكو دانیشتنی سەگ بێت لە كاتی تەحیاتەكاندا ، و لا كردنەوە لە نوێژدا وەكو لا كردنەوەی ڕێوی " [(٩٠)].

وە دەیفەرموو : " صل صلاة مودع كأنك تراه فإن كنت لا تراه فإنه يراك " [(٩١)] .

واتە : نوێژێك بكە وەكو نوێژیماڵئاوایی كارێك وابێت ، هەروەكو خوای پەرەردگار ببینیت ، چونكە ئەگەر تۆ خوای پەرەردگار نەبینیت ، ئەو تۆ دبینێت .

وە دەیفەرموو : " ما من امرئ تحضره صلاة مكتوبة فيحسن وضوءها وخشوعها وركوعها إلا كانت كفارة لما قبلها من الذنوب ما لم يؤت كبيرة وذلك الدهر كله " [(٩٢)].

واتە : هیچ موسڵمانێك نیە كاتی نوێژێكی فەرزی بەسەردا بێت ، و دەستنوێژەكەی بە باشی بشوات ، و دڵكزیشی هەبێت (الخشوع) ، و كڕنووشەكانیشی بە تەواوی ببات ، ئیللا ئەو نوێژە دەبێت بە كەففارەتی ئەو تاوانانەی پێش ئەو نوێژەی ، بەمەرجێك تاوانێكی گەورەی ئەنجام نەدابێت ، ئەم كرداری لێخۆشبوونەش بۆ هەموو نوێژەكانە بە درێژایی ساڵ .

---

(٨٥) البخاري وأبو داود .

(٨٦) البخاري ومسلم والسراج .

(٨٧) الترمذي والحاكم وصححاه . " صحيح الترغيب والترهيب " (٣٥٣) .

(٨٨) البخاري وأبو داود .

(٨٩) رواه أبو داود وغيره وصححه ابن خزيمة وابن حبان " صحيح الترغيب و الترهيب " (٥٥٥) .

(٩٠) أحمد وأبو يعلى ، " صحيح الترغيب و الترهيب " (٥٥٦) .

(٩١) الملخص في " أحاديث منتقاة " ، والطبراني والروياني ، والضياء في " المختارة " ،وابن ماجه وأحمد ، وابن عساكر ، وصححه الهيتمي الفقيه في " أسنى المطالب " .

(٩٢) مسلم .

وە جارێکیان " پێغەمبەری خوا ﷺ کراسێکی گوڵداری صوفینی لە بەردابوو ، لە نوێژەکەیدا سەیرێکی ئەو گوڵانەی کراسەکەی کرد ، کاتێك کە لە نوێژەکەی بووەوە ، فەرمووی : " اذهبوا بخميصتي [٩٣] هذه إلى أبي جهم وائتوني بأنبجانية (٩٤) أبي جهم فإنها ألهتني آنفاً عن صلاتي (وفي رواية : فإني نظرت إلى علمها في الصلاة فكاد يفتني) " [٩٥] .

واتە : ئەم کراسە گوڵدارەم بەرن بۆ (أبي جهم) ، و کراسە سادەکەیم بۆ بێنن ، چونکە پێش کەمێك سەرقاڵی کردم لە نوێژەکەم ، وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : چونکە سەیری گوڵەکانیم لە کاتی نوێژەکەمدا کرد ، وەختبوو تووشی سەرگەردانیم بکات لە نوێژەکەم .

وە " (عائشة) کراسێکی گوڵداری هەبوو هەڵواسرا بوو لە شوێنێك لە ماڵەکەیدا ، ئەو شوێنە لە شوێنی خۆگۆڕین دەچوو ، یان کۆگا (مەخزەنیەکی) بچوك بوو ، پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووی لەو شوێنە دەکرد لە کاتی نوێژدا ، جارێکیان فەرمووی : " أخريه عني ؛ [فإنه لا تزال تصاويره تعرض لي في صلاتي] " [٩٦] .

واتە : دووری خەرەوە لێم ، چونکە وێنەکانی بە بەردەوامی دێنە پێش چاوم لە کاتی نوێژەکانمدا .

وەدەیفەرموو: " لا صلاة بحضرة طعامٍ ولا وهو يدافعه الأخبثان " [٩٧] .

واتە : لە کاتی ئامادەبوونی خواردندا نابێت نوێژ ئەنجام بدرێت ، وە لە کاتێکیشدا کە پیسی و میز زۆری پێهێناون (واتە : لە کاتی تەنگە تاویدا) .

زیکرەکانی دەست پێکردنی نوێژ

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی دەست پێدەکرد بەچەند زیکرێکی جۆراوجۆر ، شوکری خوای پەروەردگاری تێدا دەکرد ، و تەمجید و ستایشی خوای پەروەردگاری دەکرد ، وە فەرمانیشی بەو پیاوە کردووە کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموو : " لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى يكبر ويحمد الله جل وعز ويثني عليه ويقرأ بما تيسر من القرآن . . . " [٩٨] .

واتە : نوێژی هیچ کەسێك تەواو نابێت ، تاکو تەکبیرەی ئیحرام بۆ نوێژ دانەبەستێت ، و شوکر و ستایشی خوای پەروەردگاری تێدا نەکات ، وە ئەوەش کە دەیتوانێت لە قورئان بیخوێنێت .

جارێك ئەمەو جارێکی تر ئەویتریانی دەخوێندەوە ، و دەیفەرموو :

١ ـ " اللَّهُمَّ باعِدْ بيني وبينَ خَطاياي كما باعَدتَ بينَ المشرقِ والمغرب ، اللَّهُمَّ نقني من خطاياي كما ينقى الثوب الأبيض من الدَّنَس ، اللَّهُمَّ اغسلني من خَطاياي بالماءِ والثلج والبَرَد " ، ئەم زیکرەی لە نوێژە فەرزەکان دا دەخوێندەوە [٩٩] .

---

[٩٣] کراسێکە لە (خز) ، یان لە صوف دروست کراوە وگوڵدارە .

[٩٤] کراسێکی ئەستوری بێ نەخشە .

[٩٥] البخاري ومسلم ومالك . وهو مخرج في " الإرواء " (٣٧٦) .

[٩٦] البخاري ومسلم و أبو عوانة ، لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی بەوەنەکرد ئەو وێنانە دابگیرێن و پارچە پارچە بکرێن ، بەڵکو بەوەوە وەستا کە لابخرێن " چونکە ـ والله أعلم ـ وێنەی گیاندار نەبوون ، بە بەڵگەی ئەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەندێك وێنەی تری پارچە پارچە کردووە " هەروەکو لە چەندەها فەرموودەدا لە (صحيح) ی (البخاري) , (مسلم) دا هاتووە ، ئەوەش ئەیەوێ زیاتر بزانێت لەم بارەیەوە با بگەڕێتەوە بۆ " فتح الباري " (٣٢١/١٠) ، و " غاية المرام تخريج أحاديث الحلال و الحرام " (ص١٣١ـ١٤٥).

[٩٧] البخاري ومسلم .

[٩٨] أبو داود والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي.

[٩٩] البخاري ومسلم ، ولابن أبي شيبة (١٢ / ٢١٠) ، وهو مخرج في " الإرواء " (٨) .

٢ ـ " وجهت وجهي للذي فطر السماوات والأرض حنيفا [مسلماً] وما أنا من المشركين ، إنَّ صلاتي ونُسكي ومَحيايَ ومَماتي لله رب العالمين ، لا شريك له وبذلك أمرت وأنا أول المسلمين [100] ، اللَّهُمَّ أنت الملك لا اله الا أنت ، [سبحانك و بحمدك] أنت ربي وأنا عبدك [101] ظلمت نفسي ، واعترفت بذنبي ، فاغفر لي ذنوبي جميعا ، لا يغفر الذنوب إلا أنت ، واهدني لأحسن الأخلاق ؛ لا يهدي لأحسنها إلا أنت ، واصرف عني سيئها ؛ لا يصرف عني سيئها إلا أنت ، لبيك وسعديك [102] ، والخير كله في يديك والشر ليس إليك [103] ، [واهدي من هديك] أنا بك وإليك [لامنجا ولا ملجأ منك إلاَّ اليك] ، تباركت وتعاليت ، أستغفرك وأتوب إليك " .

ئەم زیکرەی لە فەرز و سوننەتەکاندا دەووت [104].

٣ ـ **هەروەکو زیکری دووەم جگە لە بڕگەی** (أنت ربي ... **هتد**) ، **ئەوەشی زیاد دەکرد** : " اللَّهُمَّ ! أنت الملك لا إله إلا أنت سبحانك وبحمدك" [105].

٤ ـ **هەروەکو زیکری دووەم تاکو بڕگەی** (وأنا أول المسلمين) **وە ئەم بڕگەشی بۆ زیاد دەکرد** " اللَّهُمَّ اهدني لأحسن الأخلاق وأحسن الأعمال لا يهدي لأحسنها إلا أنت ، وقني سيئ الأخلاق والأعمال لا يقي سيئها إلاَّ أنت " [106] .

٥ ـ " سبحانك [107] اللَّهُمَّ وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا إله غيرك " [108].

---

[100] **لە زۆربەی ڕیوایەتەکاندا بەم شێوەیەیە ، وە لە هەندێکیاندا :** " وأنا من المسلمين " **، واش دەردەکەوێت کە لە گۆ (لەفز)ڕانکاری هەندێك لە ڕاویەکان بێت ، هەندێك شت هەن بەڵگەن لە سەر ئەوە ، بۆیە پێویستە لە سەر نوێژگەر بڵێت :** " وأنا أول المسلمين " **، و هیچیشی لە سەر نیيە ، بە پێچەوانەی هەندێك کەسەوە ، چونکی گومانی ئەوەدەکات کە وواتاکەی ئەوەبێت :** " **من یەکەم کەس دەبم ئەو سیفەتەم تێدا دەبێت ، لە گەڵ بوونی کەسانێکیش پێش من** " **، بەڵام وانیيە ، بەڵکو وواتاکەی ئەوەیە : دەربڕینی پێشبڕکێیە لە جێبەجێکردنی ئەو شتانەی کە خوای پەروەردگار فەرمانی پێکردووە ، هاو شێوەشی:** ﴿ قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴾ سورة الزخرف : ٨١ ، **وە موسى ـ** عليه السلام **ـ فەرموویەتی :** ﴿ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ سورة الأعراف : ١٤٣ .

[101] **واتە : جگە لە تۆناپەرستم ، ئەمە ووتەی** (الأزهري) **یە .**

[102] **واتە : من بەردەوامم لەسەر گوێڕایەڵیت فرمان لە دوای فرمان ، لە** (أَلَبَّ بالمقام)**ەوە وەرگیراوە ، ئەگەر تیایدا مایەوە ، وە** " سعديك " **، واتە : یارمەتی دوای یارمەتی بۆ فرمانەکانت ، شوین کەوتن دوای شوێن کەوتن بۆ ئەو ئایینەی کە پێی ڕازیت .**

[103] **واتە : خراپەکاری نادرێتە پاڵ خوای پەروەردگار ، چونکە لە کردارەکانی خوای پەروەردگار خراپە کاری نیيە ، بەڵکو هەموو کردارەکانی چاکەکاریيە : چونکە کردارەکانی لە نێوان** " **عەدالەت** " **و** " **چاکەو** " **و** " **دانایی** " **دایە ، ئەوانەش هەموو چاکەن و هیچ خراپەیەکی تێدا نیيە ،** " والشر إنما صار شراً لانقطاع نسبته وإضافته إليه تعالى " **پێشەوا** " ابن القيم " **ـ بەڕەحمەت بێت ـ فەرموویەتی :** " هوسبحانه خالق الخير والشر ، فالشر في بعض مخلوقاته لا في خلقه وفعله ، ولهذا تنزه سبحانه عن الظلم الذي حقيقته وضع الشيء في غير محله ، فلا يضع الأشياء إلا في مواضعها اللائقة بها ، وذلك خير كله ، والشر وضع الشيء في غير محله ، فإذا وضع في محله لم يكن شرّا ، فعلم أن الشر ليس إليه ... (قال) : فإن قلت : فلم خلقه وهو شر ؟ قلت : خلقه له ، وفعله خير لا شر ، فإن الخلق والفعل قائم به سبحانه ، والشر يستحيل قيامه واتصافه به ، وما كان في المخلوق من شر فلعدم اضافته ونسبته إليه ، والفعل والخلق يضاف إليه فكان خيرا " ، وتمام هذا البحث الخطير وتحقيقه في كتابه " شفاء العليل في مسائل القضاء والقدر والتعليل " فراجعه (ص ١٧٨ ــ ٢٠٦).

[104] مسلم وأبو عوانة وأبو داود والنسائي وابن حبان وأحمد والشافعي والطبراني ، **ئەو کەسەش ئەم فەرموودەیەی تایبەت کردووە بە سەننەتەوە بە هەڵەدا چووە .**

[105] النسائي بسند صحيح .

[106] النسائي والدارقطني بسند صحيح .

[107] " سبحانك " **واتە :** أسبحك تسبيحا **: وواتاکەشی : بەپاکت ڕادەگرم لە هەموو کەم و کوڕیەك .**

و " وبحمدك " ؛ **واتە : ئێمە خەریکی شوکر کردنی تۆین .**

" وتبارك " ؛ **واتە : ئەگەر ناوی تۆ بهێنرێت بەرەکەت دەخاتە ئەو شتەوە ، وەهەموو خێر وچاکەیەك لە هێنانی ناوی تۆدایە.**

" جدك " ؛ **واتە : پلەو پایەو دەسەلاتت بەرزە .**

وە فەرموویەتی :" إن أحب الكلام إلى الله أن يقول العبد : سبحانك اللَّـــهُمَّ ..." [١٠٩].

واتە : خۆشەویسترین ووتە و گوفتار لە لای خوای پەروەردگار ئەو ووتەیەیە کە تێیدا بڵێیت : سبحانك اللَّـــــهُمَّ ... **هتد .**

٦ ـ هەروەکو زیکری پێنجەم لە گەڵ زیادکردنی ئەم برگەیە لە کاتی شەونوێژدا برگەکەش " لا إله إلا الله (ثلاثا) ، الله أكبر كبيراً (ثلاثا) " [١١٠].

٧ ـ " الله أكبر كبيرا والـــحمد لله كثيرا وسبحان الله بكرة وأصيلا " **یەکێك لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ بەم زیکرە دەستی کرد بە نوێژ و پێغەمبەری خواش ﷺ سەبارەت بەم زیکرە فەرمووی :** " عجبتُ لـــها ! فتحت لـــها أبـــواب السماء " [١١١] .

واتە : جێی سەرسوڕمانم بوو ! هەموو دەرگاکانی ئاسمانی بۆ کرایەوە .

٨ ـ " الـــحمد لله حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه **" هاوەڵێکی تر بەم زیکرە دەستی کرد بەنوێژ ، دیسان پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بەمیان فەرمووی :** " لقد رأيت اثنـــي عشر ملكاً يبتدرونها أيهم يرفعها " [١١٢] .

واتە : کە تۆ ئەو زیکرەت ووت ، دوازدە فریشتەم بینی دەست پێشخەریان دەکرد بۆ بەرزکردنەوەی .

٩ ـ " اللَّـــهُمَّ لك الـــحمد ، أنت نور [١١٣] السماوات الأرض ومن فيهن ، ولك الـــحمد أنت قَيِّمُ [١١٤] السماوات والأرض ومن فيهن ، [ولك الـــحمد ، أنت ملك السماوات والأرض ومن فيهن] ، ولك الـــحمد ، أنت الحق ، ووعدك الحق ، وقولك حق ، ولقاؤك حق ، والجنة حق ، والنار حق ، والساعة حق ، والنبـــيون حق ، ومحمد حق ، اللَّـــهُمَّ ! لك أســـلمت ، وعليك توكلت ، وبك آمنت ، وإليك أنبت ، وبك خاصمت ، وإليك حاكمت ، [أنت ربنا وإليك المصير ، فاغفر لي ما قدمت ، وما أخرت ، وما أسررت ، وما أعلنت] ، [وما أنت أعلم به مني] ، [أنت المقدم وأنت المؤخر ، [أنت إلـــهي] ، لا إلـــه إلا أنت ، [ولا حول ولا قوة إلا بك] " [١١٥] .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ لەشەو نوێژدا ئەم جۆرە زیکرانەی دەخوێندەوە [١١٦] :

١٠ ـ " اللَّـــهُمَّ ! رب جبرائيل وميكائيل وإسرافيل ! فاطر السماوات والأرض ! عالم الغيب والشهادة ! أنت تحكم بـــين عبادك فيما كانوا فيه يختلفون ؛ اهدنـــي لـــما اختلف فيه من الـــحق بإذنك ، إنك تهدي من تشاء إلى صراط مستقيم " [١١٧] .

---

[١٠٨] أبو داود وصححه الـــحاكم ووافقه الذهبـــي ، وقال العقيلي (ص ١٠٣) : " وقد روي من غير وجه بأسانيد جيـــاد " ، وهـــو مخـــرج في " الإرواء " (٣٤١) .

[١٠٩] رواه ابن منده في " التوحيد " (١٢٣ / ٢) بسند صحيح ، ورواه النسائي في " اليوم والليلة " موقوفا ومرفوعا كما في " جامع المسانيد " لابن كثير (ج ٣ / قسم ٢ / ورقة ٢٣٥ / ٢) .ثم رأيته في " النسائي " (رقم ٨٤٩ و ٨٥٠) ، فخرجته في " الصحيحة " (٢٩٣٩) .

[١١٠] أبو داود والطحاوي بسند حسن .

[١١١] مسلم وأبو عوانة وصححه الترمذي ، ورواه أبو نعيم في " أخبار أصبهان " (١ / ٢١٠) عن جبير بن مطعم أنه سمع النبـــي ﷺ يقول ذلـــك في التطوع .

[١١٢] مسلم وأبو عوانة .

[١١٣] **واتە : ڕووناك کەرەوەیان ، وە بە تۆ وە هیدایەت دەدرێت .**

[١١٤] **واتە : پارێزەر و پەروەردگاریان .**

[١١٥] البخاري ومسلم وأبو عوانة وأبو داود وابن نصر والدارمي .

[١١٦] **ئەمەش نابێتە ڕێگری ئەنجامدانی لە نوێژە فەرزەکاندا ، جگە لە پێشنوێژ بۆ ئەوەی درێژی نەکاتەوە لە سەر ئەو کەسانەی کە لە پشتیەوە نوێژ دەکەن .**

[١١٧] مسلم وأبو عوانة .

١١ ـ پێغەمبەری خوا ﷺ دە جار ﴿ الله أكبر ﴾ ی دەکرد ، دە جاریش ﴿ الحمد لله ﴾ ی دەکرد ، دە جاریش ﴿ سبحان الله ﴾ ی دەکرد ، دە جاریش ﴿ لا إله إلا الله ﴾ ی دەکرد ، دە جاریش ﴿ أستغفرُ الله ﴾ ی دەکرد ، وە ـ دە جار ـ دەیفەرموو : " اللهم ! إني أعوذ بك من الضيق يوم الحساب " [١١٨] .

١٢ ـ " سێ جار ﴿ الله أكبر ﴾ ذو الملكوت والجبروت والكبرياء والعظمة " [١١٩] .

خوێندنەوە

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ پەنای بەخوای پەروەردگار دەگردوو ، دەیفەرموو : " أعوذ بالله من الشيطان الرجيم من همزه [١٢٠] ونفخه ونفثه " [١٢١] .

واتە : پەنا دەگرم بە خوای پەروەردگار لە خراپەی شەیتانی نەفرین لێ کراوی دورخراو لە ڕەحمەتی خوا ، لە شێتی و فیز زلی و هاندانی بۆ ووتنی شیعری خراپ .

وە جاری واش هەبوو ئەم زیادەیەیی دەخستە سەری و ، دەیفەرموو : " أعوذ بالله السميع العليم من الشيطان ... " [١٢٢] .

پاشان ﴿ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ ی دەکردوو ، دەنگیشی تێدا بەرز نەدەکردەوە [١٢٣] .

خوێندنەوەی ئایەت بە ئایەت ، و وەستان لە نێوانیان دا

پاشان سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ دەخوێنێت ، و ئایەتەکانی لە یەك جیادەکاتەوە : ئەوەش بەم شێوەیە : ﴿ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ دەوەستێت ، و پاشان دەفەرموێت : ﴿ الحمد للّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ دەوەستێت ، و پاشان دەفەرموێت : ﴿ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ دەوەستێت ، و پاشان دەفەرموێت : ﴿ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾ ، بەم شێوەیە تاکو کۆتای بە سوورەتەکە دەهێنا ، وە هەر بەم شێوەیە بوو هەموو خوێندنەوەکانی تریشی ، لە کۆتایی هەموو ئایەتێك دەوەستا و نەی دەدا بەدەم ئایەتی دوای خۆیەوە [١٢٤] .

---

[١١٨] أحمد وابن أبي شيبة (١٢ / ١١٩ / ٢) وأبو داود و الطبراني في " الأوسط " (٦٢ / ٢) من " الجمع بينه وبين الصغير " بسند صحيح وآخر حسن .

[١١٩] الطيالسي وأبو داود بسند صحيح .

[١٢٠] هەندێك لە گێڕەرەوەکانی فەرموودەکە بە (المؤتة) ، وهو بضم الميم وفتح التاء : کە جۆرێکە لە شێتی، واتایان کردووە .

(ونفخه) : گێڕەرەوەی فەرموودەکە بە تەکەبور (فیز زلی) واتای کردووە ، و (نفثه) : گێڕەرەوەی فەرموودەکە بە شیعر واتای کردووە ، ئەم سێ وواتایەش لە فەرموودەی (مرفوع) دا بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ بە (سند) ێکی (صحيح) ی (مرسل) پێمان گەشتووە ، مەبەستیش لە شیعر شیعری خراپە ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " إن من الشعر لحكمة " رواه البخاري .

[١٢١] أبو داود وابن ماجه والدارقطني والحاكم وصححه هو وابن حبان والذهبي ،وهو مخرج مع الذي بعده في "إ رواء الغليل " (٣٤٢) .

[١٢٢] أبو داود والترمذي بسند حسن ، وبه قال أحمد في " مسائل ابن هانی " (١ / ٥٠) .

[١٢٣] البخاري ومسلم وأبو عوانة والطحاوي وأحمد .

[١٢٤] أبو داود والسهمي (٦٤ ــ ٦٥) وصححه الحاكم ووافقه الذهبي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٤٣) ورواه أبو عمرو الداني في " المكتفى " (٥ / ٢) و قال : " ولهذا الحديث طرق كثيرة ، وهو أصل في هذا الباب " ثم قال : " وكان جماعة من الأئمة السالفين والقراء الماضين يستحبون القطع على الآيات ؛ و إن تعلق بعضهنّ ببعض " .

دەڵێم : ئەمە سوننەتێکە زۆربەی خوێنەرانی قورئانی پیرۆز دوورن لێیەوە ، سەرەڕای کەسانیی تریش جگە لەوان.

وە هەندێك جاریش ﴿ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾ ی بە [مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾ دەخوێندەوە [١٢٥] .

ڕوکنێتی فاتیحە ، و چاکە و فەزڵەکانی ئەم سورەتە

پێغەمبەری خوا ﷺ خوێندنەوەی ئەم سورەتەی لەنوێژدا زۆر بە گەورە دەزانی بەشێوەیەك ، دەیفەرموو " لا صلاة لمن لا يقرأ [فيها] بفاتحة الكتاب [فصاعدا] " [١٢٦] .

واتە : نوێژی کەسێك دروست نیە تێیدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بەزیاد لە سەر ئەویشەوە نەخوێنێت .

وە لە گۆ(لەفزێك) دا هاتووە : " لا تجزئ صلاة لا يقرأ الرجل فيها بفاتحة الكتاب " [١٢٧].

واتە : نوێژی لە سەر ناکەوێت ئەو کەسەی لەنوێژەکەیدا سورەتی : ﴿ الفاتحة ﴾ نەخوێنێت .

وە هەندێك جار دەیفەرموو : " من صلى صلاة لـم يقرأ فيها بفاتحة الكتاب فهي خداج (١٢٨) هي خـداج هـي خداج غير تمام " [١٢٩] .

واتە : هەرکەسێك نوێژبکات و تیایدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ نەخوێنێت، ئەوا نوێژەکەی (خَدَّاج) ە ، (خَدَّاج) ە ، (خَدَّاج) ە ، واتە : تەواو نیە.

وە دەیفەرموو " قال الله تبارك وتعالى : قسمت الصلاة [١٣٠] ـ يعني الفاتحة ـ بيني وبين عبدي نصفين : فنـصفها لي ونصفها لعبدي ولعبدي ما سأل ".

واتە : خوای پەروەردگاری کار پڕ بەرەکەت و پایەبەرز ، فەرموویتی : نوێـژم کردووەتـە دوو بەشـەوە لـە نێـوان خۆم و بەندەکەم : نیوەی بۆ منەو نیوەکەی تریشی بۆ بەندەکەمە ، بەندەکەشم داوای هەرچی بکـات پـێی دەبخشرێت "

وە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " اقرؤوا : يقول العبد : ﴿ الحمد للّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ ، يقول الله تعالى : حمدني عبدي ويقول العبد : ﴿الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ، يقول الله : أثنـى علي عبدي ويقول العبد : ﴿ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾ ، يقول الله تعالى : مجدنـي عبدي يقول العبد : ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ ، قال : فهذه بيني وبين عبدي ولعبدي ما سأل يقـول العبـد : ﴿ اهدِنَا الصِّرَاطَ المُستَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ غَيرِ المَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ ﴾ ، قال : فهؤلاء لعبدي ولعبدي ما سأل " [١٣١] .

واتە : بخوێنن : کە بەندەی خوا دەڵێت : ﴿ الحمد للّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ، خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت : بەندەکـەم شـوکری کردم ، وە کە بەنـدەی خـوا دەڵێـت : ﴿الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ ، خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت : بەندەکـەم ستایـشی کـردم ، وە کـە بەندەی خوا دەڵێت : ﴿ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾ ، خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت : بەندەکـەم بەگـەورەم دەزانـێ ، وە کـە بەنـدەی خـوا

---

[١٢٥] تمام الرازي في " الفرائد " وابن أبـي داود في " المصاحف " (٧ / ٢) ، وأبو نعيم في " أخبار أصفهان " (١ / ١٠٤) ، والـحاكم وصححه ، ووافقه الذهبـي ، وهذه القراءة متواترة كالأولى : (مالك) .

[١٢٦] البخاري ومسلم وأبو عوانة والبيهقي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠٢) .

[١٢٧] الدارقطنـي وصححه وابن حبان في " صحيحه " ، وهو مخرج في المصدر السابق .

[١٢٨] **واتە : تەواو نیيە و کەم وکوڕی تێدایە ، هەر لە فەرموودەکەدا پێغەمبەری خوا ﷺ بە** " غير تمام " **واژەی کردووە .**

[١٢٩] مسلم وأبو عوانة .

[١٣٠] **واتە : سورەتی** ﴿ الفاتحة ﴾ **، ئەوەش بریتیيە لە هێنانەوەی هەموو وە مەبەست پێی بەشە بۆ بەگەورە دانان** [مـن إطـلاق الكـل وإرادة الـجزء تعظيماً] .

[١٣١] مسلم وأبو عوانة ومالك ،وله شاهد من حديث جابر عند السهيلي في " تاريخ جرجان " (١٤٤) .

دەڵێت : ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ ، خوای پەروەردگار دەفەرموێت : ئەمەیان لە نێوان من و بەندەکەم دا دەمێنێتەوە ، ئەوەشی کە بەندەکەم داوای دەکات دەستی دەکەوێت ، کە بەندە دەڵێت ﴿ اهدِنَا الصِّرَاطَ المُستَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ غَيرِ المَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ ﴾ ، خوای پەروەردگار دەفەرموێت : هەموو ئەوانە بۆ بەندەکەمە وئەوەش کە داوای دەکات بۆی دەبێت ودەستی دەکەوێت .

وەدەیفەرموو : " ما أنزل الله عز وجل في التوراة ولا في الإنجيل مثل أم القرآن وهي السبع المثاني [١٣٢] والقرآن العظيم الذي أوتيته ﴾ " [١٣٣] .

واتە : خوای پەروەردگار هیچی نەناردۆتە خوارەوە نە لە تەورات و نەش لە ئینجیل دا وەکو سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بێت ، هەر ئەویشە حەوتەی دووبارە بووەوە لە نوێژدا ، و ئەو قورئانە پیرۆزەشە کە پێم بەخشراوە .

فەرمانیشی کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا، ئەو سورەتە لە نوێژەکەیدا بخوێنێت [١٣٤] ، بەو کەسەشی کە توانای لەبەرکردنی و خوێندنەوەی نیە فەرموویەتی : بڵێ : " سبحان الله ، والحمد لله ، ولا إله إلا الله ، والله أكبر ، ولا حول ولا قوة إلا بالله " [١٣٥] .

وە بەو پیاوەش کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا فەرمووی : " فإن كان معك قرآن فاقرأ به ، و إلا فاحمد الله وكبره وهلله " [١٣٦] .

واتە : ئەگەر قورئانت لە بەربوو ئەوا بیخوێنەوە ، ئەگینا ﴿ الحمد لله ﴾ ، و ﴿ الله أكبر ﴾ ، و ﴿ لا إله إلا الله ﴾ بڵێ .

نەسخ بوونەوەی قورئان خوێندن لە دوای پێشنوێژ لەو نوێژانەی کە دەنگی تێدا بەرز دەکرێتەوە

لە پێشدا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەی دابوو بە نوێژگەران بەدوای پێشنوێژدا قورئان بخوێنن ، لەو نوێژانەی کە پێشنوێژ تیایاندا دەنگ بەرزدەکاتەوە ، لە کاتێك دا " لە نوێژی بەیانیاندا بوو ، قورئانی دەخوێند کەچی خوێندنەکەی لە سەر قورس بوو ، دوای ئەوەی کە لە نوێژەکەی بووەوە ، فەرمووی : " لعلكم تقرؤون خلف إمامكم ؟ " ، واتە : لەوانەیە بەدوای پێشنوێژەکەتاندا قورئان بخوێنن ؟ ووتمان : بەڵێ بە پەلە دەخوێنین (هذًّا) بۆ ئەوەی پیاتا بگەین ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! ئەویش فەرمووی : " لا تفعلوا إلا [أن يقرأ أحدكم] بفاتحة الكتاب ، فإنه لا صلاة لمن لم يقرأ بها " [١٣٧].

---

[١٣٢] پێشەوا " الباجي " فەرموویەتی : " مەبەستی ئەو ئایەتەیە کە خوای پەروەردگار تیایدا فەرموویەتی : ﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴾ سورة الحجر : ٨٧ . پێی دەووترێت (السبع) ، چونکە حەوت ئایەتە ، وە (المثاني) یش : لە بەر ئەوەی کە دووبارە دەکرێتەوە لە هەموو ڕکاتێکدا ، وە پێی دەووترێت (القرآن العظيم) بۆ تایبەتکردنی بەم ناوە ، سەرەڕای ئەوەی کە بە هەموو ئایەتێك دەووترێت : (القرآن العظيم) ، هەروەکو بە کەعبە دەوترێت (بيت الله) ، سەرەڕای ئەوەی کە هەموو مزگەوتێكماڵی خوایە ، بەڵام ئەو شتە بۆ تایبەت مەندکردن ، وبەگەورە دانانیەتی " .

[١٣٣] النسائي والحاكم وصححه ؛ ووافقه الذهبي .

[١٣٤] البخاري في " جزء القراءة خلف الإمام " بسند صحيح .

[١٣٥] أبو داود وابن خزيمة (١ / ٨٠ / ٢) والحاكم والطبراني وابن حبان ، وصححه هو والحاكم ، ووافقه الذهبي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠٣) .

[١٣٦] أبو داود والترمذي وحسنه ، وسنده صحيح ، " صحيح أبي داود " (٨٠٧) .

[١٣٧] البخاري في " جزئه " وأبو داود وأحمد ، وحسنه الترمذي والدارقطني .

واتە : قورئان نەخوێننەوە جگە لەوەی کە سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ دەخوێنن ، چونکە نوێژی دروست نیە ئەو کەسەی کە ئەم سورەتە نەخوێنیتەوە .

پاشان بە تەواوی لێ ی قەدەغەکردن ، لەو نوێژانەی کە دەنگی تێدا بەرز دەکرێتەوە ، ئەوەش کاتێك بوو " لەو نوێژەی بووەوە کە تیایدا دەنگی بەرزکردبووە ، ﴿ لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : نوێژە کە نوێژی بەیانی بوو ﴾ ، فەرمووی : " هل قرأ معي منكم أحد آنفا ؟ فقال رجل : نعم أنا يا رسول الله ﷺ فقال : إني أقول : [ما لي أنازع [١٣٨] ؟ !] . [قال أبو هريرة ﷺ] : فانتهى الناس عن القراءة مع رسول الله ﷺ – فيما جهر فيه رسول الله ﷺ بالقراءة – حين سمعوا ذلك من رسول الله ﷺ وقرؤوا في أنفسهم سراً فيما لا يجهر فيه الإمام] " [١٣٩].

واتە : ئایا لەم نوێژە کە پێشنوێژیم بۆ کردن کەس هەبوو قورئانی لە گەڵمدا خوێندبێتەوە ؟! ، پیاوێك فەرمووی : بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ من بووم ، ئەویش فەرمووی : بۆیە ئەڵێم : لەگەڵمدا دەخوێندرا لێم تێك دەدەن ؟! (أبو هريرة ﷺ) فەرمووی : دوای ئەوە خەڵکی وازیان لە قورئان خوێندن هێنا لە گەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ لەو نوێژانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەنگی تیایاندا بەرز دەکردەوە ، کاتێك ئەوەیان لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بیست ، پاشان بەبێدەنگی بۆ خۆیان دەیانخوێندەوە لە و نوێژانەی کە پێشنوێژ تیایاندا دەنگ بەرز ناکاتەوە .

وە گوێگرتنی بۆ خوێندنەوەی پێشنوێژ بەتەواوی (إقتداء) شوێنکەوتن داناوە بە پێشنوێژەوە ، وفەرموویەتی : " إنما جعل الإمام ليؤتم به ، فإذا كبر فكبروا ، وإذا قرأ فأنصتوا "[١٤٠].

واتە : پێشنوێژ بۆ ئەوە دانراوە کە چاوی لێبکەن و شوێنی بکەون ، بۆیە ئەگەر تەکبیرەی ئیحرامی دابەست ئێوەش بەدوایدا تەکبیرە دابەستن ، وە ئەگەر قورئانی خوێند ئەوا ئێوە گوێ بگرن بۆ پێشنوێژەکەتان .

---

[١٣٨] قال الخطابي : " معناه : أداخَلُ في القراءة وأغالَبُ عليه ، وقد تكون المنازعة بمعنى : المشاركة والمناوبة ، ومنه منازعة الناس في الندام " . قلت : (الندام) : بكسر النون جمع النديم .والمعنى الثاني هو المتعين هاهنا بدليل انتهاء الصحابة عن القراءة مطلقا ، ولو كان المراد منه المعنى الأول ؛ لما انتهوا عنها ، بل المداخلة فقط كما هو ظاهر.

[١٣٩] مالك والحميدي والبخاري في " جزئه " وأبو داود وأحمد والمحاملي (٦ / ١٣٩ / ١) وحسنه الترمذي ، وصححه أبو حاتم الرازي وابن حبان وابن القيم .

[١٤٠] ابن أبي شيبة (١ / ٩٧ / ١) وأبو داود ومسلم وأبو عوانة والروايات في " مسنده " (١/١١٩/٢٤) ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٣٢ و ٣٩٤) .

هەروەها گوێگرتنی بۆ پێشنوێژی بەوە داناوە جێی خوێندنەوەی نوێژگەرانی دوای پێشنوێژ بگرێتەوە ، وە پێویست نەکات جارێکی تر دووبارەی بکەنەوە ، وە فەرمویەتی : " من كان له إمام فقراءة الإمام له قراءة " (١٤١) .

واتە : هەرکەسێك پێشنوێژی هەبوو ، ئەوا خوێندنەوەی پێشنوێژەکەی خوێندنە بۆ ئەویش ، ئەمە لەو نوێژانەدایە کە دەنگیان تیادا بەرزدەکرێتەوە.

پێویست بوونی خوێندنەوەی قورئان لەو نوێژانەی کە دەنگیان تیادا بەرزناکرێتەوە ، لە دوای پێشنوێژەوە

بەڵام لەو نوێژانەی کە دەنگیان تێدا بەرزناکرێتەوە ، پێغەمبەری خوا ﷺ خوێندنەوەیانی بە دوای پێشنوێژ بۆ پەسەندکردوون ئینکاری لە سەر نەکردوون (أقرَّهم) ، (جابر) ﷺ لەو بارەیەوە فەرموویەتی : " كنا نقرأ في الظهر والعصر خلف الإمام في الركعتين الأوليين بفاتحة الكتاب وسورة ، وفي الآخرين بفاتحة الكتاب " (١٤٢) .

واتە : ئێمەی هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژی نیوەڕۆ و عەسردا بە دوای پێش نوێژدا لە ڕکاتی یەکەم و دووەم دا ، سورەتی ﴿الفاتحة﴾ ، و سورەتێکی ترمان دەخوێندەوە ، و لە دوو ڕکاتی کۆتایشدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ مان دەخوێندەوە .

ئەوەش کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەری ئینکار کردن ، ئەوە بوو کە سەرقاڵی نەکەن بە دەنگ بەرزکردنەوەیان بە قورئان ، ئەوەش لە کاتێك دا بوو کە نوێژی نیوەڕۆی ئەنجام دەدا بەهاوەڵانی و فەرمووی : " أيكم قرأ سبح اسم ربك الأعلى ؟ " .

واتە : کێ بوو لە ئێوە سورەتی ﴿ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴾ ی خوێندەوە ؟ پیاوێك لە هاوەڵانی فەرمووی : من بووم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ [نیازیشم هیچ نەبوو جگە لە خێر نەبێت] ، ئەویش فەرمووی : " قد عرفتُ أنَّ رجلاً خالجنيها " (١٤٣) ، واتە : دەمزانی کەسێك هەیە لێم تێك دەدات ، و سەرقاڵم دەکات بە دەنگ بەرزکردنەوەکەی لە کاتی قورئان خوێندندا .

وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە کە " هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ بەدەنگی بەرز لە دوای پێغەمبەری خواوە ﷺ قورئانیان دەخوێندەوە ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرموون : " خلطتم عليَّ القرآن " (١٤٤) .

واتە : قورئانەکەتان لێ تێکەڵ کردم .

وە دەیفەرموو : " إن المصلي يناجي ربه ، فلينظر بما يناجيه به ، ولا يجهر بعضكم على بعض بالقرآن " (١٤٥) .

---

(١٤١) ابن أبي شيبة (١ / ٩٧ / ١) الدارقطني وابن ماجه والطحاوي وأحمد من طرق كثيرة مسند ومرسلة ، وقواه شيخ الإسلام ابن تيمية كما في " الفروع " لابن عبدالهادي (ق ٤٨ / ٢) ، وصحح بعض طرقه البوصيري ، وقد تكلمت عليه بتفصيل وتتبعت طرقه في " الأصل " ثم في " إرواء الغليل " (٥٠٠) .

(١٤٢) ابن ماجه بسند صحيح ، وهو مخرج في " الإرواء " (٥٠٦) .

(١٤٣) مسلم وأبو عوانة والسراج . و (الخلج) : الجذب والنزع .

(١٤٤) البخاري في " جزئه " وأحمد والسراج بسند حسن .

(١٤٥) مالك و البخاري في " أفعال العباد " بسند صحيح .

فائدة : وقد ذهب إلى مشروعية القراءة خلف الإمام في السرية دون الجهرية ، الإمام الشافعي في القديم ، ومحمد تلميذ أبي حنيفة في رواية عنه اختارها الشيخ علي القاري وبعض مشايخ المذهب ، وهو قول الإمام الزهري ومالك وابن المبارك وأحمد بن حنبل وجماعة من المحدثين وغيرهم ، وهو اختيار شيخ الإسلام ابن تيمية .

واتە : نوێژگەر لە گەڵ پەروەردگاریدا دەدوێ ، و لێ ی دەپارێتەوە ، بابزانێت بە چ ووتە و گوفتارێك لە گەڵیا دەدوێت ، کەسیش لە ئێوە دەنگی قورئان خوێندنەوەی بەسەر ئەویترتاندا بەرز نەکاتەوە .

وە دەیفەرموو : " من قرأ حرفا من كتاب الله فله به حسنة ، والحسنة بعشر أمثالها ، لا أقول : ﴿ الم ﴾ حرف ؛ ولكن (ألف) حرف ، و(لام) حرف ، و(ميم) حرف " [١٤٦] .

واتە : بۆ هەر پیتێك لە پیتەکانی قورئانی پیرۆز چاکەیەك هەیە بۆ ئەو کەسەی کە دەیخوێنێتەوە ، هەموو چاکەیەکیش بە دە ئەوەندەی خۆی پاداشت دەدرێتەوە ، من ناڵێم : ﴿الم﴾ پیتێکە ، بەڵکو (ئەلیف) پیتێکە ، و (لامیش) پیتێکە ، و (میمیش) پیتێکە .

---

[١٤٦] الترمذي والحاكم بسند صحيح ، ورواه الآجري في " آداب حملة القرآن " . وهو مخرج في " الصحيحة " (٦٦٠).

بەڵام سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە تیایدا هاتووە : " من قرأ خلف الإمام مُلِـيءَ فوهُ نـاراً " ؛ **ئەوا** " موضـوع " **ە و لە** " سلسة الأحاديث الضعيفة " (٥٦٩) **دا باسم لێوە کردووە .**

ووتنی ئامین ، و دەنگ بەرزکردنەوەی پێش نوێژ تیایدا

پاشان ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ کۆتایی بەخوێندنی سورەتی ﴿الفاتحة﴾ **بهێنایە ، دەیفەرموو : "** (آمين) **ئامین و دەنگی تیادا بەرز و درێژ دەکردەوە "** (١٤٧) .

وە فەرمانیشی بەموقتەدی [مأموم] **کردووە کە ئامین بکات ، ئەوەش دوای ووتنی ئامین لە لایەن پێشنوێژەوە و دەیفەرموو :"** إذا قال الإمام : ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾ فقولوا : آمين ، [فإن الملائكة تقول : آمين وإن الإمام يقـول : آمين] (وفي لفظ : إذا أمن الإمام فأمنوا) ، فمن وافق تأمينه تأمين الملائكة (وفي لفظ آخر : إذا قال أحدكم في الصلاة : آمين ، والملائكة في السماء : آمين ، فوافق إحداهما الآخر) غفر له ما تقدم من ذنبه **"** (١٤٨) .

واتە : ئەگەر پێشنوێژ ووتی : ﴿ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾ **، بڵێن : ئامین ، چونکە فریشتەکانی خوای پەروەردگاریش دەڵێن : ئامین ، وە پێش نوێژیش دەڵێت : (ئامین) ، لە گۆ(لەفز) ێکی تردا هاتووە : ئەگەر پێشنوێژ ئامینی کرد لە پاش ئەو ئێوەش ئامین بکەن) ، چونکە ئەو کەسەی ئامینەکەی لە گەڵ ئامینی فریشتەکانی خوادا جوت بوو (لە گۆ(لەفز) ێکی تردا هاتووە : ئەگەر یەکێ لە ئێوە لە نوێژدا ووتی : ئامین ، فریشتەکانی خوای پەروەردگاریش ووتیان : ئامین ، هەردووکیان لەگەڵ یەکدا جووت بوون) ئەوا خوای پەروەردگار لە هەموو گوناهەکانی خۆش دەبێت .**

وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە : " فقولوا : آمين يجبكم الله **"** (١٤٩).

واتە : بڵێن ئامین خوای پەروەردگار وەڵامتان دەداتەوە .

وە دەیفەرموو : " ما حسدتكم اليهود على شيء ما حسدتكم على السلام والتأمين [خلف الإمام] **"** (١٥٠) .

واتە : جوولەکە لە هیچ شتێکدا حەسادەتی پێنەبردوون وەکو حەسادەتتان پێدەبەن لە سەلام کردن ، و ئامین کردنتان لە دوای پێشنوێژ دا .

خوێندنی پێغەمبەر ﷺ دوای سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ پاش سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ **سورەتێکی تری جگە لە** ﴿الفاتحـة ﴾ **ی دەخوێندەوە ، بە شێوەیەك هەندێك جار درێژی دەکردەوە ، هەندێك جاریش کورتی دەکردەوە ، لەبەر هۆکاری گوزار** ﴿السـفر ﴾ **وکۆکە** ﴿ سعال ﴾ **، ونەخۆشی ، وگریانی منداڵێك ، هەروەکو (** أنس **)ی کوری (** مالك **)** ﷺ **فەرموویەتی : " ڕۆژێکیان پێغەمبەری**

(١٤٧) البخاري في " جزء القراءة " وأبو داود بسند صحيح .

(١٤٨) البخاري ومسلم والنسائي ، والدارمي ، والزيادة للأخيرين ، وعزاها الحافظ في " الفتح " لأبـي داود أيضا وهو وهم ، وهي تبطل الاحتجـاج بالحديث على أن الإمام لا يؤمن ، كما يروى عن مالك ، ولذلك قال الحافظ : " وهو صريح في كون الإمام يؤمن " .

قلت : ويشهد له اللفظ الثانـي . قال ابن عبدالبر في " التمهيد " (٧ / ١٣) : " وهو قول جمهور المسلمين ، ومنهم مالك في رواية المـدنيين عنـه ، لصحته عن رسول الله ﷺ من حديث أبـي هريرة (يعني هذا) ووائل بن حجر " يعني الذي قبله .

(١٤٩) مسلم وأبو عوانة .

(١٥٠) البخاري في " الأدب المفرد " ، وابن ماجه وابن خزيـمة وأحمد والسراج بسندين صحيحين .

سوودێك : ووتنی ئامین لە پاش پێشنوێژەوە ئەبێ بە ئاشکرا و لەگەڵ ئامینی پێشنوێژ دەبێت ، و نابێ پێشی بکەون بە ووتنی ئامین هەروەکو کرداری زۆربەی موسڵمانانە ، وە ناشبێ لێ ی دوابکەون ، ئەمەش دوا ووتەیە کە بەڕەوای دەزانم ، و لە زۆر لە نووسراوەکانمدا باسم لێوە کردووە ، لەوانە : " سلسلة الأحاديث الضعيفة " (٩٥٢) ، و " صحيح الترغيب والترهيب " (١ / ٢٠٥) .

خوا ﷺ نوێژی بەیانی کورت کردەوە (جوَّز) "[١٥١] (وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە : نوێژی بەیانی ئەنجام دا ، کورت ترین دوو سورەتی قورئانی پیرۆزی خوێندەوە ، پێیان ووت : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! بۆچی نوێژەکەت کورت کردەوە ؟! ئەویش فەرمووی : " سمعت بكاء صبـي فظننت أن أمه معنا تصلي فأردت أن أفرغ له أمه "[١٥٢] .

واتە : گوێم لە گریانی منداڵێك بوو ، گومانی ئەوەشم بوو کە دایکی لە گەڵماندا بێت لە نوێژدا ، بۆیە ویستم دایکی زوو لە نوێژ بکەمەوە ، بۆ ئەوەی بڕوات بۆ لای .

وە دەیفەرموو : " إنـي لأدخل في الصلاة وأنا أريد إطالتها ، فأسمع بكاء الصبـي ، فأتجوز في صلاتـي مما أعلم من شدة وجد أمه من بكائه "[١٥٣] .

واتە : جاری وا هەیە کە نوێژ دادەبەستم نیەتی ئەوەم هەیە نوێژەکەم درێژ بکەمەوە ، بەڵام گوێم لە گریانی منداڵێك دەبێت ، لەو کاتەدا نوێژەکەم کورت دەکەمەوە ، چونکە دەزانم دایکی چ سۆزێکی بۆی هەیە کە گوێی لە گریانی دەبێت .

وە زۆربەی جار لە سەرەتای سورەتەکەوە دەستی پێدەکرد و تەواوی دەکرد[١٥٤] .

وە دەیفەرموو : " أعطوا كل سورة حظها من الركوع والسجود "[١٥٥].

واتە : هەموو سورەتێك مافی خۆی بەنێ لە کڕنووش ، و سوژدەدا .

وە لە گێڕیەکی تردا هاتووە : " لكل سورة ركعة "[١٥٦] .

واتە : هەر سورەتێك و لە ڕکاتێکدا بخوێنریتەوە .

وە هەندێك جار سورەتێکی بەسەر دوو ڕکاتدا دابەش دەکرد[١٥٧] ، وە هندێك جاریش لە دوو ڕکاتدا هەمان سورەتی دووبارە دەکردەوە[١٥٨] .

وە هەندێك جاریش دوو سورەت یان زیاتری لە ڕکاتێك دا کۆدەکردەوە[١٥٩] .

وەپیاوێك لە پشتیوانان لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ هەبوو پێشنوێژی موسڵمانانی دەکرد لە مزگەوتی (قُباء) ، هەموو جارێکیش کە بیویستبایە سورەتێکی دوای سورەتی ﴿الفاتحـة﴾ بخوێندایە پێش ئەوە سورەتی ﴿ قُلْ هُوَاللَّهُ أَحَدٌ... ﴾ ی دەخوێندەوە تاکۆتایی پێ ئەهێنا ، پاشان سورەتەکەی تری لە گەڵدا دەخوێندەوە ، ئەم کارەشی لە هەموو

---

[١٥١] واتە : کورتیکەرەوە ، لەم فەرموودەیە ، و هاوشێوەکانی ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ڕێدراوە بە منداڵ بردن بۆ مزگەوت ، سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە بەربڵاوە لە سەر زمان کە تێیدا هاتووە : " جنبوا مساجدكم صبيانكم ... " فەرموودەکە " (ضـعيف) ە و ناکرێت بە بەڵگە بە کۆڕا ، لەوانەش کە بە (ضعیف)یان داناوە (ابن الـجوزي) و (الـمنذري) و (الـهيثمي) و (الحافظ ابن حجر العسقلانـي) و (البوصيري) ، وە (عبدالحق الإشبيلي) فەرموویەتی : " لا أصل له " .

[١٥٢] أحمد بسند صحيح ، والحديث الآخر رواه ابن أبـي داود في " المصاحف " (٤ / ١٤ / ٢) .

[١٥٣] البخاري ومسلم .

[١٥٤] زۆر فەرموودە هەن بەڵگەن لە سەر ئەو شتە ، لەوەو دواش هەندێك لەو فەرموودانە باسیان لێوە دەکرێت .

[١٥٥] ابن أبـي شيبة (١ / ١٠٠ / ١) وأحمد وعبدالغنـي الـمقدسي في " السنن " (٩ / ٢) بسند صحيح.

[١٥٦] ابن نصر والطحاوي بسند صحيح ، واتای فەرموودەکەش لە لای من ئەوەیە کە : هەموو ڕکاتێك سورەتێکی تەواوی تێدا بخوێنرێت ، بۆ ئەوەی بەشی ڕکاتەکە تەواو بێت ! فەرمان پێکردنەکەش حوکمی سوننەتە بەو بەڵگەیەی بە دوای ئەم فەرموودەیەدا دێت .

[١٥٧] أحمد وأبو يعلى من طريقين ، وانظر " القراءة في صلاة الفجر " .

[١٥٨] هەروەکو لە نوێژی بەیانیدا پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامی داوە، لەوەودواش باسی لێوە دەکرێت .

[١٥٩] لە باسەکانی دوایشدا بە تێر و تەسەلی باس لە " سند " ەکەی دەکرێت .

کاتێك دا ئـەنجامی دەدا ، هـاوەڵانی پـێیـان ووت : تـۆ ئـەم سـورەتەش دەخـوێنی و نـازانی تـەنها ئـەوەت بەسـە کەچـی سورەتێکی تری بە دوادا دەخوێنیت ، یان دەبێت بە تەنها بخوێنی یان ئـەبێ وازی لێبهێنیـت و سـورەتێکی تـر بخوێنیـت ، ئەویش فەرمووی : هەرکیز وازی لێناهێنم ، ئەگەر پێتان خۆش بێ پێش نوێژیتان بۆ دەکەم ، ئەگەر نە وازتان لێ ئـەهێنم و پێش نوێژیتان ناکەم ، لە بەر ئەوەی هاوەڵانی بەباشترین کەسیانیان دەزانی ، پێیان ناخۆش بوو کەسێکی تر جگە لە ئـەو پێشنوێژیان بۆ بکات ، وە کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ لایان ئەو هەواڵەیان پێ ڕاگەیانـد ، ئـەویش فـەرمووی : " یـا فلان ! ما يـمنعك أن تفعل ما يأمرك به أصحابك ؟ وما يحملك على لزوم هذه السورة في كل ركعة ؟ " .

واتە : چی ڕێگرە لەوەی کە داواکاری هاوەڵانت بە جێ بێنیت ؟ وە چی وات لێ دەکات بـەردەوام ئـەم سـورەتە لـە هەموو ڕکاتێکدا بخوێنیت ؟ ئەویش فەرمووی : من ئەم سورەتەم خۆشدەوێت .

پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرموو : " حبك إياها أدخلك الجنة " [١٦٠] .

واتە : خۆشەویستیت بۆ ئەو سورەتە دەتباتە بەهەشتەوە .

کۆکردنەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نێوان دوو سورەتی هاوشێوە لە یەك ڕکاتدا

" پێغەمبەری خوا ﷺ دوو سورەتی هاوشێوەی یەکتری (النظائر)[١٦١] ـ لە واتادا ـ لە گەڵ یەکدا کۆدەکردنەوە لـە سورەتە درێژەکان، بۆ نمونە: ئەم سورەتانەی لە گەڵ یەکدا دەخوێندەوە :

* سـورەتی ﴿الـــرحمن﴾ (٥٥ : ٧٨) [١٦٢] ، لـە گـەڵ سـورەتی ﴿الـــنجم﴾ (٥٣ : ٦٢) دا لـە یـەك ڕکاتـدا کۆدەکردنەوە.

* و سـورەتی ﴿اقتربـــت﴾ (٥٤ – ٥٥) لـە گـەڵ سـورەتی ﴿الـــــحاقة﴾ (: ٦٩ – ٥٢) دا لـە یـەك ڕکاتـدا کۆدەکردنەوە .

* و سورەتی ﴿الطور﴾ (٥٢ : ٤٩) لە گەڵ سورەتی ﴿الذاريات﴾ (٥١ : ٦٠) دا لە یەك ڕکاتدا کۆدەکردنەوە .

* و سورەتی ﴿إِذَا وَقَعَتِ﴾ (٥٦ : ٦٩) لە گەڵ سورەتی ﴿ ن ﴾ (٦٨: ٥٢) دا لە یەك ڕکاتدا کۆدەکردنەوە .

* و سـورەتی ﴿سَأَلَ سَائِلٌ﴾ (٧٠ : ٤٤) لـە گـەڵ سـورەتی ﴿النازعـــات﴾ (٧٩ : ٤٦) دا لـە یـەك ڕکاتـدا کۆدەکردنەوە .

* و سورەتی ﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾ (٨٣ : ٣٦) لە گەڵ سورەتی ﴿عبس﴾ (٨٠ : ٤٢) دا لە یەك ڕکاتدا کۆدەکردنەوە .

* و سورەتی ﴿المدثر﴾ (٧٤ : ٥٦) لە گەڵ سورەتی ﴿المزمل﴾ (٧٣ : ٢٠) دا لە یەك ڕکاتدا کۆدەکردنەوە .

---

[١٦٠] البخاري تعليقا والترمذي موصولا وصححه .

[١٦١] واتە : سورەتە هاوشێوەکان لە واتادا ، وەکو وەعز و ئەحکام و بەسەرهاتەکان ،(مفصل) یش کۆتای قورئانی پیرۆزە بە یـەك دەنگـی ، و دەستپێکردنەکەشی سورەتی (ق) ە لە بۆچونی ڕاستدا .

[١٦٢] ژمارەی یەکەم بۆ سورەتەکەیە ، و ژمارەی دووەمـیش بـۆ ئایەتەکانیانـە ، ژمـاری یەکـەم ئـەوەی بـۆ دەرخـستووین کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ تـەرتیبی سەرەتەکانی ڕەچاو نەکردووە لە زۆربەی ئەم سورەتە هاوشێوانەدا ، هەروەکو چۆن لە قورئاندا هاتوون ، ئەوەش بەڵگە لە سەر ڕێگە دان بـەو کـارە ، چـەند بەڵگەیەکی تریش دێت هاوشێوەی ئەمانەن وەکو قورئان خوێندن لە شەو نوێژدا ، کە چی ڕەچاوکردنی تەرتیب چاکترە لە نەکردنی .

* و سـورەتی ﴿هَلۡ أَتَىٰ﴾ (٧٦ : ٣١) لـە گـەڵ سـورەتی ﴿لَآ أُقۡسِمُ بِيَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ﴾ (٧٥ : ٤٠) دا لـە یـەك ڕکاتـدا کۆدەکردنەوە .

* و سورەتی ﴿عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ﴾ (٧٨ : ٤٠) لـە گـەڵ سـورەتی ﴿المرسـلات﴾ دا (٧٧ : ٥٠) دا لـە یـەك ڕکاتـدا کۆدەکردنەوە .

* و سـورەتی ﴿الدخان﴾ (٥٩ : ٤٤) لـە گـەڵ سـورەتی ﴿إِذَا ٱلشَّمۡسُ كُوِّرَتۡ﴾ دا (٨١ : ٢٩) دا لـە یـەك ڕکاتـدا کۆدەکردنەوە [١٦٣].

وە هەندێك جار چەند سورەتێکی لە حەوت سورەتە درێژەکـەی قورئـان (الـسبع الطـوال) کۆدەکردنـەوە ، وەکـو : سـورەتی ﴿البقرة﴾ ، و ﴿النساء﴾ ، و ﴿ آل عمران﴾ ی لـە یـەك ڕکاتـدا ، ئـەوەش لـە شـەو نوێژەکانیـدا بـوو ، هـەروەکو لـە دوایـدا باسـی لێـوە دەکەین ، وە دەیفەرموو : " أفضل الصلاة طول القيام " [١٦٤] .

واتە : باشترین نوێژ ئەو نوێژەیە کە وەستانەکەی درێژبێت .

وە" کاتێك لە خوێندن بگەشتبایە : ﴿ أَلَيۡسَ ذَٰلِكَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحۡـِۧيَ ٱلۡمَوۡتَىٰ﴾ دەیفەرموو : "سبحانك فبلى" واتـە : پـاکی و بێگـەردی بـۆ تـۆ ئـەی پەروەردگارم بەڵێ ، وە ئەگەر ئەم ئایەتەی بخوێندبایە ﴿ سَبِّحِ ٱسۡمَ رَبِّكَ ٱلۡأَعۡلَى﴾ دەیفەرموو : " سبحان ربي الأعلى" [١٦٥] .

واتە : پاکی و بێگەردی بۆ پەروەردگارم ، پەروەردگاری پایە بەرزم .

ڕەوایە بۆ نوێژ گەر تەنها سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بخوێنێت لە نوێژەکەیدا

" (معاذ) ﷺ نوێژی عیشای لە گەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ دەکرد ، پاشان دەگەڕایەوە و نوێـژی بـە هـاوەڵانی دەکـرد ، شەوێکیان دەگەڕێتەوەو نوێژیان پێ دەکات ، گەنجێکیش لە عەشرەتەکەی (لە عەشـرەتی (سـلمة) بـەناوی : (سُـليم) ، لـە گەڵیدا نوێژ دەکات ، کە (معاذ) ﷺ نوێژەکەی درێژ دەکاتەوە ، خۆی جیا دەکاتەوە و (لە لایەکی مزگەوتەکـە) نوێژەکـەی بـە تەنهایی ئەنجام دەدات ، و پاشـان ڕەشمـەی وشـترەکەی دەگرێـت و دەڕوات ، کـاتێکیش کـە (معـاذ) یـش ﷺ لـە نوێژەکـەی دەبێتەوە ئەوەی بۆ بـاس دەکرێـت ، ئـەویش دەفـەرموێت : ئـەوە سـیفەتی دوو ڕوویـی تێدایـە ! بۆیـە ئـەبێ ئـەو کردارەی بـە پێغەمبەری خوا ﷺ بگەیەنم ، گەنجەکەش ووتی : منیش ئەبێ ئـەوەی کـە ئـەنجامی داوە بـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ بگەیـەنم ، کـە ڕۆژ بوووە هەردووکیان ڕۆشتنە لای پێغەمبەری خـوا ﷺ (معاذ) یـش ﷺ ئـەوەی کـە گەنجەکـە ئـەنجامی دابـوو بـە پێغەمبـەری خوای ﷺ ڕاگەیاند ، گەنجەکەش ووتی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! لە لای تۆ زۆر ئەمێنێتەوە ، پاشـان کـە دەگەڕێتـەوە دیـسان لە سەر ئێمەی درێژ دەکاتەوە ، پێغەمبەری خواش ﷺ بە (معاذ) ﷺ فەرمووی : " أفتان أنت يا معاذ ؟ " ، واتـە : ئـەی (معـاذ) تۆ ئەتەوێ خەڵکی تووشی فیتنە بکەی ؟ وە بە گەنجەکـەی فـەرموو (للفتـى)[١٦٦] : " كيف تصنع أنت يـا ابـن أخـي إذا صليت ؟ " ، واتە : برازای شیرینم ئـەی تـۆ چـۆن دەکـەیت لـە کـاتی نوێژەکـەت دا ؟ لـە وەڵامـدا ووتـی : سـورەتی ﴿الفاتحـة﴾ دەخوێنمەوە ، و داوای بەهەشتیش لە خوای پەروەردگار دەکەم ، و پەناشی پـێ دەگـرم لـە ئـاگری دۆزەخ ، و تـێش ناگـەم لـەو

---

[١٦٣] البخاري ومسلم .

[١٦٤] مسلم والطحاوي .

[١٦٥] أبو داود والبيهقي بسند صحيح ، ئەو حوکمەش گشتیە ، بۆیە خوێندنەوە دەگرێتەوە لە نوێژدا بێت یان لە دەرەوەی ، سوننەت بێت یـان فـەرز ، (ابـن أبي شيبة) (٢/١٣٢/٢)ەش ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە کە (أبو موسى الأشعري) و (مغيرة) لـە نوێـژە فەرزەکانـدا ئـەوەیان دەووت ، وە لـە (عمـر) و (علـي) یـەوە دەیگێڕێتەوە کە بە گشتی ووتویانە .

ورتە ورتە (الدندنة) [١٦٧] و باسەی تۆ و (معاذ) یش! پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی : " إنـي ومعاذ حول هاتين أو نحـو ذا " ، ڕاوی دەڵێت : گەنجەکە ووتی : (معاذ) ئەو کاتە دەزانێت کە دێتەوە ناو عەشرەتەکەی و پێیان ووترا : دوژمن هاتووە . دەڵێت : کە دوژمن دێت گەنجەکە شەهید دەبێت ، پێغەمبەری خواش ﷺ پاش ئەوە دەفەرموویت : " مـا فعـل خـصمي وخصمك ؟ " ئەویش فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ڕاستی لە گەڵ خوای خۆیدا کرد ، بەڵام من نە ، شەهید کرا " [١٦٨] .

دەنگ بەرزکردنەوە و نەکردنی لە نوێژە فەرزەکان و جگە لەوانیش

پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی خوێندنەوەی قورئانی نوێژی بەیان دەنگی بەرز دەکردەوە ، و لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکانی نوێژی (المغرب) ، و (العشاء) دا ، و لە ڕکاتی سێیەمی (المغرب) ، و سێیەم و چوارەمی (العشاء) دا ، دەنگی بەرز نەدەکردەوە [١٦٩] .

هاوەڵانیشی - ڕەزای خوایان لێ بێ - بە جووڵەی ڕیشی پێغەمبەری خواوە ﷺ دەیانزانی کە پێغەمبەری خوا ﷺ قورئان دەخوێنێتەوە لەو نوێژانەی کە دەنگی تێدا بەرز نەدەکردنەوە [١٧٠] ، جار جاریش ئایەتێکی بە دەنگی بەرز دەخوێندەوە بۆ ئەوەی بزانن کە قورئان دەخوێنێتەوە [١٧١] .

هەروەها دەنگی پێ بەرز دەکردەوە ، لە نوێژی هەینیدا ، و لە دوو نوێژی جەژنی ڕەمەزان و قوربانـدا [١٧٢] ، ولە نوێژە بارانەدا [١٧٣] ، و لە نوێژی خۆر ومانگ گیرانیشدا [١٧٤] .

---

[١٦٦] لە ئەصڵدا : (الفتـى) یە .

[١٦٧] (الدندنة) : واتە : ئەگەر مرۆڤ ووتەیەك بڵێت گوێت لە وورتەوورتەیەك بێت ، کەچی واتاکەی تێنەگەیت ، ئەوەش هەندێك لە (هینمة) زیاترە . " نهاية " .

[١٦٨] ابن خزيـمة في " صحيحه " (١٦٣٤) والبيهقي بسند جيد ، وموضع الشاهد عند أبـي داود (٧٥٨ ــ صحيح أبـي داود) ، وأصـل القصة في " الصحيحين " ، والزيادة الأولى لمسلم في رواية ، والثانية لأحمد (٧٤/٥) ، والثالثة والرابعة للبخاري ، وفي الباب عن ابن عباس : " أن رسول الله ﷺ صلى ركعتين لم يقرأ فيهما إلا بفاتحة الكتاب " . أخرجه أحمد (١ / ٢٨٢) والحارث بن أبـي أسامة في " مسنده " (ص ٣٨ من زوائـده) والبيهقي (٢ / ٦٢) بسند ضعيف ، وكنت حسنته في الطبعات السابقة ، ثم تبين لـي أنـي كنت واهـماً ؛ لأن مداره على حنظلة الدوسي وهـو ضعيف ، ولا أدري كيف خَفِيَ عليَّ هذا ؟ ولعلي ظننته ، وعلى كل حال ؛ فالـحمد لله الذي هدانـي لمعرفة خطئي ، ولذلك بادرت إلى الـضرب عليه في الكتاب ، ثم عوضني الله خيراً منه حديث معاذ هذا ، فإنه يدل على ما دلّ عليه حديث ابن عباس ، والـحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات .

[١٦٩] ئەمە کۆڕا (إجماع) ی موسڵمانانی لە سەرە ، پاشینە (الـخلف) لە پێشینەوە (الـسلف) دەیگێڕێتەوە ، لە گەڵ هەموو ئەو فەرمووده (صحيح) انەی کە بەڵگەن لە سەری " هەروەکو پێشەوا (النووي) فەرموویەتی ، هەندێك لەو بەڵگانە لە دوایدا دێن ، وە بڕوانە (الإرواء) (٣٤٥) .

[١٧٠] البخاري وأبو داود .

[١٧١] البخاري ومسلم .

[١٧٢] بڕوانە خوێندنەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە " نوێژی جمعه " و " نوێژی دوو جەژنەکە " .

[١٧٣] البخاري وأبو داود .

[١٧٤] البخاري ومسلم .

دەنگ بەرز کردنەوە و نزمکردنەوەی لە قورئان خوێندنەوەی شەونوێژدا [١٧٥]

بەڵام سەبارەت بە قورئان خوێندنەوەی لە شەو نوێژدا : جاری وا هەبوو دەنگی تێدا نزم دەکردەوە ، جاری واش هەبوو دەنگی بەرز دەکردەوە [١٧٦] ، وە " ئەگەر لە ماڵدا بوایە ئەوا بە شێوەیەك دەیخوێندەوە ئەو کەسانەی کە لە ماڵن گوێیان لێ دەبوو " [١٧٧] ، وە " لەوانەشە لەوە زیاتر دەنگی بەرز بکردایەتەوە تاکو ئەوانەش کە لە دەرەوەی ژوورەکەیدان گوێیان لێ بێت " [١٧٨] .

وە بەوەش فەرمانی کردووە بە (أبو بكر) ، و (عمر) - ڕەزای خوایان لێ بێت - ، ئەوەش لە کاتێك دا بوو کە شەوێکیان دەردەچێت ، دەبینێ ئەوە (أبو بكر)ە و شەونوێژ دەکات ، و دەنگی تیادا نزم دەکاتەوە ، وە بە لای (عمر) ی کوڕی (الخطاب) دا تێپەڕی بینی نوێژ دەکات ، و دەنگی تێدا بەرز دەکاتەوە ، کە لە بەیانیدا لە لای پێغەمبەری خوا ﷺ کۆبوونەوە فەرمووی : " يا أبا بكر ! مررتُ بكَ وأنتَ تصلي تخفض من صوتك ؟ " . قال : قد أسمعت من ناجيت يا رسول الله ! وقال لعمر : " مررتُ بكَ وأنتَ تصلي رافعاً صوتك ؟ . فقال : يا رسول الله ! أوقظ الوسنان وأطرد الشيطان فقال النبي ﷺ : " يا أبا بكر! ارفع من صوتك شيئاً " وقال لعمر : " اخفض من صوتك شيئاً " [١٧٩] .

واتە : ئەی (أبو بكر) ئەم شەو بەلاتدا تێپەڕیم شەونوێژت دەکرد دەنگت نزم کردبووەوە ؟ فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی کە لە گەڵیدا دەدوام دەیبیستم ، وە بە (عمر) ی فەرموو : ئەی (عمر) ئەم شەو بەلاتدا تێپەڕیم شەونوێژت دەکرد دەنگت بەرز کردبووەوە ؟ فەرمووی : بۆ ئەوەی خەواڵوەکان هەستێنم ، و شەیتانیش دوور خەمەوە ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرموون : ئەی (أبو بكر) تۆ هەندێك دەنگت بەرزکەرەوە ، وە بە (عمر) یشی فەرموو : تۆش هەندێك دەنگت نزم کەرەوە .

وە دەیفەرموو : " الجاهر بالقرآن كالجاهر بالصدقة والمُسر بالقرآن كالمُسر بالصدقة " [١٨٠] .

واتە : ئەو کەسەی کە دەنگ بەرز دەکاتەوە بە قورئان خوێندنەکەی وەکو ئەو کەسەیە کە صەدەقە بە ئاشکرا بکات ، وە ئەو کەسەش کە دەنگ نزم دەکاتەوە بە قورئان خوێندنەکەی وەکو ئەو کەسەیە کە صەدەقە بە شاراوەیی بکات .

ئەو ئایەت و سورەتانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ

---

[١٧٥] عبدالحق لە " التهجد "(١/٩٠) دا فەرموویەتی : " بەڵام سەبارەت بە سوننەتەکانی ڕۆژ " هیچ شتێك وارد نەبووە بە (صحيح) ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ کە دەنگی تیایاندا نزمکردبێتەوە ، یان بەرزیکردبێتەوە ، ئاشکراتریش ئەوەیە کە دەنگی تیایاندا نزمکردبێتەوە ، وەگێڕراوەتەوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جارێکیان بە لای (عبدالله بن حذافة) دا تێپەر ، دەبێت لە کاتێکدا نوێژی ڕۆژی دەکرد ، دەنگی تیایدا بەرزکردبووەوە ، ئەویش پێی فەرمووی : " يا عبدالله ! سمع الله ولا تسمعنا " بەڵام فەرموودەکە بە هێز نییە (ليس بالقوي) .

[١٧٦] البخاري في " أفعال العباد " ، ومسلم .

[١٧٧] أبو داود والترمذي في " الشمائل " بسند حسن ، فەرموودەکەش لێرەدا ئەوە دەگەیەنێت : کە دەنگی مام ناوەند بوو لە نێوان بەرزکردنەوەو نزمکردنەوەی .

[١٧٨] النسائي والترمذي في " الشمائل " والبيهقي في " الدلائل " بسند حسن .

[١٧٩] أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[١٨٠] أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

دەیخوێندن لە نوێژەکانیدا

سەبارەت بەو ئایەت و سورەتانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەکانیدا دەیخوێندنەوە ، دەگۆڕان بەپێی گۆڕانی نوێژە فەرزەکان و جگە لە نوێژە فەرزەکان ، ئەمەش درێژەی باسی خوێندنەوەکەیەتی ، بە یەکەم نوێژی پێنج فەرزەکە کە نوێژی بەیانیە دەستی پێ دەکەین :

١ـ نوێژی بەیانی :

پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژی بەیانیاندا سورەتە درێژەکانی حەوت یەکی کۆتایی قورئانی پیرۆزی (واتە : الطوال المفصل [١٨١]) ی دەخوێندەوە [١٨٢] ، و " جاروباریش سورەتی ﴿الواقعة﴾ (٥٦ :٩٦) و هاوشێوەکانی ئەم سورەتەی لە هەردوو رکاتدا دەخوێندەوە" [١٨٣] .

وە " لە حەججی ماڵ ئاوایدا لە سورەتی ﴿الطور﴾ (٥٢ : ٤٩) ی خوێندەوە " [١٨٤].

وە " هەندێك جار سورەتی ﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾ (٥٠ : ٤٥) و هاوشێوەکانی لە [یەکەم ڕکاتدا] دەخوێندەوە " [١٨٥] .

وە " هەندێك جاریش سورەتە کورتەکانی حەوت یەکی کۆتای قورئانی پیرۆزی دەخوێندەوە ، وەکو سورەتی ﴿ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴾ (٨١:١٥) " [١٨٦].

وە " جارێکیان سورەتی ﴿ إِذَا زُلْزِلَتِ ﴾ (٩٩: ٨) ی لە هەردوو ڕکاتەکەدا خوێندەوە ، بەشێوەیەك ڕاوی دەڵێت : جا نازانم : ئایا پێغەمبەری خوا ﷺ لە بیری چووە بەو شێوەیە خوێندیەوە ؟ یان بە ئەنقەست خوێندیەوە ؟ " [١٨٧] .

وە " جارێکیان لە سەفەرێك دا بوو سورەتی ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾ (١١٣ :٥) و سورەتی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴾ (١١٤ : ٦) ی خوێندەوە " [١٨٨].

وە بە(عقبة)ی کوڕی (عامر) ﷺ فەرمووی : " اقرأ في صلاتك المعوذتين [فما تعوذ متعوذ بـمثالهما] " [١٨٩] ، واتە : دوو سورەتی ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾ و ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴾ بخوێنەوە [چونکە هیچ پەناگرێك پەنای نەگرتووە بە هاوشێوەیان].

---

[١٨١] الطوال المفصل : واتە: حەوت یەکی کۆتای قورئانی پیرۆز ، کە سەرەتاکەی لە سورەتی (ق) ەوە دەست پێدەکات بە پێی بۆچونی هەڵبژاردە هەروەکو لە پێشدا ئاماژەمان پێکرد .

[١٨٢] النسائي وأحمد بسند صحيح .

[١٨٣] أحمد وابن خزيمة (١ / ٦٩ / ١) والحاكم ، وصححه ؛ ووافقه الذهبي .

[١٨٤] البخاري ومسلم .

[١٨٥] مسلم والترمذي ، وهو مخرج مع الذي بعده في " الإرواء " (٣٤٥) .

[١٨٦] مسلم وأبو داود .

[١٨٧] أبو داود والبيهقي بسند صحيح ، والظاهر أنه فعل ذلك عمدا للتشريع .

[١٨٨] أبو داود وابن خزيمة (١ / ٦٩ / ٢) وابن بشران في " الأمالي " ، وابن أبي شيبة (١/١٧٦/١٢) ، وصححه الحاكم ، ووافقه الذهبي .

وە جاری واش هەبوو لەوە زیاتری دەخوێندەوە ، بۆ نمونە : " شەست ئایەت یان زیاتری دەخوێندەوە " [١٩٠] ، هەندێك لە ڕاویەکانی ئەم فەرموودەیە دەڵێن : نازانم ئەو ئایەتانە لە ڕکاتێکدا بوو یان زیاتر ؟

وە " سورەتی ﴿الروم﴾ (٣٠ : ٦٠) ی دەخوێندەوە [١٩١] ، و هەندێك جاریش سورەتی ﴿ یس ﴾ (٣٦ : ٨٣) ی دەخوێندەوە " [١٩٢] .

وە جارێکیان " لە مەککەدا نوێژی بەیانی دەکرد ، دەستی کرد بە خوێندنەوەی سورەتی ﴿ المؤمنـــون ﴾ (٢٣ : ١١٨) ، تاکو گەشتە باس و بەسەرهاتی ﴿ موسى ﴾ و ﴿ هارون ﴾ ـ عليهما السلام ـ یان گەشتە باس و بەسەرهاتی ﴿ عيسى ﴾ ـ عليه السلام ـ [١٩٣] هەندێك لە ڕاویەکانی ئەم فەرموودەیە گومانیان لە باس و بەسەرهاتەکە هەبوو ـ پێغەمبەری خوا ﷺ لەو کاتەدا کۆکە گرتی بۆیە کڕنووشی برد " [١٩٤] .

وە " هەندێك جار پێش نوێژی بەیانی بۆ دەکردن وسورەتی ﴿الصافات ﴾ (٧٧ : ١٨٢) ی تیادا دەخوێندەوە " [١٩٥] .

وە " لە ڕۆژانی هەینی و لە نوێژی بەیانی و { لە ڕکاتی یەکەم دا} سورەتی ﴿ ألم تنـــزيل السجدة ﴾ (٣٢ : ٣٠) وە { لە ڕکاتی دووەمیشدا } سورەتی ﴿ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنسَانِ ﴾ (٧٦ :٣١) ی دەخوێندەوە "[١٩٦].

بەشێوەیەك " ڕکاتی یەکەمی درێژ دەکردەوە و ڕکاتی دووەمی کورت دەکردەوە " [١٩٧].

خوێندنەوە لە سوننەتی پێش نوێژی بیانی

بەڵام سەبارەت بە خوێندنەوەی لە دوو ڕکاتی سوننەتی پێش بەیانی ، خوێندنەوەکەی زۆر کورت بوو [١٩٨] ، بەشێوەیەك (عائشة) ـ ڕەزای خوای لێ بێ ـ دەیفەرموو : " هل قرأ فيها بأم الكتاب ؟ " [١٩٩] .

واتە: تۆ بڵێی سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ی تێدا خوێندبێتەوە ؟

---

[١٨٩] أبو داود وأحمد بسند صحيح .

[١٩٠] البخاري ومسلم .

[١٩١] النسائي وأحمد والبزار بسند جيد ، هذا هو الذي استقر عليه الرأي أخيراً خلافاً لـما كنت ذكرته في " تـمام الـمنة " (ص ١٨٥) وغيره فليعلم .

[١٩٢] أحمد بسند صحيح .

[١٩٣] **سەبارەت بە باس و بەسەرهاتی**﴿ موسى ﴾ ـ عليه السلام ــ **لەو ئایەتەدا هاتووە کە خوای پەروەردگار تێیدا فەرموویەتی :** ﴿ ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴾ سورة المؤمنون: (٤٥) ، **بەڵام باس و بەسەرهاتی** ﴿ عيسى ﴾– عليه السلام- **لەو ئایەتەدا هاتووە کە دوای چوار ئایەت دێت لە هەمان سورەتدا کە خوای پەروەردگار تێیدا فەرموویەتی :** ﴿ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴾ سورة المؤمنون : (٥٠).

[١٩٤] البخاري تعليقا ، ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٩٧) .

[١٩٥] أحمد وأبو يعلى في " مسنديهما " والـمقدسي في " الـمختارة " .

[١٩٦] البخاري ومسلم .

[١٩٧] البخاري ومسلم .

[١٩٨] أحمد بسند صحيح .

[١٩٩] البخاري ومسلم .

وە " هەندێك جار دوای تەواوكردنی سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ لە ڕكاتی یەكەمی ئەم سوننەتەدا ئایەتی (٢ : ١٣٦) : ﴿ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا ﴾ ی تاكو كۆتایی دەخوێندەوە ، و لە ڕكاتەكەی تردا (٣ : ٦٤) : ﴿ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ﴾ ی تاكو كۆتایی دەخوێندەوە " [٢٠٠] .

وە " لەوانەشە لە جیاتیدا ئەم ئایەتەی (٢٣ : ٥٢) ﴿ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ ﴾ ی تاكو كۆتایی بخوێندایە " [٢٠١] .

وە جاری واش هەبوو : ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ (١٠٩ : ٦) ی لە ڕكاتی یەكەمدا دەخوێندەوە و لە ڕكاتی دووەمیشدا ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ (١١٢ :٤) ی دەخوێندەوە [٢٠٢] ، و دەیفەرموو : " نعم السورتان هما " [٢٠٣] .

واتە : باشترین دوو نیعمەتن ئەم دوو سورەتە .

وە" جارێكیان پێغەمبەری خوا ﷺ گوێی لە پیاوێك دەبێ لە ڕكاتی یەكەمدا سورەتی یەكەم دەخوێنێتەوە ، دەفەرموویت : " هذا عبد آمن بربه " ، واتە : ئەمە بەندەیەكە باوەڕی بە پەروەردگاری خۆی هێناوە ، پاشان سورەتی دووەمی لە ڕكاتی دووەمدا خوێندەوە ، جارێكی تر فەرمووی : " هذا عبد عرف ربه " [٢٠٤] .

واتە: ئەمە بەندەیەكە پەروەردگاری خۆی ناسیوە .

٢ ـ نوێژی نیوەڕۆ :

وە "پێغەمبەری خوا ﷺ لە دوو ڕكاتە یەكەمینەكانی نوێژی نیوەڕۆدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ەی لە گەڵ دوو سورەتدا دەخوێندەوە ، ئەوەندەی لەڕكاتی یەكەمدا درێژەی پێدەدا لە دووەمدا ئەوەندە درێژی نە دەكردەوە " [٢٠٥].

وە جاری واش هەبوو خوێندنەوەكەی درێژە پێدەدا بە شێوەیەك " ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی نیوەڕۆی دابەستایە ، ویەكێكیش ئیشی لە بەقیع هەبوایە و بڕۆشتایە بۆ بەقیع ، و ئیشەكەی ئەنجام بدایە ، [و بشگەڕایەتەوە بۆ ماڵ] ، و دەست نوێژیشی بگرتبایە ، و پاشان بهاتبایەتەوە دەیبینی پێغەمبەری خوا ﷺ هێشتا هەر لە ڕكاتی یەكەمدایە بەهۆی ئەو هەموو درێژكردنەوەی كە دەیكرد لە ڕكاتی یەكەمدا " [٢٠٦].

وە " هاوەڵانی پێغەمبەری خواش ﷺ بەو شێوەیە ئەم كردارەی پێغەمبەری خوایان ﷺ لێك دەدایەوە كە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیەوێت خەڵكێكی زیاتر بگەن بە ڕكاتی یەكەمدا " [٢٠٧] .

---

[٢٠٠] مسلم وابن خزيمة والحاكم .

[٢٠١] مسلم وأبو داود .

[٢٠٢] مسلم وأبو داود .

[٢٠٣] ابن ماجه وابن خزيمة .

[٢٠٤] الطحاوي وابن حبان في " صحيحه " وابن بشران ، وحسنه الحافظ في " الأحاديث العاليات " (رقم:١) .

[٢٠٥] البخاري ومسلم .

[٢٠٦] مسلم والبخاري في " جزء القراءة " .

[٢٠٧] أبو داود بسند صحيح وابن خزيمة (١ / ١٦٥ / ١) .

وە " لە هەر ڕکاتێکدا نزیکەی سی ئایەتی دەخوێندەوە ، بە نزیکەی خوێندنەوەی سورەتی ﴿ألم تنزيل السجدة﴾ (٢٢ : ٣٠) لە ڕکاتێکدا سورەتی ﴿الفاتحة﴾ شی تێدابی " [٢٠٨] .

وە هەندێك جار " سورەتی ﴿ السماء و الطارق ﴾ ، و سورەتی ﴿السماء ذات البروج ﴾ ، و سورەتی ﴿ الليل إذا يغشى ﴾ ، و هاوشێوەکانی دەخوێندەوە " [٢٠٩] .

وە لەوانەشە " سورەتی ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ ، و هاوشێوەکانی خوێندبێتەوە " [٢١٠] .

وە" هاوەڵانیشی ـ ڕەزای خوایان لێ بێ ـ بە جوڵەی ڕیشیەوە دەیانزانی کە پێغەمبەری خوا ﷺ قورئان لە نوێژی نیوەڕۆ و عەسردا دەخوێنێتەوە " [٢١١] .

خوێندنەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆچەند ئایەتێك دوابەدوای سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ لە دوو ڕکاتەکانی کۆتای دا

وە" پێغەمبەری خوا ﷺ دوو ڕکاتە کۆتاییەکانی ئەوەندە کورت دەکردەوە نزیکەی نیوەی دوو ڕکاتە یەکەمینەکان دەبوون ، کە نزیکەی پانزە ئایەت دەبوون [٢١٢] ، لەوانەشە تەنها سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ی تێدا بخوێندایەن [٢١٣] .

خوێندنەوەی سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ واجبە لە هەموو ڕکاتێکدا

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی بەو پیاوە کردووە کە نوێژەکەی بەتەواوی ئەنجام نەدا (المسيء صلاته) کە سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ لە هەموو ڕکاتێکدا بخوێنێتەوە ، ئەوەش لەو وتەیەی دا بوو کە پاش ئەوەی فەرمانی پێکرد کە ئەم سورەتە لە ڕکاتی یەکەمدا بخوێنێتەوە [٢١٤] ، پێی فەرمووی : " ثم افعل ذلك في صلاتك كلها " [٢١٥] ، واتە : پاشان ئەوە ئەنجام بدە لە نوێژەکەتدا بە گشتی . و " لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : في كل ركعة " [٢١٦] ، واتە : لە هەموو ڕکاتێکدا .

وە " جاری واش هەبوو ئایەتێکی بە گوێییاندا دەدا " [٢١٧] .

---

[٢٠٨] أحمد ومسلم .

[٢٠٩] أبو داود والترمذي وصححه وكذا ابن خزيمة (١ / ٦٧ / ٢) .

[٢١٠] ابن خزيمة في " صحيحه " (١ / ٦٧ / ٢) .

[٢١١] البخاري وأبو داود .

[٢١٢] أحمد ومسلم .وە لە فەرموودەکەدا دەردەکەوێت کە خوێندنی زیاد لە سەر سورەتی﴿ الفاتحة ﴾ لە دوو ڕکاتی کۆتایی نوێژ سوننەتەو ، هەموو هاوەڵانیش لە سەر ئەوەن " لەوانەش (أبوبكر الصديق) ، ئیمامی (شافعی)ش ئەم بۆچونەی هەیە لە نوێژی نیوەڕۆ بێت یان نوێژەکانی تر ، زانایانی پاشینمان ئەم بۆچونەیان هەڵبژاردووە لەوانەش (أبو الحسنات اللكنوي) لە " التعليق الممجد على موطأ محمد " (ص١٠٢) وەفەرموویەتی : " وأغرب بعض أصحابنا حيث أوجبوا سجود السهو بقراءة سورة في الأخريين ، وقد ردَّه شراح " المنية " : إبراهيم الحلبي ، وابن أمير حاج وغيرهما بأحسن رد ، ولا شك في أن من قال بذلك لم يبلغه الحديث ، ولو بلغه لم يتفوه به ".

[٢١٣] البخاري ومسلم .

[٢١٤] أبو داود وأحمد بسند قوي .

[٢١٥] البخاري ومسلم .

[٢١٦] أحمد بسند جيد .

[٢١٧] البخاري ومسلم .

وە " جاری واش هەبوو گوێیان لە دەنگ خۆشی پێغەمبەری خوا ﷺ دەبوو لە کاتی خوێندنـەوەی ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٨٧ : ١٩) یان ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ (٨٨ : ٢٦) " [٢١٨] .

وە " جاری واش هەبوو سورەتی ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾ (٨٥ : ٢٢) ، یـان سـورەتی ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾ (٨٦ : ١٧) و هاوشێوەکانی ئەم سورەتانەی دەخوێندەوە " [٢١٨] .

وە " جاری واش هەبوو سورەتی ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ (٩٢ : ٢١) و هاوشێوەکانی ئەم سـورەتەی دەخوێنـدەوە " [٢١٩] .

٣ ـ نوێژی عەسر :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکانی نوێژی عەسردا سورەتی ﴿الفاتحة﴾ ەی لە گەڵ دوو سـورەتدا دەخوێندەوە ، ئەوەندەی لـەڕکاتی یەکەمـدا درێـژەی پـێدەدا لـە دووەمـدا ئەوەنـدە درێـژی نـە دەکـردەوە " [٢٢٠] ، و " هاوەڵانی پێغەمبەری خواش ﷺ بەو شێوەیە ئەم کردارەی پێغەمبەری خوایـان ﷺ لێـك دەدایـەوە کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ دەیەوێت خەڵکێکی زیاتر بگەن بە ڕکاتی یەکەمدا " [٢٢١] .

وە " لە هەر ڕکاتێکدا نزیکەی پانزە ئایەتی دەخوێندەوە ، بە نزیکەی نیوەی ئەو ئایەتانەی کـە لـە هـەر یەکـە لـە دوو ڕکاتە یەکەمینەکانی نوێژی نیوەڕۆدا دەیخوێندنەوە ".

وە " پێغەمبــەری خــوا ﷺ دوو ڕکاتــە کۆتاییــەکانی ئەوەنــدە کــورت دەکــردەوە ، نزیکــەی نیــوەی دوو ڕکاتەیەکەمینەکان دەبوون " [٢٢٢] .

وە " لە هەر ڕکاتێکیاندا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ی دەخوێندەوە " [٢٢٣] .

وە " جاری واش هەبوو ئایەتێکی بە گوێییاندا دەدا " [٢٢٤] .

وە ئەو سورەتانەشی دەخوێندەوە کە لە باسی نوێژی نیوەڕۆدا باسمان لێوەکرد.

٤ ـ نوێژی مەغرب :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ هەندێك جار ـ لە نوێـژی مـەغریب دا سـورەتە کورتـەکانی حـەوت یـەکی کۆتـای قورئـانی پیرۆزی دەخوێندەوە " [٢٢٥] ، بەشێوەیەك " هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ کە نوێژیان لەگەڵدا بکردبایـە ، و پـاش سـەلام دانەوە ، کە لە نوێژدەبوونەوە و دەڕۆشتنەوە شوێنی ڕمەکانی خۆیان لە سەر زەوی دەبینی " [٢٢٦] .

---

[٢١٨] ابن خزيـــمة في " صحيحه " (١ / ٦٧ / ٢) والضياء الـــمقدسي في " المختار ة " بسند صحيح .

[٢١٨] البخاري في " جزء القراءة " والترمذي وصححه .

[٢١٩] مسلم والطيالسي .

[٢٢٠] البخاري ومسلم .

[٢٢١] أبو داود بسند صحيح ، وابن خزيـــمة .

[٢٢٢] أحمد ومسلم .

[٢٢٣] البخاري ومسلم .

[٢٢٤] البخاري ومسلم .

وە " جارێکیان لە سەفەرێك دا سورەتی ﴿وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ﴾ (٩٥:٨) ی لە ڕکاتی دووەمدا خوێندەوە " [٢٢٧] .

وە هەندێك جار سورەتە درێژەکانی حەوت یەکی کۆتایی قورئانی پیرۆز و سورەتە مام ناوەندیەکانی ، دەخوێندەوە ، بۆ نموونە : " جاری وا هەبوو ﴿ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ﴾ (٤٧ : ٣٨)ی دەخوێندەوە [٢٢٨] ، وە جاری واش هەبوو سورەتی ﴿ الطور ﴾ ی (٥٢ : ٤٩) دەخوێندەوە [٢٢٩] ، وە هەندێك جاریش سورەتی ﴿ والمرسلات ﴾ ی (٧٧ : ٥٠) دەخوێندەوە ، لە دوا نوێژەکانی پێش مردنی ﷺ " [٢٣٠] .

وە" هەندێك جاری تر یەکێك لە درێژترین دوو سورەت (واتە : بطولى الطوليين [٢٣١]) کە سورەتی ﴿ الأعراف ﴾ە (٢٠٦ : ٧) [لە دوو ڕکاتدا دەخوێندەوە] " [٢٣٢] .

وە " جاری واش هەبوو سورەتی ﴿الأنفال﴾ ی (٨: ٧٥) لە دوو ڕکاتدا دەخوێندەوە " [٢٣٣] .

خوێندنەوە لە سوننەتی پاش نوێژی مەغریب

بەڵام سەبارەت بە خوێندنەوەی لە دوو ڕکاتی پاش نوێژی مەغریب ، ئەوا " سورەتی ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ (٦ : ١٠٩) ، و ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ (٤:١١٢) دەخوێندەوە " [٢٣٤] .

٥ ـ نوێژی عیشا :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە دوو ڕکاتی یەکەمینەکانی نوێژی عیشادا ، سورەتە ناوەندیەکانی حەوت یەکی کۆتایی قورئانی پیرۆزی دەخوێندەوە (واتە : من وسط المفصل) [٢٣٥] ، بۆ نموونە : هەندێك جار سورەتی ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ (٩١: ١٥) ، وە سورەتە هاوشێوەکانی دەخوێندەوە " [٢٣٦] .

---

[٢٢٥] البخاري ومسلم .

[٢٢٦] النسائي وأحمد بسند صحيح .

[٢٢٧] الطيالسي وأحمد بسند صحيح .

[٢٢٨] ابن خزيمة (١ / ١٦٦ / ٢) والطبراني والمقدسي بسند صحيح .

[٢٢٩] البخاري ومسلم .

[٢٣٠] البخاري ومسلم .

[٢٣١] أي : بأطول السورتين الطويلتين ، و " الطولى " تأنيث " أطول " ، و " الطوليين " : تثنيته طولى ، وهما [الأعراف] اتفاقا ، و [الأنعام] على الأرجح ؛ كما في " فتح الباري " .

[٢٣٢] البخاري وأبو داود وابن خزيمة (١ / ٦٨ / ١) وأحمد والسراج والمخلص .

[٢٣٣] الطبراني في " الكبير " بسند صحيح .

[٢٣٤] أحمد والمقدسي والنسائي وابن نصر والطبراني .

[٢٣٥] النسائي و أحمد بسند صحيح .

[٢٣٦] أحمد والترمذي وحسنه .

وە " جاری واش هەبوو سورەتی ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ ی (٨٤ : ٢٥) دەخوێندەوە ، و تیاشیدا سوژدەی دەبرد ". [٢٣٧]

وە " جارێکیان لە سەفەرێك دا سورەتی ﴿وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ﴾ ی (٩٥ : ٨) [لە رکاتی یەکەمدا] خوێندەوە " [٢٣٨].

وە نەهیشی کردووە لە درێژکردنەوەی قورئان تیایدا ئەوەش لەو کاتەی کە (معاذ) نوێژی عیشای بە هاوەڵانی کرد و درێژی کردەوە لە سەریان ، و پیاوێکیش لە (ئەنصار) وازی لە نوێژەکەی هێناو بەتەنها نوێژەکەی ئەنجام دا ، کە هەواڵەکەی پێگەیەنرا فەرمووی : ئەوە دووڕوە ، وە کە ووتەکەی (معاذ) گەشتە ئەو پیاوە ڕۆشتە لای پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەوەی کە (معاذ) پێی ووتبووی پێی ڕاگەیاند ، پێغەمبەری خواش ﷺ پـێی فـەرمووی : " أتريد أن تكون فتَّـاناً يـا معاذ ؟ إذا أمـمت الناس فأقرأ بـ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ (٩١ : ١٥) ، و ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٧٧ : ١٩) ، و ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ (٩٦ : ١٩) ، و ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ (٩٢ : ٢١) [فإنه يصلي وراءك الكبير والضعيف وذو الـحاجة] " [٢٣٩].

واتە : ئەی (معاذ) ئەتەوێ ببیت بە فیتنە ، ئەگەر پێشنوێژیت بۆ موسڵمانان کرد ئـەوا سورەتی ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ (٩١ : ١٥) و ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٧٧ : ١٩) ، و ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ (٩٦ : ١٩) ، و ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ (٩٢: ٢١) بخوێنـە ، چونکە کەسانێکی پیر و لاواز وپێویستیدار بەدواتەوە نوێژ دەکەن .

٦ ـ شەو نوێژ :

" پێغەمبەری خوا ﷺ جاری وا هەبوو دەنگی بەرز دەکردەوە بـە خوێندنـەوەی قورئانەکـەی ، جـاری واش هـەبوو دەنگی نزم دەکردەوە [٢٤٠] ، جاری وا هـەبوو خوێندنەوەکـەی کورت دەکـردەوە جـاری واش هـەبوو درێـژی دەکـردەوە ، جاری واش هەبوو زۆر درێژی دەکـردەوە ، بەشـێوەیەك هـەروەکو (عبـدالله) ی کـوڕی (مـسعود) ﷺ دەفـەرموێت : " شەوێکیان لە گەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژم کرد ئەوەنـدە بـەپێوە ڕاوەسـتا تـاکو نیـازی خـراپم بـۆ دروسـت بـوو ، پێیـان فەرموو : نیازە خراپەکەت چی بوو ؟ فەرمووی : ویستم دابنیشم و پێغەمبەری خوا ﷺ بەو شێوەیە بە جێ بهێلم " [٢٤١] .

وە (حذيفة)ی کوڕی (اليمان) یـش ﷺ فەرموویـەتی : " شـەوێکیان لـە گـەڵ پێغەمبـەری خـوا ﷺ نوێـژم کـرد ، دەسـتی کـرد بـە خوێندنـەوەی سـورەتی ﴿ البقـرة ﴾ ، منـیش ووتم : لـە سـەری سـەد ئایـەت کڕنووش دەبـات ، بـەڵام هەربەردەوام بوو ، جارێکی تر ووتم : بە دوو ڕکات تەواوی دەکات ، کەچی هەر بەردەوام بوو ، ووتم کۆتایی پێ ئـەهێنێت و کڕنووش دەبات ، پاشان سورەتی ﴿ النساء ﴾ ی دەست پێکرد کۆتایی پێهێنا ، پاشان سـورەتی ﴿ آل عمران ﴾ دەسـت پێکرد [٢٤٢] ، و کۆتایی پێهێنا ، خوێندنەوەکەشی لە سەر خۆ بوو ، هەر کە دەگەشت بە ئایەتێك تەسبیحاتی تێدا ببوایە

---

[٢٣٧] البخاري ومسلم والنسائي .

[٢٣٨] البخاري ومسلم والنسائي .

[٢٣٩] البخاري ومسلم والنسائي ، وهو مخرج في " الإرواء " .

[٢٤٠] النسائي بسند صحيح .

[٢٤١] البخاري ومسلم .

[٢٤٢] هكذا في الرواية بتقديم [النساء] على [آل عمران] ، وهو دليل على جواز ترك مراعاة ترتيب المصحف العثمانـي في القراءة ، ومضى مثله.

: (سبحان الله) ی دەکرد ، وە کە دەگەشت بە ئایەتێك شوێنی پەناگرتن بوایە بەخوای پەروەردگار ، پەنای پـێ دەگـرت ، پاشان کڕنووشی برد ..." هتد فەرمووده‌که [٢٤٣] .

وە " شەوێکیان بەنەخۆشیەوە حەوت سورەتە درێژەکەی خوێندەوە" [٢٤٤].

وە " جاری واش هەبوو لە هەر ڕکاتێکدا سورەتێك لەو سورەتانەی دەخوێندەوە" [٢٤٥] .

وە " هەرگیز لێیوە نەزانراوە کە هەموو قورئانی پیرۆزی لە شەوێکدا خوێندبێتەوە " [٢٤٦] ، بەڵکو ئەوەی پێباش نەبوو بۆ (عبدالله) ی کوڕی (عمرو) رضي الله عنه کە پێی فەرمووی : " اقرأ القرآن في كل شهر " ، لە هـەموو مانگێکدا بیخوێنـە ، فەرمووی : توانام لەوە زیاتر تێدایە ، پێی فەرمووی : " فاقرأهُ فـي عشرين ليلة " ، باشـە لـە بیست شـەودا بیخوێنـەوە ، دیسانەوە فەرمووی : توانام لەوە زیاتر تێدایە ، ئەم جارەیان پێی فەرمووی : " فاقرأهُ فـي سبع ولا تزد على ذلك " [٢٤٧] ، لە هەفتەیەکدا بیخوێنەوەو لە سەر ئەمەشەوە زیادی مەکە .

پاشان " ڕێی پێدا لە پێنج شەودا بیخوێنێتەوە " [٢٤٨] .

پاشان " ڕێی پێدا لە سێ شەودا بیخوێنێتەوە " [٢٤٩].

وە لێشی قەدەغە کرد لەوە کەمتر بیخوێنێتەوە [٢٥٠] ، و هۆکارەکەشی بەوە هێنایەوە ، کـە : " من قرأ القرآن في أقل مـن ثلاث لم يفقهه " [٢٥١].

واتە : هەر کەسێك لە سی ڕۆژ کەمتر قورئان بخوێنێتەوە ، لێ ی تێناگات .

وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " لا يفقه من قرأ القرآن في أقل من ثلاث " [٢٥٢] ، واتە : ئەو کەسەی کە لەسێ ڕۆژ کەمتر قورئـان بخوێنێتـەوە لێ ی تێناگـات ، پاشـان لـە ووتەیـەکی تریـدا هـاتووە کـە فەرموویـەتی :" فإنَّ لكل عابد شرة [٢٥٣] ولكل شرة فترة فإما إلى سنة وإما إلى بدعة فمن كانت إلى سنة فقد اهتدى ومن كانت فترته إلى غير ذلك فقد هلك " [٢٥٤] .

---

[٢٤٣] مسلم والنسائي .

[٢٤٤] أبو يعلى الـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي ، وفي رواية " الطُّوَل " : قال ابن الأثير : " بالضم جمع الطولـى مثل الكبرى والكـبر ، واسـبع الطوال هي [البقرة] و [آل عمران] و [النساء] و [المائدة] و [الأنعام] و [الأعراف] و [التوبة] " .

[٢٤٥] أبو داود والنسائي بسند صحيح .

[٢٤٦] مسلم وأبو داود .

[٢٤٧] البخاري ومسلم .

[٢٤٨] النسائي الترمذي وصححه .

[٢٤٩] البخاري وأحمد .

[٢٥٠] الدارمي وسعيد بن منصور في " سننه " بإسناد صحيح .

[٢٥١] أحمد بسند صحيح .

[٢٥٢] الدارمي والترمذي وصححه .

[٢٥٣] بكسر الشين المعجمة وتشديد الراء ؛ واتە : هیممەت و گەرم و گوڕی ، و (شرة الشباب) : سەرەتا و توند و تیژیەتی .

پێشەوا (الطحاوي) فەرموویـەتی : " هي الـحدة في الأمور التـي يريدها المسلمون من أنفسهم في أعمالـهم التـي يتقربون بـها إلى ربـهم عز وجل ، وإن رسول الله ﷺ أحب منهم فيها ما دون الـحدة التـي لا بد لـهم من القصر عنها والخروج منها إلى غيرها ، وأمر بالتمـسك

واتە : هەموو پەرستشکارێك توندی و حەماسەتێکی تێدایە ، هەموو توندی و حەماسەتێکیش ساردبوونەوەیەکی هەیە ، ئەو سارد بوونەوەیەش یان لە سنوری سوننەتدا دەوەستی ، یان لە سنوری بیدعەدا دەوەستی : ئەو کەسەی کە ساردبوونەوەکەی لە سنوری سوننەتدا بێ ئەوا هیدایەت دراوە ، ئەوەش کە سارد بوونەوەکەی لە سنوری غەیری سوننەت بێت ئەوا بە هەلاکەتدا چووە .

بۆیە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە سێ ڕۆژ کەمتر قورئانی نەدەخوێندەوە" [٢٥٥].

وە دەیفەرموو : " من صلى في ليلة بمائتي آية فإنه يكتب من القانتين المخلصين " [٢٥٦].

واتە : هەر کەسێك بتوانێت لە شەوێك دا دووسەد ئایەت بخوێنێت لە شەونوێژەکەیدا ، ئەوا لە (القانتين المخلصين) دادەنرێت .

وە " هەموو شەوێك سورەتی [بني إسرائيل] (١٧ : ١١١) ، و سورەتی [الزمر] ی (٧٥ : ٣٩) دەخوێندەوە [٢٥٧].

وە دەیفەرموو : " من صلى في ليلة بمائة آية لـم يكتب من الغافلين " [٢٥٨].

واتە : هەرکەسێك بتوانێت لە شەوێك دا سەد ئایەت لە شەو نوێژەکەیدا بخوێنێتەوە ، ئەوا لە بێ ئاگایان ناژمێررێت .

وە " جاری واش هەبوو نزیکەی پەنجا ئایەتی یان زیاتری دەخوێندەوە " [٢٥٩].

وەجاری واش هەبوو " نزیکەی سورەتی [يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ]ی (٧٣:٢٠) دەخوێندەوە " [٢٦٠].

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ بە درێژی شەوگار شەونوێژی نەدەکرد " [٢٦١] زۆر بە دەگمەن نەبێت .

من الأعمال الصالحة بما قد يجوز دوامهم عليه ولزومهم إياه ؛ حتى يلقوا ربهم عزو جل ، و روي عنه ﷺ في كشف ذلك المعنى أنه قال : (أحب الأعمال إلى الله أدومها وإن قل)".

دەڵێم : ئەم فەرموودەیەی کە هێناویەتیەوە و بە ووشەی (روي)یەی لە پێشدا هێناوەتەوە ، فەرموودەیەکی (صحيح) ەو ، (متفق عليه) یە ، دایکە (عائشة) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ دەیگێڕێتەوە .

[٢٥٤] أحمد وابن حبان في " صحيحه " .

[٢٥٥] ابن سعد (١ / ٣٧٦) وأبو الشيخ في " أخلاق النبي ﷺ " (٢٨١) .

[٢٥٦] الدارمي والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي .

[٢٥٧] أحمد وابن نصر بسند صحيح .

[٢٥٨] الدارمي والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[٢٥٩] البخاري وأبو داود .

[٢٦٠] أحمد وأبو داود بسند صحيح .

[٢٦١] مسلم وأبو داود .

دەڵێم : لە بەر ئەم فەرموودەیە و فەرموودەی تریش ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە مەکروهە بە بەردەوامی ، یان زۆربەی جار هەموو شەو بەدرێژی زیندووبکریتەوە ، چونکە پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبەری خوایە ﷺ ، چونکە ئەگەر زیندووکردنەوەی هەموو شەو بەدرێژی چاکتر بوایە ، ئەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە دەستی خۆی نەدەدا ، باشترین ڕێبازیش ڕێبازی (محمد) ـە ﷺ ، بەوەش هەڵنەخەڵەتیت کە لە پێشەوا (أبو حنيفة) ەوە ـ بە ڕەحمەت بێت ـ دەیگێڕنەوە کە گوایا چل ساڵ ماوەتەوە نوێژی بەیانی بە دەستنوێژی عیشا دەکرد ، چونکە ئەم ڕیوایەتە هیچ بنەوایەکی نییە لێیەوە ، بەڵکو (العلامة الفيروز أبادي) لە " الرد على المعترض "(٤٤ / ١) فەرموویەتی :

(عبد الله) ی کوڕی (خباب) ی کوڕی (الأرت) ﷺ — کە یەکێکە لەو هاوەڵانەی ئامادەی جەنگی بەدر بووە لە گەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بۆمان دەگێڕێتەوەو دەفەرموویت : شەوێك بە درێژی چاودێری پێغەمبەری خوام دەکرد ﷺ (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : بەدرێژی شەوێك کە تیایدا شەونوێژی دەکرد) تاکو ئەوکاتەی کە گزنگی بەربەیان دەرکەوت ، و سەلامی نوێژەکەی دایەوە ، خەبباب فەرمووی : لە جێگەی دایك و باوکم بیت (یان : دایك و باوکم بەقوربانت بێت) ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم شەو نوێژێکت ئەنجام دا هەرگیز نەمبینیویت ئەنجامی بدەی ، ئەویش فەرمووی : " أجل إنها صلاة رغب ورهب [وإنـي] سألت ربـي عز وجل ثلاث خصال فأعطاني اثنتين ومنعني واحدة : سألت ربـي أن لا يهلكنا بما أهلك به الأمم قبلنا (وفي لفظ : أن لا يهلك أمتي بسنة) فأعطانيها ، وسألت ربـي عز وجل أن لا يظهر علينا عدوا من غيرنا فأعطانيها ، وسألت ربـي أن لا يلبسنا شيعاً فمنعنيها " [٢٦٢] .

وە جارێکیان لە هەموو شەونوێژەکەی ئایەتێکی دووبارە دەکردەوە تا ڕۆژی لێ بووەوە ، ئەویش ئەو ئایەتە بوو کە خوای پەروەردگار تیایدا فەرموویەتی : [إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ] (٥:١١٨) .

واتە : ئەگەر سزایان بدەیت ئەوا بەندەی خۆتن ، ئەگەر لێشیان خۆشبیت ، ئەوا خاوەن توانا و دەسەڵات و داناییت .

کڕنووش و سوژدە و پاڕانەوەکانی هەموو هەر بەم ئایەتە بوو ، کە ڕۆژ بووە (أبو ذر) فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم شەو بەردەوام هەر ئەم ئایەتەت خوێندەوە تاکو ڕۆژت کردەوە کڕنووش وسوژدە و پاڕانەوەکانت هەر هەموو بەم ئایەتە بوو ، لە کاتێکدا خوای پەروەردگار هەموو قورئانی پێ فێرکردوویت ، ئەگەر یەکێك لە ئێمە بیکردبایە شتمان لە دڵدا بەرامبەری دروست دەبوو ؟ پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی : " إنـي سألت ربـي عز وجل الشفاعة لأمتي فأعطانيها وهي نائلة إن شاء الله لمن لا يشرك بالله شيئاً " [٢٦٣] .

واتە : داوای شەفاعەتم کرد بۆ ئوممەتەکەم لە پەروەردگارم ، ئەویش پێی بەخشیم ، ئەو کەسانەش بەری دەکەون کە خوای پەروەردگار بە تاك و تەنها بپەرەستن ، و هیچ هاوەڵێکی بۆ بڕیار نەدەن .

وە " پیاوێك پێی فەرموو : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ دراوسێیەکم هەیە شەو نوێژ دەکات ، و جگە لە سورەتی [قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ] **(١١٢ : ٤) ناخوێنێتەوە (هەر دووبارەی دەکاتەوە) (لە وەش زیاتر هیچ سورەتێکی تری قورئانی پیرۆز ناخوێنێتەوە) ، وەکو ئەوەی بەکەمی بزانێت ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرمووی :** " والذي نفسي بيده إنها لتعدل ثلث القرآن " [٢٦٤] .

واتە : سوێند بەوکەسەی کە نەفسی منی بەدەستە ، ئەو سورەتە بەرامبەر بە سێیەکێکی قورئانی پیرۆزە .

" هذا من جملة الأكاذيب الواضحة التـي لا يليق نسبتها إلى الإمام ، فما في هذا فضيلة تُذكَر ، وكان الأولـى بـمثل هذا الإمام أن يأتـي بالأفضل ، ولا شك أن تجديد الطهارة لكل صلاة أفضل وأتم وأكمل ، هذا إن صح أنه سهر طوال الليل أربعين سنة متوالية ! وهذا أمر بالمحال أشـبه ، وهو من خرافات بعض المتعصبين الجهال ، قالوه في أبـي حنيفة وغيره ، وكل ذلك مكذوب ".

[٢٦٢] النسائي وأحمد والطبرانـي (١ / ١٨٧ / ٢) وصححه الترمذي .

[٢٦٣] النسائي وابن حزيـمة (١ / ٧٠ / ١) وأحمد وابن نصر و الـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

[٢٦٤] أحمد و البخاري .

٧ـ نوێژی وەتر :

پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕکاتی یەکەمدا سورەتی [سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى] (٨٧ : ١٩) ، و لە ڕکاتی دووەمدا سورەتی : [قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ] (١٠٩ : ٦) ، و لە ڕکاتی سێیەمیشدا سورەتی [قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ] ی (١١٢ : ٤) دەخوێندەوە [٢٦٥] .

وە هەندێك جار سورەتی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ (١١٣ : ٥) ، و سورەتی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ (١١٤ : ٦) یشی بۆ زیاد دەکردن [٢٦٦] .

وە جارێکیان سەد ئایەتی لە سورەتی ﴿ النساء ﴾ ی (٤ : ١٧٦) لە ڕکاتە تاکەکەی وەتردا خوێندەوە [٢٦٧] .

بەڵام سەبارەت بەو دوو ڕکاتەی دوای نوێژی وەتر[٢٦٨] ، پێغەمبەری خوا ﷺ دوو سورەتی ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ﴾ (٨:٩٩) ، و ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ ی تێدا دەخوێندنەوە [٢٦٩] .

٨ـ نوێژی جومعە :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ ـ هەندێك جار ـ لە ڕکاتی یەکەمدا سورەتی ﴿ الجمعة﴾ (١١:٦٢) ی دەخوێندەوە ، و لە ڕکاتەکەی تریدا سورەتی ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ﴾ (١١:٦٣)[٢٧٠] ، وەجاری واش هەبوو لە جیاتی سورەتی ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ـەی (٢٦:٨٨) دەخوێندەوە[٢٧١] .

وە هەندێك جار " لە ڕکاتی یەکەمدا سورەتی ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٨٧: ١٩) ، و لە ڕکاتی دووەمدا سورەتی ﴿هَلْ أَتَاكَ﴾ ی دەخوێندەوە [٢٧٢] .

---

[٢٦٥] النسائي والحاكم وصححه .

[٢٦٦] الترمذي وأبو العباس الأصم في ((حديثه)) (ج ٢ رقم ١١٧) وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

[٢٦٧] النسائي وأحمد بسند صحيح .

[٢٦٨] ثبتت هاتان الركعتان في " صحيح مسلم " وغيره ، وهما تنافيان قوله ﷺ : " اجعلوا آخر صلاتكم بالليل وترا " رواه البخاري ومسلم ، وقد اختلف العلماء في التوفيق بين الحديثين على وجوه لم يترجح عندي شيء منها ، والأحوط تركها اتباعاً للأمر . والله أعلم .

ثم وقفت على حديث صحيح يأمر بالركعتين بعد الوتر ؛ فالتقى الأمر بالفعل ، وثبت مشروعية الركعتين للناس جميعا ، والأمر الأول يحمل على الاستحباب فلا منافاة وقد خرجته في " الصحيحة " (١٩٩٣). والحمد لله على توفيقه.

[٢٦٩] أحمد وابن نصر والطحاوي (١ / ٢٠٢) وابن خزيمة وابن حبان بسند حسن صحيح .

[٢٧٠] مسلم وأبو داود ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٤٥) .

[٢٧١] مسلم وأبو داود ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٤٥) .

[٢٧٢] مسلم وأبو داود.

٩ـ نوێژی دوو جەژنەكە :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ ـ هەندێك جار ـ لە ڕكاتی یەكەمدا سورەتی ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ و لە ڕكاتەكەی تریدا سورەتی ﴿هَلْ أَتَاكَ﴾ ی دەخوێندەوە[٢٧٣] ، وە هەندێكجار تیایاندا " سورەتی ﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾ (٥٠:٤٥) ، و سورەتی ﴿اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ﴾ (٥٤: ٥٥) ی دەخوێندەوە "[٢٧٤].

١٠ـ نوێژی جەنازە :

" سوننەت لە نوێژی جەنازەدا ئەوەیە كە سورەتی ﴿ فاتحة الكتاب ﴾[٢٧٥] [وسورەتێكی][٢٧٦] تێدا بخوێنرێتەوە " ، " بە دەنگی نزم دەیخوێندنەوە، ئەوەش دوای تەكبیرەی ئیحرام (كە تەكبیرەی یەكەمە) "[٢٧٧].

جوان خوێندنەوەی قورئان

و دەنگ خۆش كردنەوە تیایدا لە كاتی نوێژ دا

" پێغەمبەری خوا ﷺ قورئانی بە جوانی دەخوێندەوە ـ هەروەكو خوای پەروەردگار فەرمانی پێكردبوو ـ نە دەیلەراندەوە و نەش پەلەی لێ دەكرد لە كاتی خوێندنیدا ، بەڵكو خوێندنەوەكەی بە شێوەیەك بوو " پیت پیتی تێدا دەردەخست ، مافی خۆی دەدانێ "[٢٧٨] ، بە شێوەیەك " سورەتی وای بەجوانی دەخوێندەوە درێژتر دەبوەوە لە سورەتێكی لە خۆی درێژ تر "[٢٧٩] .

وە دەیفەرموو : " يقال لصاحب القرآن : اقرأ وارتق ورتل كما كنت ترتل في الدنيا فإن منـــزلك عند آخر آية تقرؤها "[٢٨٠] .

واتە : بە قورئان خوێن دەوترێت : بە جوانی بخوێنەوەو بەرزبەروە ، هەروەكو چۆن لە دونیادا بەجوانی دەتخوێندەوە ، پلەو مەنزڵگات ـ لە بەهەشت دا ـ بە پێی دوا ئایەتە كە دەیخوێنیتەوە .

وە " خوێندنەوەكەی درێژ دەكردەوە لە پیتەكانی درێژ كردنەوەدا (واتە : حروف الـــمد) ، بۆ نموونەوە : ﴿ بسم الله ﴾ ی درێژ دەكردەوە و ﴿ الرحمن ﴾ ی درێژ دەكردەوە و ﴿الرحيم﴾ی درێژ دەكردەوە[٢٨١] ﴿النضيد ﴾[٢٨٢] ، و هاو شێوەكانیشی بە هەمان شێوە درێژ دەكردەوە .

---

[٢٧٣] مسلم وأبو داود .

[٢٧٤] مسلم وأبو داود .

[٢٧٥] ئەمەش ووتەی پێشەوا شافعی وأحمد وإسحاق ، وە هەندێك لە پاشینە لێكۆڵەرەوەكانی مەزهەبی (أبـــو حنيفـــة)یە ئەم بۆچوونەیان وەرگرتوە ، بەڵام خوێندنەوەی سورەتێك پاش سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بۆچونێكە لە بۆچوونەكانی شافعیەكان ، بۆچوونەكەش بۆچوونێكی ڕەوایە .

[٢٧٦] البخاري وأبو داود والنسائي ، وابن الجارود ، وليست الزيادة شاذة كما زعم التويجري ، انظر المقدمة .

[٢٧٧] النسائي والطحاوي بسند صحيح .

[٢٧٨] ابن المبارك في " الزهد " (١ / ١٦٢) من " الكوكب المنير " (٥٧٥) ، وأبو داود وأحمد بسند صحيح .

[٢٧٩] مسلم ومالك .

[٢٨٠] أبو داود والترمذي وصححه .

[٢٨١] البخاري وأبو داود .

[٢٨٢] البخاري في " خلق أفعال العباد " بسند صحيح .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ لە کۆتایی هەموو ئایەتێکدا دەوەستا هەروەکو لە پێشدا باسکرا [٢٨٣] .

وە " ـ جاری واش هەبوو ـ ئەو دەنگەی کە لە قورگ دا دەردەچوو دووبارەی دەکردەوە (الترجيـع) [٢٨٤] ، **هەروەکو لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا ئەنجامی دا ، لەو کاتەی بەسەر ووشترەکەیەوە بوو ، و سورەتی** ﴿الفتح﴾ **ی (٢٩:٤٨) دەخوێندەوە [خوێندنەوەیەکی هێمن و لە سەرخۆی هەبوو]** [٢٨٥] ، **(عبـدالله) ی کوڕی (مغفـل)** رضي الله عنه **بەم شێوەیە دووبارە کردنەوەی پیتەکانمان بۆ دەگێڕێتەوە (آ آ آ)** [٢٨٦] .

وە فەرمانیشی بە خۆشکردنەوەی دەنگ دەکرد لە کاتی قورئان خوێندندا ، و دەیفەرموو : " زينوا القرآن بأصواتكم فإن الصوت الـحسن يزيد القرآن حسناً " [٢٨٧] .

واتە : قورئان بڕازێننەوە بە دەنگەکانتان ، چونکە دەنگی خۆش قورئان زیاتر دەڕازێنێتەوە .

وە دەیفەرموو : " إن من أحسن الناس صوتاً بالقرآن الذي إذا سمعتموه يقرأ حسبتموه يخشى الله " [٢٨٨] .

واتە : خۆشترین دەنگ دەنگی کەسێکە : کە گوێتان لە دەنگی دەبێ لە کاتی قورئان خوێندندا وا بزانن لە خوا دەترسێ .

وە فەرمانیشی دەکرد بە خۆشکردنەوەی دەنگ لە کاتی قورئان خوێندنەوەدا ، و دەیفەرموو : " تعلموا كتاب الله ، وتعاهدوه ، واقتنوه ، وتغنوا به ، فوالذي نفسي بيده لـهو أشد من المخاض في العقل " [٢٨٩] .

واتە : فێری کتێبەکەی پەروەردگارتان بن ، زۆریش بیخوێننەوە ، و بایەخشی پێ بدەن ، و دەنگیشتان خۆشبکەنەوە لە کاتی خوێندنەوەیدا ، چونکە سوێند بێ بەو کە نەفسی منی بەدەستە ، لەو ووشتری ئاووس توندتر لە دەست دەردەچێت کە بە پەت بەسترابێتەوە .

وە دەیفەرموو : " ليس منا من لـم يتغن بالقرآن " [٢٩٠] .

واتە : لە ئێمە نییە ئەو کەسەی کە هەوڵی دەنگ خۆشکردنی نەدات لە کاتی قورئان خوێندنیدا .

---

[٢٨٣] **لە باسی خوێندنەوەی سورەتی** ﴿ الفاتحة ﴾ **دا .**

[٢٨٤] من الترجيع ؛ قال الحافظ : " هو تقارب ضروب الحركات في القراءة ، وأصله : الترديد ، وترجيع الصوت : ترديده بالحلق ، وقال المنـاوي : " وذلك ينشأ غالباً عن أريـحية وانبساط والمصطفى ﷺ حصل له من ذلك حظ وافر يوم الفتح ".

[٢٨٥] البخاري ومسلم .

[٢٨٦] **پێشەوا** (الحافظ) **لە واژەکردنی واتای (آ آ آ) دا فەرموویەتی :** " بهمزة مفتوحة بعدها ألف ساكنة ثم همزة أخرى " ، ونقل الـشيخ علـي القاري مثله عن غير الحافظ ، ثم قال : " والأظهر أنها ثلاث ألفات ممدودات " .

[٢٨٧] البخاري تعليقا ، وأبو داود والدارمي والـحاكم وتمام الرازي بسندين صحيحين.

تنبيه : انقلب الحديث الأول على بعض الرواة ؛ فرواه بلفظ : " زينو أصوتكم بالقرآن " وهو خطأ بين رواية ودراية ، ومن صححه فهو أغـرق في الخطأ ؛ لمخالفته للروايات الصحيحة المفسرة في الباب ، بل هو مثال صالح للحديث المقلوب ، وبيان هذا الإجمال في " الأحاديث الضعيفة " (٥٣٢٨) .

[٢٨٨] حديث صحيح ، رواه ابن المبارك في " الزهد " (١ / ١٦٢) من " الكوكب المنير " (٥٧٥) ، والدارمي وابن نصر والطبرانـي وأبو نعـيم في " أخبار أصبهان " والضياء في " الـمختارة " .

[٢٨٩] الدارمي وأحمد بسند صحيح . (المخاض) : **واتە : ووشتر ، وە** (العقل) **کۆی** (عِقال)**ـە : ئەوەش ئەو گوریسەیە کە قاچی ووشتری پێ دەبەسترێتەوە .**

[٢٩٠] أبو داود وصححه الـحاكم ووافقه الذهبـي .

تنبيه : ... إلـخ ، **[تەواو کەری ئەم پەراوێزەمان نەنووسیوە لە بەر درێژی پەراوێزەکە ، وە هیچ پەیوەندییەکیشی بەم بابەتەوە نییە ، بەڵکو وەڵام دانەوەیە بۆ هەندێك لە ڕەخنە گران ! ! !] وەرگێڕ .**

وە دەیفـەرموو : " (ما أذن [٢٩١] الله لشيء ما أذِنَ (وفي لفظ : كأذنه) لنبـــي [حسن الصوت (وفي لفظ : حسن الترنم)] يتغنـــى بالقرآن [يجهر به] " [٢٩٢].

واتە : خوای پـەروەردگار بیستنی دەنگی هیچ شتێکی لە لا باش نـەبووە ، وەکـو بیـستنی دەنگـی پێغەمبـەرێکی [دەنگ خۆش (لە گۆ(لەفز)ێکی تردا هاتووە : صەدا خـۆش)] ی لا بـاش بـووە ، دەنگـی خۆشـبکاتەوە و [دەنگـی بـەرز بکاتەوە لە خوێندنەوەکەی].

وە بە (أبو موسى الأشعري) ﷺ **فەرمووی :** " لو رأيتنـــي وأنا أستمع لقراءتك البارحة لقد أوتيت مزماراً [٢٩٣] من مزامير آل داود " فقال أبو موسى:لو علمت مكانك لـــحبرت لك [٢٩٤]– يريد تحسين الصوت– تحبيراً " [٢٩٥].

واتە : ئەگەر دەمتبینی ، ئێوارەی ئەو کاتەی کە گوێم لە خوێندنەوەکەت دەگرت ، بە ڕاسـتی : بەشـێك لـە دەنـگ خۆشیەکەی بنەماڵەی داودت پێ بەخشراوە ، ئەویش فەرمووی : ئەگەر دەمزانی گویم لێ دەگریت دەنگم خۆشتر دەکردەوە .

ڕاست کردنەوەی هەڵەکانی پێشنوێژ لە قورئان خوێندنیدا

وە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەشی کردووە بە سوننەت ، کە ئەگەر پێشنوێژ تووشی هەڵە بـوو لـە قورئـان خوێندنیـدا بۆی ڕاست بکرێتەوە ، بۆیە دەبینین جارێکیـان " پێغەمبـەری خـوا ﷺ نوێـژێکی ئـەنجام داو تیایـدا قورئـانی خوێنـدەوە و خوێندنەوەکەی لێ تێکەڵ بوو ، کە سەلامی دایەوە بە (أُبَــي) ﷺ **" ی فەرموو :** " أصليت معنا ؟ " **واتە : نوێژت لە گەڵ ئێمەدا کرد ؟ فەرمووی : بەڵێ ، ئەویش فەرمووی :** " فما منعك [أن تفتح علي] ؟ " [٢٩٦] **، واتە : ئەی چی ڕێی لێ گرتی بۆم ڕاست بکەیتەوە ؟**

پەناگرتن بە خوا (الإستعاذة) ،
و تف کردن لە نوێژدا بۆ وەسوەسە لەخۆ دوورخستنەوە

وە (عثمان) **ی کوڕی** (أبي العاص) ﷺ **پێی فەرموو : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! شەیتان بوو بە ڕێگر لە نێـوان من و خوێندنەوەکەم لە نوێژەکەم دا : خوێندنەوەکەی لێ تێك دەدام ؟ پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فـەرموو :** " ذاك شيطان يقال له : خِنْزِب فإذا أحسسته فتعوذ بالله منه واتفل [٢٩٧] على يسارك ثلاثا " قال ففعلت ذلك فأذهبه الله عنـــي [٢٩٨] .

---

[٢٩١] قال المنذري : " بكسر الذال ؛ أي : ما استمع الله لشيء من كلام الناس ؛ كما استمع إلى من تغنـــى بالقرآن ؛ أي : يُحَسِّنُ به صوته ، وذهـــب سفيان بن عيينة وغيره إلى أنه من الإستغناء ، وهو مردود " .

[٢٩٢] البخاري ومسلم ، والطحواي وابن منده في " التوحيد " (١ / ٨١) .

[٢٩٣] **زانایان فەرموویانە : مەبەست بە (مزمار) لێرەدا :دەنگی خۆشە ،وە بنەوای (الزمر) :گۆرانیـیە ، وە (آل داود) خـودی پێغەمبـەر داودە ـ** عليه السلام ـ **، وە (آل) ی فلان بەخۆیشی دەوترێت ، وە پێغەمبەر داودە ـ** عليه السلام **ـ زۆر دەنگ خۆش بووە . پێشەوا** (النـــووي) **ئەمـەی گێڕاوەتەوە لە** " شرح مسلم " **دا .**

[٢٩٤] **مەبەستی : دەنگ خۆشکردنەوە ، و غەمگین کردنی .**

[٢٩٥] عبد الرزاق في " الأمالي " (٢ / ٤٤ / ١) ، والبخاري ومسلم وابن نصر والـــحاكم .

[٢٩٦] أبو داود وابن حبان والطبرانـــي وابن عساكر (٢/٢٩٦/٢) والضياء في " الـــمختارة " بسند صحيح.

[٢٩٧] **لە (التفل)ەوە وەرگیراوە ، بریتیشە : لە تفێك کە کەمترین تەڕی لە گەڵدا بێت ، واتە : لە فووکردن زیاترە.**

[٢٩٨] مسلم وأحمد . **وە پێشەوا** (النووي) **فەرموویەتی :**

واتە : ئەوە شەیتانێکە پێی دەوترێت : (خِنـــزِب) جا ئەگەر جارێکی تر هەستت پێکرد ، ئـەوا پـەنا بگـرە بـە خوای پەروەردگار لەو شەیتانە و سێ جاریش تف بکە بە لای چـەپت دا . دەفـەرموویت : ئـەوەی کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ پێی فەرمووم ئەنجامم دا ، خوای پەروەردگاریش لێ ی دورخستمەوە.

کڕنووش

پاش ئەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە خوێندنەوە دەبووەوە ، ماوەیەکی کـەم بـێدەنگ دەبـوو (سكت سكتة **)** [٢٩٩] **، پاشان هەردوو دەستی بەرز دەکردنەوە** [٣٠٠] **- بەو شێوەیەی کە لە پێشدا باسکرا (لە تەکبیرەی دابەسـتنی نوێـژدا) ــ پاشـان (** الله أكبر **) ی دەکرد** [٣٠١] **، و کڕنووشی دەبرد** [٣٠٢] **.**

" لەم فەرموودەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە سوننەتە پەنا بگریت بە خوای پەروەردگار لە شـەیتان لـەکاتی وەسوەسـە بۆکردنـت ، لـە گەڵ تفکردن بەلای چەپدا " .

[٢٩٩] أبو داود الـــحاكم وصححه ووافقه الذهبـــي .

ئەم بێدەنگ بوونەش پێشەوا (ابن القيم **) جگە لەویش بە ئەوەندەیان داناوە کە هەناسەت بۆ بگەڕێتەوە .**

[٣٠٠] البخاري ومسلم . **ئەم دەست بەرزکردنەوەیەمان بە (** متواتر **) ی پێگەیـشتووە لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ ، هـەروەها لـە کـاتی ڕاسـت بوونەوە لە کڕنووش ، ئەوەش مەزهەبی سێپێشەواکە وجگە لەوانیش لە زۆربەی فەرموودەناسان و فەقیهـەکان ، وئـەوەش ئـەو کردارەیـە کـە پێشەوا مالك لە سەری مردووە ، هەروەکو (** ابن العساكر **) (١٥ / ٧٨ / ٢) بۆمانی گێڕاوەتەوە ،هەندێکیش لە حەنەفی مەزهەبەکان ئـەوەیان هەڵبژاردووە لەوانەش ، (** عصام **) ی کوڕی (** يوسف **) ـە -** أبو عصمة البلخي **- (٢١٠) کە قوتابی پێشەوا (** أبو يوسف **) ـە — بەڕەحمـەت بێـت — ، هەروەکو لە پێشەکی ئەم پەرتۆکەدا ئاماژەمان پێکردووە ، وە (** عبدالله بن أحمد **) لە "** مسائله **" (** ص ٦٠ **) لە باوکیەوە دەیگێڕێتەوە :**

" يرى عن عقبة بن عامر أنه قال في رفع اليدين في الصلاة : له بكل إشارة عشر حسنات " .

قلت : " ويشهد له الحديث القدسي ... ومن همَّ بحسنة فعملها كتبت له عشر حسنات إلى سبعمائة " رواه الـــشيخان . انظـــر : " صـــحيح الترغيب " (١٦) .

[٣٠١] البخاري ومسلم .

[٣٠٢] البخاري ومسلم .

وە فەرمانیشی كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئنجام نە (المسيء صلاته) و پێی فەرموویەتی : " إنـها لا تتم صلاة أحدكم حتى يسبغ الوضوء كما أمره الله . . . ثم يكبر الله ويحمده ويمجده ويقرأ ما تيسر من القرآن مما علمه الله وأذن له فيه ثم يكبر ويركع [و يضع يديه على ركبتيه] حتى تطمئن مفاصله وتسترخي . . ." الحديث (٣٠٣).

واتە : نوێژی هیچ كەسێك لە ئێوە تەواو نیە تاكو دەستنوێژەكەی بە باشی بەو شێوەیە نەشوات كە خوای پەروەردگار فەرمانی پێكردووە ... پاشان تەكبیرەی ئیحرام دابەستێت ، و شوكر و ستایشی خوای پەروەردگار بكات ، و ئەوەش لە توانایدا هەبوو قورئان بخوێنێت ، لەوەی كە خوای پەروەردگار فێری كردووە و ڕێی پێداوە تیایدا ، و پاشان ﴿ الله أكبر ﴾ بكات و كڕنووش ببات [دوو دەستیشی لە سەر ئەژنۆكانی دابنات] ، تاكو هەموو جومگەكانی ئارام دەبن و خاو دەبنەوە .

چۆنێتی كڕنووش بردن

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە كاتی كڕنووش بردنیدا ناو دەستەكانی لە سەر چۆكەكانی دادەنان " (٣٠٤) .

وە " فەرمانیشی پێ دەكردن بەو كردارە " (٣٠٥) و هەروەها فەرمانیشی پێ كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا (المسيء صلاته) ، هەروەكو لە پێشدا باسی لێ وەكرا .

وە " دەستەكانی جێگیر و تووند دەكردن لە ئەژنۆكانی" [هەروەكو بلێی ئەژنۆكانی گرتبێت] (٣٠٦) .

وە " پەنجەكانی لە یەكتر جیادەكردنەوە " (٣٠٧) ، وە فەرمانیشی بەو كردارە كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا (المسيء صلاته) ، و پێی فەرموو: " إذا ركعت فضع راحتيك على ركبتيك ، ثم فرج بين أصابعك ، ثم امكث حتـى يأخذ كل عضو مأخذه " (٣٠٨).

واتە : ئەگەر كڕنووشت برد ناو لەپەكانت (ناو دەستەكانت) لە سەر ئەژنۆكانت دابنێ و پەنجەكانت لە یەكتر جیابكەرەوە ، پاشان بمێنەوە لە كڕنووشەكەت دا تاكو هەموو ئەندامێكت جێی خۆی دەگرێتەوە .

وە " قوڕانیسكەكانی لە لاكەلەكانی جیا و دوور دەكردنەوە " (٣٠٩) .

وە " كاتێك كە كڕنووشی ببردایە پشتی پان و ڕێك و ڕاست دەكردەوە " (٣١٠) ، " بە شێوەیەك ئەگەر ئاووت بكردبایە بە سەر پشتیدا ڕادەوەستا " (٣١١) ، وە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا فەرمووی : " فـإذا ركعت فاجعل راحتيك على ركبتيك ، وامدد ظهرك ، ومكن لركوعك " (٣١٢) .

واتە : ئەگەر كڕنووشت برد ئەوا ناو لەپەكانت جێگیر بكە لە ئەژنۆكانت ، و پشتیشت پان و ڕێك و ڕاست بكە ، و خۆیشت جێگیر بكە .

---

(٣٠٣) أبو داود والنسائي وصححه الـحاكم ووافقه الذهبـي .

(٣٠٤) البخاري وأبو داود .

(٣٠٥) البخاري مسلم .

(٣٠٦) البخاري وأبو داود .

(٣٠٧) الـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي ، والطيالسي ، وهو مخرج في " صحيح أبـي داود" (٨٠٩) .

(٣٠٨) ابن خزيـمة وابن حبان في " صحيحيهما " .

(٣٠٩) الترمذي وصححه ابن خزيـمة .

(٣١٠) البيهقي بسند صحيح والبخاري .

(٣١١) الطبرانـي في " الكبير " و " الصغير " ، وعبد الله بن أحمد في " زوائد المسند " وابن ماجه .

(٣١٢) أحمد وأبو داود بسند صحيح .

وە " سەری نە نزمتر دەکردەوە لە ئاستی پشتی ، و نەش لەئاستی پشتی بەرزتری دەکردەوە " (٣١٣) ، بەڵکو لەنێوانیاندا بوو (٣١٤) .

واجبێتی ئارامگرتن

(الطَّمأنينة) ی ئەندامەکان لە کڕنووشدا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ ئارامی دەگرد لە کڕنووشەکانیدا " ، وە فەرمانیشی کردووە بەم کردارە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، هەروەکو لە بەشی پێشوودا باسی لێوە کرا .

وە دەیفەرموو : " أتموا الركوع والسجود ؛ فوالذي نفسي بيده ؛ إني لأراكم من بعد (٣١٥) ظهري إذا ما ركعتم ، وما سجدتم " (٣١٦) .

واتە : کڕنووش و سوژدەکانتان بە تەواوی بەرن ، سوێند بێت بەو کەسەی کە نەفسی منی بەدەستە ، ئەتانبینم لە پشتی سەروە کە کڕنووش دەبەن یان سوژدە هەروەکو لە پێشەوە دەتان بینم .

وە " پیاوێکی بینی لە نوێژەکەیدا کڕنووش و سوژدەکانی بە تەواوی نەدەبرد ، وەکو ئەوەی دنووك لە زەوی بدات لە کاتی سوژدە بردنیدا ، فەرمووی : " لو مات هذا على حاله هذه ؛ مات على غير ملة محمد ؛ [ينقر صلاته كما ينقر الغراب الدم] مثل الذي لا يتم ركوعه وينقر في سجوده ؛ مثل الجائع الذي يأكل التمرة والتمرتين لا يغنيان عنه شيئا " (٣١٧) .

واتە : ئەگەر ئەو پیاوە لە سەر ئەم شێوەیەی بمرێت ، ئەوا مردنەکەی لە سەر ئایینی (محمد) ناژمێرێت ﷺ ، دەنووك دەدات لە زەوی هەروەکو چۆن قەلەڕەش دەنووك لە خوێن دەدات ، نموونەی ئەو کەسەش کە کڕنووشەکەی بە تەواوی نابات ، سوژدەکەشی وەکو ئەوەیە کە دەنووك لە زەوی بدات ، وەکو پیاوێکی برسی یە خورمایەك یان دوو خورما دەخوات ، و هیچ سوودێکی پێناگەیەنێت .

وە (أبو هريرة) ﷛ فەرموویەتی : خۆشەویستەکەم نەهی لێ کردووم کە دەنووك لە زەوی بدەم هەروەکو چۆن کەڵەباب (کەڵەشێر) دەنووك لە زەوی دەدات ، وە لا بکەمەوە لە نوێژەکەمدا هەروەکو چۆن ڕێوی لا دەکاتەوە ، وە داشبنیشم هەروەکو چۆن مەیموون دا دەنیشێت (٣١٨) .

وە فەرموویەتی : " أسوأ الناس سرقة الذي يسرق من صلاته ".

---

(٣١٣) أبو داود والبخاري في " جزء القراءة " بسند صحيح ، ووشەی (لا يقنع) ؛ واتە : سەری بەرز نەدەکردەوە بە شێوەیەك لە ئاستی پشتی بەرزتربێت . (نهاية) .

(٣١٤) مسلم وأبو عوانة .

(٣١٥) واتە : لە پشتەوە ، هەروەکو لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە .

دەڵێم : ئەم بینینە بینینی ئاساییە ، و یەکێکە لە موعجیزەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ ، ئەوەش تایبەتە بە کاتی نوێژەوە ، و هیچ بەڵگەیەك نییە لە سەر گشتێتی ئەو بینینە .

(٣١٦) البخاري ومسلم .

(٣١٧) أبو يعلى في " مسنده " (٣٤٠ و ٣٤٩ / ١) ، والآجري في " الأربعين " ، والبيهقي والطبراني (١ / ١٩٢ / ١) والضياء في " المنتقى من الأحاديث الصحاح و الحسان " (٢٧٦ / ١) ، وابن عساكر (٢ / ٢٢٦ / ٢ و ٤١٤ / ١ و ٨ / ١٤ / ١ و ٧٦ / ٢) بسند حسن ، وصححه ابن خزيمة (١ / ٨٢ / ١) ، ولطرفه الأول دون الزيادة شاهد مرسل عند ابن بطة في " الإبانة " (٥ / ٤٣ / ١) .

(٣١٨) أخرجه الطيالسي وأحمد وابن أبي شيبة ، وهو حديث حسن ؛ كما بينته في تعليقي على " الأحكام " للحافظ عبد الحق الإشبيلي (١٣٤٨) .

واتە : خراپترین دز لە خەڵکیدا ئەو کەسەیە کە دزی لە نوێژەکەیدا بکات ، هاوەڵانی فەرموویان : ئەی پێغمبەری خوا ﷺ چون دزی لە نوێژەکەی دەکات ؟ ئەویش فەرمووی : " لا يتم ركوعها وسجودها " (٣١٩).

واتە : کڕنووش و سوژدەکانی بە تەواوی نابات .

وە ـ جارێکیان ـ " نوێژی دەکرد ، لاچاوی کەوتە سەر پیاوێك پشتی بە تەواوی ڕاست نەدەکردەوە لە کڕنووش و سوژدەکانیدا ، کە لە نوێژەکەی بووەوە فەرمووی : " يا معشر المسلمين إنه لا صلاة لمن لا يقيم صلبه في الركوع والسجود " (٣٢٠) .

واتە : ئەی موسڵمانان ، نوێژی تەواو نیە ئەو کەسەتان کە پشتی بە تەواوی ڕاست نەکاتەوە لە کڕنووش و سوژدەدا .

وە لە فەرموودەیەکی تردا فەرموویەتی : " لا تجزىء صلاة الرجل حتى يقيم ظهره في الركوع و السجود " (٣٢١) .

واتە : هیچ کەسێك نوێژی لە سەر ناکەوێت تاکو پشتی ڕاست نەکاتەوە لە کڕنووش و سوژدەکانیدا .

زیکرەکانی کڕنووش

پێغەمبەری خوا ﷺ لەم ڕوکنەدا جۆرەها زیکر و پاڕانەوەی دەکرد ، جارێك بەمەو جارێکی تر بەوەی تریان :

١ ـ سێ جار " سبحان ربـي العظيم " ی دەووت (٣٢٢) .

وە هەندێك جاریش زیاد لە سێ جار دووبارەی دەکردەوە (٣٢٣) .

وە جارێکیان ئەوەندە دووبارەی کردەوە لە شەو نوێژێکدا ، بەشێوەیەك کڕنووشەکەی نزیك قورئان خوێندنەوەکەی بوو ، خوێندنەوەکەشی تیایدا سێ سورەت بوو لە سورەتە درێژەکانی قورئانی پیرۆز : سورەتی ﴿ البقرة ﴾ ، و ﴿ النساء ﴾ ، و ﴿ آل عمران ﴾ ، لە نێوانیانیشدا پاڕانەوەو داوای لێ خۆشبوونیشی دەکرد هەروەکو لە پێشدا لە (شەو نوێژ) دا باسکرا .

٢ ـ سێ جار " سبحان ربـي العظيم وبحمده " ی دەووت (٣٢٤) .

٣ ـ وە " سبوح قدوح (٣٢٥) رب الملائكة والروح " ی دەووت (٣٢٦) .

٤ ـ وە" سبحانك اللهم وبحمدك اللهم اغفـر لي " ی دەووت بەزۆری لە کڕنووش و سوژدەکانیدا ، ئەوەشی لە قورئانی پیرۆزەوە وەرگرتبوو (يتأول القرآن) (٣٢٧).

---

(٣١٩) ابن أبـي شيبة (١ / ٨٩ / ٢) والطبرانـي والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

(٣٢٠) ابن أبـي شيبة (١ / ٨٩ / ١) وابن ماجة وأحمد بسند صحيح ، وانظر " الصحيحة " (٢٥٣٦) .

(٣٢١) أبو عوانة وأبو داود والسهيلي (٦١) وصححه الدارقطنـي .

(٣٢٢) أحمد وأبو داود وابن ماجة والدارقطنـي والطحاوي والبزار وابن خزيـمة (٦٠٤) والطبرانـي في " الكبير " عن سبعة من الصحبة ، ففيه رد على من أنكر ورود التقيد بثلاث تسبيحات ؛ كابن القيم وغيره .

(٣٢٣) ئەم سوودە لەو فەرموودانەوە وەردەگیرێت کە ئاماژە بەوە دەکەن کە پێغەمبەری خوا ﷺ وەستان و کڕنووش و سوژدەکانی هاوشێوەی یەك بوون " هەروەکو لە دوای ئەم بابەتەدا دێت .

(٣٢٤) صحيح . رواه أبو داود والدارقطنـي وأحمد والطبرانـي والبيهقي .

(٣٢٥) پێشەوا (أبو إسحاق) فەرموویەتی : (السبوح) : ئەوەیە کە پاك ڕابگیرێت لە هەموو خراپەیەك . وە (القدوس) : بە پیت و بەفڕ و بەرەکەت ، وە ووتراوە واتاکەی : پاك وخاوێنە. وە (ابن سيده) فەرموویەتی : (سبوح قدوس) لە سیفەتەکانی خوای پەروەردگارە ، چونکە (يسبح و يقدس) . (لسان العرب).

(٣٢٦) مسلم وأبو عوانة .

٥ ـ **وە** " اللهم لك ركعت وبك آمنت ولك أسلمت [أنت ربي] خشع لك سمعي وبصري ومخي وعظمي (**وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە** : وعظامي) وعصبي [وما استقلت به قدمي لله رب العالمين] " [٣٢٨] .

٦ ـ **وە** " اللهم لك ركعت وبك آمنت ولك أسلمت وعليك توكلت أنت ربي خشع سمعي وبصري ودمي ولحمي وعظمي وعصبي لله رب العالمين " **ی دەووت** [٣٢٩] .

٧ ـ **وە** " سبحان ذي الجبروت والملكوت [٣٣٠] والكبرياء والعظمة " **ی دەووت ، ئەمەی حەوتەمی لە شەونوێژدا دەووت** [٣٣١] .

درێژکردنەوەی کڕنووش

وە پێغەمبەری خوا ﷺ کڕنووش ، و هەستانەوەی دوای کڕنووش ، و سوژدە ، و دانیشتنی لە نێوان سوژدەکانی ، نزیك بوون لە یەکسانیەوە [٣٣٢] .

نەهی کردن لە خوێندنەوەی قورئان لە کڕنووش دا

وە نەهیشی دەکرد لە خوێندنەوەی قورئان لە کڕنووش و سوژدەدا [٣٣٣] .

---

[٣٢٧] البخاري ومسلم ، **واتای** (يتأول القرآن) **ئەوەیە : کە کرداری بەوە دەکرد کە قورئانی پیرودۆز فرمانی پێ‌دەکرد " واتە : هەروەکو لەو ئایەتەی کە خوای پەروەردگار تێیدا فەرموویەتی** : [فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا] سورة النصر : ٣ .

[٣٢٨] مسلم وأبو عوانة والطحاوي والدارقطني ، **وە واتای** (وما استقلت) **ئەوەیە : ئەوەی لە سەریەوەیە وهەڵیدەگرێت** ، (الإستقلال) : **بەواتای بەرزبوونەوەیە ، ئەوەش گشتی‌کردنە دوای تایبەتکردنی** .

[٣٢٩] النسائي بسند صحيح .

[٣٣٠] **ئەم دوو وشەیە** (مبالغة)**ەن وەرگیراون لە ووشەی** (الـجبر) : **واتە : بە توانا و بە دەسەڵات ، و لە ووشەی** (الملك) : **کە واتاکەی : بەڕێوبەرایەتیە " واتە : خاوەن تواناو دەسەڵاتە و بەڕێوبەرایەتی تەواوە کە گەشتووەتە ئەو پەڕی تەواوی** .

[٣٣١] أبو داود والنسائي بسند صحيح .

(سوودێك) : ئایا ڕەوایە هەموو ئەم زیکران لە کڕنووشێکدا کۆبکرێنەوە یان نە ؟

زانایان بۆچونی جیاوازیان لەو بارەیەوە هەیە ، وە پێشەوا (ابن القيم) **ڕاڕابووە لەم بابەتەدا لە** " الزاد " **دا ، بەڵام پێشەوا** (النووي) **لە** " الأذكار " **دا بۆچونی یەکەمی هەڵبژاردووە " و فەرموویەتی :**

" باشتر وایە هەموو ئەم زیکرانە لە گەڵ یەکدا کۆبکرێتەوە ئەگەر بتوانێت ، بەهەمان شێوە لە کردارەکانی تردا پێویستە هەمان ئیش ئەنجام بدات " ، وە (أبو الطيب صديق حسن خان) **لە** " نزل الأبرار " (٨٤) **سەبارەت بەم ووتەیەی پێشەوا** (النووي) **فەرموویەتی :**

" جارێك ئەمە دەکات و جارێکی تر ئەویتریان ، وە هیچ بەڵگەیەك نابینم لەسەر کۆکردنەوەی ئەو زیکرانە ، وە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو زیکرانەی لە یەك کرداردا کۆ نەدەکردەوە " بەڵکو جارێك ئەمەیان دەڵێت و جارێکی‌تر ئەویتریان ، شوێن کەوتنیش چاکترە لە بیدعەکردن ".

ئەمەش بۆچونی ڕەوایە ـ إن شاء الله تعالى **ـ ، بەڵام لە سوننەتدا واریدە کە ئەم کردارە جگە لەمیش درێژکراوەتەوە " هەروەکو لە باسەکانی تردا باسی‌لێوە دەکەین بەشێوەیەك درێژ دەکرێتەوە کە هاوشێوەی وەستان ، جا ئەگەر نوێژگەر وویستی شوێنکەوتەی پێغەمبەری خوا ﷺ بێت لەم سوننەتەدا " ئەوا ناتوانێت ئەو کردارە ئەنجام بدات ئیللا لە سەر بۆچونەکەی پێشەوا** (النووي) **بێت کە بریتی‌یە لە کۆکردنەوەی ئەو زیکرانە ، ئەو بۆچونەش بۆچونی** (عطاء)**ە کە** (ابن نصر) **لە** " قيام الليل " (٧٦) **دا ، لە** (ابن جرير) **ەوە لە** (عطاء)**ەوە دەیگێڕێتەوە ، ئەگەر نە لەسەر بۆچونی دووبارەکردنەوەی ئەو زیکرانە کە لە هەندێك لە ڕیوا یەتەکاندا هاتووە ، ئەم بۆچونەش نزیکترە لە سوننەتەوە .** والله أعلم .

[٣٣٢] البخاري ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٣١).

وە دەیفەرموو : " ألا وإني نهيت أن أقرأ القرآن راكعا أو ساجدا ، فأما الركوع فعظموا فيه الرب عز وجل ، وأما السجود فاجتهدوا في الدعاء ، فقَمن [٣٣٤] أن يستجاب لكم " [٣٣٥] .

واتە : من ئەوەم لێ قەدەغە کراوە لە کڕنووش و لە سوژدەدا قورئان بخوێنم ، جا لە کڕنووشدا گەورەیی پەروەردگارتان دەرببڕن ، و لە سوژدەکانتانیش زۆر لە پەروەردگارتان بپاڕێنەوە ، نزیك و شایستەیە وەڵام بدرێنەوە.

ڕاست بوونەوە لە کڕنووش و ئەو زیکرەی کە تیایدا دەووترێت

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ پشتی ڕاست دەکردەوە لە کڕنووش ، و دەیفەرموو : (سمع الله لمن حمده) " [٣٣٦] .

وە فەرمانیشی کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بەتەواوی ئەنجام نەداوە ، و فەرموویەتی : " لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى ... يكبر ... ثم يركع ... ثم يقول : سمع الله لمن حمده حتى يستوي قائما " [٣٣٧] .

واتە : نوێژی هیچ کەسێك لە موسڵمانان تەواو نیە تاکو ... تەکبیرەی ئیحرام دانەبەستێت ... پاشان کڕنووش ببات ... پاشان بڵێت : سمع الله لمن حمده ، **تاکو پشتی ڕاست دەبێتەوە .**

وە ئەگەر سەری بەرز بکردایەتەوە لە کڕنووش ، ڕێك دەبووە وە تاکو هەموو بڕبڕەکانی پشتی جێی خۆیان دەگرتەوە ... [٣٣٨] .

پاشان " کە ڕاست ڕادەوەستا دەیفەرموو : (ربنا [و] لك الحمد)" [٣٣٩] .

وە فەرمانیشی بەوە کردووە بە هەموو نوێژگەرێك مەئموم بێت یان جگە لەو ، و فەرموویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي " [٣٤٠] .

واتە : نوێژ بکەن هەروەکو چۆن منتان بینیوە نوێژ دەکەم .

وە دەیفەرموو : " إنما جعل الإمام ليؤتم به ... وإذا قال : سمع الله لمن حمده ؛ فقولوا : ([اللهم] ربنا ! ولك الحمد) ؛ يسمع الله لكم ، فإن الله تبارك وتعالى قال على لسان نبيه ﷺ : سمع الله لمن حمده " [٣٤١] .

---

[٣٣٣] مسلم وأبو عوانة ، **ئەهیەکەش گشتییە نوێژە فەرز و سوننەتەکانیش دەگرێتەوە ، سەبارەت بەو زیادەیەش کە** (ابن عساكر) **لە** (١٧ / ٢٩٩ / ١) **دا دەیگێڕێتەوە ، زیادەیەکی** (شاذة) **یان** (منكرة) ، **بۆیە هەر خودی** (ابن عساكر) **بە** (علة) **ت داری داناوە ، بۆیە نابێت ئیشی پێبکرێت .**

[٣٣٤] بكسر الميم و فتحها ؛ أي : جدير و خليق ، **واتە : شایستەیە .**

[٣٣٥] مسلم وأبو عوانة .

[٣٣٦] البخاري ومسلم .

[٣٣٧] أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[٣٣٨] البخاري وأبو داود . " صحيح أبي داود " (٧٢٢) .

و (القَفَار) بالفتح : ما انتضد من عظام الصلب من لدن الكاهل إلى العَجب ؛ كما في " القاموس " وانظر " فتح الباري " (٢ / ٣٠٨).

[٣٣٩] البخاري وأحمد .

[٣٤٠] البخاري وأحمد .

[٣٤١] مسلم وأبو عوانة وأحمد وأبو داود.

بیرخستنەوەیەك : ئەم فەرموودەیە ئەوە ناگەیەنێت کە ئەو کەسانەی لە دوای پێشنوێژ نوێژ دەکەن بەشداری ناکەن لە ووتنی : (سمع الله لمن حمده) ، **هەروەها ئەوەش ناگەیەنێت کە پێشنوێژ بەشداری ئەو کەسانە ناکات کە لە دوایەوە نوێژ دەکەن لە ووتنی :** (ربنا ولك الحمد) ، **چونکە ئەم فەرموودەیە لەو بارەیەوە نەهاتووە کە پێشنوێژ یان ئەو کەسانە کە لە دوایەوە نوێژ دەکەن چی‌دەڵێن لەم کردارەدا**

واتە : پێشنوێژ بۆ ئەوە دانراوە بۆ ئەوەی لاسایی بکرێتەوە ... ئەگەر ووتی : سمع الله لمن حمدة **، ئەوا بڵێن :** اللهم ! ربنا و لك الـــحمد **، خوای پەروەردگار بیسەرتان دەبێت ، چونکە خوای پەروەردگار لە سەر زمانی پێغەمبەرەکەی ﷺ فەرموویەتی : خوای پەروەردگار بیسەری ئەو کەسانە بێت کە شوکری دەکەن .**

وە هۆکاری ئەوەشی بەوە هێناوەتەوە ، لە فەرموودەیەکی تردا کە فەرموویەتی : " فإنه من وافق قوله قول الملائكـــة ؛ غفر له ما تقدم من ذنبه **"** [٣٤٢] .

واتە : ئەو کەسەی ووتەکەی لە گەڵ ووتەی فریشتەکانی خوای پەروەردگاردا جووت بێت ، ئەوا خوای پەروەردگار لە هەموو گوناهەکانی ڕابردووی خۆش دەبێت .

وە دەستەکانی لە کاتی ئەم ڕاست بوونەوەدا بەرز دەکردنەوە [٣٤٣] **، بەو شێوەیەی پێشوو کە لە تەکبیرەی ئیحرامدا باسکراوە ، وە کە ڕاست دەبووەوە دەیفەرموو :**

١ ـ " ربنا ولك الـــحمد **"** [٣٤٤] .

٢ ـ وە جاری وا هەبوو دەیفەرموو : " ربنا لك الـــحمد **"** [٣٤٥] .

٣ ـ وە هەندێك جاریش " اللهم **" ی زیاد دەکرد بۆ ئەو دوو ڕستەیەی سەرەوە**[٣٤٦] .

٤ ـ وە فەرمانیشی بەوە دەکرد ، و دەیفەرموو : " إذا قال الإمام سمع الله لمن حمده ؛ فقولوا : اللهم ! ربنا لك الـــحمد ، فإنه من وافق قوله قول الملائكة ؛ غفر له ما تقدم من ذنبه **"** [٣٤٧] .

واتە : ئەگەر پێشنوێژ ووتی : سمع الله لمن حمده **، ئەوا بڵێن :** اللهم ربنا لك الـــحمد **، چونکە هەر کەسەێك ووتەکەی لە گەڵ ووتەی فریشتەکانی خوای پەروەردگاردا جووت بێت ، ئەوا خوای پەروەردگار لە هەموو گوناهەکانی ڕابردووی خۆش دەبێت .**

وە هەندێك جاریش یەکێك لەم زیکرانە بۆ زیاد دەکردن :

٥ ـ " ملء السماوات وملء الأرض وملء ما شئت من شيء بعد **"** [٣٤٨] .

، بەڵکو بۆ دەرخستنی ئەوەیە کە ووتنی: (ربنا ولك الـــحمد) **ی مەئموم دوای بیستنی ووتەی پێشنوێژە کە دەڵێت :** (سمع الله لمن حمده) **، ئەوەش کە پشتگیری لەم بۆچونە بکات ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەرەڕای ئەوەی کە پێشنوێژیش بوو دەیووت :** (ربنا ولك الـــحمد) **، هەروەها گشتێتی ووتەی پێغەمبەری خوا ﷺ کە فەرموویەتی :** " صلوا كما رأيتموني أصلي " **کە ئەوە دەگەیەنێت ئەبێت مەئموم ئەو شتانە بڵێت کە پێشنوێژ دەیڵێت وەکو ووتنی :** (سمع الله لمن حمده) **و جگە لەویش ، جا با ئەو بەڕێزانەی پرسیاریان لێکردووین سەبارەت بەو شتانە لەم ووتەیە تێبفکرێن ، بەڵکو ئەوەی کە باسمان کردووە قەناعەتیان پێبکات .**

ئەو کەسەش کە ئەیەوێت زیاتر لەو بارەیەوە بزانێت با بڕوانێتە : " دفع التشنيع في حكم التسميع " **ی پێشەوا** (الحافظ الـــسيوطي) **لەو بارەیەوە کە لە پەتۆکی** " الحاوي للفتاوى " (١ / ٥٢٩) .

[٣٤٢] البخاري ومسلم وصححه الترمذي .

[٣٤٣] البخاري ومسلم **، ئەم دەست بەرزکردنەوەیە بە** (متـــواتر) **ی پێمان گەیشتووە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ، و زۆربەی زانایان ئەوەیان جێگیرکردووە ، هەندێك لە** (حنفي) **مەزهەبەکانیش ، بڕوانە** (تعليق) **ی پێشوو.**

[٣٤٤] البخاري ومسلم .

[٣٤٥] البخاري ومسلم .

[٣٤٦] البخاري وأحمد ، وقد سها ابن القيم رحمه الله تعالى ، فأنكر هذا في " الزاد " صحة هذه الرواية الجامعة بين " اللهم " و " الواو " ، مع أنهمـــا في " صحيح البخاري " و " مسند أحمد " والنسائي من طريقين عن أبـــي هريرة ، وعند الدارمي من حديث ابن عمر ، وعند البيهقي عـــن أبـــي ســـعيد الخدري ، وعند النسائي أيضا من حديث أبـــي موسى الأشعري في رواية عنه .

[٣٤٧] البخاري ومسلم وصححه الترمذي .

[٣٤٨] مسلم وأبو عوانة .

٦ ـ **وە یان** " ملء السماوات و [ملء] الأرض ، وما بینهما ، وملء ما شئت من شيء بعد " [٣٤٩] **ی بۆ زیاد دەكرد**

.

٧ ـ **وە جاری واش هەبوو ئەمەی بۆ زیاد دەكرد** " أهل الثناء والمجد ، لا مانع لما أعطیت ، ولا معطي لما منعت ، ولا ینفع ذا الجَد [٣٥٠] منك الجد " [٣٥١].

٨ ـ **وە هەندێك جار زیادكردنەكەی ئەمە بوو** " ملء السماوات ، وملء الأرض ، وملء ما شئت من شيء بعد ، أهل الثناء والمجد ، أحق ما قال العبد ، وكلنا لك عبد [اللهم !] لا مانع لما أعطیت ، [ولا معطي لما منعت] ، ولا ینفع ذا الجد منك الجد " [٣٥٢] .

وە جاری واش هەبوو لە شەو نوێژەكانیدا دەیفەرموو :

٩ ـ " لربي الحمد لربي الحمد " **و دووبارەی دەكردەوە ، تاكو درێژی وەستانی یەكەمی نزیك دەبووەوە لە كڕنووشەكەی ، وەستانەكەشی سورەتی** ﴿البقرة﴾ **ەی تێدا خوێندبووەوە** [٣٥٣] .

١٠ ـ " ربنا ! ولك الحمد ، حمداً كثیراً طیباً مُباركاً فیه ، [مباركاً علیه ؛ كما یحب ربنا ویرضى] ".

ئەم زیكرە پیاوێك ووتی كە لە دوای پێغەمبەرەوە ﷺ نوێژی دەكرد ، دوای ئەوەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ سەری بەرزكردەوە لە ڕكاتەكەی ، و فەرمووی : (سمع الله لمن حمده) **، كە پێغەمبەری خوا ﷺ لێبووەوە فەرمووی : ئەوە كێ بوو ئێستا قسەی كرد ، پیاوەكە فەرمووی : من بووم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەویش فەرمووی :** " لقد رأیت بضعة وثلاثین ملكاً یبتدرونها أیهم یكتبها أولا " [٣٥٤].

واتە : سی و شتێك فریشتەم بینی پێشبڕكێیان دەكرد كامەیان یەكەم كەس بێت بینووسێتەوە.

درێژكردنەوەی ئەم ڕاوەستانە ،

و واجببوونی ئارامگرتنی ئەندامەكان تیایدا

وە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم ڕاست بوونەوەی ئەوەندە درێژ دەكردەوە ، نزیك دەبووەوە لە درێژی كڕنووشەكەی هەروەكو لە پێشدا باسكرا ، بگرە " جاری وا هەبوو ئەوەندە درێژی دەكردەوە ، لە وانەیە كەسێك بیووتبایە : ڕەنگە لە بیری چووبێت [لە بەر زۆری مانەوەی تیایدا] " [٣٥٥].

وە فەرمانیشی بە ئارامگرتن دەكرد تیایدا ، هەروەكو بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بەتەواوی ئەنجام نەدا فەرمووی :" ثم ارفع رأسك حتى تعتدل قائما [فیأخذ كل عظم مأخذه] ، **واتە : سەرت بەرز بكەوە تاكو هەموو ئێسكێك شوێن خۆی**

---

[٣٤٩] مسلم وأبو عوانة .

[٣٥٠] بفتح الجیم على الصحیح : **واتاكەشی : بەش و گەورەیی و دەسەلاتە ، واتە : ئەو كەسەی كە بەشدراوە لە دونیادا بەشەكەی سامان بێت یان نەوە یان گەورەیی و دەسەلات لە لای تۆ بێ سوودە ، بەواتایەكی تر : لە تۆ ڕزگاری ناكات ئەوەی كە پێی بەخشراوە ، بەڵكو ئەوەی كە ڕزگاری دەكات تەنها كردەوە چاكەكانییەتی .**

[٣٥١] مسلم وأبو عوانة .

[٣٥٢] مسلم وأبو عوانة وأبو داود .

[٣٥٣] أبو داود والنسائي بسند صحیح ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٣٥) .

[٣٥٤] مالك والبخاري وأبو داود .

[٣٥٥] البخاري ومسلم وأحمد ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠٧) .

دەگرێتەوە ، لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : " وإذا رفعت فأقم صلبك ، وارفع رأسك حتى ترجع العظام إلى مفاصلها " [٣٥٦] ،
واتە : ئەگەر هەستایتەوە پشتت ڕاست بکەرەوە ، و سەریشت بەرز بکەرەوە، تاکو هەموو ئێسکێك شوێن خۆی دەگرێتەوە
.

وە ئەوەی پێ ووت کە : " أنه لا تتم صلاة لأحد من الناس إذا لم يفعل ذلك " .

واتە : نوێژی هیچ کەس لە موسڵمانان تەواو نیە ئەگەر ئەوە ئنجام نەدات .

وە دەیفەرموو : " لا ينظر الله عز وجل إلى صلاة عبد لا يقيم صلبه بين ركوعها وسجودها " [٣٥٧].

واتە : خوای پەروەردگار سەیری نوێژی بەندەیەك ناکات ، ئەگەر پشتی تەواو ڕاست نەکاتەوە لە نێوان کڕنووش و سوژدەکانیدا .

---

[٣٥٦] البخاري ومسلم بالجملة الأولى فقط والدارمي والحاكم والشافعي وأحمد .

مەبەستیش بە (العظام) لێرەدا : ئێسکەکانی بڕبڕەی پشتە ﴿ واتە: فەقەراتەکان ﴾ ، هەروەکو لە بابەتی : (هەستانەوە لە کڕنووش ...) باسمان لێوەکرد ، وە (المفاصل) یش ، واتە : شوێنی بەیەك گەیشتنی هەموو دوو ئێسکێکە لە لەش . بڕوانە " المعجم الوسيط " .

بیرخستنەوەیەك : مەبەست لەم فەرموودەیە زۆر ڕوون و ئاشکرایە ، ئەوەش ئارامگرتنە لەم وەستانەدا ، بەڵام سەبارەت بەوەی کە ئەم فەرموودەیە بکرێت بە بەڵگە بۆ بە شەرعی دانانی دەستی ڕاست لە سەر دەستی چەپ لەم وەستانەدا ، هەروەکو هەندێك لە برایانی حیجازمان کردوویانەتە بەڵگە ، ئەو کردنە بەڵگەیە کارێکی دوورە لە گۆ (لەفز)ی هەموو ڕیوایەتەکانی ئەو فەرموودەیە ـ کە لای زانایان بە فەرموودەی (حديث المسيء صلاته) ناسراوە ـ بەڵکو ئەو جۆرە کردنە بەڵگەیە کردنە بەڵگەیەکی پووچەڵە ، چونکە ئەو دەست دانانەی کە باسی لێوە دەکەن لە هیچ گۆ (لەفز) ، و ڕیوایەتەکانی فەرموودەکە نەهاتووە ، لە باسی ڕاوەستانی یەکەمدا ، جا نازانم چی دەبێتە بەڵگە بۆ دانانی دەستی ڕاست لە سەر دەستی چەپ لە دوای کڕنووش ، ئەمە ئەگەر گۆی ڕیوایەتەکان یارمەتی ئەوەبدەن لێرەدا ، ئەی چۆن دەبێت ئەگەر بەئاشکرایی ئاماژە بکات بۆ پێچەوانەکەی ؟! پاشان ئەو دانانەی کە باس دەکرێت جێی گومان نیيە کە دەرناکەوێت لە فەرموودەکەوە ، چونکە مەبەست بە(العظام) : ئێسکەکانی بڕبڕەی پشتە هەروەکو لە پێشدا باسکرا ، ئەوەش کە پاڵپشتی ئەم ووتەیە بێت ئەوەیە کە لە کرداری پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتووە : " ... استوى حتى يعود كل فقار مكانه " جا تێبفکرێ و ڕەواشبە .

گومانیشم لەوەدا نیيە کە دانانی دەستەکان لە سەر سینگ لەم وەستانەدا بیدعەو گومڕایە ، چونکە بە هیچ شێوازێك وارید نەبووە لەو فەرموودانەی کە باسی نوێژ دەکەن ـ چەندیش زۆرن ـ بۆیە ئەگەر بنەوایەکی هەبوایە ئەوا پێمان دەگەشت با لە یەك ڕیوایەتیشەوە بێت ، ئەوەش پاڵپشتی ئەوە بێت ئەوەیە کە هیچ کەسێك لە پێشینە (سلف) کرداریان پێنەکردووە ، وە هیچ لە فەرموودە ناسان ئەمەیان نەگێڕاوەتەوە لە سنوری زانینی مندا .

وە ئەوەش کە شێخ (التويجري) لە " رسالة " ەکەیدا دەیگێڕێتەوە (ص ١٨ ــ ١٩) لە پێشەوا أحمد ـ بە ڕەحمەت بێت ـ پێچەوانەی ئەم ووتەیە نیيە کە فەرموویەتی : " إن شاء أرسل يديه بعد الرفع من الركوع ، وإن شاء وضعهما (هذا معنى ما ذكره صالح ابن الإمام أحمد في " مسائله " (ص ٩٠) عن أبيه) ؛ لأنه لم يرفع ذلك إلى النبي ﷺ ، وإنما قاله باجتهاده ورأيه ، والرأي قد يخطيء ، فإذا قام الدليل الصحيح على بدعية أمر ما ــ كهذا الذي نحن بصدده ــ فقول إمام به لا ينافي بدعيته ــ كما قرره شيخ الإسلام ابن تيمية ــ رحمه الله ــ في بعض كتبه ــ بل إنني لأجد في كلمة الإمام أحمد هذه ما يدل على أن الوضع المذكور لم يثبت في السنة عنده ؛ فإنه خيَّر في فعله وتركه ! فهل يظن الشيخ الفاضل أن الإمام يخير أيضا كذلك في الوضع قبل الركوع ؟! فثبت أن الوضع المذكور ليس من السنة ، وهو المراد .

هذه كلمة مختصرة حول هذه المسألة ، وهي تتحمل البسط والتفصيل ، ولا مجال لذلك هنا ، ومحله الرد الذي أشرت إليه في مقدمة الطبعة الخامسة من هذة الطبعة الجديدة .

[٣٥٧] أحمد والطبراني في " الكبير " بسند صحيح .

ســـــــوژدە

پاشان " **پێغەمبەری خوا ﷺ** (الله أكبر) **ی دەکرد ، و دەچووە سوژدەوە**[٣٥٨] **، و فەرمانیشی کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموویەتی** : " لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى ... يقول : سمع الله لمن حمده ، حتى يستوي قائما ثم يقول : (الله أكبر) ثم يسجد حتى تطمئن مفاصله "[٣٥٩] .

واتە : نوێژی هیچ کەسێك تەواو نیە تاکو ... وە دەڵێت : سمع الله لمن حمده **، تاکو ڕاست دەبێتەوە ، پاشان بڵێت** : (الله أكبر) **، پاشان سوژدە ببات تاکو ئەندامەکانی ئارام دەبن .**

وە " ئەگەر بیویستایە سوژدە بەرێت (الله أكبر) **ی دەکرد ، [دەستەکانیشی لە لاکانی دوور دەکردنەوە] پاشان سوژدەی دەبرد**[٣٦٠] .

وە " هەندێك جار ئەگەر سوژدەی ببردایە دەستەکانی بەرز دەکردەوە "[٣٦١] .

خۆبەردانەوەو ڕۆشتن بۆ سوژدە لە سەر هەردوو دەست

وە " دەستەکانی پێش ئەژنۆکانی دەخستە سەر زەوی "[٣٦٢] .

وە فەرمانیشی بەوە دەکرد و دەیفەرموو : " إذا سجد أحدكم ؛ فلا يبرك كما يبرك البعير ، وليضع يديه قبل ركبتيه "[٣٦٣] .

---

(٣٥٨) البخاري ومسلم .

(٣٥٩) أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

(٣٦٠) رواه أبو يعلى في " مسنده " (ق٢/٢٨٤) بسند جيد ، وابن خزيمة (٢/٧٩/١) بسند آخر صحيح .

(٣٦١) النسائي والدارقطني والمخلص في " الفوائد " (١ / ٢ / ٢) بسندين صحيح .

وقد رُوِيَ هذا الرفع عن عشرة من الصحابة ، وذهب إلى مشروعيته جماعة من السلف ، منهم : ابن عمر ، وابن عباس ، والحسن البصري ، وطاوس ، وابنهُ عبد الله ، ونافع مولى ابن عمر ، وسالم ابنهُ ، والقاسم بن محمد ، وعبد الله بن دينار ، وعطاء ، وقال عبد الرحمن بن مهدي : (هذا من السنة) ، وعمل به إمام السنة أحمد بن حنبل ، وهو قول مالك والشافعي .

(٣٦٢) ابن خزيمة (١/٧٦/١) والدارقطني ، والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي ، وما عاضه من الحديث لا يصح ، وقد قال به مالك ، وعن أحمد نحوه كما في " التحقيق " لابن الجوزي (٢/١٠٨) ، وقد روى المروزي في " مسائله " (١/١٤٧/١) بسند صحيح عن الإمام الأوزاعي قال : " أدركت الناس يضعون أيديهم قبل ركبهم " .

(٣٦٣) أبو داود وتمام في " الفوائد " (ق ـ ١ / ١٠٨) والنسائي في " الصغرى " و " الكبرى " (١ / ٤٧ ـ مصورة جامعة الملك عبد العزيز في مكة) بسند صحيح ، وصححه عبد الحق في " الأحكام الكبرى " (١ / ٥٤) وقال في " كتاب التهجد " (١ / ٥٦) : (إنه أحسن إسناداً من الذي قبله ـ يعني : حديث الوائل المعارض له ـ بل هذا ـ مع مخالفته لهذا الحديث الصحيح والذي قبله ـ لا يصح من قبل إسناده ـ ، وكذلك ما في معناه ، كما بينته في " الضعيفة " (٩٢٩) و " الإرواء " (٣٥٧) .

ئەوەش بزانە : کە پێچەوانە بوونەوەی ووشتر لەوەی دەستەکان پێش ئەژنۆکان دابنرێت ، ئەوەیە کە ووشتر یەکەمجار ئەژنۆکانی دادەنات ، ئەژنۆکانیشی لە دەستیدان ، هەروەکو لە " لسان العرب " **و جگە لەویشدا هاتووە لە پەرتۆکەکانی زمانەوانیدا ، پێشەوا** (الطبراني) **یش ووتەیەکی هاوشێوەی ئەم ووتەیەی فەرمووە لە** " مشكل الآثار " **و** " شرح معاني الآثار " **دا ، هەروەها پێشەوا** " الإمام القاسم السرقسطي " **بە ڕەحمەت بێت ، ئەو پێشەوایە لە** " غريب الحديث " (٢/٧٠/١-٢) **دا بۆمان دەگێڕێتەوە بە سەندێکی** (صحيح) **لە** (أبو هريرة) **ەوە کە فەرموویەتی** : " لا يبركن أحد بروك البعير الشارد " **، بەم پێشەوایە فەرموویەتی : " ئەمە لە سوژدەدایە ، فەرموویەتی : خۆی بە یەك جار بەرنەداتەوە ـ هەروەکو ووشتری تاکی نائارامی شڵەژاو ئەنجامی دەدات ـ بەڵکو خۆی بەردەداتەوە بە ئارامی دەستەکانی پاشان ئەژنۆکانی دادەنێت ، فەرموودەیەکی** (مرفوع) **یش لەم بارەیەوە هاتووە ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەکات " .**

واتە : ئەگەر هەریەك لە ئێوە سوژدەی برد ، با وەکو ووشتر نەکات ، بەڵکو دەستەکانی پێش ئەژنۆکانی بخاتە سەر زەوی .

وە دەیفەرموو : " إن اليدين تسجدان كما يسجد الوجه فإذا وضع أحدكم وجهه ؛ فليضع يديه ، وإذا رفع ؛ فليرفعهما " [٣٦٤] .

واتە : دەستەکانیش سوژدە دەبەن هەروەکو چۆن ڕوومەت سوژدە دەبات ، جا ئەگەر یەکێك لە ئێوە ڕوومەتی دانا با دەستەکانیشی دابنێت ، و ئەگەر بەرزی کردەوە با دەستەکانیشی بەرزبکاتەوە .

وە " تیایدا متمانەی دەکردە سەر دەستەکانی ، [و ڕای دەخستن] [٣٦٥] ، و پەنجەکانی دەلکاندن بە یەکەوە [٣٦٦] ، و ڕووی دەکردن لە قیبلە" [٣٦٧] .

وە " لە ئاستی شانەکانی دای دەنان " [٣٦٨] ، و هەندێك جاریش " لە ئاستی گوێکانی " [٣٦٩] .

وە " لووت و نێوچاوانی توند دەکرد بە زەویەوە " [٣٧٠] .

وە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا فەرمووی : " إذا سجدت ؛ فمكن لسجودك " [٣٧١] .

واتە : ئەگەر سوژدەت برد ئەندامەکانی سوژدەت جێگر بکە لە زەویدا .

وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە فەرموویەتی : " إذا أنت سجدت ؛ فأمكنت وجهك ويديك ؛ حتى يطمئن كل عظم منك إلى موضعه " [٣٧٢] .

واتە : ئەگەر تۆ سوژدەت برد با ڕوومەت و دەستەکانت لە زەوی جێگیر بکەی ، تاکو هەموو ئیسکێکی لەشت ئارام دەگرێت .

وە دەیفەرموو : " لا صلاة لمن لا يصيب أنفه من الأرض ما يصيب الجبين " [٣٧٣] .

واتە : نوێژی ئەو کەسە تەواو نیە لووتی لە زەوی نەدات ، هەروەکو چۆن تێوەڵ و ناوچاوانی لە زەوی دەدات .

وە " ئەژنۆکان و لێواری پەنجەکانی لە زەوی جێگیر دەکرد " [٣٧٤] ، وە " ڕووی پێکان ، و لێواری پەنجەکانیانی دەکرد لە کەعبە " [٣٧٥] ، و" پاژنەکانیشی بەیەکەوە جووت دەکردن " [٣٧٦] ، و" پێکانیشی دەچەقاند بە زەویدا " [٣٧٧] ، و" فەرمانیشی پێکردووە " [٣٧٨] ، و پەنجەکانیشی ڕوو دەکرد لە کەعبە (وكان يفتح أصابعهما) [٣٧٩] .

پاشان ئەو فەرموودەیەی سەرەوە دەگێڕێتەوە ، ووتەیەکی نامۆیە ئەوەی کە پێشەوا (ابن القيم) فەرموویەتی : " إنه كلام لا يعقل ، ولا يعرفه أهل اللغة " ، ئەوەش ئەم ووتەیە ڕەت بکاتەوە ئەو پەرتۆکانەیە کە ئاماژەمان پێکردووە ، جگە لەوانەش زۆر سەرچاوەی تر هەن ، بابگەڕێنەوە بۆی وە بەتیروتەسەلی باسم لەو شتە کردووە لە باسی وەڵام دانەوەم لە سەر (الشيخ التويجري) ، هیوام وایە بڵاو بێتەوە .

[٣٦٤] ابن خزيمة (١/٧٩/٢) وأحمد والسراج وصححه الحاكم ووافقه الذهبي ، وهومخرج في" الإرواء " (٣١٣).

[٣٦٥] أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[٣٦٦] ابن خزيمة والبيهقي والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[٣٦٧] البيهقي بسند صحيح ، وعند ابن أبي شيبة (١ / ٨٢ / ٢) والسراج توجيه الأصابع من طريق آخر .

[٣٦٨] أبو داود والترمذي وصححه هو وابن الملقن (٢ / ٢٧) ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٠٩) .

[٣٦٩] أبو داود والنسائي بسند صحيح .

[٣٧٠] أبو داود والترمذي وصححه هو وابن الملقن (٢ / ٢٧) ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٠٩) .

[٣٧١] أبو داود وأحمد بسند صحيح .

[٣٧٢] ابن خزيمة (١ / ١٠ / ١) بسند حسن .

[٣٧٣] الدارقطني والطبراني (٣ / ١٤٠ / ١) وأبو نعيم في " أخبار أصبهان " .

ئەمانەش حەوت ئەندامن سوژدەی لە سەر دەبردن : دەستەکان ، و ئەژنۆکان ، و پێکان ، و نێو چاوان ، و لووتیش .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دوو ئەندامەکەی کۆتایی ـ واتە : نێو چاوان و لووتی ـ بە ئەندامێك داناوە لە سوژدەدا ، و فەرموویەتی : " (أمرت أن أسجد (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : أمرنا أن نسجد) على سبع أعظم : على الجبهة – وأشار [٣٨٠] بيده على أنفه – واليدين (وفي لفظ : الكفين) ، والركبتين ، وأطراف القدمين ، ولا نكفت [٣٨١] الثياب والشعر " [٣٨٢] .

واتە : فەرمانم پێکراوە سوژدە بەرم (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : فەرمانمان پێکراوە سوژدە بەرین) ، لە سەر حەوت ئەندام : لە سەر نێوچاوان ـ ئاماژەی بە دەستەکانی دەکرد بۆ لووتی ـ ، و هەردوو دەستەکان ، و (وە لە گۆ (لەفز) ێکی تردا هاتووە : هەردوو ناو لە پەکان) ئەژنۆکان ، و لێواری پێکان ، و ... .

وە دەیفەرموو : " إذا سجد العبد سجد معه سبعة آراب : وجهه ، وكفاه ، وركبتاه ، وقدماه " [٣٨٣].

واتە : کە نوێژگەر سوژدە دەبات ، حەوت ئەندامی لە گەڵدا سوژدە دەبات : نێوچاوان ، و ناو لە پەکان ، و ئەژنۆکان ، و لێواری پێکان .

وە جارێکیان پیاوێکی بینی پرچی کۆکردبووەوە لە پشتی سەری (رأسه معقوص [٣٨٤]) ، پێی فەرمووی : " إنما مثل هذا مثل الذي يصلي وهو مكتوف " [٣٨٥].

---

[٣٧٤] البيهقي بسند صحيح ، وعند ابن أبي شيبة (١ / ٨٢ / ٢) والسراج توجيه الأصابع من طريق آخر (٣٦٣/٢) وصححه الحاكم ووافقه الذهبي.

[٣٧٥] البخاري وأبو داود ، والزيادة لابن راهويه في " مسنده " (٤ / ١٢٩ / ٢) ، وروى ابن سعد (١٥٧/٤) عن ابن عمر أنه كان يحب أن يستقبل كل شيء منه القبلة إذا صلى ، حتى كان يستقبل بإبهامه القبلة .

[٣٧٦] الطحاوي وابن خزيمة رقم (٦٥٤) وصححه الحاكم ووافقه الذهبي.

[٣٧٧] البيهقي بسند صحيح .

[٣٧٨] الترمذي والسراج وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

[٣٧٩] أبو داود والترمذي وصححه ، والنسائي وابن ماجه ، و(يفتخ) بالخاء المعجمة ؛ أي : يغمز موضع المفاصل منها ، ويثنيها إلى باطن الرجل ؛ كما في " النهاية " .

[٣٨٠] هەروەکو ئەوەی بیەوێ بە ووشەی " ئاماژەکردن : أشار " ووشەی " فرمانکردن : أمر " ە دەربڕێت ، بۆیە (على) ی بەکارهێناوە لە جیاتی (إلى) . هەروەکو لە " فتح " دا هاتووە .

[٣٨١] واتە : کۆکردنەوە ، و پاراستنی لە بڵاوبوونەوە ، مەبەستی : کۆکردنەوەی پۆشاك ، و پرچە بە دەستەکان لە کاتی کڕنووش و سوژدەدا . " النهاية "

دەڵێم : ئەم نەهیکردنە تایبەت نییە بە کاتی نوێژەوە ، بەڵکو ئەگەر پۆشاکەکەی یان پرچی پێشنوێژ کۆکردەوە ، و پاشان بەو شێوەیە ڕۆشتە نوێژەکەیەوە ، بەهەمان شێوە نەهیەکە دەیگرێتەوە لە بۆچونی زۆربەی زانایان ، ئەوەش پاڵپشتی نەهیەکەی پێغەمبەری خوا بکات ﷺ ئەوەیە کە نەهی کردووە لەوەی کە پیاو نوێژ بکات لە کاتێکدا پرچی کردبێ بە پەلکە یان لوولی کردبێت هەروەکو لە دواییدا ئاماژەی بۆ دەکرێت.

[٣٨٢] البخاري ومسلم ، وهومخرج في " الإرواء " (٣١٠) .

[٣٨٣] مسلم وأبو عوانة وابن حبان .

وە (آراب) واتە : ئەندامەکان ، و کۆی (إرب) ە بە (كسر الهمزة وسكون الراء)

[٣٨٤] مسلم وأبو عوانة وابن حبان .

[٣٨٥] واتە : کراو بە پەلك ، و لوولدرا و . پێشەوا (ابن الأثير) فەرموویەتی :

واتە : نموونەی ئەم پیاوە وەکو کەسێکە بەبەستراوەیی نوێژ بکات .

هەوەها فەرموویەتی : " ذلك كفل الشيطان " [(٣٨٦)].

واتە : ئەوە جێگەی دانیشتی شەیتانە (واتە : شوێنی کۆکردنەوەی پرچەکەی) .

وە " باسکەکانی ڕا نەدەخست " [(٣٨٧)] ، بەڵکو " بەرزی دەکردنوە لە زەوی ، و دووری دەکردنەوە لە لاکانیەوە ، تاکو سپیایەتی بن باڵ (بن هەنگڵ) ەکانی دەردەکەوت بۆ کەسێك لە پشتی وەستابێت " [(٣٨٨)] ، و " بە شێوەیەك ئەگەر بەرخێك (بهمة [(٣٨٩)] **) بیویستبایە بە ژێر باڵەکانی تێپەر ببی پێپەر دەبوو " [(٣٩٠)] .**

وە زۆر زیادڕەوی تێدا دەکرد تاکو هاوەڵانی دەیانفەرموو : ئێمە دڵمان دەسووتا (نأوي ونرق [(٣٩١)] **) بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ لەبەر ئەوەی ئەوەندە دەستەکانی دوور دەکردەوە لە لاکانی کە سوژدەی دەبرد " [(٣٩٢)] .**

وە فەرمانیشی بەوە دەکرد ، و دەیفەرموو : " إذا سجدت فضع كفيك وارفع مرفقيك "[(٣٩٣)].

واتە : ئەگەر سوژدەت برد ناو لەپەکانت دابنێ ، و قوڕانیسکەکانت بەرز بکەوە .

وە دەیفەرموو : " اعتدلوا في السجود ، ولا يبسط أحدكم ذراعيه انبساط (وفي لفظ : كما يبسط) الكلب " [(٣٩٤)] .
وفي لفظ آخر وحديث آخر : " ولا يفترش أحدكم ذراعيه افتراش الكلب " [(٣٩٥)] .

واتە : ڕێك بنەوە لە سوژدەکانتان ، و دەستەکانتان ڕامەخەن هەروەکو چۆن سەگ دەستەکانی ڕا دەخات .

وە دەیفەرموو : " لا تبسط ذراعيك [بسط السبع] ، وادعم على راحتيك ، وتجاف [(٣٩٦)] عن ضبعيك ؛ فإنك إذا فعلت ذلك سجد كل عضو منك معك " [(٣٩٧)] .

واتە : دەستەکانت ڕامەخە هەروەکو چۆن درندە دەستەکانی ڕادەخات ، و لە سەر ڕانەکانت دابنیشە ، و مەچەکانیشت لە خۆت دوور کەرەوە ، ئەگەر ئەوەت ئەنجام دا ، ئەوا هەموو ئەندامێکت لەگەڵتدا سوژدە دەبات .

" واتای فەرموودەکە ئەوەیە : کە ئەگەر پرچی پەرش و بڵاوکرابێتەوە ، دەکەوێتە سەر زەوی لە کاتی سوژدەبردندا و خاوەنەکەی بەو کردار پاداشت دەدرێتەوە ، بەڵام ئەگەر کرابێت بە پەلك یان لوول درابێت وەکو ئەوەی لێدێت کە سوژدەی نەبردبێت ، وەشوبهێنراوە بە کۆتکراو ، چونکە دەستەکانی بەستراوەتەوە ، لەبەر ئەوەی لە کاتی سوژدەدا ناکەوێتە زەوی .

دەڵێم : وادەردەکەوێت کە ئەم حوکمە تایبەت بێت بە پیاوانەوە جگە لە ئافرەتان ، هەروەکو پێشەوا (الشوكاني) **لە** (ابن العربي) **ەوە دەیگێڕێتەوە .**

(٣٨٦) أبو داود والترمذي وحسنه ، وصححه ابن خزيمة وابن حبان ، و " صحيح أبي داود " (٦٥٣) .

(٣٨٧) البخاري وأبو داود .

(٣٨٨) البخاري ومسلم ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٥٩) .

(٣٨٩) البهمة ؛ **تاکە و کۆکەی** (البهم) **ە ، واتاکەشی : بەرخە .**

(٣٩٠) مسلم وأبو عوانة وابن حبان .

(٣٩١) **واتە : غەمبار بوون ، و دڵسووتان .**

(٣٩٢) أبو داود وابن ماجه بسند حسن .

(٣٩٣) مسلم وأبو عوانة .

(٣٩٤) البخاري ومسلم وأبو داود وأحمد .

(٣٩٥) أحمد والترمذي وصححه .

(٣٩٦) **واتە : دورخستنەوە ، وە** (ضبعيك) **، لە** " النهاية " **دا هاتووە :** " الضبع بكسر الباء : وسط العضد " **واتە : ناوەڕاستی مەچەکی .**

(٣٩٧) ابن خزيمة (١ / ٨٠ / ٢) والمقدسي في " المختارة " والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

واجبێتی ئارام گرتنی ئەندامەکان لە سوژدەدا

وە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی بە تەواو ئەنجامدانی کڕنووش و سوژدە دەکرد ، نموونەشی بەوە ئەهێنایەوە بۆ کەسێك ئەوە ئەنجام نەدات ، بە کەسێکی برسی کە خورمایەك یان دوو خورما بخوات ، کە هیچ سوودێکی پێناگەیەنن ، وە دەیفەرموو : " إنه من أسوء الناس سرقة " ، واتە: خراپترین کەسە لە دزیدا .

وە حوکمیشی بە بەتاڵبوونی نوێژی ئەو کەسە دەدا کە پشتی بە تەواوی ڕاست ناکاتەوە لە کڕنووش ، سوژدەیدا ، هەروەکو لە باسی کڕنووش بە ووردی باس کرا ، و فەرمانی کرد بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا بەوەی کە ئارام بگرێت لە سوژدەدا ، هەروەکو لە سەرەتای ئەم بابەتەشدا باسمان لێوە کرد .

زیکرەکانی سوژدە

پێغەمبەری خوا ﷺ لەم ڕوکنەدا جۆرەها زیکر و پاڕانەوەی دەکرد ، جارێك بەمەو جارێکی تر بەوەیتریان :

١ ـ سێ جار (سبحان ربي الأعلى) ی دەووت [٣٩٨] .

وە هەندێك جاریش زیاد لە سێ جار دووبارەی دەکردەوە [٣٩٩] .

وە جارێکیان ئەوەندە دووبارەی کردەوە لە شەو نوێژێکدا ، بەشێوەیەك سوژدەکەی نزیك قورئان خوێندنەکەی بووەوە ، خوێندنەوەکەشی تیایدا سێ سورەت بوو لە سورەتە درێژەکانی قورئانی پیرۆز : سورەتی ﴿ البقـــرة ﴾ , و ﴿ النساء ﴾ ، و ﴿ آل عمران ﴾ ، لە نێوانیانیشدا پاڕانەوە و داوای لێخۆشبوونیشی دەکرد هەروەکو لە پێشدا لە (شەو نوێژ) دا باسکرا .

٢ ـ سێ جار (سبحان ربي العظيم وبحمده) ی دەووت [٤٠٠].

٣ ـ وە " سبوح قدُّوس [٤٠١] رب الملائكة والروح " ی دەووت [٤٠٢].

٤ ـ وە " سبحانك اللهم ربنا ! وبحمدك ، اللهم اغفر لي " ی دەووت بەزۆری لە کڕنووش و سوژدەکانیدا ، ئەوەشی لە قورئانی پیرۆزەوە وەرگرتبوو (يتأول القرآن) [٤٠٣].

٥ ـ وە " اللهم ! لك سجدت ، وبك آمنت ، ولك أسلمت ، [وأنت ربي] سجد وجهي للذي خلقه وصوَّره ، [فأحسن صُوره] ، وشق سمعه وبصره ، [ف] تبارك الله أحسن الخالقين " [٤٠٤] ی دەووت .

٦ ـ وە " اللهم ! اغفر لي ذنبي كله ، ودِقَّه وجلَّه ، وأوله وآخره ، وعلانيته وسره " [٤٠٥] ی دەووت .

---

[٣٩٨] أحمد وأبو داود وابن ماجه والدارقطني والطحاوي والبزار ، والطبراني في " الكبير " عن سبعة من الصحابة ، وانظر التعليق على هذا الذكر في الركوع .

[٣٩٩] بڕوانە : ئەو ووتەیەی کە لە سەر ئەم باسە ووتراوە لە پێشتر .

[٤٠٠] صحيح ، رواه أبو داود والدارقطني وأحمد والطبراني والبيهقي .

[٤٠١] لە پێشتردا ئاماژە بەوە کرا کە (السبوح) ئەو کەسەیە کە دوور ڕادەگیرێت لە هەموو خراپەیەك ، و (القدوس) یش ، واتە : بە فەڕ و بە پیت و بە بەرەکەتە .

[٤٠٢] مسلم وأبو عوانة.

[٤٠٣] البخاري ومسلم ، ئەم زیکرە زیکری کڕنووشیشە ، وە لە پێشدا ووتمان کە واتاکەی ئەوەیە : کردار بەوە دەکات کە قورئانی پیرۆز فەرمانی پێدەکات .

[٤٠٤] مسلم وأبو عوانة والطحاوي والدارقطني .

٧ ـ وە " سجد لك سوادي وخيالي ، وآمن بك فؤادي ، أبوء بنعمتك عليَّ ، هذي – يدي وما جَنَيتُ على نفسي " [٤٠٦] **ی دەووت .**

٨ ـ " سبحان ذي الجبروت والملكوت والكبرياء والعظمة " [٤٠٧] **، ئەمەو پاش ئەمەشی لە شەو نوێژدا دەووت .**

٩ ـ " سبحانك [اللهم !] وبحمدك ، لا إله إلا أنت " [٤٠٨] .

١٠ ـ " اللهم ! اغفر لي ما أسررت ، وما أعلنت " [٤٠٩] .

١١ ـ " اللهم ! اجعل في قلبي نورا ، [وفي لساني نورا] ، واجعل في سمعي نورا ، واجعل في بصري نورا ، واجعل من تحتي نورا ، واجعل من فوقي نورا ، وعن يميني نورا ، وعن يساري نورا ، واجعل أمامي نورا ، واجعل خلفي نورا ، [واجعل في نفسي نورا] وأعظِم لي نورا " [٤١٠] .

١٢ ـ " [اللهم !] [إني] أعوذ برضاك من سخطك ، و [أعوذ] بمعافاتك من عقوبتك ، وأعوذ بك منك لا أحصي ثناء عليك ، أنت كما أثنيت على نفسك " [٤١١] .

نەهی کردن لە خوێندنەوەی قورئان لە سوژدەدا

وە پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی دەکرد لە خوێندنەوەی قورئان لە کڕنووش ، و سوژدەدا ، و فەرمانی دەکرد بە هەوڵدانی زۆر ، و زۆرکردنی پاڕانەوە لەم رووکنەی نوێژدا ، هەروەکو لە باسی کڕنووش دا باسمان لێوەکرد .

وە دەیفەرموو : " أقرب ما يكون العبد من ربه وهو ساجد ؛ فأكثروا الدعاء [فيه] " [٤١٢].

واتە : نزیك ترین جێگە کە بەندە لە پەروەردگاریەوە نزیك بێت ، ئەو کاتەیە کە لە سوژدەدا بێت ، جا زۆر تێیدا بپارێنەوە .

درێژکردنەوەی سوژدە

وە پێغەمبەری خوا ﷺ سوژدەکانی ـ لە درێژیدا ـ نزیك دەکردنەوە لە کڕنووشەکانی ، لەوانەشە هەندێك جار زۆر درێژی بکردایەتەوە ، لە بەر هۆکارێك ، هەروەکو هاوەڵە بەڕێزەکانی بۆمان دەگێڕنەوە : کە جارێکیان پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ لامان لە نوێژێك لە نوێژەکانی ڕۆژ ـ کە نیوەڕۆ و عەسر دەگرێتەوە ـ و (حسن و حسين **) ی لە باوەشدابوو ، پاشان ڕۆشتە پێشەوە بۆ بەرنوێژی کردنمان (** حسن و حسين **) ی لە لای ڕاستی خۆیەوە دانا ، پاشان تەکبیرەی ئیحرامی دابەست ، و دەستی کرد بە نوێژ کردن ، و سوژدەیەکی زۆر درێژی لە نوێژەکەیدا برد هاوەڵێك دەڵێت : لە هەموو خەڵکەکە من سەرم بەرزکردەوە ، بینیم منداڵێك بە سەر پشتی پێغەمبەرەوەیە ﷺ ، و ئەویش لە سوژدەدایە ، پاشان گەڕامەوە سوژدەکەی خۆم ، کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەکەی بووە ، و خەڵکەکە ووتیان : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ناو ئەم نوێژەتدا سوژدەیەکت**

---

[٤٠٥] مسلم وأبو عوانة.

[٤٠٦] ابن نصر والبزار والحاكم وصححه ورده الذهبي لكن له شواهد مذكورة في الأصل .

[٤٠٧] أبو داود والنسائي بسند صحيح ، **واتاکەشی لە باسی کڕنووشدا باسکرا .**

[٤٠٨] مسلم وأبو عوانة والنسائي وابن نصر .

[٤٠٩] ابن أبي شيبة (٦٢ / ١١٢ / ١) والنسائي وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

[٤١٠] مسلم وأبو عوانة وابن أبي شيبة في " المصنف " (١٢ / ١٠٦ / ٢ و ١١٢ / ١) .

[٤١١] مسلم وأبو عوانة وابن أبي شيبة في " المصنف " (١٢ / ١٠٦ / ٢ و ١١٢ / ١) .

[٤١٢] مسلم وأبو عوانة والبيهقي وهومخرج في " الإرواء " (٤٥٦) .

برد زۆر درێژت کردەوە ، تاکو گومانی ئەوەمان لە لا درووست بوو کە شتێك رووی دابێت ، یان سرووش (الـوحي) بۆ دێتـە خوارەوە ، ئەویش فەرمووی : " كل ذلك لم يكن ، ولكن ابنـي ارتحلنـي [٤١٣] فكرهت أن أعجله حتى يقضي حاجته " [٤١٤] .

واتە : هیچ لەوانە نەبوو ، بەڵام کوڕەکەم لە سەر پشتم بوو ، بۆیە حەزم نەکرد پەلەی لێ بکەم تاکو ئیشی خۆی تەواو دەکات .

وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە : " کە پێغەمبەری خوا ﷺ سوژدەی دەبرد (حسن و حـسين) دەچوونە سەر پشتی ، ئەگەر یەکێك نەیهێشتبایە ، ئاماژەی بۆ دەکردن کە وازیان لێبهێنن ، پاشان کە نوێژی تەواوکرد و خستیانیە باوەشیەوە ، و فەرمووی : (من أحبنـي فليحب هذين) " [٤١٥] .

واتە : هەر کەسێ منی خۆش ئەوێ ، با ئەم دووانەی خۆشبووی .

چاکە (فەزڵ)ی سوژدە

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو : " ما من أمتي من أحد إلا وأنا أعرفه يوم القيامـة " ، واتە : هیچ کەسێك نیە لە ئوممەتەکەم ئیللا من دەیناسمەوە لەڕۆژی دوایدا ، ووتیان ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ چۆن دەیانناسیتەوە لە ناو ئەو هەموو خەڵکە ؟ فەرمووی : " أرأيت لو دخلت صيرة فيها خيل دُهم بُهم [٤١٦] ، وفيها فرس أغر محجل [٤١٧] ؛ أما كنت تعرفه منـها ؟ " ، واتە : نابینیت تۆ ئەگەر چوویتە ناو شوێنێکەوە هەمووی یەك جۆرە ئەسپ بوون ، و ئەسپێکی دەست و پێ و نێو چاوان سپی تێدابوو ، ئایا ئەو ئەسپە ناناسیتەوە لە ناو ئەو ئەسپانەدا ؟ فەرمووی : بەڵێ ، فەرموی : " فإن أمتي يومئذ غـر [٤١٨] من السجود محجلون [٤١٩] من الوضوء " [٤٢٠] .

واتە : ئوممەتەکەم لە ڕۆژی دوایدا نێو چاوانیان سپی دەردەکەون بە هۆی سوژدەوە ، و دەست و پێکانیان سپی دەردەکەون بە هۆی دەستنوێژەکەیانەوە .

---

[٤١٣] واتە : کردوومی بە بارهەڵگر بە سوار بوونی لە سەر پشتم ، (فكرهت أن أعجله) واتە : حەزم نەکرد پەلەی لێ بکەم .

[٤١٤] النسائي وابن عساكر (٤ / ٢٥٧ / ١ ــ ٢) والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي.

[٤١٥] ابن خزيـمة في " صحيحه " (٨٨٧) بإسناد حسن عن ابن مسعود ، والبيهقي مرسلا (٢ / ٢٦٣) ، وترجم له ابن خزيـمة بقوله : (باب ذكر الدليل على أنّ الإشارة في الصلاة ــ بما يفهم المشير ــ لا تقطع الصلاة ولا تفسدها) .

قلت : وهذا من الفقه الذي حرمه أهل الرأي ! وفي الباب أحاديث أخرى في " الصحيحن " وغيرهما .

[٤١٦] (الصيرة) : جۆرە پەچەیەکە (یان : گەوڕێکە) دروست دەکرێت بۆ ئاژەڵ لە بەرد وچڵەدار ، کۆکەشی (صِـيَر) ە ، هەروەکو لە " النهاية " دا هـاتووە ، ووقع في الطبعات السابقة : (الصبرة) ، وفسر بالضم : الكومة ... وهو خطأ نبهنا عليه الشيخ بكر بن عبـدالله أبـو زيـد في خطاب تفضل بإرساله إليَّ بتاريخ (٢٠ / ٢ / ١٤٠٩ هــ) جزاه الله خيرا .

[٤١٧] (المحجل) : ئەو جۆرە ئەسپانەیە کە سپیایەتی بە پێیدا بەرز دەبێتەوە تا لە شوێنی پاوەن و مەچەکی بەرزتر دەبێتەوە ، بەڵام ناگاتە ئەژنۆکانی ، ئەو ناوەشی پێئەوترێت چونکی شوێنی (حجل) خرخاڵ وپێوەنەکان یەتی ،ئەم شێوەیەش نابێت تەنها لە دەستێك یان دەستەکانیدا بێت ،تاکو قاچێکی یان هەردوو قاچی لە گەڵدا نەبێت .

[٤١٨] (الغرة) : سپێتی ڕوومەتیانە ، مەبەستی : سپێتی ڕوومەتیانە بە نوری دەستنوێژ .

[٤١٩] واتە : سپێتی شوێنەواری دەستنوێژ لە دەستەکان و ڕوومەت و پێکان " سپێتی دەستەکان و ڕوومەت و پێکانی ئەسپی شوبهاندووە بە سپێتی شوێنەواری دەستنوێژ لە دەست و ڕوومەت و پێکانی نوێژگەردا . " النهاية ".

[٤٢٠] أحمد بسند صحيح ، والترمذ بعضه وصححه ، وهو مخرج في " الصحيحة " .

وە فەرموویەتی : " إذا أراد الله رحمةَ من أراد من أهل النار ؛ أمر الله الملائكة أن يخرجوا من يعبد الله ، فيخرجونهم ويعرفونهم بآثار السجود ، وحرم الله على النار أن تأكل أثر السجود ، فيخرجون من النار ، فكل ابن آدم تأكله النار إلا أثر السجود " (٤٢١) .

واتە : ئەگەر خوای پەروەردگار بیەوی میهرەبانی خۆی برشێنێت بەسەر بەندەیەکیدا لە ئەهلی دۆزەخ ، ئەوا فەرمان دەکات بە فریشتەکانی ئەو کەسانە دەربکەن کە خوای پەروەردگاریان پەرستوە ، دەیانهێننە دەرەوە ، و دەیانناسنەوە بە شوێنەواری سوژدەکانیانەوە ، چونکە خوای پەروەردگاریش قەدەغەی کردووە لە سەر ئاگری دۆزەخ شوێنەواری سوژدەکانیان بخوات ، بۆیە بە هۆیەوە دەریان دەکەن لە ئاگری دۆزەخ ، هەموو لەشی نەوەکانی ئادەم ئاگری دۆزەخ دەیخوات جگە لە شوێنەواری سوژدەکەی نەبێت .

سوژدە بردن لە سەر زەوی و حەسیر

وە زۆرجار سوژدەی لە سەر زەوی دەبرد (٤٢٢) .

وە " هاوەڵانی لە پشتیەوە نوێژیان دەکرد لە هاوینی زۆر گەرمدا ، لەو کاتە ئەگەر یەکێکیان نەیتوانایە نێو چاوانی بخاتە سەر زەوی ، کراسەکەی ڕادەخست و سوژدەی لە سەر دەبرد " (٤٢٣) .

وە دەیفەرموو : " ... وجعلت الأرض كلها لـي ولأمتي مسجداً وطهوراً ، فأينما أدركت رجلا من أمتي الصلاة ؛ فعنده مسجده ، وعنده طهوره ، [وكان من قبلي يعظمون ذلك ، إنما كانوا يصلون في كنائسهم وبيعهم] " (٤٢٤) .

واتە : ... وە هەموو زەوی بۆ خۆم و ئوممەتەکەم کراوە بە جێگەی نوێژ و بە پاك کەرەوەش دانروە ، جا هەرکەسێك لە ئوممەتەکەم کاتی نوێژی بوو ئەوا جێگەی نوێژ و پاك کەرەوەشی لە لایە ، [بەڵام ئوممەتانی پێش من ئەوەیان بە گەورە دادەنا ، بەڵکو تەنها بۆیان هەبوو لە پەرستگاکانیان نوێژ بکەن (کە کنیسەی خاچ پەرستەکان و بیەعی گاورەکان دەگرێتەوە)].

وە لەوانەشە جاری وا هەبێت سوژدەی لە ناو قوڕاودا دەبرد ، ئەو ڕووداوەش لە شەوی بیست و یەکی ڕەمەزاندا ڕوویدا کاتێك ، کە باران باری و سەربانی مزگەوتەکە تکەی دەکرد ، سەربانی مزگەوتەکەش لەو کاتەدا لە پەلکی دار خورما درووست کرابوو ، پێغەمبەری خواش ﷺ لە ناو قوڕاوی مزگەوتەکەدا سوژدەی دەبرد ، (أبو سعيد الخدري) رضي الله عنه دەفەرمووێت : بە چاوی خۆم نێوچاوان و لووتی پێغەمبەری خوام بینی ﷺ شوێنەواری قوڕاوەکەی پێوە بوو (٤٢٥) .

---

(٤٢١) البخاري ومسلم ، **لە فەرموودەیەشدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە نوێژگەرە تاوان بارەکان بە هەتاهەتایی لە دۆزەخدا نامێنێتەوە ، هەروەها ئەو کەسەش کە بە تەمەڵیەوە تەرکی کردبێ ـ بەهەمان شێوە ـ بە هەتاهەتایی لە دۆزەخدا نامێنێتەوە ، بڕوانە** " الصحيحة " (٢٠٥٤) .

(٤٢٢) **چونکە : مزگەوتەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ بە حەسیر و هاوشێوەکانی ناو فەرش نەکرابوو ، فەرموودەیەکی زۆر هەن بەڵگەن بۆ ئەم ووتەیە ، لوانەش ئەو فەرموودەیەی کە دوای ئەم فەرموودەیە دێت و فەرموودەکەی** (أبو سعيد الخدري) .

(٤٢٣) مسلم وأبو عوانة .

(٤٢٤) أحمد والسراج والبيهقي بسند صحيح .

(٤٢٥) البخاري ومسلم .

وە " جاری واش هەبوو نوێژی لە سەر شتێك دەكرد كە تەنها شوێنی نێو چاوانی دەكردەوە ئەو شتەش پێی دەوترێت (الـخمرة) " [٤٢٦] ، یان هەندێك جار لە سەر حەسیر نوێژی دەكرد [٤٢٧] ، (حەسیرێكی وا لە زۆری مانەوەی یان لە كۆنێتیدا ڕەش بووبووەوە) [٤٢٨] .

هەستانەوە لە سوژدە

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ (الله أكبر) ی دەكرد و سەری بەرز دەكردەوە [٤٢٩] ، وفەرمانیشی پێ كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرمووی : " لا يتم صلاة لأحد من الناس حتى ... يسجد حتى تطمئن مفاصله ثم يقول : (الله أكبر) ويرفع رأسه حتى يستوي قاعدا " [٤٣٠].

واتە : نوێژی هیچ موسڵمانێك تەواو نیە تاكو ... سوژدەنەبات و ئەندامەكانیشی تیایدا ئارام نەگرێت ، پاشان بڵێت : (الله أكبر) و سەری بەرز بكاتەوە تاكو ڕاست دەبێتەوە .

وە هەندێك جار " دەستەكانیشی لە گەڵ ئەم تەكبیرەدا بەرز دەكردنەوە " [٤٣١].

پاشان"پێی چەپی ڕادەخست و لە سەری بە ئارامی دادەنیشت " [٤٣٢] ، و فەرمانیشی پێ كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموویەتی : " إذا سجدتَ فمكن لسجودك ، فإذا رفعتَ فاقعد على فخذك اليسرى " [٤٣٣] .

واتە : ئەگەر سوژدەت برد پەلە مەكە لە سوژدەكەتدا تاكو جێگیر دەبیت (واتە : ئارام دەبیت) ، وە كە ڕاست بوویتەوە لە سوژدەكەت لە سەر ڕانی چەپت دانیشە .

وە " پێی ڕاستی دەچەقاند بە زەویدا " [٤٣٤].

وە " پەنجەكانی پێی ڕاستی ڕوو دەكرد لە قیبلە " [٤٣٥].

---

[٤٢٦] البخاري ومسلم ، وە (الخمرة) واتە : ئەوەندەی كە نوێژگەر بتوانێت نێوچاوانی بخاتە سەر لە سوژدەكەیدا " حەسیر بێت یان ئەو حەسیرەی كە لە پەلكە (سعف) ی دارخورما دروست كرابێت ، یان لە پەلكی هەر ڕووەكێكی تر دروست كرابێت ، وە پێی ناوترێت (خمرة) ئەگەر لە ئەوەندە زیاتر بێت . " النهاية ".

[٤٢٧] مسلم وأبو عوانة .

[٤٢٨] البخاري ومسلم ، وفي الحديث دليل على أن الجلوس على شيء ما ؛ هو ليس له ، فيدل على تحريم الجلوس على الحرير ؛ لثبوت النهي عن لبسه في " الصحيحين " وغيرهما ، بل ورد فيهما النهي الصريح عن الجلوس عليه ، فلا تغتر بمن أباحه من الكبار.

[٤٢٩] البخاري ومسلم .

[٤٣٠] أبو داود والـحاكم وصححه ووافقه الذهبي.

[٤٣١] أحمد وأبو داود بسند صحيح ، دەست بەرزكردنەوە لێرە ، و لە هەموو (الله أكبر) ێك دا ووتەی پێشەوا (أحمد)ـە، لە " البـدائع " ی (ابن القيم) (٨٩/٤) دا هاتووە:" (الأثرم) لەی ئەگێڕێتەوە (لە ڕاستیدا:ابن الأثرم)ـە، كە پرسیاری لێكراوە سەبارەت بە دەست بەرزكردنەوە ؟ ئەویش فەرموویەتی : لە هەموو نزمبوونەوە و بەرزبوونەوەیەك ، پاشان فەرمووی : پێشەوا (أبو عبدالله)م بینی لە نوێژدا لە هەموو نزمبوونەوە و بەرزبوونەوەیەك دەستەكانی بەرز دەكردەوە".

[٤٣٢] البخاري في " جزء رفع اليدين " أبو داود بسند صحيح ، ومسلم وأبو عوانة ، وهومخرج في " الإرواء " (٣١٦).

[٤٣٣] أحمد وأبو داود بسند جيد.

[٤٣٤] البخاري والبيهقي.

[٤٣٥] النسائي بسند صحيح.

ڕانەخستنی پێکان ، و لە سەر دانیشتنیان (واتە : الإقعاء) لە نێوان سوژدەکاندا

وە ـ جاری وا هەبوو ـ " هەردوو پاژنە و سنگی پێکانی ڕێك ڕادەوەستان ـــ واتە : ڕایانی نەدەخست ـــ ولەسەریان دادەنیشت لەنێوان سوژدەکاندا ، کە پێی دەووترێت (الإقعاء) " (٤٣٦) .

واجب بوونی ئارامگرتن لە نێوان دوو سوژدەکەدا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە سوژدەکانیدا ئارامی دەگرد ، بەشێوەیەك هەموو بڕبڕەیەکی دەگەڕایەوە جێی خۆی " (٤٣٧) ، وفەرمانیشی پێ کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرمووی : " لا تتم صـلاة أحدكم حتى يفعل ذلك " (٤٣٨) .

واتە : نوێژی هیچ یەکێ لە ئێوە تەواو نیە تاکو ئەو شتە ئەنجام نەدات .

وە " ئەوەندە درێژی دەکردەوە تاکو ـ لە درێژیدا ـ نزیك دەبووەوە لە سوژدەکانی " (٤٣٩) ، وە هەندێك جار " ئەوەندە دەمایەوە تاکو کەسی وا هەبوو دەیووت : لە وانەیە لە بیری چوو بێت " (٤٤٠) .

زیکری نێوان دوو سوژدەکە

وە پێغەمبەری خوا ﷺ لەم دانیشتنەیدا دەیفەرموو :

١ ـ " اللهم (یان لە گۆ (لەفز) یێکی تردا : رب) ! اغفر لي ، وارحمني [واجبرني] ، [وارفعني] ، واهدني ، [وعافني] ، وارزقني " (٤٤١) .

وە جاری واش هەبوو دەیفەرموو :

٢ ـ " رب اغفر لي ، رب اغفر لي " (٤٤٢) .

---

(٤٣٦) مسلم وأبو عوانة وأبو الشيخ في " ما رواه أبو الزبير عن جابر " رقم : (١٠٤ ـــ ١٠٦) والبيهقي .

پێشەوا (ابن القيم) ـ بەڕەحمەت بێت ـ لەوە بەسەهودا چووە کە پاش ئەوەی باسی شێوە دانیشتنی ڕاخستن (الإفتراش)ی پێغەمبەری خوای کردووە ﷺ لە نێوان سوژدەکان فەرموویەتی : " لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جگە لەم دانیشتنە هیچ دانیشتنێکی ترمان پێنەگەشتووە " !

دەڵێم : ئەم ووتەیە چۆن دەبێت لە کاتێکدا شێوە دانیشتنی (الإقعاء / واتە : جووت کردنی هەردوو پێ و ڕانەخستنیان و دانیشتن لە سەریان) لێوە وارده ، من حديث ابن عباس في " صحيح مسلم " و أبي داود والترمذي وصححه ، وغيرهم ؟ انظر " الصحيحة " (٣٨٣) ، ومن حديث ابن عمر بسند حسن عند البيهقي وصححه ابن حجر ، وروى أبو إسحاق الحربي في " غريب الحديث " (ج٥ / ١٢ / ١) عن طاووس أنه رأى ابن عمر وابن عباس يقعيان ، وسنده صحيح . ورحم الله الإمام مالك حيث قال : " ما منا من أحد إلا ردَّ ورُدَّ عليه إلا صاحب هذا القبر " ، وأشار إلى قبر رسول الله ﷺ ، وقد عمل بهذه السنة جماعه من الصحابة والتابعين وغيرهم ، وقد فصلت القول في ذلك في " الأصل " .

(٤٣٧) أبو داود والبيهقي بسند صحيح .

(٤٣٨) أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

(٤٣٩) البخاري ومسلم .

(٤٤٠) البخاري ومسلم ، پێشەوا (ابن القيم) فەرموویەتی :

" ئەم سوننەتە دوای نەمانی سەردەمی هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ خەڵکانێکی زۆر وازیان لێهێناوە ، بەڵام ئەو کەسەی کە سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ جێبەجێ بکات ، و لانەکاتەوە لەوەی کە پێچەوانەی بێت ، گوێی نیە لەوەی کە پێچەوانەی ئەمە بێت " .

(٤٤١) أبو داود والترمذي وابن ماجه وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

ئەم دووانەی لە شەو نوێژدا دەووت [٤٤٣] .

پاشان " (الله أكبر) ی دەكرد ، و سوژدەی دووەمی دەبرد " [٤٤٤] ، و فەرمانیشی پێ كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، وپێی فەرموویەتی پاش ئەوەی كە فەرمانی پێكردوە بە ئارامگرتن لە نێوان سوژدەكانیدا هەروەكو لە پێشدا باسكرا : " ثم تقول : (الله أكبر) ثم تسجد حتى تطمئن مفاصلك ، [ثم افعل ذلك في صلاتك كلها] " [٤٤٥] .

واتە : پاشان دەڵێیت : (الله أكبر) و سوژدە دەبەیت ، تاكو جوومگەكانت ئارام دەگرن ، پاشان ئەوانە لە هەموو نوێژەكەت دا ئەنجام بدە .

وە هەندێك جار " پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵ ئەم تەكبیرەدا هەردوو دەستی بەرز دەكردەوە " [٤٤٦] .

لەم سوژدەیەشدا هەمان شتی ئەنجام دەدا كە لە سوژدەی یەكەمدا ئەنجامی دابوو ، پاشان (الله أكبر) ی دكرد ، و ڕاست دەبووەوە [٤٤٧] .

و فەرمانیشی پێ كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموویەتی پاش ئەوەی كە فەرمانی پێكردوە بە سوژدەی دووەم هەروەكو لە پێشدا باس كرا ، " و دواتر سەر ڕاست دەكاتەوە و (الله أكبر) دەكات " [٤٤٨] ، و فەرموویەتی : " [ثم اصنع ذلك في كل ركعة وسجدة] ، فإذا فعلت ذلك ؛ فقد تمت صلاتك ، وإن أنقصت منه شيئا ؛ أنقصت من صلاتك " [٤٤٩] .

واتە : پاشان ئەوانە لە هەموو ڕكات و سوژدەیەك دا ئەنجام بدە ، ئەگەر هەموو ئەوانەت ئەنجام دا ئەوا نوێژەكەت تەواوە ، وە ئەگەر شتێكت لێ ئەنجام نەدا ئەوا نوێژەكەت بە تەواوی ئەنجام نەداوە .

وە هەندێك جار " هەردوو دەستی بەرز دەكردەوە " [٤٥٠] .

پشووە دانیشتن (جلسة الإستراحة)

پاشان " ڕاست دەبووەوە ، و لە سەر پێی چەپی دادەنیشت ، تاكو هەموو ئەندامێكی دەرۆشتەوە جێگەی خۆی " [٤٥١] .

---

[٤٤٢] ابن ماجه بسند حسن ، پێشەوا (أحمد) یش ئەمەی هەڵبژاردووە بۆ پاڕانەوە ، (إسحاق ابن راهويه) فەرموویەتی : " ئەگەر بیەوێ ئەتوانێت سێجار ئەوە بڵێت ، ئەگەر بیەوێ ئەتوانێت بڵێت : اللهم ! اغفر لي ... چونكە هەردووكیان لە پێغەمبەری خواوە ﷺ پێمان گەیشتووە كە لە نێوان سوژدەكاندا ووتوویێتنی " . كذا في " مسائل الإمام أحمد وإسحاق بن راهويه " رواية إسحاق المروزي (ص ١٩) .

[٤٤٣] وە ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت كە نابێت ئەم ووێردانە لە نوێژە فەرزەكاندا بووترێت ، لە بەر نەبوونی جیاوازی لە نێوان ئەو و سوننەتدا ، ئەمەش بۆچونی پێشەوا شافعي و أحمد و إسحاقە ، وادەبینن كە ئەمە ڕەوایە لە فەرز و سوننەتدا " هەروەكو پێشەوا (الترمذي) بۆمانی دەگێڕێتەوە ، وە پێشەوا (الطبراني) ش بۆ ئەوە دەچێت هەروەكو لە " مشكل الآثار " دا هاتووە ، وە دید و بۆچونی ڕەواش ئەوە پەسەند دەكات ، چونكە هیچ شوێنێكی نوێژ نیە زیكری تێدا نەكرێت ، بۆیە پێویستە لێرەشدا هەروەها بێت ، ئەوەش شتێكی ئاشكرایە و لە لای كەس شاراوە نیە.

[٤٤٤] البخاري ومسلم.

[٤٤٥] أبو داود وصححه الحاكم ووافقه الذهبي . والزيادة للبخاري ومسلم .

[٤٤٦] أبو عوانة وأبو داود بسندين صحيحين ،وقد قال بهذا الرفع أحمد ومالك والشافعي في رواية عنهما.

[٤٤٧] مسلم والبخاري.

[٤٤٨] أبو داود وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

[٤٤٩] أحمد والترمذي وصححه.

[٤٥٠] أبو عوانة وأبو داود بسندين صحيحين ،وقد قال بهذا الرفع أحمد ومالك والشافعي في رواية عنهما.

متمانە کردنە سەر دەستەکان لە کاتی هەستانەوە بۆ ڕکاتەکانی تر

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵدەستایەوە بۆ ڕکاتی دووەم ، و لە هەستانەوەی دا متمانەی دەکردە سەر زەوی " [٤٥٢] .

وە " وەکو هەویر شێلی دەکرد : واتە : متمانەی دەکردە سەر دەستەکانی ئەگەر هەڵسایەتەوە " [٤٥٣] .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر هەڵسایەتەوە بۆ ڕکاتی دووەم ، بە ﴿ الحمد لله ﴾ دەستی پێدەکرد ، و بێدەنگ نەدەبوو " [٤٥٤] .

وە لەم ڕکاتەشدا هەموو ئەوانەی دووبارە دەکردەوە کە لەڕکاتی یەکەمدا ئەنجامی دەدان ، جگە لەوە نەبێت کە کورت تری دەکردەوە لە ڕکاتی یەکەم هەروەکو لە پێشدا باس کرا .

واجبە لە هەموو ڕکاتێکدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بخوێنرێت

وە فەرمانیشی بەو پیاوە کردووە کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، سورەتی ﴿الفاتحة﴾ لە هەموو ڕکاتێکدا بخوێنێتەوە ، و پاش ئەوەی کە فەرمانی پێکردووە لە ڕکاتی یەکەمدا بیخوێنێتەوە پێی فەرموو [٤٥٥] : " ثم افعل ذلك في صلاتك كلها " [٤٥٦] .

واتە : پاشان ئەوانە لە هەموو نوێژەکەتدا ئەنجام بدە .

---

[٤٥١] البخاري وأبو داود ، ئەم دانیشتنە لە لای زانایان بە (جلسة الإسترحة) دەناسرێت ، ئەمەش ووتەی پێشەوا (شافعی)یە ، و هاوشێوەکەشی لە (أحمد) ـەوە دگێڕنەوە هەروەکو لە " التحقيق " (١١١ / ١) دا هاتووە ئەمەش شایستەترە بە (أحمد)ـەوە لەبەر ئەوەی کە لێیەوە زانراوە لە شوێنکەوتنی بۆ ئەو سوننەتانەی کە پێچەوانەیان نییە .

وقد قال ابن هانئ في " مسائله عن الإمام أحمد " (١ / ٥٧) :

" رأيت أبا عبدالله (يعني : الإمام أحمد) ربما يتوكأ على يديه إذا قام في الركعة الأخيرة ، وربما استوى جالساً ، ثم ينهض " ، وهو اختيار الإمام إسحاق بن راهويه ، فقد قال في " مسائل المروزي " (٢/١٤٧/١): "سوننەت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ئەوەیە کە متمانە بکرێتە سەر دەستەکان لە هەستاندا ، پیر بێت یان لاو " ، بڕوانە " الإرواء " (٢/٨٢-٨٣).

[٤٥٢] الشافعي والبخاري.

[٤٥٣] رواه أبو إسحاق بسند صالح ، ومعناه عند البيهقي بسند صحيح ، بەڵام سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە تێایدا هاتووە : " كان يقوم كالسهم لا يعتمد على يديه " ئەوا " موضوع " ـە ، هەموو ئەو فەرموودانەش کە لەم وتایەدا هاتووە ئەوا " ضعيف " ـەو " صحيح " نییە ، ئەوەشم لە " الضعيفة " (٥٦٢ و ٩٢٩ و ٩٦٨) دا بە تێرو تەسەلی ڕوون کردۆتەوە .

وقد أشكل على بعض الفضلاء تقويتي لإسناد الحربي بسند صالح ، فأوضحت ذلك في كتابي " تمام المنة في التعليق على فقه السنة " فراجعه فإنه مهم .

[٤٥٤] مسلم وأبو عوانة ، ئەم بێدەنگ بوونە (سكوت)ـە کە نەفی کراوە لە فەرموودەکەدا لەوانەیە ئەو بێدەنگ بوونە بێت کە بۆ خوێندنەوەی زیکری دەست پێکردنی نوێژ دەکرێت ، بۆیە ئەو بێ دەنگ بوونە ناگرێتەوە کە بۆ (الإستعاذة) دەکرێت ، لەوانەشە لەوە فراوانتر بگرێتەوە ، لە هەمووشیان ڕاست و لە پێش تر لە لای من ئەوەیە کە ئەم بێدەنگ بوونە ئەو بێدەنگ بوونەیە کە بۆ خوێندنەوەی زیکری دەستپێکردنی نوێژ دەکرێت ، سەبارەت بە (الإستعاذة) ەش لە جگە لە ڕکاتی یەکەمدا زانایان دوو بۆچونیان هەیە ، لە هەر دووکیشیان ڕاست و ئەولاتر لە لای من ئەوەیە کە شەرعییە لە هەموو ڕکاتێکدا بووترێت ، ڕوونکردنەوەی تەواوی ئەم باسە لە "أصل" ی ئەم کتێبەدا هاتووە.

[٤٥٥] أبو داود وأحمد بسند قوي .

[٤٥٦] البخاري ومسلم .

لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : " في كل ركعة " (٤٥٧) .

واتە : لە هەموو ڕکاتێکدا ، وە فەرموویەتی : " في كل ركعة قراءة " (٤٥٨) .

واتە : لە هەموو ڕکاتێك دا خوێندنەوە هەیە .

تەحیاتی یەکەم

شێوازی دانیشتن لە تەحیاتدا

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ دادەنیشت بۆ تەحیات خوێندنەوە ، دوای کۆتایی هاتنی ڕکاتی دووەم ، جا ئەگەر نوێژەکە دوو ڕکاتی بێت بەشێوەیەك دادەنیشت پێی دەوترێت : " الإفتراش " (٤٥٩) هەروەکو چۆن لە نێوان سوژدەکاندا دادەنیشت .

وە بە هەمان شێوەش " دادەنیشت لە تەحیاتی یەکەمی " (٤٦٠) نوێژە سێ ڕکاتی و چوار ڕکاتیەکاندا .

وە فەرمانیشی بەوە کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموو : " فإذا جلست في وسط الصلاة فاطمئن وافترش فخذك اليسرى ثم تشهد " (٤٦١) .

واتە : ئەگەر دانیشتیت لە ناوەڕاستی نوێژەکەتدا ، ئارام بگرە ، و ڕانی چەپت ڕابخە ، و لە سەری دانیشە ، پاشان تەحیات بخوێنەوە .

وە (أبو هريرة) رضي الله عنه فەرموویەتی : خۆشەویستەکەم پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی لێ کردووم وەکو دانیشتنی سەگ دابنیشم کە پێی دەوترێت (الإقعاء) (٤٦٢) .

وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە : " كان ينهى عن عقبة الشيطان " (٤٦٣) .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی کردووە لە شێوە دانیشتنی شەیتان — وە شێوەی دانیشتنەکەی لە دانیشتنی سەگ دەچێت — .

وە " کە دادەنیشت بۆ تەحیات خوێندن ، لەپ (ناو دەست) ی ڕاستی لە سەر ئەژنۆ (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : ڕانی) ی ڕاستی دادەنا ، و لەپی چەپیشی لە سەر ئەژنۆ (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : ڕانی) ی چەپی دادەنا [و دەیکردەوە لە سەری] " (٤٦٤) .

---

(٤٥٧) أحمد بسند جيد .

(٤٥٨) ابن ماجه وابن حبان في " صحيحه " وأحمد في " مسائل ابن هانيء " (١/ ٥٢) وقال جابر : " من صلى ركعة لوم يقرأ فيها بأم القرآن ؛ فلم يصل ؛ إلا وراء الإمام " . رواه مالك في " الموطأ " .

(٤٥٩) النسائي (١ / ١٧٣) بسند صحيح .

(٤٦٠) البخاري وأبو داود .

(٤٦١) أبو داود والبيهقي بسند جيد .

(٤٦٢) الطيالسي وأحمد وابن أبـي شيبة ، انظر التعليق (٤) (ص ١٣١) ، و (الإقعاء) ؛ (أبو عبيدة وجگە لەویش) فەرموویانە : " بریتییە لە دانانی هەردوو بەشی پاشەوەی لەسەر زەوی و دانانی هەردووپێی و دانانی دەستەکانی لە سەر زەوی هەروەکو سەگ دادەنیشێت " .

دەڵێم: ئەم جۆرە دانیشتنە کە پێی دەوترێت (إقعاء)، ئەو (إقعاء) ە نییە کە سوننەتە لە نێوان سوژدەکاندا بکرێت.

(٤٦٣) رواه مسلم وأبو عوانة وغيرهما ، وهو مخرج فـي " إرواء الغليل " (٣١٦) .

(٤٦٤) مسلم وأبو عوانة .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی چەپی تاکو قوڕانسك (حدّ مرفقه [٤٦٥]) ی ڕاستی لە سەر ڕانی ڕاستی دادەنا " [٤٦٦] .

وە " نەهیشی کرد لە پیاوێك لە کاتی دانیشتنیدا متمانەی کردبووە سەر دەستی چەپی لە نوێژەکەیدا ، و فەرمووی : " إنها صلاة اليهود " [٤٦٧] ، یان " لا تجلس هكذا إنما هذه جِلْسَة الذين يعذبون " [٤٦٨] ، وە یان " هي قعدة المغضوب عليهم " [٤٦٩] .

واتە : ئەو شێوەیە شێوەی نوێژی گاورەکانە ، یان : وا دامەنیشە ، چونکە ئەم دانیشتنە دانیشتنی ئەوانەن کە سززا دەدرێن ، وە یان : ئەوە دانیشتنی غەزەب لێ گیراوەکانە (واتە : جولوکەکان) .

پەنجە جووڵاندنەوە لە کاتی تەحیات خوێندندا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی چەپی دەکردەوە ، و لە سەر ڕانی چەپی دای دەنا ، وە هەمووو پەنجەکانی دەستی ڕاستی دەنوقاند ، و ئاماژەی بەو پەنجەیەی دەکرد کە دوای پەنجە گەورەکەی دێت ڕووە و قیبلە ، و چاوی تێدەبڕی " [٤٧٠] .

وە " کاتێك ئاماژەی بە پەنجەی بکردایە ، پەنجە گەورەکەی لەسەر پەنجەی ناوەڕاستی دادەنا [٤٧١] ، وە جاری واش هەبوو " بازنەیەکی بە پەنجە گەورەکەی و پەنجەی ناوەڕاستی دروست دەکرد " [٤٧٢] .

وە " کە پەنجەی بەرز دەکردەوە ، دەیجووڵاندەوە ، و پێی دەپاڕایەوە " [٤٧٣].

---

[٤٦٥] واتە :کۆتایی قوڕانیسکی ، مەبەستیشی ئەوەیە کە : قوڕانیسکەکانی لە لەشی جیا و دوور نەدەکردەوە ، هەر ئەوەشە کە ابن القيم لە " زاد المعاد " دا باسی کردووە .

[٤٦٦] أبو داود والنسائي بسند صحيح .

[٤٦٧] البيهقي والحاكم وصححه ووافقه الذهبي ، وهو مخرج مع الذي في " الإرواء " (٣٨٠) .

[٤٦٨] أحمد وأبو داود بسند جيد .

[٤٦٩] عبد الرزاق وصححه عبد الحق في " أحكامه " (١٢٨٤ ــ بتحقيقي) .

[٤٧٠] مسلم وأبو عوانة وابن خزيمة ، وزاد فيه الحميدي في " مسنده " (١ / ١٣١) ، وكذا أبو يعلى (٢/٢٧٥) بسند صحيح عن ابن عمر : " وهي ندبة الشيطان ، لا يسهو أحد وهو يقول هكذا " ، ونصب الحميدي إصبعه ، قال الحميدي : قال مسلم بن أبي مريم : " وحدثني رجلٌ أنهُ رأى الأنبياء ممثلين في كنيسةٍ في الشام في صلاتهم قائمين هكذا ،، ونصب الحميدي إصبعه " .

قلت : وهذه فائدة نادرة غريبة ، وسندها إلى الرجل صحيح .

[٤٧١] مسلم وأبو عوانة .

[٤٧٢] أبو داود والنسائي وابن الجارود في " المنتقى " (٢٠٨) ، وابن خزيمة (١ / ٨٦ / ١ ــ ٢) ، وابن حبان في " صحيحه " (٤٨٥) بسند صحيح ، وصححه ابن الملقن (٢ / ٢٨).

[٤٧٣] أبو داود والنسائي وابن الجارود في " المنتقى " (٢٠٨) ، وابن خزيمة (١ / ٨٦ / ١ ــ ٢) ، وابن حبان في " صحيحه " (٤٨٥) بسند صحيح ، وصححه ابن الملقن (٢ / ٢٨) ، ولحديث التحريك شاهد في ابن عدي (١ / ٢٧٨) وقال في روايه عثمان بن مقسم : " ضعيف يكتب حديثه " .

سەبارەت بە مەبەست بە : (يدعو بها) پێشەوا (الطحاوي) فەرموویەتی :

" ئەمە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە ئەمە لە کۆتایی نوێژدا بووە " .

دەڵێم : ئەمە بەڵگە ئەوەی تێدایە کەوا سوننەتە بەردەوام بێت لە سەر ڕووکردنی پەنجەی (شایەتومان) بەرەو قیبلە و بەردەوامش دەیجولێنێت تا سەلام دانەوە ، چونکە دوعا کردن و پاڕانەوە پێش سەلامدانەوەیە ، وە ئەمەش بۆچونی (مالك) و جگە لەویشە ، وە پرسیار

وە دەیفەرموو : " لَهي أشدُّ على الشيطان من الحديد ، يعني : السَّبابة " [٤٧٤].

واتە : قورس ترە لە سەر شەیتان لەوەی کە بە ئاسن لێ ی بدەیت ، واتە : پەنجەی شایەتوومان .

وە " هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ئەم کردارەیان لە یەکترەوە وەر دەگرت ، واتە : ئاماژە کردن لە پاڕانەوەدا [٤٧٥] .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو کردارەی ئەنجام دەدا لە هەموو تەحیات دا " [٤٧٦] .

وە " پیاوێکی بینی بە پەنجەی دەپاڕێتەوە ، پێی فەرمووی : " أحِّد [أحِّد] " ، [وأشار بالسَّبابة] " [٤٧٧] .

واجبێتی تەحیاتی یەکەم

و ڕێپێدانی شەرع بە پاڕانەوە تیایدا

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ لە هەموو دوو ڕکاتێك دا تەحیاتی دەخوێندەوە " [٤٧٨] .

وە " یەکەم ووشەش کە لە دانیشتنیدا دەیفەرموو : التحيات لله " بوو [٤٧٩] .

کرا لە ئیمامی (ئەحمەد): ئایا پیاو لە نوێژدا پەنجەی دەجولێنێت ؟ فەمووی : بەڵی ، زۆر بە پەلە و توندی . ئەمەش (ابن هانئ) باسی کردووە لە " مسائله عن الإمام أحمد " : (ص ٨٠) .

هەروەها دەڵێم : لەمەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کەوا پەنجە جووڵاندن لە ناو (تەحیات و شایەتوماندا) سوننەتێکی سەلمێنراوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ ، ئیمامی ئەحمەد و جگە لەویش لە پێشەوایانی سوننەت کاریان پێکردووە ، جا با ئەو کەسانە لە خوا بترسن کەوا گومانیان وایە کە ئەمە گاڵتەکردنە و لە گەڵ نوێژدا ناگونجێت ، بۆیە لەبەر ئەمە پەنجەیان ناجولێنن لە گەڵ ئەوەشدا دەزانن ئەمە سەلمێنراوە و ڕاستە ، وە زۆر لە خۆیان دەکەن بۆ گۆڕینی ماناکەی بەوەی کەوا ناگونجی لە گەڵ بنەواکانی زمانەوانی عەرەبی ، وە پێچەوانەی تێگەیشتنی پێشەوایانە .

وە لە شتە نامۆکان : هەندێك لەوانە پارێزگاری لە بۆچونی پێشەواکانیان دەکەن لەم بابەتەدا ـ با پێشەواکەشی بۆچوونەکەی پێچەوانەی سوننەتیش بێت ـ بە بەڵگەی ئەوەی بە هەڵە زانینی پێشوا ئەوە دەگەیەنێت تانەی لێبدرێت و بێڕێزی دەرحەق بنوێنرێت ! کەچی ئەوەی لە یاد دەچێتەوە کە ئەم سوننەتە سەلمێنراوە ڕەت دەکاتەوە ، وە گاڵتەجاڕیش بەوانە دە کات کە کار بەم سوننەتە دەکەن ، بە زانینەوە بێت ـ یان بە نەزانینەوە ـ کەچی ئەم گاڵتەجاریەش ئەو پێشەوایانەش دەگرێتەوە کەوا ئەمان بە گومانی خۆیان پارێزگاری لە بۆچونەکانیان دەکەن ئەگەر چی لە سەر (باطل) یش بێت ، لە کاتێکدا کە ئەم پێشەوایانە لەسەر سوننەتن ، بەڵکو ئەم بە گژدا چوونەی خودی پێغەمبەریش ﷺ دەگرێتەوە ، چونکە ئەو ئەم سوننەتەی بۆمان هێناوە ، بۆیە بەگژدا چونەوەی ئەم سوننەتە بەگژدا چوونەوەیە بۆ پێغەمبەرﷺ ، ﴿ فَمَا جَزَاءِ مَن يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنكُمْ إِلاَّ ...﴾ ؟!

بەڵام دانانی پەنجە دوای ڕوو کردنی لە قیبلە ، یان تایبەت کردنی جوڵانەوەی بە کاتی ووتنی (لا إله إلاَّ الله) وە ، ئەمانە هەمووی هیچ بنەمایەکیان نیە لە سوننەتدا ، بەڵکو پێچەوانەی سوننەتە بە بەڵگەی ئەم فەرموودەیە.

وە فەرموودەی : " أنه كان لا يحركها " ، سەلمێنراو نیە لە ڕووی سەنەدەوە ، وەك چۆن سەلماندوومە لە " ضعيف أبي داود " (١٧٥) ، وە ئەگەر سەلمێنراویش بێت ئەوا نەفی دەکات ، وە فەرموودەکی تر ئەم بابەتە دەسەلمێنێت ، وە سەلمێنەر پێش دەخرێت بە سەر نەفیکاردا ، وەك زانراوە لای زانایان ، بۆیە ئەمە نابیتە بەڵگە بۆ ئەوانەی دەڵێن پەنجە جوڵان سوننەت نیە !.

[٤٧٤] أحمد والبزار وأبو جعفر ، والبختري في " الأمالي " (٦٠/١) ، والطبراني في " الدعاء " (ق٧٣/١) ، وعبد الغني المقدسي في " السنن " (١٢/٢) بسند حسن ، والروياني في " مسنده " (٢٤٩/٢) ، والبيهقي .

[٤٧٥] ابن أبي شيبة (٢ / ١٢٣ / ٢) بسند حسن .

[٤٧٦] النسائي والبيهقي بسند صحيح .

[٤٧٧] ابن أبي شيبة (١/٤٠/١٢) و (٢/١٢٣/٢) ، والنسائي ، وصححه الحاكم ووافقه الذهبي ، وله شاهد عند ابن أبي شيبة .

[٤٧٨] مسلم وأبو عوانة .

[٤٧٩] رواه البيهقي من رواية عائشة بإسناد جيد ، كما قال ابن الملقن (٢ / ٢٨) .

وە " ئەگەر تەحیاتی لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکاندا لە بیر بڕۆشتبایە ، سوژدەی سەهوی بۆ دەبردن " [٤٨٠] .

وە فەرمانیشی پێدەکردن ، و دەیفەرموو : " إذا قعدتم في كل ركعتين فقولوا : التحيات إلخ ... ، وليتخير أحدكم من الدعاء أعجبه إليه ، فليدع الله عز وجل به] " [٤٨١] ، وفي لفظ : " قولوا في كل جلسة : التحيات " [٤٨٢] .

واتە : ئەگەر لە هەموو دوو ڕکاتێك دا دانیشتن ئەوا بڵێن : التحيات ... هتد ، ... پاشان هەر پاڕانەوە یەکی بەدڵ بوو ، پێی بپاڕێتەوە لە خوای پەروەردگار ، وە لە گۆ (لەفز) ێکی تردا هاتووە ، فەرموویەتی : " لە هەموو دانیشتنێك دا بڵێن : التحيات " ، وە فەرمانیشی بەوە کردووە بەو پیاوە کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، هەروەکو لە پێشدا باسکرا .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ فێری تەحیاتی دەکردن هەروەکو چۆن سورەتێکی قورئانی پیرۆزی پێ فێر دەکردن " [٤٨٣] .

وە " سوننەتیش وایە بەبێ دەنگی بخوێنرێت " [٤٨٤] .

شێوازەکانی تەحیات

وە پێغەمبەری خوا ﷺ چەندەها شێوازی جۆراو جۆری تەحیاتی پێفێرکردن :

١ ـ تەحیاتی (ابن مسعود) ﷺ: کە فەرموویەتی : دەستم لە ناو دەستی پێغەمبەری خوادا بوو ﷺ کە تەحیاتی پێفێرکردم ، هەروەکو چۆن سورەتێکی لە سورەتەکانی قورئانی فێردەکردم : " التحيات لله ، والصلوات [٤٨٥] ، والطيبات [٤٨٦] ، السلام [٤٨٧] عليك أيها النبـــي ! ورحمة الله وبركاته [٤٨٨] ، السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين " ، [فإنه إذا قال ذلك أصـــاب كل عبد صالح في السماء والأرض] ، واتە : ئەگەر ئەوەی ووت ئەوا هەموو بەندەیەکی چاك لە ئاسمان بێت یان لە زەوی دەگرێتەوە. " أشهد أن لا إله إلا الله ، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله " ، [وهو بين ظهرانينا فلما قبض قلنا : السلام على النبـــــي]

---

[٤٨٠] البخاري ومسلم ، و وهو مخرج فـــي " إرواء الغليل " (٣٣٨) .

[٤٨١] النسائي وأحمد والطبرانـــي في " الكبير " (٣ / ٢٥ / ١) بسند صحيح .

دەڵێم : ڕووکەشی فەرموودەکە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە شەرعیە لە پاش هەموو تەحیاتێکدا بپاڕێتەوە ، با سەلام دانەوەشی بەدوادا نەبێت ، ئەمەش بۆچونی (ابن حزم) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ .

[٤٨٢] النسائي بسند صحيح .

[٤٨٣] البخاري ومسلم .

[٤٨٤] أبو داود ، والـــحاكم وصححه ، ووافقه الذهبـــي .

[٤٨٥] (التحيات) واتە : ئەو ووشانەی کە واتای سەلام و موڵك و مانەوەیە هەمووی بۆ خوای پەروەردگارە. وە (الـــصلوات) " واتە : ئەو پاڕانەوانەی کە مەبەست لێی بەگەورە زانینی خوای پەروەردگارە هەر شایستەی ئەوە ، و هیچ کەسیتر جگە لە ئەو شایستەی ئەوە نیە . (النهاية) .

[٤٨٦] واتە : ئەو ووتانەی کە چاکن هەرچەند درێژ بکرێنەوە تەنها خوای پەروەردگار شایستەی ئەوەیە شوکر و ستایشی پێبکرێت ، و هیچ کەسیتر جگە لە ئەو شایستەی ئەوە نیە " لەو ووتانەی کە پاشا و گەورەکان حەزیان لێیە پێی وەسف بدرێنەوە . " فتح ".

[٤٨٧] واتاکەی : پەنادانە بە خوای پەروەردگار و پاراستنی تەنها بە ئەو ، چونکە : (السلام) ناوێکە لە ناوەکانی خوای پەروەردگار ئەوە دەگەیەنێت : خوای پەروەردگار پارێزەر و کەفالەتکاریەتی ، هەروەکو ئەوترێت (الله معك) ؛ واتە : بە پاراستن و یارمەتی و میهرەبانی خۆی .

[٤٨٨] ناوێکە هەموو ئەو چاکانە دەکرێتەوە کە خوای پەروەردگار بەبەردەوامی دەڕێژێتە سەر بەندەکانی.

، **واتە : لەکاتێك دا ئەمانووت :** (السلام عليك أيها النبـــي ورحمة الله وبركاته) **كە لە ناوماندا زینـدوو بـوو ، بـەڵام كـە كۆچی كرد دەمانووت :** السلام على النبـــي " [٤٨٩] .

٢ ـ تەحیاتی (ابن عباس) رضي الله عنه **كە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فێـری تـەحیاتی دەكـردین ، هـەروەكو چـۆن سورەتێكی لە قورئانی پیرۆز فێردەكردین ، و دەیفـەرموو :** " التحيات المباركات الصلوات الطيبات [٤٩٠] لله ، [الـــ] ســـلام عليك أيها النبـــي ! ورحمة الله وبركاته ، [الـــ] سلام علينا وعلى عباد الله الصالحين ، أشهد أن لا إلـــه إلا الله و [أشـــهد] أن محمدا رسول الله . **وە لە ڕیوایەتێكی تردا هاتووە :** عبده ورسوله " [٤٩١] .

٣ ـ تەحیاتی (ابن عمر) رضي الله عنه **: لە پێغەمبەری خوا ﷺ لە تەحیاتدا دەیفـەرموو :** " التحيات لله ، [و] الصلوات ، [و] الطيبات ، السلام عليك أيها النبـــي ! ورحمة الله – (ابن عمر) **فەرمووی :** (وبركاته) **م تیا زیاد كردووە** [٤٩٢] – السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين ، أشهد أن لا إله إلا الله ــ (ابن عمر) **فەرمووی :** (وحده لا شريك له) **م تیـا زیـاد كـردووە** [٤٩٣] ــ وأشهد أن محمدا عبده ورسوله " [٤٩٤] .

---

[٤٨٩] البخاري ومسلم ، وابن أبـــي شيبة (٢/٩٠/١) ، والسراج ، وأبو يعلى في " مسنده " (٢٥٨/٢) ، وهو مخرج فـــي " الإرواء " (٣٢١) .

دەڵێم : ووتەكەی (ابن مسعود) **كـە دەڵێـت : ووتمـان : " الـسلام علـى النبـي " واتـە : صـەحابە ڕەزای خوایـان لێبێـت لـە تەحیاتـدا دەیانووت :** " السلام عليك أيها النبـــي " **لە كاتێكدا كە پێغەمبەر ﷺ زیندوو بوو ، بەڵام دوای ئەوەی كە مرد خۆیان لادا لەمـە و دەیـانووت : (السلام على النبـي) ، وە دەبێت ئەمە لە لایەن پێغەمبەر ﷺ خۆیەوە بێت ، وە ئەوەش پاڵپشتی ئەمە بكات ئەوەیە كـە** عائيشة **ـ ڕزای خـوای لێبێت ـ بەم شێوازە تەحیاتی ناو نوێژی فێر دەكردن (السلام على النبـي) رواه السراج في "مـسنده " (ج٢/١/٩) ، والمخلـص في " الفوائـد " (ج ١/٥٤/١١) بسندين صحيحين عنها.**

وە پێشەوا (الـــحافظ) **ڕەحمەتی خـوای لێبێـت فەرموویـەتی : (ئـەم زیادەیـە ڕووكەشـەكەی ئـەوە دەگەیـەنێت : ئـەوان لـە پێـشدا دەیانووت :** " السلام عليك أيها النبـــي " **بە (ك) كە ئامرازی قسە لە گەڵ كردنە ڕووبەڕوو ، بەڵام دوای ئەوەی كە پێغەمبەر ﷺ مـرد وازیـان هێنا لە ئامرازی ڕووبەڕوو و بە ئامرازی نادیار باسیان دەكرد و دەیاووت :** (السلام على النبـــي) .

وە لە جێگەیەكی تردا فەرموویەتی : (قال السبكي في " شرح المنهاج " بعد أن ذكر هذه الرواية من عند أبـــي عوانة وحـــده : " إن صـــح هذا عن الصحابة ؛ دل على أن الـــخطاب في السلام بعد النبـــي ﷺ غير واجب فيقال : (السلام على النبـــي) ".

قلت : قد صح بلا ريب (يعني : لثبوت ذلك في " صحيح البخاري ") ، وقد وجدت له متابعا قويًّا ؛ قال عبدالرزاق : اخبرني ابن جـــريج : أخبرني عطاء أن الصحابة كانوا يقولون والنبـــي ﷺ حي : " السلام عليك أيها النبـــي ! " فلما مات قالوا : " السلام على النبـــي " ، وهـــذا إســـناد صحيح ، وأما ما روى سعيد بن منصور من طريق أبـــي عبيد بن عبدالله بن مسعود عن أبـــيه أن النبـــي ﷺ علمهم التشهد : فذكره . قال : فقال بن عباس : إنما كنا نقول : " السلام عليك أيها النبـــي ! " إذ كان حيًّا ، فقال : ابن مسعود : هكذا علمنا ، وهكذا نعلم ، فظاهر أن ابن عباس قاله بحثا ، وأن ابن مسعود لم يرجع إليه ، لكن رواية أبـــي معمر أصح (يعني رواية البخاري) ؛ لأن أبا عبيدة لم يسمع من أبـــيه ، والإسناد إليه ضعيف " .

وقد نقل كلام الحافظ هذا جماعة من العلماء والمحققين ؛ أمثال : القسطلانـــي والزرقانـــي واللكنوي وغيرهم ، فارتضوه و لم يتعقبوه بـــشيء ، وللحديث مع ذلك تتمة ذكرتها في الأصل . (وراجع المقدمة ص ١٨ ــ٢٥) .

[٤٩٠] **پێشەوا** (النووي) **فەرموویەتی :** " تقديره : والمباركات والصلوات والطيبات ؛ كما في حديث ابن مسعود وغيره ، ولكـــن حـــذفت الـــواو اختصارا ، وهو جائز معروف في اللغة ، **واتای فەرموودەكەش ئەوەیە كە :** (التحيات) **و ئەوانەش بەدوایدا دێن شایستەی خوای پـەروەردگارن ، و هیچ كەسی تر جگە لە ئەو شایستەی ئەو شتانە نیـیە** " .

[٤٩١] مسلم وأبو عوانة والشافعي والنسائي .

[٤٩٢] وهذه الزيادة ثابتة في التشهد عن النبـــي ﷺ ، و لم يزدها ابن عمر من عند نفسه ، وحاشاه من ذلك ، إنما أخذها عن غيره من الصحابة الـــذين رووها عنه ﷺ ، فزادها هو على تشهده الذي سمعه من النبـــي ﷺ مباشرة .

[٤٩٣] وهذه الزيادة ثابتة في التشهد عن النبـــي ﷺ ، و لم يزدها ابن عمر من عند نفسه ، وحاشاه من ذلك ، إنما أخذها عن غيره من الصحابة الـــذين رووها عنه ﷺ ، فزادها هو على تشهده الذي سمعه من النبـــي ﷺ مباشرة .

[٤٩٤] أبو داود والدارقطنـــي وصححه .

٤ ـ تەحیاتی : (أبو موسى الأشعري) ﷺ کە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " ... وە کە گەشتنە دانیشتن با سەرەتای ووتەتان ئەمە بێت : التحيات الطيبات الصلوات لله ، السلام عليك أيها النبـي ورحمة الله ، وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين ، أشهد أن لا إله إلا الله [وحده لا شريك له] ، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله ، [حەوت ووشەیە بە تەحیاتی نوێژ دادەنرێن] " [٤٩٥] .

٥ ـ تەحیاتی (عمـر) ی کوڕی (خطـاب) ﷺ ، خەڵکی لە سەر مینبەرەوە فێری ئەم تەحیاتە دەکرد و دەیفەرموو : " التحيات لله ، الزاكيات لله ، الطيبات لله] السلام عليك ... " هتد وەکو تەحیاتەکەی (ابن مسعود ﷺ) [٤٩٦] .

٦ ـ تەحیاتی دایکە (عائشة) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ : (قاسم) ی کوڕی (محمد) بۆمان دەگێڕێتەوەو دەفەرمووێت : دایکە (عائشة) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ فێری تەحیاتی دەکردین ، ئاماژەی بە دەستی دەکرد و دەیفەرموو : " التحيات ، الطيبات ، الصلوات ، الزاكيات لله ، السلام على النبـي ... " هتد وەکو تەحیاتەکەی (ابن مسعود ﷺ) [٤٩٧] .

صەلاوات دان لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ ، و شوێن ، و شێوازەکانی

پێغەمبەری خوا ﷺ لە تەحیاتی یەکەم ، و جگە لە ویش صەڵاواتی لە سەر خۆی دەدا [٤٩٨] . وە کردوویەتی بەسوننەت بۆ ئوممەتەکەی ، بەوەی کە فەرمانی پێکردوون بە صەڵاوات دان لە سەری پاش سەلام لێ کردنی [٤٩٩] ، وچەند شێوازێکی صەڵاواتی فێرکردوون بۆ صەڵاوات دان لە سەری :

---

[٤٩٥] مسلم وأبو عوانة وأبو داود وابن ماجه .

[٤٩٦] مالك والبيهقي بسند صحيح ، والحديث وإن كان موقوفاً فهو في حكم المرفوع ، لأن من المعلوم أنه لا يقال بالرأي ، ولو كان رأياً لم يكن هـذا القول من الذكر أولى من غيره من سائر الذكر ، كما ابن عبد البر .

تنبيه : ليس في كل الصيغ المتقدمة زيادة " ومغفرته " ، فلا يعتد بـها ، ولذلك أنكرها بعض السلف ، فـروى الطبرانـي (٣ / ٥٦ / ١) بسند صحيح عن طلحة بن مصرف قال : زاد ربيع بن خيثم في التشهد وبركاته " ومغفرته " فـقال عـلقمة نـقف حيـث عُـلِّمنا : السلام عليك أيها النبـي ورحمة الله وبركاته ، وعلقمة تلقى هذا الاتباع من أستاذع ابن مسعود ﷺ ، فقد رُوِيَ عنه أنه كان يعلم رجلاً التشهد ، فلما وصـل إلى قوله " أشهد أنْ لا إله إلاَّ الله " قال الرجل : وحده لا شريك له ، فقال : عبد الله هو كذلك ، ولكن ننتهي إلى عُلِّمنا ، أخرجه الطبرانـي في " الأوسط " (رقم ٢٨٤٨ ــ مصورتي) بسند صحيح ، إنْ كان المسيب الكاهلي سمع من ابن مسعود .

[٤٩٧] أخرجه ابن أبـي شيبة (١/٢٩٣) والسراج والمخلص ــ كما تقدم ــ والبيهقي (٢/١٤٤) والسياق له .

[٤٩٨] أبو عوانة في " صحيحه " (٢ / ٣٢٤) والنسائي .

[٤٩٩] هاوەڵان ووتیان ئەی پێغەمبەری خوا : ئێمە فێربووین چۆن سەلامت لێ بکەین ﴿ واتە : لە ناو تەحیاتدا ﴾ ، باشە چۆن صەڵاواتت لە سەر بدەین ؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی : بڵێن : " اللهم صلِّ على محمد ..." تا کۆتایی فەرموودەکە ، جا پێغەمبەر ﷺ تایبەتی نەکرد بە تەحیاتێکەوە و بڵێت لەوەی تریان نابێت ، بۆیە ئەمە بەڵگەی ئەوەی تێدایە : کەوا دروست و شەرعیە صەڵاوات لە سەر پێغەمبەریش ﷺ بدرێت لە ناو تەحیاتی یەکەمیشدا ، وە ئەمەش مەزهەبی ئیمامی شافعیە ، وەك لە کتێبی (الأم) دا بە ڕاشکاوی باسی ئەمەی کردووە ، وە ئەمەش بە ڕاست زانراوە لە لای شوێنکەوتوانی شافعی ، وەك بە ئاشکرا (النووي) لە (المجموع) دا (٣ / ٤٦٠) باسی کردووە ، و بە بۆچوونی بە هێز و ڕاشکاوی داناوە لە (الروضة) دا (١ / ٢٦٣ ــ طبع المكتب الإسلامي) ، وە ئەمەش هەڵبژێردراوی (الوزير ابن هُبيرة الحنبلي) لە (الإفصاح) دا ، وەك (ابن رجب) لێوە گێڕاویەتەوە لە (ذيل الطبقات) و بێدەنگیش بووە لێی ، وە چەندین فەرموودەی زۆر هاتووە لە سەر صەڵاوات دان لە سەر پێغەمبەر ﷺ لە ناو تەحیاتدا ، بەڵام لە هیچکامیاندا نەهاتووە تایبەت کرابێت بە تەحیاتی یەکەمەوە ، بەڵکو فەرموودەکان گشتین و هەموو تەحیاتێك دەگرێتەوە ، وە لە (ئەصڵی ئەم کتێبەدا) بە (تەعلیق) کراوی باسم کردووە ، بەڵام لە سەرەوە هیچم لەوانە باس نەکردووە ، چونکە لە سەر مەرجی ئێمە نینن ﴿ واتە : صەحیح نین﴾ هەرچەندە لە ڕووی واتایشەوە

١ ـ " اللهم ! صل على محمد [٥٠٠] ، وعلى أهل بيته وعلى أزواجه وذريته كما صليت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد وبارك [٥٠١] على محمد وعلى آل بيته وعلى أزواجه وذريته كما باركت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد " .

ئەمە بوو پێغەمبەری خوا ﷺ پێی دەپاڕایەوە بۆ خۆی [٥٠٢].

٢ ـ " اللهم ! صل على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما صليت على [إبراهيم وعلى [٥٠٣]] آل إبراهيم ، إنك حميد مجيد ، اللهم ! بارك على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما باركت على [إبراهيم وعلى] آل إبراهيم ، إنك حميد مجيد " [٥٠٤] .

٣ ـ " اللهم ! صل على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما صليت على إبراهيم [وآل إبراهيم] ، إنك حميد مجيد ، وبارك على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما باركت على [إبراهيم] وآل إبراهيم ، إنك حميد مجيد " [٥٠٥] .

٤ ـ " اللهم ! صل على محمد [النبي الأمي] ، وعلى آل محمد ؛ كما صليت على [آل] إبراهيم ، وبارك على محمد [النبي الأمي] ، وعلى آل محمد ؛ كما باركت على [آل] إبراهيم ، في العالمين ، إنك حميد مجيد " [٥٠٦] .

٥ ـ " اللهم ! صل على محمد عبدك ورسولك ؛ كما صليت على [آل] إبراهيم ، وبارك على محمد [عبدك ورسولك] ، [وعلى آل محمد] ؛ كما باركت على إبراهيم [وعلى آل إبراهيم] " [٥٠٧] .

هەندێکیان هەندێکی تریان بەهێز بکات ، وە ئەوانەی کە دەڵێن نابێت لە تەحیاتی یەکەمدا صەڵاوات بخوێنرێت هیچ بەڵگەیەکی صەحیحیان بە دەستەوە نییە بکرێت بە بەڵگە ، وەك چۆن لە (ئەصڵی ئەم کتێبەدا) بە درێژی باسم کردووە .

هەروەها ئەو ووتەیەی کە دەڵێت : باش نییە لە ناو صەڵاواتدا لە تەحیاتی یەکەمدا زیاتر لە (اللهم صلِّ على محمد وعلى آل محمد ...) **بخوێنرێت هیچ بنەوایەکی نییە لە سوننەتدا و بەڵگەی لە سەر نییە ، بەڵکو بۆچونمان وایە هەرکەس وا بکات ئەوا فەرمانە پێشوەکەی پێغەمبەری ﷺ جێبەجێ نەکردووە :** " قولوا اللهم صلِّ على محمد وعلى آل محمد ..." **تا کۆتایی فەرموودەکە ، وە ئەم بابەتەش پاشماوەی هەیە لە (ئەصڵی ئەم کتێبەدا) باسمان کردووە .**

[٥٠٠] **باشترین ووتە کە ووتراوە لە شیکردنەوەی واتای صەڵاوات دان لە سەر پێغەمبەر ﷺ ووتەکەی** (أبو العالية) **یە کە فەرموویەتی : صەڵاوات دانی خوا لە سەر پێغەمبەرەکەی ﷺ : ستایش کردن و بە گەورە ڕاگرتنە ، وە صەڵاواتی فریشتەکان و جگە لەوانیش : داوا کردنی ئەمە لە خوای پایە بەرز ، وە مەبەستیش ئەوەی : داوای زیاتر کردن نەك داوای ئەصڵی صەڵاوات دان. ئەمە پێشەوا** (الحافظ) **لە کتێبی** (الفتح) **دا باسی کردووە و وەڵامی ئەو ووتە بەناوبانگەشی داوەتەوە کە دەڵێت صەڵاواتی پەروەردگار : ڕەحمەتە ، وە** (ابن القيم) **بە درێژی باسی ئەمەی کردووە لە کتێبی** (جلاء الأفهام) **دا بە شێوازێك کە پێویست بە هیچ لەمە زیاتر نەکات ، جا بگەڕێرەوە بۆی .**

[٥٠١] **لە بەرەکەتەوە هاتووە : کە مەبەست پێی گەش و نەما و زیاد و بەرەکەت تێکەوتنە ، واتە : دوعا کردن بەمە ، جا ئەم دوعایە ئەوە دەگرێتە خۆی : کەوا ئەوەی بەخشراوە بە کەس وکاری** (إبراهيم) **لە خێر بدرێت و ببەخشرێت بە پێغەمبەرمان ﷺ وە بەردەوام بێت و دامەزراو بێت ، و چەند قات و زیاد کراوبێت .**

[٥٠٢] أحمد والطحاوي بسند صحيح ، والشيخان دون : " أهل بيته " .

[٥٠٣] هذه الزيادة والتي تليها ثابتتان في رواية البخاري والطحاوي والبيهقي وأحمد ، وكذا النسائي ، وجاءت أيضاً من طرق أخرى في بعض الصيغ الآتية (٣و٧) ، فلا تغتر بقول ابن القيم في " جلاء الأفهام " (ص١٩٨) تبعاً لشيخه ابن تيمية في " الفتاوى " (١/١٦) : " لم يجئ حديث صحيح فيه لفظ : (إبراهيم وآل إبراهيم) معاً " .

فها قد جئناك صحيحاً ، وهذا في الحقيقة من فوائد هذا الكتاب ، ودقة تتبعه للروايات والألفاظ والجمع بينها ، وهو ـ أعني : التتبع المذكور ـ شيءٌ لم نُسبَق إليه والفضل لله تعالى ، وله الشكر والمنة ، ومما يؤكد خطأ ابن القيم أنَّ النوع السابع الآتي قد صححه هو نفسه وفيه ما أنكره !

[٥٠٤] البخاري ومسلم والنسائي في " عمل اليوم والليلة " (١٦٢ / ٥٤) والحميدي (١ / ١٣٨) وابن منده (٢/ ٦٨) وقال : " هذا حديث مجمع على صحته " .

[٥٠٥] أحمد والنسائي وأبو يعلى " مسنده " (ق ٢ / ٤٤) بسند صحيح .

[٥٠٦] مسلم وأبو عوانة وابن أبي شيبة في " المصنف " (٢/١٣٢/١) وأبو داود والنسائي (١٥٩-١٦١) وصححه الحاكم.

[٥٠٧] البخاري والنسائي والطحاوي وأحمد ، وإسماعيل القاضي في " فضل الصلاة على النبي ﷺ " (ص ٢٨ ـ الطبعة الأولى ، ص ٦٢ ـ الطبعة الثانية / طبع المكتب الإسلامي بتحقيقي) .

٦ ـ " اللهم ! صل على محمد [وعلى] أزواجه وذريته ؛ كما صليت على [آل] إبراهيم ، وبارك على محمد و [على] أزواجه وذريته ؛ كما باركت على [آل] إبراهيم ، إنك حميد مجيد " (٥٠٨) .

٧ ـ " اللهم ! صل على محمد ، وعلى آل محمد ، وبارك على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما صليت ، وباركت على إبراهيم وآل إبراهيم ، إنك حميد مجيد " (٥٠٩) .

چەند سوودێکی گرنگ لە صەڵاوات دان لە سەر پێغەمبەری ئوممەت ﷺ

سوودی یەکەم : من الملحوظ أن أكثر هذه الأنواع من صيغ الصلاة عليه ﷺ ليس فيها ذكر إبراهيم نفسه مستقلا عن آله وإنما فيها : (كما صليت على آل إبراهيم) والسبب في ذلك أن آل الرجل في اللغة العربية يتناول الرجل كما يتناول غيره ممن يؤوله كما في قوله تعالى : ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ [آل عمران : ٢٣] وقوله : ﴿آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُم بِسَحَرٍ﴾ [القمر : ٣٤] ، ومنه قوله ﷺ : (اللهم صل على آل أبي أوفى) وكذلك لفظ أهل البيت كقوله تعالى : ﴿وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ [هود : ٧٣] فإن إبراهيم داخل فيهم .

قال (شيخ الإسلام) :(ولهذا جاء في أكثر الألفاظ : (كما صليت على آل إبراهيم) و(كما باركت على آل إبراهيم) وجاء في بعضها : (إبراهيم) نفسه لأنه هو الأصل في الصلاة والزكاة وسائر أهل بيته إنما يحصل ذلك تبعا وجاء في بعضها ذكر هذا وهذا تنبيها على هذين) .

إذا علمت ذلك فقد اشتهر التساؤل بين العلماء عن وجه التشبيه في قوله : (كما صليت) إلخ لأن المقرر أن المشبه دون المشبه به والواقع هنا عكسه إذ أن محمدا صلى الله عليه وسلم أفضل من إبراهيم وقضية كونه أفضل أن تكون الصلاة المطلوبة أفضل من كل صلاة حصلت أو تحصل وأجاب العلماء عن ذلك بأجوبة كثيرة تراها في (الفتح) و(الجلاء) وقد بلغت نحو عشرة أقوال بعضها أشد ضعفا من بعض إلا قولا واحدا فإنه قوي واستحسنه شيخ الإسلام وابن القيم وهو قول من قال : (عن آل إبراهيم فيهم الأنبياء الذين ليس في آل محمد مثلهم فإذا طلب للنبي ﷺ ولآله مثل ما لإبراهيم وآله وفيهم الأنبياء حصل لآل محمد من ذلك ما يليق بهم فإنهم لا يبلغون مراتب الأنبياء وتبقى الزيادة التي للأنبياء – وفيهم إبراهيم – لمحمد ﷺ فيحصل له من المزية ما لا يحصل لغيره) .

قال ابن القيم : (وهذا أحسن من كل ما تقدم وأحسن منه أن يقال : محمد ﷺ هو من آل إبراهيم بل هو خير آل إبراهيم كما روى علي بن طلحة عن ابن عباس رضي الله عنه في قوله تعالى : ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ [آل عمران : ٢٣] قال ابن عباس : (محمد من آل إبراهيم) وهذا نص إذا دخل غيره من الأنبياء الذين هم من ذرية إبراهيم في آله فدخول رسول الله ﷺ أولى فيكون قولنا : (كما صليت على آل إبراهيم) متناولا للصلاة عليه وعلى سائر النبيين من ذرية إبراهيم ثم قد أمرنا الله تعالى أن نصلي عليه وعلى آله خصوصا بقدر ما صلينا عليه مع سائر آل إبراهيم عموما وهو فيهم ويحصل

---

(٥٠٨) البخاري ومسلم والنسائي (١٦٤ / ٥٩) .

(٥٠٩) النسائي (١٥٩ / ٤٧) والطحاوي ، وأبو سعيد ابن الأعرابي في " المعجم " (٢ / ٧٩) بسند صحيح ، وعزاه ابن القيم في " الجلاء " (ص ١٤ ــ ١٥) لمحمد بن إسحاق السراج ثم صححه .

قلت : وفي هذه الصيغة الجمع بين " إبراهيم وآل إبراهيم " معاً ، وهذا ما أنكره ابن القيم وشيخه ، كما سبق بيانه (ص ١٣٩ ــ ١٤٠) مع الرد عليهما ، فلا داعي للإعادة .

لآله من ذلك ما يليق بهم ويبقى الباقي كله له ﷺ قال : ولا ريب أن الصلاة الخاصة لآل إبراهيم ورسول الله ﷺ معهم أكمل من الصلاة الحاصلة لهم دونهم فيطلب له من الصلاة هذا الأمر العظيم الذي هو أفضل مما لإبراهيم قطعا ويظهر حينئذ فائدة التشبيه وجريه على أصله وأن المطلوب له من الصلاة بهذا اللفظ أعظم من المطلوب له بغيره فإنه إذا كان المطلوب بالدعاء إنما هو مثل المشبه به وله أوفر نصيب منه صار له من المشبه المطلوب أكثر مما لإبراهيم وغيره وإنضاف إلى ذلك مما له من المشبه به من الحصة التي لم تحصل لغيره فظهر بهذا من فضله وشرفه على إبراهيم وعلى كل من آله - وفيهم النبيون - ما هو اللائق به وصارت هذه الصلاة دالة على هذا التفضيل وتابعة له وهي من موجباته ومقتضياته فصلى الله عليه وعلى آله وسلم تسليما كثيرا وجزاه عنا أفضل ما جزى نبيا عن أمته اللهم صل على محمد وعلى آله محمد كما صليت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد) .

سوودی دووەم : ويرى القارئ الكريم أن هذه الصيغ على اختلاف أنواعها فيها كلها الصلاة على آل النبي ﷺ وأزواجه وذريته معه ﷺ فلذلك فليس من السنة ولا يكون منفذا للأمر النبوي من اقتصر على قوله : (اللهم صل على محمد) فحسب بل لا بد من الإتيان بإحدى هذه الصيغ كاملة كما جاءت عنه ﷺ لا فرق في ذلك بين التشهد الأول والآخر وهو نص الإمام الشافعي في (الأم) (١٠٢/١) فقال : (والتشهد في الأولى والثانية لفظ واحد لا يختلف ومعنى قولي (التشهد) التشهد والصلاة على النبي ﷺ لا يجزيه أحدهما عن الآخر) .

وأما حديث : (كان لا يزيد في الركعتين على التشهد) فهو حديث منكر كما حققته في (الضعيفة) (٥١٨٦) .

وإن من عجائب هذا الزمن ومن الفوضى العلمية فيه أن يجرؤ بعض الناس - وهو الأستاذ محمد إسعاف النشاشيبي في كتابه : (الإسلام الصحيح) - على إنكار الصلاة على الآل في الصلاة عليه ﷺ على الرغم من ورود ذلك في (الصحيحين) وغيرهما عن جمع من الصحابة منهم كعب بن عجرة وأبو حميد الساعدي وأبو سعيد الخدري وأبو مسعود الأنصاري وأبو هريرة وطلحة بن عبيد الله وفي أحاديثهم أنهم سألوا النبي ﷺ : (كيف نصلي عليك ؟) فعلمهم ﷺ هذه الصيغ وحجته في الإنكار أن الله تعالى لم يذكر في قوله : صلوا عليه وسلموا تسليما مع النبي ﷺ أحدا ثم أنكر وبالغ في الإنكار أن يكون الصحابة قد سألوه ﷺ ذلك السؤال لأن الصلاة معروفة المعنى عندهم وهو الدعاء فكيف يسألونه ؟ وهذه مغالطة مكشوفة لأن سؤالهم لم يكن على معنى الصلاة عليه حتى يرد ما ذكره وإنما كان عن كيفية الصلاة عليه كما جاء في جميع الروايات على ما سبقت الإشارة إليه وحينئذ فلا غرابة لأنهم سألوه عن كيفية شرعية لا يمكنهم معرفتها إلا من طريق الشارع الحكيم العليم وهذا كما لو سألوه عن كيفية الصلاة المفروضة بمثل قوله تعالى : وأقيموا الصلاة فإن معرفتهم لأصل معنى الصلاة في اللغة لا يغنيهم عن السؤال عن كيفيتها الشرعية وهذا بين لا يخفى .

وأما حجته المشار إليها فلا شيء ذلك لأنه من المعلوم عند المسلمين أن النبي ﷺ هو المبين لكلام رب العالمين كما قال تعالى : ﴿ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ﴾ [النحل : ٤٤] فقد بين صلى الله عليه وسلم كيفية الصلاة عليه وفيها ذكر الآل فوجب قبول ذلك منه لقوله تعالى : وما آتاكم الرسول فخذوه الحشر (٧) وقوله ﷺ في الحديث الصحيح المشهور : (ألا إني أوتيت القرآن ومثله معه) وهو مخرج في (تخريج المشكاة) (١٦٣ و٤٢٤٧) .

وليت شعري ماذا يقول النشاشيبي - ومن قد يغتر ببهرج كلامه - فيمن عسى أن ينكر التشهد في الصلاة أو أنكر على الحائض ترك الصلاة والصوم في حيضها ؟ بدعوى أن الله لم يذكر التشهد في القرآن وإنما ذكر القيام والركوع والسجود فقط وأنه تعالى لم يسقط في القرآن الصلاة والصوم عن الحائض فالواجب عليها القيام بذلك فهل يوافقون هذا المنكر في إنكاره أم ينكرون عليه ذلك ؟ فإن كان الأول - وذلك مما لا نرجوه - فقد ضلوا ضلالا بعيدا وخرجوا عن جماعة المسلمين وإن كان الآخر فقد وفقوا وأصابوا فما ردوا به على المنكر فهو ردنا على النشاشيبي وقد بينا لك وجه ذلك .

فحذار أيها المسلم أن تحاول فهم القرآن مستقلا عن السنة فإنك لن تستطيع ذلك ولو كنت في اللغة سيبويه زمانك وهاك المثال أمامك فإن النشاشيبي هذا كان من كبار علماء اللغة في القرن الحاضر فأنت تراه قد ضل حين اغتر بعلمه في اللغة و لم يستعن

على فهم القرآن بالسنة بل إنه أنكرها كما عرفت والأمثلة على ما نقول كثيرة جدا لا يتسع المقام لذكرها وفيما سبق كفاية . والله الموفق .

سوودی سێیەم : ويرى القارئ أيضا أنه ليس في شيء منها لفظ : (السيادة) ولذلك اختلف المتأخرون في مشروعية زيادتها في الصلوات الإبراهيمية ولا يتسع المجال الآن لنفصل القول في ذلك وذكر من ذهب إلى عدم مشروعيتها اتباعا لتعليم النبي ﷺ الكامل لأمته حين سئل عن كيفية الصلاة عليه ﷺ ؟ فأجاب آمرا بقوله : (قولوا : اللهم صل على محمد . . .) ولكني أريد أن أنقل إلى القراء الكرام هنا رأي الحافظ ابن حجر العسقلاني في ذلك باعتباره أحد كبار علماء الشافعية الجامعين بين الحديث والفقه فقد شاع لدى متأخري الشافعية خلاف هذا التعليم النبوي الكريم

فقال الحافظ محمد بن محمد بن محمد الغرابيلي (٧٩٠ - ٨٣٥) وكان ملازما لابن حجر - قال رحمه ومن خطه نقلت (وهو من مخطوطات المكتبة الظاهرية) : (وسئل (أي الحافظ ابن حجر) أمتع الله بحياته عن صفة الصلاة على النبي ﷺ في الصلاة أو خارج الصلاة سواء قيل بوجوبها أو ندبيتها هل يشترط فيها أن يصفه ﷺ بالسيادة كأن يقول مثلا : اللهم صل على سيدنا محمد أو على سيد الخلق أو على سيد ولد آدم ؟ أو يقتصر على قوله : اللهم صل على محمد ؟ وأيهما أفضل : الإتيان بلفظ السيادة لكونها صفة ثابتة له ﷺ أو عدم الإتيان به لعدم ورود ذلك في الآثار ؟

فأجاب رضي الله عنه : نعم اتباع الألفاظ المأثورة أرجح ولا يقال : لعله ترك ذلك تواضعا منه ﷺ كما لم يكن يقول عند ذكره ﷺ : وأمته مندوبة إلى أن تقول ذلك كلما ذكر لأنا نقول : لو كان ذلك راجحا لجاء عن الصحابة ثم عن التابعين و لم نقف في شيء من الآثار عن أحد من الصحابة ولا التابعين لهم قال ذلك مع كثرة ما ورد عنهم من ذلك وهذا الإمام الشافعي - أعلى الله درجته وهو من أكثر الناس تعظيما للنبي ﷺ - قال في خطبة كتابه الذي هو عمدة أهل مذهبه : (اللهم صل على محمد) إلى آخره ما أداه إليه اجتهاده وهو قوله : كلما ذكره الذاكرون وكلما غفل عن ذكره الغافلون وكأنه استنبط ذلك من الحديث الصحيح الذي فيه : (سبحان الله عدد خلقه) فقد ثبت أنه ﷺ قال لأم المؤمنين - ورآها قد أكثرت التسبيح وأطالته - : (لقد قلت بعدك كلمات لو وزنت بما قلت لوزنتهن) فذكر ذلك وكان ﷺ يعجبه الجوامع من الدعاء .

وقد عقد القاضي عياض بابا في صفة الصلاة على النبي ﷺ في كتاب (الشفاء) ونقل فيها آثارا مرفوعة عن جماعة من الصحابة والتابعين ليس في شيء منها عن أحد من الصحابة وغيرهم لفظ : (سيدنا) .

منها حديث علي أنه كان يعلمهم كيفية الصلاة على النبي ﷺ فيقول : اللهم داحي المدحوات وباري المسموكات اجعل سوابق صلواتك ونوامي بركاتك وزائد تحيتك على محمد عبدك ورسولك الفاتح لما أغلق .

وعن علي أنه كان يقول : صلوات الله البر الرحيم والملائكة المقربين والنبيين والصديقين والشهداء والصالحين وما سبح لك من شيء يا رب العالمين على محمد بن عبد الله خاتم النبيين وإمام المتقين . . الحديث .

وعن عبد الله بن مسعود أنه كان يقول : اللهم اجعل صلواتك وبركاتك ورحمتك على محمد عبدك ورسولك إمام الخير ورسول الرحمة . . . الحديث .

وعن الحسن البصري أنه كان يقول : من أراد أن يشرب بالكأس الأروى من حوض المصطفى فليقل : اللهم صل على محمد وعلى آله وأصحابه وأزواجه وأولاده وذريته وأهل بيته وأصهاره وأنصاره وأشياعه ومحبيه . فهذا ما أوثره من (الشفاء) مما يتعلق بهيئة الصلاة عليه عن الصحابة ومن بعدهم وذكر فيه غير ذلك .

نعم ورد في حديث ابن مسعود أنه كان يقول في صلاته على النبي ﷺ : اللهم اجعل فضائل صلواتك ورحمتك وبركاتك على سيد المرسلين . . . الحديث . أخرجه ابن ماجه ولكن إسناده ضعيف وحديث علي المشار إليه أولا أخرجه الطبراني بإسناد ليس له بأس وفيه ألفاظ غريبة رويتها مشروحة في كتاب (فضل النبي ﷺ) لأبي الحسن بن الفارس وقد ذكر الشافعية أن رجلا لو حلف ليصلين على النبي ﷺ أفضل الصلاة فطريق البر أن يصلي على النبي ﷺ : اللهم صل على محمد كلما ذكره

الذاكرون وسها عن ذكره الغافلون . وقال النووي : والصواب الذي ينبغي الجزم به أن يقال : اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على إبراهيم . . . الحديث .

وقد تعقبه جماعة من المتأخرين بأنه ليس في الكيفيتين المذكورتين ما يدل على ثبوت الأفضلية فيهما من حيث النقل وأما من حيث المعنى فالأفضلية ظاهرة في الأول .

والمسألة مشهورة في كتب الفقه والغرض منها أن كل من ذكر هذه المسألة من الفقهاء قاطبة لم يقع في كلام أحد منهم : (سيدنا) ولو كانت هذه الزيادة مندوبة ما خفيت عليهم كلهم حتى أغفلوها والخير كله في الاتباع والله أعلم) .

قلت : وما ذهب إليه الحافظ ابن حجر رحمه الله من عدم مشروعية تسويده ﷺ في الصلاة عليه اتباعا للأمر الكريم وهو الذي عليه الحنفية هو الذي ينبغي التمسك به لأنه الدليل الصادق على حبه ﷺ قل إن كنتم تحبوني فاتبعوني يحببكم الله آل عمران (٣١) .

ولذلك قال الإمام النووي في (الروضة : ٢٦٥/١) : (وأكمل الصلاة على النبي ﷺ : اللهم صل على محمد ...) إلخ وفق النوع الثالث المتقدم فلم يذكر فيه (السيادة) .

سوودی چوارەم : واعلم أن النوع الأول من صيغ الصلاة عليه ﷺ – وكذا النوع الرابع – هو ما علمه رسول الله ﷺ أصحابه لما سألوه عن كيفية الصلاة عليه ﷺ وقد استدل بذلك على أنها أفضل الكيفيات في الصلاة عليه ﷺ لأنه لا يختار لهم – ولا لنفسه – إلا الأشرف والأفضل ومن ثم صوب النووي في (الروضة) أنه لو حلف ليصلين عليه ﷺ أفضل الصلاة لم يبر إلا بتلك الكيفية ووجه السبكي بأنه من أتى بها فقد صلى على النبي ﷺ بيقين وكل من جاء بلفظ غيرها فهو من إتيانه بالصلاة المطلوبة في شك لأنهم قالوا : كيف نصلي عليه ؟ قال : (قولوا :...) فجعل الصلاة عليه منهم هي قولهم كذا . انتهى .

ذكره الهيتمي في (الدر المنضود : ق ٢/٢٥) ثم ذكرا (ق ١/٢٧) أن المقصود يحصل بكل من هذه الكيفيات التي جاءت في الأحاديث الصحيحية .

سوودی پێنجەم : واعلم أنه لا يشرع تلفيق صيغة صلاة واحدة من مجموع هذه الصيغ وكذلك يقال في صيغ التشهد المتقدمة بل ذلك بدعة في الدين إنما السنة أن يقول هذا تارة وهذا تارة كما بينه شيخ الإسلام ابن تيمية في بحث له في التكبير في العيدين (مجموع :١/٢٥٣/٦٩) .

سوودی شەشەم : قال العلامة صديق حسن خان في كتابه (نزل الأبرار بالعلم المأثور من الأدعية والأذكار) بعد أن ساق أحاديث كثيرة في فضل الصلاة على النبي ﷺ والإكثار منها – قال (ص١٦١) : (لا شك في أن أكثر المسلمين صلاة عليه ﷺ هم أهل الحديث ورواة السنة المطهرة فإن من وظائفهم في هذا العلم الشريف الصلاة عليه أمام كل حديث ولا يزال لسانهم رطبا بذكره ﷺ وليس كتاب من كتب السنة ولا ديوان من دواوين الحديث – على اختلاف أنواعها من (الجوامع) و(المسانيد) و(المعاجم) و(الأجزاء) وغيرها – إلا وقد اشتمل على آلاف الأحاديث حتى إن أخصرها حجما كتاب (الجامع الصغير) للسيوطي فيه عشرة آلاف حديث وقس على ذلك سائر الصحف النبوية فهذه العصابة الناجية والجماعة الحديثية أولى الناس برسول الله صلى الله عليه وآله وسلم يوم القيامة وأسعدهم بشفاعته ﷺ– بأبي هو وأمي– ولا يساويهم في هذه الفضيلة أحد من الناس إلا من جاء بأفضل مما جاؤوا به ودونه خرط القتاد فعليك يا باغي الخير وطالب النجاة بلا ضير أن تكون محدثا أو متطفلا على المحدثين وإلا فلا تكن . . . فليس فيما سوى ذلك من عائدة تعود إليك) .

قلت : وأنا أسأل الله تبارك وتعالى أن يجعلني من هؤلاء المحدثين الذين هم أولى الناس برسول الله ﷺ ولعل هذا الكتاب من الأدلة على ذلك ، ورحم الله الإمام أحمد إمام السنة الذي أنشد :

دين النبي محمد أخبار — نعم المطية للفتى آثار

لا ترغبن عن الحديث وأهله — فالرأي ليل والحديث نهار

ولربما جهل الفتى أثر الهدى — والشمس بازغة لها أنوار

هـەروەها لـە دوای ئـەم تەحیاتـە ، و جگـە لـەمیش پێغەمبـەری خـوا ﷺ پاڕنـەوەی کـردووە بـە سـوننەت بـۆ ئوممەتەکـەی ، و فەرموویەتی : " إذا قعدتم في كل ركعتين فقولوا : التحيات لله ... هتد ، و پاشان فەرمووی : ثم ليتخير من الدعاء أعجبه إليه " [٥١٠] .

واتە : ئەگەر لە هەر دوو ڕکاتێك دا دانیشتن ئەوا بڵێن : التحيات لله ... هتد ، و پاشان فـەرمووی : پاشـان هـەر پاڕانەوەیـەکی بـە دڵ بوو با ئەنجامی بدات .

هەستانەوە بۆ ڕکاتی سێیەم ، و پاشان بۆ چوارەم

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ (الله أكبر) ی دەکرد [٥١١] ، و هەڵدەسایەوە بۆ ڕکاتی سێیەم ، و فەرمانیشی کـردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، لەو ووتەیەیی دا : " ثم اصنع ذلك في كل ركعة وسجدة " هـەروەکو لـە پێشدا باسکرا .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ کە هەڵدەسایەوە لە دانیشتن ، تەکبیری دەکرد پاشان هەڵدەسایەوە " [٥١٢] .

وە ـ هەندێك جار ـ " پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵ ئەم تەکبیرەدا هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە " [٥١٣] .

وە " ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ بیویستبایە هەڵسێتەوە بۆ ڕکاتی چوارەم بەهـەمان شـێوە (الله أكبر) ی دەکـرد [٥١٤] ، و فەرمانیشی کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە باشی ئەنجام نەدا ، هەروەکو لە پێش کەمێك باسمان لێوە کرد .

وە ـ هەندێك جاریش ـ " پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵ ئەم تەکبیرەدا هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە " [٥١٥] .

پاشان " ڕاست دەبووەوە ، و دادەنیشت لـە سـەر پـێی چـەپی ، بـە شـێوەیەکی ڕێك و پێـك تـاکو هـەموو ئێـسکێك دەگەڕایەوە شوێنی خۆی ، پاشان هەڵدەسایەوە و متمانەی دەکردە سەر زەوی لە هەستانەوەی " [٥١٦] .

وە " وەکو هەویر شێلی دەکرد لە کاتی هەستانەوەی متمانەی دەکردە سەر دەستی " [٥١٧] .

وە " لە هەردوو ڕکاتەکەدا : سـورەتی ﴿ الفاتحـة ﴾ ی دەخوێنـدەوە ، وە فەرمانیـشی بـەو کـرداره کـردووە بـەو پیاوەی کە نوێژەکـەی بـە تـەواوی ئـەنجام نـەدا ، لەوانەشـە چـەند ئایـەتێکی بـۆ زیادبکردایـەن ، هـەروەکو لـە پێـشدا لـە خوێندنەوە لە نوێژی نیوەڕۆدا باسکرا .

قونووت خوێندن لە نوێژە فەرزەکان ، لە کاتی ناهەمواری و بەڵادا

وە " ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ بیویستایە دوعا لە یەکێك بکات ، یان بۆ کەسێك بپاڕایەتەوە ، ئەوا قونووتی [٥١٨] لە ڕکاتی کۆتایی دا دەکرد ئەوەش پاش کڕنووش کـە دەیفـەرموو : " سمع الله لمن حمده ، اللهم ربنا لك الحمد " [٥١٩] ،

---

[٥١٠] أخرجه لنسائي وأحمد والطبراني من طرق عن ابن مسعود ، وهومخرج في " الصحيحة " (٨٧٨) مع الكلام في فقهه ، وله شاهد في " مجمع الزوائد " (٢ / ١٤٢) من حديث ابن الزبير .

[٥١١] البخاري ومسلم .

[٥١٢] رواه أبو يعلى في " مسنده " (٢ / ٢٨٤) بسند جيد ، وهو مخرج في " الصحيحة " (٦٠٤) .

[٥١٣] البخاري وأبو داود .

[٥١٤] البخاري وأبو داود .

[٥١٥] أبو عوانة والنسائي بسند صحيح .

[٥١٦] البخاري وأبو داود .

[٥١٧] الحربي في " غريب الحديث " ، ومعناه عند البخاري وأبـي داود ، وأما حديث : " نهى أن يعتمد الرجل على يده في الصلاة " ، فهو منكـر لا يصح كما بينته في " الضعيفة " (٩٦٧) .

پاڕنەوەکەشی بە دەنگی بەرز دەکرد [٥٢٠] ، وە " دەستەکانی تیادا بەرز دەکردەوە " [٥٢١] ، وە " ئەوانەش کە نوێژیان بە دوایدا دەکرد ، ئامینیان دەکرد " [٥٢٢] .

وە " لە هەر پێنج فەرزەکەدا قونووتی دەکرد " [٥٢٣] ، بەڵام " قونووتی نەدەکرد جگە لەو کاتە نەبێت کە دوعا لە یەکێك بکات ، یان بۆ کەسێك بپاڕایەتەوە ، " [٥٢٤] ، لەو دوعایانەش کە کردوویەتی : " اللهم ! أنج الوليد بن الوليد ، وسلمة بن هشام ، وعياش بن أبي ربيعة ، اللهم ! اشدد وطأتك على مضر ، واجعلها سنين كسني يوسف ، [اللهم ! العن لحيان ورعلاً وذكوان وعصية عصت الله ورسوله] " [٥٢٥] .

پاشان " کە لە قونووتەکەی دەبووەوە ، (الله أكبر) ی دەکرد ، و سوژدەی دەبرد " [٥٢٦] .

قونووت خوێندن لە نوێژی وەتردا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ هەندێك جار [٥٢٧] ـ دوعای قونووتی دەکرد ، لە ڕکاتەکەی وەتردا " [٥٢٨] ، و " دەیشیخستە پێش کڕنووشەوە " [٥٢٩] .

---

[٥١٨] قونوت بەچەند واتایەك دێت ، مەبەست پێی لێرەدا : پاڕانەوەیە لە نوێژ لە شوێنێکی تایبەت لە کاتی وەستاندا .

[٥١٩] البخاري وأحمد .

[٥٢٠] البخاري وأحمد .

[٥٢١] أحمد والطبراني بسند صحيح ، وهذا مذهب أحمد وإسحاق أنه يرفع يديه في القنوت ن كما في " المسائل " للمروزي (ص ٢٣) ، وأما مسح الوجه بهما فلم يرد في هذا الموطن ، فهو بدعة ، وأما خارج الصلاة فلم يصح ، وكل ما رَوشيَ في ذلك ضعيف ، وبعضه أشد ضعفاً من بعض ، كما حققته في " ضعيف أبي داود" (٢٦٢) ، و " الأحاديث الصحيحة " (٥٩٧) ، ولذلك قال العز بن عبد السلام في بعض فتاويه : (لا يفعلهُ إلاَّ الجهال).

[٥٢٢] أبو داود والسراج ، وصححه الحاكم ووافقه الذهبي وغيره .

[٥٢٣] أبو داود والسراج والدارقطني بسندين حسنين .

[٥٢٤] ابن خزيمة في " صحيحه " (١ / ٧٨ / ٢) ، والخطيب في " كتاب القنوت " بسند صحيح .

[٥٢٥] أحمد والبخاري والزيادة لمسلم .

[٥٢٦] النسائي وأحمد والسراج (١ / ١٠٩) ، وأبو يعلى في " مسنده " بسند جيد .

[٥٢٧] ابن نصر والدارقطني بسند صحيح .

[٥٢٨] وإنما قلنا : " أحياناً " ، لأن الصحابة الذين رووا الوتر لم يذكروا القنوت فيه ، فلو كان ﷺ يفعله دائماً ، لنقلوه جميعاً عنه ، نعم رواه عنه أبي بن كعب وحده ، فدل على أنه كان يفعله أحياناً ، ففيه دليل على أنه غير واجب ، وهو مذهب جمهور العلماء ، ولهذا أعترف المحقق ابن الهمام في " فتح القدير " (١ / ٣٠٦ و ٣٥٩ و ٣٦٠) بأن القول بوجوبه ضعيف لا ينهض عليه دليل ، وهذا من إنصافه وعدم تعصبه ، فإنَّ هذا الذي رجحه هو على خلاف مذهبه !

[٥٢٩] ابن أبي شيبة (١٢ / ٤١ / ١) وأبو داود والنسائي في " السنن الكبرى " (ق ٢١٨ / ١ ـ ٢) وأحمد والبيهقي وابن عساكر (٤ / ٢٤٤ / ٢) بسند صحيح ، وأخرج منه ابن منده في " التوحيد " (٢ / ٧٠) الدعاء فقط بسند آخر حسن ، وهو مخرج في " الإرواء " (٤٢٦) .

تنبيه : زاد النسائي في آخر القنوت : " وصلى الله على النبي الأمي " ، وإسنادها ضعيف ، وقد ضعفها الحافظ ابن حجر والقسطلاني والزرقاني وغيرهم ، ولذلك لم نوردعا على طريقتنا في الجمع بين الزيادات ، وقوفاً منا عند شرطنا المذكور في مقدمة الكتاب ، وقال العز بن عبد السلام في " الفتاوى " (١ / ٦٦ ـ عام ١٩٦٢) : " ولم تصح الصلاة على رسول الله ﷺ في القنوت ، ولا ينبغي أن يزاد على صلاة رسول الله ﷺ شيء " ، وفي هذا القول منه إشارة على أنه لا يتوسع في القول بالبدعة الحسنة ، كما يفعل بعض المتأخرين القائلين بها.

وە (حسن) ی كوڕی (علي) رضي الله عنه شی بەو شێوە فێركردبوو كە (ئەگەر قورئان خوێندنەكەی تەواو بوو لە نوێژی وەتردا بڵێت : " اللهم ! اهدنـــي فيمن هديت ، وعافني فيمن عافيت ، وتولني فيمن توليت ، وبارك لي فيما أعطيت ، وقني شر ما قضيت ، [فــ] إنك تقضي ولا يقضى عليك ، [و] إنه لا يذل من واليت ، [ولا يعز من عاديت] [٥٣٠] ، تباركــت ربنـــا وتعاليت ، [لا منجا منك إلا إليك] " [٥٣١] .

تەحیاتی كۆتایی

و واجبێتی ئەم تەحیات

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ كە ڕكاتی چوارەمی تەواو دەكرد دادەنیشت بۆ تـەحیاتی كۆتـایی خوێنـدن ، وە فەرمانیـشی تێدا دەكرد بەوەی كە لە تەحیاتی یەكەمدا فەرمانی پێكردبوو ، ئیللا ئەوە نەبێت كە " بە شـێوەی تـەوەڕوك دادەنیـشت " [٥٣٢] : " بەشـێوەیەك : كلـۆك (ورك [٥٣٣]) ی چـەپی لـە سـەر زەوی دادەنـا وپـێی لەلایەكـەوە دەردەكـرد " [٥٣٤] ، وە " پـێی چەپی لە ژێر ڕان و ئـەژنۆی چـەپی دادەنـا " [٥٣٥] ، وە " پـێی ڕاسـتی دەچـەقاند بـە زەویـدا " [٥٣٦] ، لەوانەشـە ـ هەنـدێك جاریش ـ " ڕای بخستایە" [٥٣٧] .

وە " ئەژنۆی چەپیشی بە ناو دەستی چەپی دەگرت ، و خۆی دەدا بە سەریدا " [٥٣٨].

وە صـەڵاوات دانیـشی لـە سـەر خـۆی كـردووە بـە سـوننەت بـۆ ئوممەتەكـەی لـەم تەحیاتەشـدا ، هـەروەكو چـۆن كردوویەتی بە سوننەت لە تەحیاتی یەكەمیش دا ، لە وێشدا باسی شێوازانەی صەڵاوات كـرا كـە لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ پێمان گەیشتووە .

ثم استدركت فقلت : قد ثبت في حديث أبـــي إمامة أبـــي بن كعب الناسَ في قيام رمضان أنه كان يصلي على النبـــي ﷺ في آخر القنـــوت ، وذلك في عهد عمر رضي الله عنه ، رواه ابن خزيـــمة في " صحيحه " (١٠٩٧) ، وثبت مثله عن أبـــي حليمة معاذ الأنصاري الذي كان يؤمهم أيضاً في عهده ، رواه إسماعيل القاضي (رقم ١٠٧) وغيره ، فهي زيادة مشروعة لعمل السلف بها ، فلا ينبغي إطلاق القول بأن هذه الزيادة بدعة ، والله أعلم .

[٥٣٠] ئەم زیادەیەش لە فەرموودەكە سەلمێنراوە هەروەكو پێشەوا (الحافظ) لە (التلخيص) دا فەرموویـەتی ، وحققت ذلك في"الأصل"، وفـات ذلـك النـووي فصرح رحمه الله في " روضة الطالبين " (٢٥٣/١–طبع المكتب الإسلامي) أنها زيادة من العلماء ! مثل زيادتهم : " فلك الـحمد على ما قضيت ، أستغفرك وأتـوب إليـك " ، ومن الغريب أنه قال بعد ذلك السطور : (واتفقوا على تغليط القاضي أبـي الطيب في إنكاره : " لا يعز من عاديت " ، وقد جاءت قي رواية البيهقي ، والله أعلم.

[٥٣١] ابن خزيـــمة (١ / ١١٩ / ٢) وكذا ابن أبـــي شيبة ومن ذكر معه في التخريج الذي قبله .

[٥٣٢] البخاري، وأما الثنائية كالصبح، فالسنة الافتراش كما تقدم، وبهذا التفصيل قال الإمام أحمد، كما في"مسائل ابن هاني عنه"(ص٧٩).

[٥٣٣] سەروی ئەژنۆ دەگرێتەوە .

[٥٣٤] أبو داود والبيهقي بسند صحيح .

[٥٣٥] مسلم وأبو عوانة .

[٥٣٦] البخاري .

[٥٣٧] مسلم وأبو عوانة .

[٥٣٨] مسلم وأبو عوانة.

واجبێتی صەلاوات دان لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ

وە " جارێكیان پێغەمبەری خوا ﷺ گوێی لە پیاوێك بوو دەپاڕایەوە لە نوێژەكەیدا ، بێئەوەی ستایشی خوای پەروەردگاری تێدا بكات ، و صەلاواتیش بدات لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ ، فەرمووی : " عجل هذا " ، واتە : ئەوە پەلەی كرد ، پاشان بانگی كرد ، و بەو و جگە لە ویشی فەرموو : " إذا صلى أحدكم ؛ فليبدأ بتحميد ربه جل وعز ، والثناء عليه ، ثم يصلي ، (وفي رواية : ليصل) على النبي ﷺ ثم يدعو بما شاء " [٥٣٩] .

واتە : ئەگەر یەكێ لە ئێوە نوێژی كرد با بە شوكر و ستایشی خوای پەروەردگار دەست پێبكات ، پاشان صەلاوات بدات (لە ڕیوایەتێكی تردا هاتووە : با صەلاوات بدات لە سەر پێغەمبەری خوادا ﷺ ، پاشان هەر پاڕانەوەیەك بۆ خۆی دەكات بیكات) .

وە " جارێكیان پێغەمبەری خوا ﷺ گوێی لە پیاوێك دەبێت لە نوێژێكدا دەپاڕایەوە ، لە نوێژەكەیدا ستایشی خوای پەروەردگاری كردبوو ، صەلاواتیشی دابوو لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ بۆیە پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرمووی : (ادع تجب ، وسل تعط) " [٥٤٠] .

واتە : بپاڕێرەوە وەڵام دەدرێیتەوە ، و داواش بكە پێت دەبەخشرێت .

واجبێتی خۆپەنادان بەخوای پەروەردگار

لە چوار شت پێش پاڕانەوە

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو: " إذا فرغ أحدكم من التشهد [الآخر] ؛ فليستعذ بالله من أربع ؛ [يقول : اللهم ! إنـــي أعوذ بك] من عذاب جهنم ، ومن عذاب القبر ، ومن فتنة الــمَحيا والــممات ، ومن شر [فتنة] المسيح الدجال ، [ثم يدعو لنفسه بما بدا له] " [٥٤١] .

واتة : ئةطةر يةكيَ لة ئيَوة لة تةحياتى دووةم بووةوة ئةوا با ثةنا بطريَت لة ضوار شت ، و بلَيَت : اللـــهم ! ... المسيح الدجال ، **ثاشان بثاريَتةوة بةوةى بة ضاكى دةزانيَت بؤ خؤى .**

وة " ثيَغةمبةرى خواش ﷺ ثاى دةثارايةوة لة دواى تةحياتةكةى " [٥٤٢] .

وة " فيَرى هاوةلآنى دةكرد ـ رِةزاى خوايان لة سةر بيَت ـ هةروةكو ضؤن سورةتيَكى قورئانى ثآفيَر دةكردن " [٥٤٣] .

---

[٥٣٩] أحمد وأبو داود وابن خزيمة (٢/٨٣/١) ، والحاكم وصححه ووافقه الذهبي . **ئەوەش بزانە كە ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر واجبێتی صەلاوات دان لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ لەم تەحیاتەدا لەبەر فەرمان پێكردنی ، پێشەوا شافعی و أحمدیش لە دووەم ڕیوایەت لێیەوە هەمان بۆچونیان هەیە ، پێش ئەوانیش هەندێك لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ و جگە لەوانیش ئەم بۆچونەیان هەبووە ، بە شێوەیەك** (الآجري) **لە** " الشريعة " (ص٤١٥) **دا فەرموویەتی : " ئەو كەسەی كە صەلاوات نەدات لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ لە تەحیاتی دووەمدا ، ئەوا پێویستە نوێژەكەی دووبارە بكاتەوە "**

لە بەر ئەوە هەركەسێك بڵێت پێشەوا شافعی بۆچونەكەی (شاذ)**ە لە بەر ئەوەی ئەم صەلاواتەی بە واجب داناوە ، ئەوە دادوەر نەبووە ، هەروەكو پێشەوا** (الهيتمي) **لە** " الدر النضود في الصلاة والسلام على صاحب المقام المحمود"(ق١٣ ـ ١٦) .

[٥٤٠] النسائي بسند صحيح .

[٥٤١] مسلم وأبو عوانة والنسائي وابن الجارود في " المنتقى " (٢٧) ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٥٠) .

[٥٤٢] أبو داود وأحمد بسند صحيح .

[٥٤٣] مسلم وأبو عوانة .

پاڕانەوەی پێش سەلام و شێوازەکانی

وە پێغەمبەری خوا ﷺ چەند پاڕانەوەیەکی جۆراوجۆری لە نوێژەکەیدا ئەنجام دەدا [٥٤٤] ، جارێك بەمەو جارێکی تر بەویتریان ، وە چەندەها پاڕانەوەشی بەباش داناوە ، و " فەرمانیشی بە نوێژگەر کردووە کامەیانی بە دڵە ئەنجامی بدات " [٥٤٥] ، پاڕانەوەکانیش ئەمانەن :

١ ـ " اللهم ! إني أعوذ بك من عذاب القبر ، وأعوذ بك من فتنة المسيح الدجال ، وأعوذ بك من فتنة المحيا والممات ، اللهم ! إني أعوذ بك من المأثم [٥٤٦] ، والمغرم " [٥٤٧] .

٢ ـ " اللهم ! إني أعوذ بك من شر ما عملت [٥٤٨] ، ومن شر ما لم أعمل {بعد} " [٥٤٩] .

٣ ـ " اللهم ! حاسبني حساباً يسيرا " [٥٥٠] .

٤ ـ " اللهم ! بعلمك الغيب ، وقدرتك على الخلق ؛ أحيني ما علمت الحياة خيرا لي ، وتوفني إذا كانت الوفاة خيرا لي ، اللهم ! وأسألك خشيتك في الغيب والشهادة ، وأسألك كلمة الحق (وفي رواية : الحكم) والعدل في الغضب والرضى ، وأسألك القصد في الفقر والغنى ، وأسألك نعيما لا يبيد ، وأسألك قرة عين [لا تنفد و] لا تنقطع ، وأسألك الرضى بعد القضاء ، وأسألك برد العيش بعد الموت ، وأسألك لذة النظر إلى وجهك ، و [أسألك] الشوق إلى لقائك في غير ضراء مضرة ، ولا فتنة مضلة ، اللهم ! زينا بزينة الإيمان ، واجعلنا هداة مهتدين " [٥٥١] .

---

[٥٤٤] **لە بەر ئەوە نەمان ووتووە لە " تەحیاتەکەیدا " ، چونکە لە فەرموودەکەدا ئا بەم شێوەیە هاتووە لە " نوێژەکەیدا " پەیوەست نەکراوە بە تەحیاتەوە یان جگە لەو ، بۆیە هەموو شوێنێك دەگرێتەوە کە جێگای باشی پاڕانەوە بێت ، وەك سوژدە و تەحیات ، فەرمانیش بەو پاڕانەوە هاتووە لە هەردووکیاندا هەروەك لە پێشدا باسمان لێوە کرد .**

[٥٤٥] البخاري ومسلم . (الأثرم) **فەرموویەتی :**

" بە (أحمد) م ووت : بەچی بپاڕێمەوە لە پاش تەحیات ؟ فەرمووی : بەوەی لە سوننەتدا هاتووە . ووتم : باشە ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ نەیفەرمووە : " پاشان هەر پاڕانەوەیەکی بە دڵ بوو هەڵی بژێرێت و بیکات " ؟ فەرمووی : با هەر پاڕانەوەیەك لە سوننەتدا هاتووە و بە دڵیەتی بۆ خۆی هەڵی بژێرێت و بیکات . دەڵێت : چەندجارێك دووبارەم کردەوە ، هەر فەرمووی : بەوەی لە سوننەتدا هاتووە ، پێشەوا (ابن تيمية) **ئەمەمان بۆ دەگێڕێتەوە و منیش لە خەتی ئەوەوە دەیگێڕمەوە** " مجموع الفتاوى " (١/٢١٨/٦٩) **و بە باشیشی زانیوە ، و فەرموویەتی** : " فإن اللام في " الدعاء " للدعاء الذي يحبه الله ليس لجنس الدعاء " . **هتد ووتەکەی . پاشان فەرمووی : باشتر وایە بووترێت : ئیللا بەو پاڕانەوانەی کە شەرعین و لە سوننەتدا هاتوون ، ئەوەش ئەو پاڕانەوانە دەگرێتەوە کە لە سوننەتدا واردن ، و سوود بەخشن " .**

دەڵێم : هەر بەو شێوەیە کە فەرموویەتی ، بەڵام زانینی ئەوەی کە سوود بەخشە لەسەر لە پاڕانەوەکان لە سەر زانستی شەرعی (صحيح **) وەستاوە ، ئەمەش زۆر کەم هەن پێی هەڵدەستن ، ئەولاتر ئەوەیە کە لەسەر پاڕانەوە سوننەتیەکان بووەستین ، لە کاتێکدا ئەگەر ئەوەی تێدا بێت کە کەسی پاڕەرەوە دەیەوێت .** والله أعلم .

[٥٤٦] **ئەو شتانەیە کە مرۆڤی پێ تاوانبار دەبێت ، یان خودی تاوانە ، بە دانانی** (مصدر) **لە جیاتی (ناو) ، هەروەها (** المغرم **) یش ، مەبەستیش لێی قەرزە ، بە بەڵگەی تەواوی فەرموودەکە : " عائیشە فەرمووی : کە سێك پێی ووت : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ چەند زۆر پەنادەگریت بە خوا لە خراپەی قەرزاری ! ئەویش فەرمووی : " پیاو ئەگەر قەرزار بوو ، قسە دەکات تووشی درۆ دەبێت ، و پەیمانیش دەدات و بەجێی ناهێنێت " .**

[٥٤٧] البخاري ومسلم .

[٥٤٨] (من شر ما عملت) **واتە : لە خراپەی ئەو تاوانانەی کە کردوومن ، وە** (من شر ما لم أعمل) **: لە چاکەکان ، واتە : لە خراپەی نەکردن و وازلێهێنانم بۆ ئەو چاکانەی کە کردارم پێ نەکردوون .**

[٥٤٩] النسائي بسند صحيح ، وابن أبي عاصم في كتاب " السنة " (٣٧٠ ـ بتحقيقي ، وطبع المكتب الإسلامي) ، والزيادة له.

[٥٥٠] أحمد والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[٥٥١] النسائي والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

٥ ـ وە پێغەمبەری خوا ﷺ فێری (أبو بكر) ﷺ ی کرد بپاڕێتەوەو بڵێت : " اللهم ! إني ظلمت نفسي ظلما كثيرا ، ولا يغفر الذنوب إلا أنت ؛ فاغفر لي مغفرة من عندك ، وارحمني إنك أنت الغفور الرحيم " (٥٥٢) .

٦ ـ وە فەرمانیشی بە (عائشة) **کردووە بڵێت :** " اللهم ! إنـي أسألك من الـخير كلـه ، [عاجله وآجله] ؛ مـا علمت منه وما لم أعلم ، وأعوذ بك من الشر كله ؛ [عاجله وآجله] ؛ ما علمت منه وما لم أعلم وأسألك (وفي رواية : اللهم ! إنـي أسألك) الجنة ، وما قرب إليها من قول أو عمل ، وأعوذ بك من النار ، وما قرب إليها من قول أو عمل ، وأسـألك (وفي رواية : اللهم ! إنـي أسألك) من [ال] خير ما سألك عبدك ، و رسولك [محمد ، وأعوذ بك من شر ما استعاذك منه عبدك ، ورسولك محمد ﷺ] ، [وأسألك] ما قضيت لي من أمر أن تجعل عاقبته [لـي] رشدا " (٥٥٣) .

٧ ـ وە بە پیاوێکی فەرموو : " ما تقول في الصلاة ؟ " ، **واتە : چی دەڵێیت لە نوێژەکەتدا ؟ فەرمووی : شایەتومان ئەهێنم ، و پاشان داوای بەهەشت لە خوای پەروەردگار دەکەم ، و پەناشی پێدەگرم لە ئاگری دۆزەخ ، بەڵام بەخوا هیچ لەم ورتە ورتە** (دندنة (٥٥٤)) **ی تۆو** (معاذ) **نازانم ، پێغەمبەری خـواش ﷺ فـەرمووی :** " حولـها ندندن " (٥٥٥) ، **واتـە : ئێمەش هەر لەدەور ، و بەری ئەوەداین .**

٨ ـ وە جارێکیان گوێی لە پیاوێك دەبێت دوای تەحیاتەکەی دەڵێت : " اللهم ! إني أسألك يا الله (وفي رواية : بالله) [الواحد] الأحد الصمد الذي لم يلد و لم يولد ، و لم يكن له كفوا أحد ! أن تغفر لي ذنوبي ، إنك أنت الغفور الرحيم " ، **ئـەویش دەفەرمووێت :** " قد غفر له ، قد غفر له " (٥٥٦) .

واتە : خوای پەروەردگار لێی خۆش بوو ، لێی خۆش بوو .

٩ ـ وە گوێی لە یەکێکی تر بوو لە پاش تەحیاتەکەی دەپاڕایەوە ، و دەیووت : " اللهم ! إني أسألك بأن لك الـحمد ، لا إله إلا أنت [وحدك لا شريك لك] ، [المنان] ، [يا] بديع السماوات والأرض ! ياذا الجلال والإكرام ! يا حي يا قيوم ! [إني أسألك] [الجنة ، وأعوذ بك من النار] " ، **پێغەمبەری خوا ﷺ بە هاوەڵانی فەرموو :** " تـدرون بمـا دعـا ؟ " ، **واتـە : دەزانـن بـە چـی پاڕایەوە ، ئەوانیش فەرموویان :** " الله ورسوله أعلم " ، **واتە : خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ زاناترن ، فەرمووی :** " والذي نفسي بيـده] ؛ لقد دعا الله باسمه العظيم (٥٥٧) (وفي رواية : الأعظم) الذي إذا دعي به أجاب ، وإذا سئل به أعطى " (٥٥٨) .

---

(٥٥٢) البخاري ومسلم .

(٥٥٣) أحمد والطيالسي والبخاري في " الأدب المفرد " ، وابن ماجه ، والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي ، وقد خرجته في " الصحيحة " (١٥٤٢) .

(٥٥٤) **واتە : بابەتە شاراوەکەت یان ووتـە شـاراوەکەت (ورتـەورت) ، وە** (الدندنـة) **: ئەوەیـە کـە مرۆڤ ووتەیەك بڵێت گوێت لـە وورتـە وورتەکەی دەبێت بێئەوەی لێی تێبگەیت ،ئامرازی** (ها)**ش لە** (حولـها) **دەگەڕێتـەوە بـۆ ووتـەکـەی ، واتـە : ووتەکـەی ئێمـەش نزیکـە لـە ووتەکەی تۆوە .**

(٥٥٥) أبو داود وابن ماجه وابن خزيـمة (١ / ٨٧ / ١) بسند صحيح .

(٥٥٦) أبو داود والنسائي وأحمد وأبن خزيـمة ، وصححه الـحاكم ووافقه الذهبـي .

(٥٥٧) **ئەمە پاڕانەوەی تێدایە بە ناوە چاك سیفەتە جوانەکانی خوای پەروەردگار ، هەر ئەمەشە کە خوای پەروەردگار فەرمانی پێکردووە لـەم ئایەتـەدا :** ﴿ وَلِلَّهِ الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا ﴾ سورة الأعراف (١٨٠).

بەڵام پاڕانـەوە بـە جگـە لەمـە ، وەك لـە بـەر خـاتری و ڕێـز و حـەق و حورمـەت ـ ئیمـامی (أبـو حنيفـة) **ڕەحمـەتی خـوای لێبێت لـە گـەڵ شوێکەوتووەکانیدا بە ڕاشکاوی هەموو ئەمەیان بە خراپ زانیوە** (الكراهة) **، وە بە خراپ زانینیش (واتە :** الكراهة **) لە لای ئەوان بە بێبەند کـراوی (واتـە بە :** " مطلق " **ی) بۆ حەرام بوونە ، واتە مەبەستیان ئەوەیە کە ئەو کردارە حەرامـە ، وە ئـەوەش کـە جێگـەی داخ و ئەسـەف بێت ئەوەیـە دەبینیـت زۆربەی خەڵك ـ لە ناویاندا زۆربەی شێخەکان ـ پـشتیان هـەڵکردووە لـەم پاڕانـەوە شـەرعیە (واتـە : پاڕانـەوە لـە خـوای پـەروەردگار بـە نـاو سیفەت**

واتە : سوێند بێت بەو کەسەی کە نەفسی منی بە دەستە بە ناوی گەورەی خوای پەروەردگار لە خوا پاڕایەوە (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : بە گەورەترینیان) ئەو ناوەی کە ئەگەر پێی بپاڕێتەوە وەڵام دەدرێتەوە ، و ئەگەر داواشی پێ بکرێت پێی دەبەخشرێت .

١٠ ـ وە یە کێك لەو پاڕانەوانەی کە لە کۆتایی تەمەنیدا دەیکرد ئەو بوو دەیفەرموو : " اللهم ! اغفر ما قدمت ، وما أخرت ، وما أسررت ، وما أعلنت ، وما أسرفت ، وما أنت أعلم به مني ، أنت المقدم ، وأنت المؤخر ، لا إله إلا أنت " [٥٥٩] .

سەلامدانەوە

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ سەلامی دەدایەوە بەلای ڕاستیدا و دەیفەرموو : " السلام عليكم ورحمة الله " [تاکو سپیایی گۆنای ڕاستی دەبینرا] ، وە بەلای چەپدا دەیفەرموو : " السلام عليكم ورحمة الله " [تاکو سپیایی گۆنای چەپی دەبینرا] " [٥٦٠] .

وە ـ هەندێك جار ـ لە سەلامدانەوەی یەکەمدا " وبركاته " ی زیاد دەکرد [٥٦١] .

وە ـ هەندێك جار ـ ئەگەر سەلامی بەلای ڕاستیدا بدایەتەوە : " السلام عليكم ورحمة الله " ، بەلای چەپدا تەنها ئەوەی ووت : " السلام عليكم " [٥٦٢] .

وە ـ هەندێك جار یش ـ " تەنها یەك سەلامی دەدایەوە ئەویش سەلامی لای ڕاست بوو " السلام عليكم " کە هەندێك لای دەکردەوە بە لای ڕاستیدا [٥٦٣].

" هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ کە سەلامیان دەدایەوە بەلای ڕاست و چەپیاندا ئاماژەیان بە دەستەکانیان دەکرد ، کە پێغەمبەری خوا ﷺ بینیانی فەرمووی : " ما شأنكم تشيرون بأيديكم كأنها أذناب خيل شمس ؟! [٥٦٤] إذا سلم أحدكم ؛

جوانەکانی) کە بەیەك دەنگی هەموان تەوسلێکی شەرعیيە ، بەشێوەیك زۆر بەدەگمەن تیایاندا ئەبینیت ئەم جۆرە تەوەسوولە شەرعیە بەکار بێنن ، کەچی لەو لاوە ئەبینیت پابەندن بە تەوەسوولە ناشەرعی و بیدعەکان ، ئەوەی کە کەمترین حوکم کە بەسەریدا بدرێت ئەوەیە بووتریت : جێگەی جیاوازی زانایانە ، کەچی بەردەوامن لەسەری وەك ئەوەی بڵێت جگە لەم تەوەسولە نەبێت تەوەسوولی تر نیيە ! شێخی پایە بەرزی ئیسلام (ابن تيمية) پەرتووکێکی نایابی هەیە لەم بابەتەدا بەناوی " التوسل والوسيلة " جا بابگەرێرێتەوە بۆی ، چونکە زۆر بەنرخە و بێهاووتایە لە بابەتی خۆی .

پاش ئەویش ئەو پەرتووکەی من کە ناوی " التوسل أنواعه وأحكامه " ، تائێستاش دوو جار لە چاپ دراوە ، ئەمەش بەهەمان شێوە گرنگە لە باس و بابەتی خۆیدا ، هەندێك شوبهەی نوێشی تێدا بەپەرچ دراوەتەوە کە لە لایەن هەندێك دوکتۆری هاوچەرخم خراونەتە ڕوو ، خوای پەروەردگار هیدایەتی ئێمەو ئەوانیش بدات .

[٥٥٨] أبو داود والنسائي وأحمد ، والبخاري في " الأدب المفرد " ، والطبراني ، وابن منده في " التوحيد " (٢/٤٤و١/٦٧و١/٧٠ـــ٢) بأسانيد صحيحة .

[٥٥٩] مسلم وأبو عوانة .

[٥٦٠] مسلم (٥٨٢) بنحوه وأبو داود والنسائي والترمذي وصححه .

[٥٦١] أبو داود وابن خزيمة (١ / ٧٨ / ٢) بسند صحيح ، وصححه عبد الحق في " أحكامه " (٢ / ٥٦) وكذا النووي والحافظ ابن حجر ، ورواه عبد الرزاق في " مصنفه " (٢ / ٢١٩) وأبو يعلى في " مسنده " (١٢٥٢/٣) والطبراني في " الكبير " (٣ / ٦٧ / ٢) و " الأوسط " (١ / ٢٦٠٠ / ٢) والدارقطني من طريق أخرى وعبد الرزاق (٢ / ٢١٩) .

[٥٦٢] النسائي وأحمد والسراج بسند صحيح .

[٥٦٣] ابن خزيمة والبيهقي والضياء في " المختارة " ، وعبد الغني المقدسي في " السنن " (١ / ٢٤٣) بسند صحيح ، وأحمد ، والطبراني في " الأوسط " (٢ / ٣٢ من زوائد المعجمين) ، والحاكم وصححه ووافقه الذهبي ، وابن الملقن (١ / ٢٩) ، وهو مخرج في " الإرواء " تحت الحديث (٣٢٧) .

فليلتفت إلى صاحبه ، ولا يومئ بيده " ، [فلما صلوا معه أيضا لم يفعلوا ذلك] (**وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە :** " إنما يكفي أحدكم أن يضع يده على فخذه ، ثم يسلم على أخيه من على يمينه وشماله ") " [٥٦٥] .

واتە : ئەوە چیتانە ئاماژە بە دەستەکانتان دەکەن ، ئەڵێی دوور دەگرن لە ئەسپی تۆڕ ؟ ئەگەر یەکێك لە ئێوە سەلامی دایەوە تەنها لابکاتەوە بەلای هاوڕێکەی ، و ئاماژە بە دەستەکانی نەکات بۆیە بۆ جاریتر کە نوێژیان لە گەڵدا کرد ئەو کارەیان ئەنجام نەدا ، وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : تەنها ئەوەی بەسە دەستەکانی بخاتە سەر ڕانی ، و پاشان سەلام بکات لە یراکانی لای ڕاست و چەپی .

واجبێتی سەلام

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو : " ... وتحليلها (يعني : الصلاة) التسليم " [٥٦٦] .

واتە : سەلامدانەوە حەڵاڵکاری ئەو شتانەیە کە لە نوێژدا قەدەغە کرابوون .

کۆتایی

هەموو ئەوەی کە لەپێشدا باسکرا لە نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ پیاوان و ژنان وەکو یەکن تیایدا ، و لە سوننەتیشدا هیچ فەرموودەیەك نەهاتووە ژنان جیابکاتەوە لە پیاوان لە هەندیك لەو ئەحکامانەدا ، بەڵکو بە پێچەوانەوە گشتێتی ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەری خوا ﷺ کە تێیدا فەرمویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي " **، ئەوانیش دەگرێتەوە ، ئەوەش ووتەی پێشەوا** (إبراهيم النخعي) **یە کە فەرموویەتی :**

" تفعل المرأة في الصلاة كما يفعل الرجل " [٥٦٧].

واتە : ژنانیش هەمان شت ئەنجام دەدەن کە پیاوان ئەنجامی دەدن .

وە ئەو فەرموودەیەش کە تیایدا هاتووە ئەبێ ژنان ڕانیان بلکێن بە سکیانەوە ، و لەو کردارە وەکو پیاوان نین ، ئەوا فەرموودەیەکی (مرسل)**ـە و هیچ بەڵگەیەکی تێدا نیە (واتە :** ضعيف**)ە** [٥٦٨] .

بەڵام سەبارەت بەوەی کە لە پێشەوا (أحمد) **لە"** مسائل **" ەکانی** (عبد الله) **ی کوڕی لەوەوە/ل٧١) لە** (ابن عمر) **ەوە** رضي الله عنه **دەیگێڕێتەوە ، کە فەرمانی کردبێت بە خێزانەکانی چوارمشقی بن لە نوێژەکانیان ، ئەو ڕیوایەتە نەسەلمێنراوە ، وجێگر نەبووە لێیەوە ، چونکە** (عبد الله) **ی کوڕی** (العمري) **ی تێدایە ، و** (ضعيف) **ە .**

وە پێشەوا (البخاري) **لە** " التاريخ الصغير " (ص ٩٥) **بە سەنەدێکی** (صحيح) **لە** (أم الدرداء) **وە بۆمان دەگێڕێتەوە کە :** " أنها كانت تجلس في صلاتها جِلْسَة الرجل وكانت فقيهة " .

واتە : لە کاتی نوێژدا وەکو پیاوان دادەنیشت ، و زاناش بوو .

---

[٥٦٤] **کۆی** (شموس) **ە : و بریتییە لە دورگرتن لەو گیاندارانەی کە ئارام نابێت لە بەر توندو تیژی و هاروهاجی .**

[٥٦٥] مسلم وأبو عوانة والسراج وابن خزيمة والطبراني .

بیرخستنەوەیەك : (الإباضية) **ەکان ئەم فەرموودەیان گۆڕیوە ،** (ربيع) **یان لە** " مسند " **ە نادیارەکەیدا بە گۆ (لەفز)ێکیتر ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوە ، بۆ ئەوەی بیکەن بە بەڵگە لە سەر ئەوەی کە نوێژ بەتاڵە ، ئەگەر دەستەکانی تێدا بەرز بکرێتەوە لە گەڵ** (الله أكبر)**ەکاندا ، لەوانەش** (السيابي) **کە بەرپەرچمان داوەتەوە لە پێشەکی ئەم کتێبەدا ، ئەو گۆ(لەفز)ەشیان پوچەڵە** (باطل) **، ئاشکرا کردنیشی لە** " الضعيفة " (٦٠٤٤) **ە .**

[٥٦٦] صححه الحاكم والذهبي ، وقد تقدم بتمامه (ص ٨٦) .

[٥٦٧] أخرجه ابن أبي شيبة (١ / ٧٥ / ٢) بسند صحيح عنه .

[٥٦٨] رواه أبو داود في " المراسيل " (٨٧/١١٧) عن يزيد بن أبي حبيب وهو مخرج في " الضعيفة " (٢٦٥٢) .

ئەمەش دواشتە کە توانیومە کۆی کەمەوە لە نوێـژی پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە تـەکبیرەی ئیحرامـەوە تـاکو سـەلام دانـەوە ، و داواکاریـشم لـە خـوای پـەروەردگار تـەنها لـە بـەرخاتری ئـەو بێـت ، و ڕێنیـشاندەریش بێـت بـۆ سـوننەتەکانی پێغەمبەرە بە بەزەیی و بە رەحمەی ﷺ .

و سبحان الله وبحمده

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك

اللهم صل على محمد وعلى آل محمد وبارك على محمد وعلى آل محمد

كما صليت وباركت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد

============================